МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Осінні юридичні читання – 2024»
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА, ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
(21 листопада 2024 р.)

Вінниця
2024

УДК 340.134(477)

Редакційна колегія:
докт. юрид. наук, професор І.Ф. Коваль (голова і відп. редактор),
докт. юрид. наук, доцент Ю.В. Гоцуляк (відп. секретар) й ін.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 4 від 25.11.2024 р.)

Осінні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXIV: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2024». 21 листопада 2024 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. 318 с.

Випуск містить тези виступів учасників на Всеукраїнській науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2024. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки», що відбулася 21 листопада 2024 р.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ в матеріалах виступів і повідомлень несуть автори.

Для науковців, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти, а також юристів-фахівців.

УДК 340.134(477)
© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024
© Колектив авторів, 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА 11

Богатюк Оксана Валеріївна, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ РІВНОСТІ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Мартинюк О.В.)..... 11

Бродзь Анастасія Сергіївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН, ЯКІ ЗІТКНУЛИСЯ З КОРУПЦІЄЮ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.) 14

Вишнівський Павло Олександрович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н. Стаднік І.В.) 17

Грушко Артур Михайлович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н. Стаднік І.В.) 21

Калаченкова Катерина Олександрівна, к. ю. н., доцент, доцент кафедри господарського та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДІДЖИТАЛ ТЕХНОЛОГІЙ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ** 24

Коваль Валерія Євгенівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.)..... 26

Кравцов Максим Ігорович, здобувач вищої освіти факультету Інформаційних та прикладних технологій ДонНУ імені Василя Стуса **ОЦІНЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНУ ЗДОРОВ'Я КАНДИДАТІВ НА ЗАЙНЯТТЯ ПОСАД ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: НЕДОЛІКИ ТА ПРОГАЛИНИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.) 29

Кривешко Ірина Володимирівна, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.) 33

Куницький Дмитро Олександрович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ВИМОГА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СФЕРІ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИМ УТРИМАНЦЯМ** (науковий керівник – к.ю.н. Стаднік І.В.)..... 37

Письменна Олена Пилипівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права та філософії права ДонНУ імені Василя Стуса **ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ** 42

Полотнянко Богдан Юрійович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)..... 44

СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ, МІЖНАРОДНЕ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ...48

Вєнкін Кирил Віталійович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.)..48

Горіховська Єлизавета Романівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЩОДО МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.).....52

Грабова Єлизавета Сергіївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 54

Груценко Юрій Іванович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ДОСВІД ПОЛЬЩІ ЩОДО ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ** (науковий керівник – к.ю.н. доцент Турченко О.Г.).....56

Данчак-Стахова Яна Вікторівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЮРИСКОНСУЛЬТА В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ГУ ДСНС У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА В США Й ПОЛЬЩІ)** (науковий керівник – к. ю. н.., доцент Щебетун І. С.).....59

Дудник Вікторія Володимирівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.).....62

Жадан Ольга Миколаївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к. ю. н., доцент Щебетун І.С.).....65

Ковальчук Лілія Володимирівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВМОТИВОВАНІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ** (науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.).....68

Костишена Ангеліна Василівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 71

Кудлай Вікторія Романівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ РЕЄСТРОВАНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н. доцент Турченко О.Г.).....74

Кучер Єлизавета Олександрівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ** (науковий керівник – к.ю.н. доцент Турченко О.Г.) 77

Літвінов Владислав Владиславович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.).....80

Мальована Вікторія Сергіївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к. ю. н., доцент Щебетун І.С.) 82

Надольна Марія Сергіївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к. ю. н., доцент Щебетун І.С.).....85

Наумова Анастасія Олександрівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДОПИТ ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: БАЛАНС МІЖ ПОШУКОМ ІСТИНИ ТА ЗАХИСТОМ ПРАВ ОСОБИ** (науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.) 87

Рева Ксенія Юріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ОБҐРУНТОВАНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ** (науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.) 90

Смола Анастасія Олександрівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВИМОГИ ЩОДО ВМОТИВОВАНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ** (науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.) 93

Турченко Ольга Григорівна, к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права ДонНУ імені Василя Стуса, ***Пилипчук Владислав Олегович***, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПОНЯТТЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ** 96

Фролов Владислав Олегович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.).....99

Швець Вікторія Андріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ** (науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.) 102

Щебетун Ірина Степанівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права ДонНУ університет імені Василя Стуса **ДО ПИТАННЯ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ** 106

Янівський Володимир Миколайович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 366-3 КК УКРАЇНИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.) 109

СЕКЦІЯ 3 АДМІНІСТРАТИВНЕ І ФІНАНСОВЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО 114

Бабій Максим Валентинович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В ЗАПОБІГАННІ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.) 114

Вайзберг Вікторія Володимирівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЕЛЕКТРОННІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСЛУГИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.).....118

Ванжула Дар'я Андріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА** (науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.).....122

Горлач Софія Олегівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.) 125

Губрій Анастасія Вікторівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.).....129

Гусар Валерія Василівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ** (науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.) 132

Діжак Вікторія Вікторівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.) 136

Дітковський Андрій Михайлович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ОБ'ЄКТУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ В ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.) 139

Костенко Юлія Олександрівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО МОНІТОРИНГУ ЯК ФОРМИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ** 142

Надольна Марія Сергіївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.).....146

Ровінська Владислав Вікторівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РОЗВИТОК І ПРОБЛЕМАТИКА СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.).....149

Сушко Олег Олександрович, доктор філософії в галузі права, старший викладач ДонНУ імені Василя Стуса, суддя Сьомого апеляційного адміністративного суду **ЗАХИСТ ПРАВ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ НА ШЛЯХУ ДО СУСПІЛЬНОГО ПРИМИРЕННЯ**.....154

Тищишин Владислав Сергійович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВО ПОЗИВАЧА НА ВІДМОВУ ВІД ПОЗОВУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДИЗПОЗИТИВНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ** (науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.).....158

Усик Єгор Ігорович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЙ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.) 165

Шуляк Софія Олександрівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ: КОЛІЗІЇ НОРМ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.).....168

СЕКЦІЯ 4 ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ ПРАВО 172

Атаманчук Ірина Володимирівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ПОЗОВНИХ ВИМОГ ПРО ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА МАЙНО В ПОРЯДКУ СПАДКУВАННЯ** 172

Бабій Максим Валентинович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.) 175

Вайзберг Вікторія Володимирівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗАКЛАД ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.) 178

Головащенко Ірина Юріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.) 182

Горлач Софія Олегівна**,** здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПЛАТФОРМНИХ ПРАЦІВНИКІВ** (науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева) 185

Гречанівська Вікторія Володимирівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **СТЯГНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ НА КОРИСТЬ БОРЖНИКА ПРИ СКАСУВАННІ СУДОВОГО НАКАЗУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.) 188

Деребуха Анна Євгеніївна**,** здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ТРУДОВІ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВНАСЛІДОК БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Амелічева Л.П.) 191

Дудник Вікторія Володимирівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВА ТА СТАТУС ТВАРИН ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.) 194

Костишена Ангеліна Василівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДОГОВІР ОРЕНДИ ЖИТЛОВОГО ПРИМІЩЕННЯ: ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.) 197

Краєвська Діана Олександрівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ІНСТИТУТ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ: АНАЛІЗ ПИТАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.) 200

Куницький Дмитро Олександрович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ПРИ СТЯГНЕННІ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.) 203

Лебєдєв Максим Русланович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ рф** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.) 207

Літвінов Владислав Владиславович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПОНЯТТЯ МОБІНГУ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.).....210

***Маковецька Софія* Олександрівна,** здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева).....213

Маковецька Софія Олександрівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.).....215

Мальована Вікторія Сергіївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.).....219

Мельник Олексій Сергійович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ІСТОТНИХ УМОВ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ В ТОВАРИСТВАХ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Щербакова Н.В.).....222

Мельник Олексій Сергійович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.).....227

Молодецька Дар'я Юріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.).....230

Нагорна Марина Володимирівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ** (науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева).....232

Нагорна Марина Володимирівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МОЖЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.).....236

Пастух Діана Вадимівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У КОНТЕКСТІ ОНЛАЙН-ШАХРАЙСТВА: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕХАНІЗМІВ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.).....239

Писарєва Елла Анатоліївна, к. ю. н., доцент, завідувачка кафедри цивільного права і процесу ДонНУ імені Василя Стуса **ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД** 241

***Поліщенко Ольга Петрівна*,** здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ** (науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева) 245

Пугач Микола Андрійович, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.).....248

Рева Ксенія Юріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.) 251

Рубенко Аліна Андріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ВИЗНАНИХ СУДОМ НЕДІЄЗДАТНИМИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.).....254

Чорногуз Яна Олександрівна**,** здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА** (науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева) 257

Чорногуз Яна Олександрівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РОЛЬ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ЧАСТКИ У СПАДЩИНІ ПРИ СПАДКУВАННІ ЗА ЗАПОВІТОМ** (науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.) 259

СЕКЦІЯ 5 ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО 262

Бахур Олександр Валерійович, адвокат, доктор філософії в галузі права, доцент кафедри господарського та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса **ОНОВЛЕНА ПРОЦЕДУРА ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ**.....262

Беляневич Олена Анатоліївна, д.ю.н., проф., проф. кафедри цивільного права і процесу ДонНУ імені Василя Стуса **ПРО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЮ ПРАВАМИ НА СТАДІЇ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО**.....266

Ванжула Дар'я Андріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – доктор філософії Бахур О.В.).....270

Волошина Катерина Юріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ІНСТИТУТ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.).....274

Глазков Євген Станіславович**,** здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ДОСТРОКОВЕ ПРИПИНЕННЯ І ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ДОГОВОРІВ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.) 278

Діжак Вікторія Вікторівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РЕКВІЗИЦІЯ ЯК СПОСІБ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ** (науковий керівник – доктор філософії Бахур О.В.) 281

Качмар Олег Йосипович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **СУДОВИЙ ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ: ПРОБЛЕМА ВІДСУТНОСТІ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.) 285

Константинов Андрій Костянтинович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕТАЛЬНИЙ ОПИС РОБІТ (НАДАНИХ ПОСЛУГ) ЯК ДОКАЗ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.) 289

Крупельницький Віталій Леонідович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ПРО НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ПРОЦЕСУ БУДІВНИЦТВА НА ДОВКІЛЛЯ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.).....292

Кулик Олег Ігорович, к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України, докторант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України» **ЩОДО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ**.....296

Лабунський Олександр Олександрович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА» ТА «ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА» У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.) 300

Ровінська Владислава Вікторівна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ЗЕМЕЛЬНИХ ЧАСТОК (ПАЇВ)** (науковий керівник – доктор філософії Бахур О.В.).....304

Фатєєв Андрій Олександрович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНИЙ ДОГОВІР ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА КАТЕГОРІЯ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.).....308

Шаповал Яна Валеріївна, здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЦИФРОВІЗАЦІЯ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.).....310

Шемета Іван Іванович, здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **«РЕТРОСПЕКТИВНА» ЗМІНА ПОДАТКІВ ДЛЯ ФАХІВЦІВ РЕЗИДЕНТІВ ДІЯ СІТІ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В КРАЇНІ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Дорошенко Л.М.).....313

СЕКЦІЯ 1
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Богатюк Оксана Валеріївна,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ РІВНОСТІ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Мартинюк О.В.)

Наразі одним із найважливіших загальноправоправових принципів і основоположною засадою існування правової держави та громадянського суспільства є принцип юридичної рівності, який поєднує у собі вимоги формальної (принцип рівності перед законом і перед судом, принцип рівності прав і обов'язків людини і громадянина) та фактичної, реальної рівності[1]. М. І. Козюбра наголошує, що принцип формальної рівності доволі красномовно виявляється «у процедурній справедливості, увага в якій зосереджується на процедурних правилах, спрямованих на досягнення справедливого результату»[2]. Ст. 21 Конституції України вказує, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах»[3]. Отже, сьогоднішнє розуміння змісту принципу рівності є закономірним результатом історичного розвитку, оскільки зі зміною уявлень про право загалом еволюціонували й ідеї, що складатимуть основу принципу рівності.

Якнайповніше ідеї рівності на просторах сучасної України за середньовічної доби реалізовувалася у правовій системі Запорізької Січі. Там вони набували практично абсолютних ознак і стали першоосновою формування принципу рівності разом із справедливістю, свободою та демократизмом. Козацтво як окремий суспільний стан, що почало формуватися на зламі XV – XVI ст. протягом наступних століть стало об'єднуючим центром боротьби українського народу за політичні, національні, економічні, соціальні та культурні права.

У світлі названої проблеми можемо виокреми два центральних аспекти реалізації змісту принципу рівності, що склався у середовищі запорізького козацтва і визначав усю військову-політичну та правову організацію Запорізької Січі.

1. Усі суб'єкти (козаки) на теренах Січі визнавалися формально рівними суб'єктами за своїм правовим статусом, мали однаковий обсяг прав

---

[1] Погребняк С. П. Основоположні принципи права. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. Х.: Право, 2017. С. 669.
[2] Козюбра М. І. Практична філософія права: Монографія. К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. С. 143.
[3] Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

і обов'язків незалежно від національного, релігійного чи соціального походження, а також майнового стану. Національний склад запорожців був різноманітним (українці, білоруси, поляки, московити, греки, татари та ін.), а їх соціальну основу становили представники усіх без винятку суспільних прошарків – від заможних шляхтичів до особисто залежних селян, а також тих, хто перебував «поза законом» і підлягав кримінальному переслідуванню за рішенням офіційної влади. Головною умовою прийняття до козацького стану та вступу на військову службу було визнання чоловіками козацьких звичаїв та сповідування православної віри. Так, за словами Л. В. Худояр «запорозьке січове козацтво як соціальний рух створило фактично новий вимір правових відносин, відмінний від принципів і норм феодального права»[1].

Усі правовідносини (як публічні, так і приватно-правові) козацької спільноти вибудовувалися на засадах рівноправності. Про це свідчить організація роботи органів публічної влади й управління, а фактично козацького самоврядування Запорізької Січі: кожний член козацької спільноти мав рівне право голосу (рівні політичні права) на загальній (або військовій) раді, насамперед при обранні козацької старшини. Ці самі правила застосовувалися при обранні військових службовців на нижчі посади – булавничого, хорунжого, підписаря та т. п. Це дає підстави зробити висновок про становлення інституту загального виборчого права (у об'єктивному і суб'єктивному змісті) на теренах середньовічної України на засадах рівності. Згодом цей принцип козацького права, разом із ідеалами справедливості та свободи, буде відображений у «Пактах і Конституціях прав і вольностей Війська Запорозького» (Конституції Пилипа Орлика) 1710 р.[2]. Власне і рішення, прийняті на радах, були обов'язковими для усіх.

Принцип рівності став визначальним і при військово-адміністративній та територіальній організації на Січі. Так, уся її територія була поділена на тридцять вісім рівних між собою січових куренів, які вважалися одночасно і самоврядними, і автономними одиницями. Аналогічні засади були визначальними при формуванні паланкової організації запорожців. Отже, засади рівності стали основою політичної, військової та адміністративної організації на Січі.

2. Рівність перед законом і перед судом можна вважати логічним продовженням реалізації принципу рівності щодо основ політико-військової організації Січі та правового статусу запорізьких козаків. Формою втілення ідей рівності на Січі було *козацьке звичаєве право*, яке ми можемо визначити як систему усних принципів і норм, що регулювали суспільні відносини у козацькому середовищі та засновані на

[1] Худояр Л. В. Принцип рівності в українському праві козацько-гетьманської доби. Дис…к.ю.н.: 12.00.01. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. С. 64.
[2] Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького від 05.04.1710 р. URL: http://constituanta.blogspot.com/2011/03/1710.html

загальнолюдських і християнських цінностях українського народу щодо свободи, рівності та справедливості. Козацьке звичаєве право регулювало усю площину суспільних відносин – від повсякденної організації життєдіяльності козацької громади до правил ведення воєнних дій.

Рівність перед законом стала першоосновою для реалізації права власності на землю, щодо можливостей займатися торгівлею і промислами, при укладенні договорів цивільно-правового змісту поміж козаками, а також існуванням рівних умов та підстав притягнення до юридичної (насамперед, кримінальної) відповідальності. Відтак слушним уявляється твердження Л. В. Худояр, що «реалізації принципу рівності у праві Запорозької Січі багато в чому сприяв інститут «побратимства», в основі якого лежали морально-етичні принципи ранньохристиянських громад – взаємовиручка, рівноправність та спільна відповідальність (кругова порука), спільна власність тощо»[1].

Щодо реалізації принципу рівності усіх перед судом, на наш погляд, заслуговує уваги цитата відомого українського вченого Д. І. Яворницького. Досліджуючи судоустрій та судочинство на теренах Січі, він вказував: «Запорізькі судді не дозволяли собі свавілля, допускаючи «тяганину справ» <…> незначна кількість запорізького товариства і суто народний устрій його, і цілковита доступність будь-якого члена козацької громади до вищих начальників (*вищих посадових осіб – примітка наша О. Б.*) робили суд у Запоріжжі простим, швидким і правим у повному та точному розумінні цих слів. Ображений і кривдник словесно викладали перед суддями сутність своєї справи, словесно вислуховували їхнє рішення і тут же припиняли свої чвари і непорозуміння, причому, перед суддями були однаково рівні – і простий козак, і знатний товариш»[2]. Одночасно суддівські повноваження могли виконувати як уся військова старшина, так і увесь Кіш, керуючись насамперед нормами козацького звичаєвого права та здоровим глуздом. Відтак формально усі без винятку січовики-запорожці вважалися носіями судової влади.

Таким чином, культивування та реалізація ідей справедливості, свободи, рівності та демократизму запорізьким козацтвом сприяли збереженню правових цінностей українського народу та формуванню протягом другої половини XVII ст. самобутньої правової системи України-Гетьманщини.

---

[1] Худояр Л. В. Принцип рівності в українському праві козацько-гетьманської доби. Дис…к.ю.н.: 12.00.01. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. С. 68.

[2] Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У трьох томах. Редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1990-1991. Т. 1. С. 189.

Бродзь Анастасія Сергіївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН, ЯКІ ЗІТКНУЛИСЯ З КОРУПЦІЄЮ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.)

Корупційні явища виступають одним з найбільш вагомих чинників, що гальмують процес євроінтеграції України. Системна корупція нівелює зусилля, спрямовані на розвиток правової свідомості громадян та забезпечення доступності якісної юридичної допомоги, підриваючи таким чином фундамент верховенства права. Безоплатна правова допомога відіграє критично важливу роль у забезпеченні ефективного захисту прав громадян, які стали жертвами корупційних дій.

Конституція України не лише декларує права та свободи громадян, але й встановлює механізми їх реалізації та захисту. Право на правову допомогу, закріплене в статті 59 Конституції, є одним із фундаментальних конституційних прав, що відображає характер України як правової держави[1].

Інститут безоплатної правової допомоги відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства права та захисті прав людини. Завдяки наданню рівного доступу до правових послуг, він сприяє підвищенню довіри громадян до правової системи та зміцненню правопорядку.

Захист прав людини, особливо соціально вразливих груп населення, є нагальною потребою сучасного суспільства. Посилення правосвідомості та правопросвітництва є ключовими елементами, що дозволяють таким групам ефективно відстоювати свої права та законні інтереси. Прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» стало значним кроком у реалізації конституційного права на правову допомогу, а також відповідало вимогам міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Цей закон став фундаментом для формування в Україні ефективної системи безоплатної правової допомоги, передбаченої відповідними державними програмами.

Безоплатна правова допомога є невід'ємною складовою сучасних правових систем, оскільки виконує низку важливих функцій. Зокрема, вона:

- сприяє зниженню рівня корупції шляхом забезпечення доступу до правових знань та захисту прав громадян від незаконних дій;
- забезпечує рівність усіх перед законом, незалежно від соціального статусу та матеріального становища;

[1] Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 14.10.2024).

− підвищує ефективність правозастосовчої діяльності шляхом своєчасного виявлення та усунення порушень законодавства;

− сприяє формуванню правової культури населення та зміцненню правової свідомості.

Первинна безоплатна правова допомога є фундаментальною державною гарантією, що забезпечує інформування громадян про їхні конституційні права та свободи. Цей вид правової допомоги спрямований на прояснення процедур реалізації цих прав, а також надання роз'яснень щодо механізмів відновлення порушених прав та оскарження незаконних дій державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Суб'єктами права на первинну безоплатну правову допомогу є всі особи, які підпадають під юрисдикцію України. Надання такої допомоги здійснюється широким колом суб'єктів, включаючи органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, приватні юридичні та фізичні особи, а також спеціалізовані установи.

Вторинна безоплатна правова допомога є механізмом забезпечення рівного доступу до правосуддя для вразливих категорій населення. Цей вид допомоги полягає у наданні безоплатних юридичних послуг особам, які не мають достатніх фінансових ресурсів для оплати послуг адвоката.

Суб'єктами права на вторинну безоплатну правову допомогу є, зокрема, особи з низьким рівнем доходів, діти-сироти, особи, які зазнали насильства, а також особи, щодо яких застосовано заходи кримінального процесуального примусу.

Надання вторинної безоплатної правової допомоги в Україні здійснюється спеціалізованими центрами, які є регіональними відділеннями Координаційного центру з надання правової допомоги. Крім того, до надання такої допомоги залучаються адвокати, які включені до відповідного реєстру[1].

Відповідно до частини другої статті 26 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», адвокати, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на підставі договору з центром, зобов'язані забезпечувати якісне та достатнє надання правових послуг[2].

Згідно з положеннями частини 3 статті 53 Закону України «Про запобігання корупції», суб'єкт, який викрив корупційне правопорушення, має право на комплексне правове забезпечення. Так, для захисту своїх законних прав та інтересів викривач може скористатися всіма видами безоплатної правової допомоги, передбаченої законодавством України, або ж залучити адвоката на власний розсуд. Право на безоплатну правову

[1] Іщенко А. А., Орлова О. О. Проблемні питання функціонування інституту безоплатної правової допомоги. Матеріали регіонального круглого столу (ДДУВС, 19.11.2020). URL: http://surl.li/bwqdjc

[2] Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. №3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 16.10.2024).

допомогу у зв'язку із захистом статусу викривача прямо закріплено у пункті 5 частини 2 статті 53-3 Закону[1].

Відповідно до положень Закону України «Про безоплатну правову допомогу», суб'єктами, уповноваженими надавати безоплатну вторинну правову допомогу, є спеціалізовані установи – центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, а також адвокати, які включені до Єдиного реєстру адвокатів України та уклали договори про надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Безоплатна вторинна правова допомога, що надається викривачам, включає в себе комплекс юридичних послуг, а саме:

1. Захист в кримінальному провадженні: представництво інтересів викривача у випадку, якщо проти нього було порушено кримінальне провадження.

2. Представництво інтересів у судових та адміністративних органах: здійснення процесуальних дій від імені викривача у судах, інших державних органах та органах місцевого самоврядування.

3. Юридична консультація та складання процесуальних документів: надання роз'яснень щодо законодавства та складання необхідних документів для реалізації прав викривача.

Для отримання одного з видів безоплатної вторинної правової допомоги особа, яка повідомила про можливі корупційні правопорушення, подає відповідну заяву до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги за місцем свого фактичного проживання. Також викривач повинний подати документи, що підтверджують здійснення ним повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»[2].

Роль безоплатної правової допомоги у протидії корупції полягає в наступному:

1. *Демократизація доступу до правосуддя*. Забезпечуючи рівний доступ до правових послуг, безоплатна правова допомога нівелює бар'єри, пов'язані з матеріальним становищем громадян, що особливо актуально для жертв корупційних діянь.

2. *Підвищення ефективності правозахисту.* Кваліфікована юридична допомога дозволяє ефективно реалізувати права потерпілих від корупції, забезпечуючи належний юридичний супровід на всіх етапах судового процесу.

3. *Реституція та відновлення репутації.* Завдяки безоплатній правовій допомозі потерпілі мають можливість відшкодувати завдані

[1] Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 №1700-VII.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 17.10.2024).
[2] Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. О. Нестеренко. – Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. – 140 с. URL: http://surl.li/afzfbk

збитки, притягнути винуватців до відповідальності та відновити свою репутацію, що сприяє відновленню соціальної справедливості.

4. *Зміцнення довіри до правової системи*. Наявність ефективної системи безоплатної правової допомоги підвищує довіру громадян до правоохоронних органів та судової системи, сприяючи формуванню правової свідомості та зміцненню правопорядку.

5. *Профілактика корупційних правопорушень*. Інформування громадян про їхні права та можливості захисту, яке забезпечує безоплатна правова допомога, зменшує вразливість до корупційних проявів та сприяє формуванню нетерпимого ставлення до корупції.

Таким чином, безоплатна правова допомога є не лише інструментом захисту прав окремих громадян, але й важливим елементом комплексної системи протидії корупції, сприяючи зміцненню правової держави та підвищенню рівня довіри до державних інститутів.

Отже, безоплатна правова допомога виступає як ефективний механізм протидії корупційним проявам та забезпечення гарантій доступу до правосуддя для всіх категорій населення. Її функціонування сприяє формуванню правової держави, характеризується високим рівнем соціальної справедливості та прозорості суспільних відносин.

Вишнівський Павло Олександрович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н. Стаднік І.В.)

Проблематика обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану набула гостроти від початку повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року, в рамках війни, що триває з 2014 року, внаслідок чого в Україні було введено правовий режим воєнного стану. Воєнний стан як особливий правовий режим, серед іншого, передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[1]). Водночас права людини разом з верховенством права та демократією утворюють тріаду загальнолюдських цінностей, що визначають цивілізований розвиток суспільства та держави. Все це зумовлює необхідність дослідження умов і механізмів обмеження прав людини, які б виключали надмірну дискрецію з боку держави та забезпечували баланс між публічними та приватними інтересами.

[1] Про правовий режим воєнного стану. Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 13. (Із змінами).

Конституція України[1] закріплює можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку їх дії та одночасно визначає перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені за будь-яких умов (частина 2 ст. 64). Згідно з пунктом 3 Указу Президента України № 64/2022[2] на період дії правового режиму воєнного стану, можуть зазнавати обмежень права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України.

Майже трирічний досвід повномасштабної війни дає підстави для визнання, що в сучасних умовах найбільших обмежень зазнають право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Саме тому видається доцільним оцінити обґрунтованість їх обмеження на основі так званого «трискладового тесту», що охоплює своїм змістом такі критерії: 1) обмеження здійснене «згідно із законом»; 2) воно відповідає законній меті; 3) воно «необхідне в демократичному суспільстві»[3].

Загалом право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань не є абсолютним і може бути обмежене під час воєнного стану відповідно до Конституції України та міжнародних стандартів, що дає підстави визнати відповідність таких заходів першому критерію. Водночас необхідність забезпечення національної безпеки, громадського порядку, захисту прав інших осіб та протидії інформаційній війні вимагає визначення чітких меж таких обмежень. Так, в умовах воєнного стану заборонено розповсюдження інформації, яка може деморалізувати армію або сприяти ворогу, зокрема поширення ворожої пропаганди, фейкових новин тощо. З цією метою держава здійснює блокування соціальних мереж або ресурсів, що працюють на інтереси агресора. Це дає підстави для визнання відповідності таких обмежень другому критерію – «законній меті». Найбільші питання постають щодо необхідності таких обмежень у демократичному суспільстві. Так, видається цілком обґрунтованою заборона висловлювань, які підтримують агресора або підривають довіру до Збройних Сил України, оскільки це відповідає цілям захисту держави. Однак зловживання обмеженнями може суперечити міжнародним стандартам. Видається, що головним запобіжником будь-

[1] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, Ст. 141. (Із змінами).

[2] Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24 лютого 2022 року. *Голос України*. 24.02.2022 р. № 37. (Із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

[3] Фулей Т. І. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». Київ: ВАІТЕ, 2017. С. 28

яким зловживанням з боку держави є пропорційність обмежень права на свободу думки і слова. До прикладу введення цензури на критику органів влади, окремих чиновників та політичних партій в умовах воєнного стану фактично порушує принцип пропорційності, таке порушення права на свободу слова не може бути виправданим жодним чином, в тому числі потребами інформаційної безпеки держави.

Обмеження права свободи пересування, вільного вибору місця проживання, права вільно залишати територію України в умовах воєнного стану є юридично обґрунтованими, оскільки відповідають Конституції та чинному законодавству України. Зокрема Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено можливість обмеження свободи пересування, введення комендантської години, заборони в'їзду або виїзду з певних територій, порядок та обсяги яких деталізуються у Постановах Кабінету Міністрів та інші нормативних актах. Отже, необхідно визнати відповідність таких обмежень в умовах воєнного стану першому критерію «трискладового тесту». Відповідність критерію законної мети, а саме необхідності забезпечення національної безпеки, захисту територіальної цілісності України, підтримання громадського порядку, запобігання витоку військової інформації або ухиляння військовозобов'язаних від мобілізації, також не викликає сумнівів. До того ж такі цілі відповідають міжнародним стандартам, зокрема ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права[1], якою передбачено можливість обмеження свободи пересування в інтересах безпеки або громадського порядку. Оцінка відповідності таких обмежень критерію необхідності в демократичному суспільстві так само вимагає встановлення пропорційності та тимчасового характеру. Так, заборона виїзду за кордон чоловікам призовного віку має чітку мету – забезпечення обороноздатності, однак її дія повинна припинитися після завершення воєнного стану. Водночас громадяни можуть отримувати дозволи на виїзд за виняткових обставин (медичне лікування, гуманітарні потреби). З іншого боку в літературі звертається увага на певну надмірність таких обмежень, зокрема їх запровадження без обґрунтованої потреби або без можливості оскарження, що є свідченням порушення принципу пропорційності. За таких умов є підстави для визнання невідповідності запроваджених обмежень критерію «необхідності в демократичному суспільстві».

Правову основу обмеження права володіти, користуватися і розпоряджатися власністю, включно з результатами інтелектуальної чи творчої діяльності утворюють зокрема ст. 41 Конституції України (гарантує право власності, але допускає обмеження у випадках, передбачених законом, наприклад, для суспільних потреб або національної безпеки) та ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (дозволяє

[1] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

вилучення майна у громадян і юридичних осіб для потреб оборони з відповідною компенсацією), що є свідченням їх відповідності першому критерію «трискладового тесту». Не викликає сумнівів і їх відповідність критерію законної мети, яка полягає у забезпеченні обороноздатності держави (зокрема шляхом вилучення техніки для потреб Збройних Сил України), захисту громадян від загроз (до прикладу евакуація з небезпечних територій із обмеженням доступу до майна) тощо. Відповідність третьому критерію «трискладового тесту» таких обмежень вимагає їх співмірності меті, що проявляється зокрема у встановленні компенсації за вилучене майно, тимчасовому характері та мінімізації шкоди (до прикладу інтелектуальні права можуть бути обмежені лише в частині, яка безпосередньо стосується потреб оборони). Водночас викликають сумніви в частині доцільності та обґрунтованості випадки вилучення приватного транспортного засобу (автомобіля) за наявності у військової адміністрації доступу до інших ресурсів або використання (вилучення) майна без належної компенсації власнику, оскільки це призводить до порушення принципу пропорційності, а отже є свідченням невідповідності таких заходів третьому критерію «трискладового тесту».

Отже, викладене вище дало підстави для таких висновків. По-перше, будь-які обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану не повинні вводитися довільно, що вимагає обґрунтованості дискреції держави, оскільки її надмірність призводить до зловживання і привласнення більших повноважень, ніж передбачено законодавством. За таких умов важливим запобіжником виступає оцінка відповідності встановлених обмежень прав і свобод людини «трискладовому тесту». По-друге, аналіз відповідності критеріям «трискладового тесту» обмежень щодо трьох груп прав (права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; права свободи пересування, вільного вибору місця проживання, права вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; права володіти, користуватися і розпоряджатися власністю, включно з результатами інтелектуальної чи творчої діяльності) дає підстави для визнання їх відповідності першим двом критеріям («згідно із законом» та «відповідно до законної мети»). Стосовно третього критерію (необхідності у демократичному суспільстві) слід визнати, що не завжди має місце дотримання умови пропорційності встановлених обмежень, тимчасового та адресного характеру встановлених обмежень, мінімізації шкоди. По-третє, навіть в умовах воєнного стану одним з пріоритетних завдань держави має бути захист прав і свобод людини, внаслідок чого будь-які їх обмеження повинні бути об’єктивно необхідними, забезпечувати баланс інтересів людини, суспільства та держави, а також відповідати принципам верховенства права зокрема законності та правової визначеності, недопущення будь-яких форм дискримінації тощо. Лише за таких умов вони будуть відповідати

ціннісному ставленню до людини та міжнародним стандартам в сфері захисту її прав і свобод.

Грушко Артур Михайлович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н. Стаднік І.В.)

Однією з конституційних засад сучасної України є визнання принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України[1]), що забезпечує справедливість, правопорядок і повагу до людської гідності. Водночас в умовах сьогодення найбільшим викликом у сфері вирішення цих завдань є війна, сама природа якої викликає асоціації «зі смертю, стражданнями, насиллям, втратами, а не з дотриманням загальнолюдських цінностей, до числа яких належать верховенство права, права людини та демократія»[2]. Воєнний стан як особливий правовий режим, «що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[3]), завдає негативного впливу на всі складники верховенства права, що ставить під сумнів дієвість та реальність останнього. Відповідно набувають актуальності аналіз сучасних проблем в сфері верховенства права та пошук ефективного їх вирішення.

Як випливає з визначення правового режиму воєнного стану, однією з найгостріших проблем є обмеження прав і свобод громадян, зокрема свободи слова, зборів, пересування, а також втручання в приватне життя, які часто виправдовуються необхідністю забезпечення національної безпеки. Водночас без дотримання певних критеріїв такі обмеження можуть

[1] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, Ст. 141. (Із змінами).
[2] Стаднік І.В., Буравська А.А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/15
[3] Про правовий режим воєнного стану. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

створювати ризики свавілля з боку органів влади. Зокрема надмірна цензура або обмеження на діяльність журналістів можуть підривати право громадян на інформацію. І тут слід погодитися з тим, що мінімізація негативного впливу цих обмежень вимагає забезпечення їх пропорційності та тимчасовості, а також створення ефективних механізмів контролю. Ключову роль у моніторингу та оцінці доцільності таких заходів можуть відігравати інститут омбудсмена та громадські організації[1], що створить додаткові механізми протидії свавіллю держави, надмірній дискреції її органів.

Важливим складником верховенства права є забезпечення доступу до правосуддя, особливо для постраждалих від воєнних злочинів. В умовах війни система правосуддя зазнає серйозних випробувань, зокрема через переміщення судів, зруйновану інфраструктуру та труднощі в розслідуванні злочинів на тимчасово окупованих територіях, що загрожує їхньою безкарністю та, як наслідок, підривом довіри громадян до правової системи. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, зокрема необхідного ресурсного забезпечення судів і правоохоронних органів, зміцнення співпраці з міжнародними судами, такими як Міжнародний кримінальний суд, а також спрощення процедури доступу до правосуддя для постраждалих осіб.

Значною проблемою в умовах воєнного стану є корупція, яка може посилюватися через концентрацію виконавчої влади під час війни. Так, згідно Індексу верховенства права (Rule of Law Index) у 2024 році у загальному рейтингу Україна посідає 88 місце серед 142 країн світу, а у регіональному – 9 місце з 15 країн Східної Європи та Центральної Азії. Це найнижчий показник за останні роки, оскільки протягом тривалого часу (2015–2022 роки) позиції України залишалися майже незмінними, коливаючись в межах 70–77 місць з близько 140 країн. І хоча в умовах воєнного стану відбулося погіршення ситуації майже у всіх сферах верховенства права (у 2024 році Україна займає такі позиції за критеріями: відкритий уряд – 52; основні права – 59; цивільне правосуддя – 67; кримінальне правосуддя – 94; обмеження державних повноважень – 98; нормативно-правове забезпечення – 113; порядок і безпека – 115; відсутність корупції – 116[2]), традиційно найгірші результати демонструються саме у сфері боротьби із корупцією. Зі свого боку Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), який фокусується на корупційних ризиках та корумпованості державного сектору країни, свідчить про незначну позитивну динаміку: у 2021 році Україна мала 32

[1] Скриль С.А. Верховенство права як принцип функціонування політичних систем в державах Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 3. С. 30– 35. URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/ server/api/core/bitstreams/8a97c70a-185c-426d-991c0bf68c7575c6/content.
[2] Ukraine. *WJP Rule of Law Index: World Justice Project.* 2024. URL: https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024/Ukraine/

бали, у 2022 – 33, у 2023 – 36 (де 0 балів – це висока корумпованість, а 100 – відсутність корупції)[1]. Цей індекс визначається на основі суб'єктивних оцінок, однак, у поєднанні з Індексом економічної свободи (Index of Economic Freedom), він має значний вплив на інвестиційну привабливість країни. Слід погодитися з тим, що протидія корупції вимагає забезпечення прозорості процедур, зміцнення антикорупційних інституцій (зокрема НАБУ та САП), підвищення підзвітності органів влади шляхом залучення громадськості до контролю за їх діяльністю[2].

Серед факторів, які найбільше піддаються впливу війни, слід виділити незалежність судової системи, право громадян на доступ до інформації та гарантії правового захисту. Збереження незалежності судової влади є критично важливим, оскільки суди виступають основним гарантом справедливості навіть у надзвичайних умовах. Забезпечення права на інформацію, попри військову цензуру, дає змогу підтримувати довіру громадян до держави, що є основою для збереження соціальної стабільності. Гарантії правового захисту, включно з правом на справедливий судовий розгляд, повинні залишатися пріоритетом навіть у період війни.

Для мінімізації негативного впливу війни на верховенство права Україні необхідно вжити низку заходів. По-перше, слід забезпечити належний моніторинг обмежень прав і свобод, їхню пропорційність і відповідність міжнародним стандартам. По-друге, потрібно зміцнити судову систему, забезпечити її доступність навіть у надскладних умовах воєнного стану і розвивати електронні сервіси для подачі заяв і скарг. По-третє, слід посилити боротьбу з корупцією через впровадження більш жорстких механізмів контролю за витратами, пов'язаними з війною. Нарешті, необхідно активно залучати громадськість і міжнародних партнерів до оцінки стану верховенства права та запроваджувати кращі світові практики для подолання цих викликів[3]. Так, війна створює безпрецедентні перешкоди на шляху до реального втілення верховенства права в Україні, але водночас вона як «лакмусовий папірець» проявляє їх, тим самим відкриваючи нові можливості для зміцнення правових інституцій та впровадження структурних реформ. Мінімізація негативного впливу цих факторів є критично важливою для збереження демократичних цінностей, захисту прав людини та підтримки довіри громадян до держави.

---

[1] Ukraine. *Corruption Perceptions Index: Transparency International.*
URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/ukr

[2] Бліхар В.С. Вплив глобалізаційних процесів на формування демократичної і правової держави: сучасні виміри і виклики. *Соціально-гуманітарні виміри правової держави:* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 14–17.

[3] Красій М. Принцип верховенства права в Європейському Союзі. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*: матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 182–184. URL: https://er.dduvs.edu.ua/ bitstream/123456789/11855/1/56.pdf.

Калаченкова Катерина Олександрівна,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри господарського
та адміністративного права
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДІДЖИТАЛ ТЕХНОЛОГІЙ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні діджитал технології, такі як штучний інтелект, Інтернет речей (IoT), датчики, дрони, великі дані тощо, змінюють спосіб ведення сільського господарства у всьому світі. Використання цих технологій дозволяє підвищити ефективність управління ресурсами, поліпшити екологічну стійкість. Ці технології активно впроваджуються у світовому сільському господарстві, і для України їх інтеграція є необхідною для збереження конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Впровадження цих технологій вимагає адекватного правового регулювання, зокрема захисту даних фермерів, гарантій кібербезпеки та відповідальності за використання автоматизованих систем. В ЄС та США ці аспекти вже врегульовані через спеціальні закони та стратегії. Українське законодавство поки що лише фрагментарно стосується цих питань, а спеціальних законів, які б стосувалися інтеграції таких технологій у аграрний сектор, не існує. Проблемою є також відсутність адаптованих законодавчих актів, що враховують нові ризики, пов’язані із застосуванням діджитал технологій у сільському господарстві. Таким чином, правове регулювання діджитал технологій в агропромисловому комплексі України є актуальним не лише з огляду на економічні потреби країни, але й з позиції міжнародних викликів сталого розвитку та технологічної інтеграції.

На сьогоднішній день не існує комплексної стратегії, присвяченої саме діджиталізації сільського господарства на міжнародному чи національному рівнях. Більшість нормативних актів прямо не враховують діджиталізацію сільського господарства. Однак діджиталізація часто розглядається владою як рушійна сила або засіб для досягнення певних цілей сталого розвитку.

Так, в Україні прийнято ряд нормативно правових актів щодо діджиталізації та цифрової трансформації (Закони України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Національну програму інформатизації», «Про захист персональних даних» тощо), проте сфера сільського господарства згадується в загальних питаннях, або залишається поза увагою. Також ряд нормативно-правових актів, таких як, Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку

аграрного сектору економіки на період до 2020 року» тощо, направлені на розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення, проте мова про діджиталізацію цієї сфери в них не йде.

ЄС активно працює над впровадженням політики діджиталізації в аграрному секторі через свою Загальну сільськогосподарську політику (CAP)[1] та інші ініціативи, такі як: Програма SmartAgriHubs – фінансована Європейською Комісією, яка спрямована на підтримку цифрових інновацій в сільському господарстві. Вона заохочує використання інтернету речей (IoT), великих даних, штучного інтелекту та блокчейну для оптимізації фермерських процесів і покращення екологічної стійкості[2]; Стратегія з кібербезпеки ЄС, оскільки багато нових аграрних технологій використовують велику кількість персональних і комерційних даних, у ЄС діють суворі правила щодо захисту таких даних, зокрема Регламент GDPR[3].

У багатьох європейських країнах активно впроваджуються стратегії діджиталізації аграрного сектору, зокрема в Німеччині та Нідерландах. Наприклад, Стратегія F2F визнає важливість діджиталізації для більш ефективного використання сільськогосподарських ресурсів, а також для кращого використання кліматичних та екологічних даних для підвищення стійкості продовольчих систем до наслідків зміни клімату[4], Німецька стратегія вирощування сільськогосподарських культур до 2035 року окреслює певні заходи, пов'язаних із діджиталізацією, а саме: покращити здоров'я ґрунтів шляхом розробки інноваційних цифрових технологій обробітку ґрунту, внесення добрив та захисту рослин; просувати цифрові технології для малих і середніх фермерських господарств, а також для використання на кількох фермах; запровадити загальнонаціональне покриття кінематичного GPS у режимі реального часу та забезпечити доступ до публічних даних для фермерів; розглянути передумови для встановлення «суверенітету даних» фермерів; тощо[5]; Німецька національна стратегія біоекономіки підкреслює потенціал поєднання діджиталізації та моделювання для покращення розуміння системного моделювання, яке має використовуватися в «оцінці впливу, прогнозуванні та цілеспрямованому проектуванні ефективних та індивідуальних процесів, заснованих на біологічних основах»; визначає пріоритетні заходи, які включають моніторинг та контроль біотехнологічних процесів, інтелектуальну сенсорну технологію, штучний інтелект, автоматизацію, мініатюризацію, паралелізацію етапів процесу та високопродуктивний аналіз; тощо[6].

---

[1] Common Agricultural Policy. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy_en

[2] SmartAgriHubs. URL: https://www.smartagrihubs.eu/about

[3] Європейський загальний регламент захисту даних (GDPR). URL: https://gdpr-info.eu/

[4] European Commission (2020a) F2F strategy: for a fair, healthy and environmentally-friendly food system. URL: https://ec.europa.eu/food/farm2fork_en.

[5] Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft (BMEL) (2019) Discussion Paper 2035 Arable Farming Strategy. URL: https://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/EN/Publications/ackerbaustrategie-en.html

[6] Bundesministerium für Bildung und Forschung, Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft (2020) National Bioeconomy Strategy. Berlin, Germany.

У США також багато уваги приділяється розвитку сільськогосподарських технологій. Так, Precision Agriculture Connectivity Act[1] підтримує впровадження технологій точного землеробства для підвищення продуктивності. У США велика увага приділяється впровадженню IoT, автоматизації та використанню дронів для моніторингу сільськогосподарських полів. Cybersecurity Improvement Act[2] встановлює стандарти кібербезпеки для захисту аграрних IoT-інфраструктур.

Правовий досвід ЄС та США міг би стати основою для створення нормативних актів в Україні, особливо в питаннях: захисту даних фермерів і користувачів смарт-систем; встановлення стандартів для діджитал платформ, що об'єднують постачальників та аграріїв; створення комплексних національних стандартів у галузі кібербезпеки для аграрних технологій.

На підставі вище наведеного, вбачається доцільним розробити національну стратегію діджиталізації сільського господарства з урахуванням досвіду ЄС і США, яка б враховувала сучасні виклики кібербезпеки та захисту даних; законодавчо врегулювати відповідальність за використання діджитал технологій, включаючи дрони, автоматизовані системи моніторингу та управління фермерськими процесами.

Коваль Валерія Євгенівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.)

У сучасних умовах воєнного стану більшість основоположних прав людини не лише піддаються порушенням, але й зазнають серйозних обмежень. Хоча в європейському правовому контексті обмеження права на вільне пересування вже давно вважається серйозним порушенням, в умовах війни ця практика набуває нових рис та тенденцій. Російське вторгнення та введення воєнного стану безсумнівно змінили більшість аспектів нашого звичного життя, але, незважаючи на всі труднощі, кожен громадянин має зберігати свої невід'ємні права. Саме тому дослідження правових механізмів обмеження прав у таких обставинах залишаються надзвичайно актуальними, особливо в умовах військового конфлікту.

URL: https://www.scribd.com/document/764164306/Bioeconomy-Strategy-en-accesdible-n?language_settings_changed=English

[1] Precision Agriculture Connectivity Act. URL: https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/4881

[2] Cybersecurity Improvement Act. URL: https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1668

Необхідно зазначити, що на міжнародному рівні питання обмеження прав людини було врегульоване ще в 1948 році, коли була прийнята Загальна декларація прав людини Генеральною Асамблеєю ООН. Цей документ, ухвалений 10 грудня 1948 року в Паризькому палаці Шайо, став результатом досвіду Другої світової війни і першою глобальною заявою щодо невід'ємних прав, які повинні бути гарантовані кожній людині, незалежно від її походження, статі чи національності. Загальна декларація визначила важливі принципи, згідно з якими права і свободи громадян можуть бути обмежені, але лише за певних умов, встановлених законом[1] Це обмеження повинно бути здійснене з урахуванням поваги до прав інших осіб, а також мати на меті задоволення вимог моральності, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві.

Ці принципи закладають основу для розуміння того, що в умовах війни обмеження прав громадян є виправданим лише за умови дотримання справедливих і чітко визначених норм, що забезпечують баланс між індивідуальними правами і суспільною безпекою. У цьому контексті важливо зберігати чітке розуміння того, що будь-яке обмеження прав повинно бути тимчасовим, пропорційним та спрямованим на збереження загального блага, не порушуючи основних прав людини, навіть у складних умовах війни.

Слід звернути увагу на те, що багато основоположних міжнародних документів у сфері прав людини передбачають можливість тимчасового відступу від певних зобов'язань у разі виникнення надзвичайних ситуацій в країні. Це дозволяє державам адаптуватися до кризових обставин, зберігаючи при цьому основні принципи прав людини. Одним із яскравих прикладів таких норм є Європейська конвенція з прав людини, ухвалена 4 листопада 1950 року, в якій стаття 15 дозволяє державам-учасникам тимчасово відступати від деяких положень Конвенції у час війни або іншої надзвичайної громадської небезпеки, що загрожує життю нації. Однак важливо зауважити, що ця стаття також чітко визначає категорії прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин, навіть у період надзвичайного стану. Серед таких прав – право на життя, заборона тортур і нелюдського поводження, а також право на справедливий суд. Це є гарантією того, що, навіть у часи кризи, найосновніші людські права залишаються непорушними.[2]

Ще одним важливим міжнародним актом є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий 16 грудня 1966 року. У ньому стаття 12 визначає, які права можуть бути обмежені під час надзвичайного стану. Проте такі обмеження дозволяються лише «в тій мірі, якою це

---

[1] Загальна декларація прав ООН від 10 грудня 1948 р. № 995_015 документа на сайті ВР. URL: http://zakon1. rada.gov.ua/cgi-bin/laws/ main.cgi?nreg=995_015. С. 1.

2 Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 року, ратифіковано в Україні 17.07.1997. №995_004 документа на сайті ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_004#Text. С. 1-2.

вимагає сувора необхідність ситуації». Зокрема, можливе обмеження прав на свободу пересування, свободу зібрань, свободу асоціацій і політичну участь. Це свідчить про те, що хоча надзвичайний стан дає можливість державам тимчасово обмежити певні права, ці обмеження повинні бути пропорційними та відповідати реальним потребам ситуації.[1]

Особливу увагу слід приділити праву на свободу пересування, яке є одним із основоположних прав людини і має природно-правове походження. Це право охоплює три основні аспекти: право на в'їзд і виїзд з країни, право на вільне пересування в межах території країни та право на вибір місця проживання. Воно гарантує людині можливість вільно переміщатися як всередині країни, так і за її межами. Згідно з Загальною декларацією прав людини, право на свободу пересування включає також можливість вибору місця проживання та переміщення в межах цього місця. Це право є важливим елементом особистої свободи та забезпечує можливість людини жити і діяти в межах своїх прав та інтересів.

Таким чином, навіть в умовах надзвичайних ситуацій, міжнародне право чітко визначає межі для обмеження прав людини. Це дозволяє державам вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки та стабільності, не порушуючи основних прав і свобод своїх громадян.

Отже, право на свободу пересування забезпечує особі не лише можливість переміщатися в межах своєї країни та за її кордонами, але й гарантує свободу вибору місця проживання без втручання держави. Це право є важливим елементом індивідуальної свободи та автономії, що дозволяє людині жити у відповідності до своїх власних потреб і бажань. Важливо зазначити, що в умовах надзвичайних ситуацій або війни, держави можуть тимчасово обмежувати це право, однак ці обмеження повинні бути чітко визначені законодавчо та обґрунтовані необхідністю забезпечення національної безпеки.

Розглянемо досвід України у забезпеченні цього права. Відповідно до статті 33 Конституції України, кожному громадянину, який на законних підставах перебуває на території України, гарантована свобода пересування, вільний вибір місця проживання та право залишати територію країни. Однак це право не є абсолютним і може бути обмежене в умовах надзвичайних обставин. Зокрема, частина 2 статті 64 Конституції України визначає, що обмеження прав людини можливі лише в умовах введення воєнного або надзвичайного стану.

З початком повномасштабної війни, що розпочалася з російського вторгнення в лютому 2022 року, Україна була змушена ввести воєнний стан, що наклало тимчасові обмеження на певні конституційні права, включаючи право на свободу пересування. Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року вказує, що під час дії воєнного стану

[1] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 року. № 995_043 документа на сайті ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. С. 3.

можуть бути обмежені права і свободи громадян, зокрема ті, що стосуються виїзду з країни та інших аспектів, зазначених в статтях 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції.[1]

Серед основних правових актів, що визначають обмеження права на свободу пересування в Україні, є Закони України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України», а також «Про військовий обов'язок і військову службу». У день введення воєнного стану, 24 лютого 2022 року, була припинена можливість перетину державного кордону для чоловіків віком від 18 до 60 років, які підлягають мобілізації.

Водночас, слід зауважити, що навіть за умов воєнного стану, певні категорії громадян мають право виїжджати за кордон без обмежень. Це стосується чоловіків віком від 18 до 60 років, які підлягають мобілізації, але з ряду причин не можуть бути призвані до армії. Наприклад, це можуть бути особи, які постійно проживають за кордоном, виключені з військового обліку, або мають медичні показання для виїзду за кордон. Також дозволяється виїзд тих, хто супроводжує інвалідів чи має дозвіл на виїзд через сімейні обставини, а також осіб, чия професійна діяльність пов'язана з міжнародними поїздками, таких як моряки, дипломати чи водії міжнародних перевезень.

Отже, Україна забезпечує правові механізми для обмеження права на свободу пересування в умовах воєнного стану, але водночас надає певні виключення для осіб, чиї обставини не загрожують національній безпеці. Це демонструє баланс між необхідністю захисту державних інтересів і правами громадян у надзвичайних ситуаціях.

Кравцов Максим Ігорович,
здобувач вищої освіти факультету
Інформаційних та прикладних технологій
ДонНУ імені Василя Стуса

ОЦІНЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНУ ЗДОРОВ'Я КАНДИДАТІВ НА ЗАЙНЯТТЯ ПОСАД ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: НЕДОЛІКИ ТА ПРОГАЛИНИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Питання оцінювання психологічного стану кандидатів на посади державних службовців надзвичайно актуальне, оскільки саме сьогодні, в умовах військової агресії Росії, з державою повинні бути пов'язані саме психологічно стійкі, стресостійкі люди, адже будь-яка помилка чи

1 Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР документа на сайті ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/w/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. С. 3-4.

бездіяльність через хвороби / психічні розлади можуть призвести до фатальних наслідків, особливо в умовах воєнного стану. Особливу увагу потрібно приділити таким недолікам та прогалинам законодавства у сфері працевлаштування державних службовців, як-от: 1) відсутність оцінювання індивідуальних психологічних особливостей, фізичної придатності та стану здоров'я кандидатів на зайняття посад державної служби; 2) відсутність чітких вимог щодо професійно-кваліфікаційних характеристик посад державної служби, яким повинен відповідати кандидат на посаду держслужбовця; 3) проблема іноземного громадянства державних службовців, подвійного громадянства чи участі в заборонених в Україні терористичних організаціях; 4) проблема політичного впливу на державних службовців; 5) проблема дотримання військового законодавства державними службовцями з огляду на складну військово-політичну ситуацію в нашій державі.[1] Саме відсутність оцінювання індивідуальних психологічних особливостей, фізичної придатності та стану здоров'я кандидатів на зайняття посад державної служби на нашу думку є особливо актуальним.

Проаналізувавши Закон України «Про державну службу» (надалі Закон), чинному від 10.12.2015 р. №889-VIII, в редакції № 3840-IX від 20.06.2024, прослідковуємо ряд прогалин пов'язаних з публічним правом та адмініструванням[2]. У Законі відсутня навіть приблизна характеристика гіпотетичної людини, своєрідного «ідеального держслужбовця», яка могла би гармонічно та максимально ефективно працювати на благо держави. Різні правові точки зору цього Закону не в повній мірі відповідають сучасним вимогам до державного службовця**.** На сьогодні прислухалась до думок науковців і поступово виправляла більшість недоліків та прогалин, різних колізій і прогалин в законодавстві. Звісно, залишилось ще немало недоліків, але найголовнішим із цих колізій варто зазначити відсутність правового регулювання працевлаштування державних службовців як такого в сфері медичного оцінювання. Нами було виділено відсутність оцінювання індивідуальних психологічних особливостей, фізичної придатності та стану будь-якого виду здоров'я кандидатів на посаду державного службовця. Наявність такої проблеми зазначали вітчизняні науковці, серед яких пані О.А. Губська в своїй статті[3], проте ми вважаємо, що цю тему варто розглянути значно глибше. На цьому ми і акцентували найбільшу увагу, оскільки світова історія знає немало випадків владних людей, які, будучи психічно чи фізично хворими, і що до цього призводило.

[1] Губська О. А. Недоліки та прогалини законодавства у сфері працевлаштування державних службовців в умовах євроінтеграції України: http://apdp.in.ua/v86/5.pdf
[2] Закон України «Про державну службу»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text
[3] Губська О. А. Недоліки та прогалини законодавства у сфері працевлаштування державних службовців в умовах євроінтеграції України: http://apdp.in.ua/v86/5.pdf

Норма статті 88 цього Закону, передбачає, що державний службовець може бути звільнена через неможливість виконання службових обов'язків за станом здоров'я за наявності медичного висновку, рішенням суду про визнання особи недієздатною або про обмеження дієздатності, або ж, власне, сама смерть такої особи, є не конкретизованою «за станом здоров'я за наявності медичного висновку».

Яскравим прикладом може слугувати покійний мер Харкова Геннадій Кернес. Він був вкрай неоднозначною людиною, і, здається, залишив найбільший слід в історії міста. Не будемо оцінювати плюси та мінуси його керування на цій посаді, зазначимо лише те, що в свій час колишній міністр внутрішніх справ Юрій Луценко розповідав, що Кернес мав психопатію і навіть шизофренію[1], а також мав кримінальне минуле. Схоже, щось із цього мало місце, оскільки деякі його нецензурні висловлювання, які хоч і стали мемами, порушували етичні та моральні засади державного службовця. Навіть коли Кернес захворів в 2020-му на коронавірус і був в комі, його не відсторонили від посади, *її він втратив лише після смерті.*

Як зазначає І.П. Лопушинський, спеціальна перевірка майбутніх державних службовців є у Швеції, Бельгії та Нідерландах[2], тому варто створити таку комісію і внести відповідні зміни в наші закони про державну службу, адже цей позитивний досвід міг би бути доречним для Україні.

Однак при дослідженні вивчалась новинна картина останніх років, пов'язана з захворюваннями держслужбовців і було знайдено деякі зворотні моменти. Деякі державні службовці могли чи можуть прикриватись реальними або видуманими хворобами, щоби ухилятись від юридичної відповідальності. Наприклад, колишній голова ліквідованої Державної фіскальної служби Роман Насіров, якого спочатку раптово госпіталізували, щоби затягнути справу з судом, а потім теж так само раптово зцілився через деякий час[3]. Тоді і з'явився мем щодо його знаменитої «картатої ковдри», а також стереотип, що «якщо комусь стане погано серед цих осіб, то суд затягнеться або взагалі закриє справу».

Щоправда з іншої сторони, це може призвести до деякої додаткової сегрегації, корупційності в питаннях відбору таких осіб, особливо враховуючи корупційність системи охорони здоров'я, *тому варто подбати про максимальну неупередженість та професіоналізм, виключення будь-якої корупції, конфлікту інтересів тощо.* Зваживши всі «за» та «проти», можна підсумувати, що ці норми мають місце в законодавстві, а отже, варто корегувати всі відповідні закони та положення, пов'язані з держслужбою та конкурсними відборами, доповнивши в них норми щодо обов'язкового

[1] Луценко заявил, что у него есть справка о шизофрении Кернеса: https://korrespondent.net/ukraine/politics/1085117-lucenko-zayavil-chto-u-nego-est-spravka-o-shizofrenii-kernesa

[2] Лопушинський І.П. Вступ на публічну службу: європейський досвід для України 2011 №7. Ст. 82-90.

[3] Чарівна ковдра Насірова: https://glavcom.ua/publications/charivna-kovdra-nasirova-istoriya-zcilennya-golovnogo-fiskala-ukrajini-457308.html

проходження медичного контролю, *бо хто знає, хто зараз при владі, а хто може прийти після них, і хто буде відповідати у випадку отримання державної посади, наприклад, психічно неадекватної людини, яка буде знищувати державну матрицю, систему цієї служби чи навіть власне суспільство?* Тому доцільним доповнити Закон наступним чином:

– до п.2 ст. 88 Закону «Про державну службу», варто доповнити наступне: «неможливість виконання службових обов'язків через стан здоров'я згідно медичного висновку, порядок надання якого визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері держслужби, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я *і/або спеціалізованим органом, який контролює фізичне, ментальне та психічне здоров'я держслужбовців»,*

– ст. 14 та 27 цього ж Закону варто доповнити частиною з таким змістом: *«До роботи конкурсної комісії також залучається спеціаліст, «психолог»»;*

– ч. 4 ст. 23 цього Закону доповнити пунктом *«…висновки спеціальної медичної комісії щодо медичної (психологічної) придатності стану здоров'я кандидата на посаду».*

Таким чином, можна зробити такі висновки. Відсутність систематичного оцінювання індивідуальних медичних (психологічних) особливостей, фізичної придатності та стану здоров'я кандидатів на посади державної служби в Україні створює низку суттєвих недоліків, прогалин і навіть загроз. Ці прогалини в таких законах можуть нести загрозу для матриці держави і системи державної служби. Насамперед, це може призвести до неефективності роботи, бо кандидати з порушенням фізичних, ментальних чи психічних якостей не завжди здатні адекватно виконувати службові обов'язки. Також відсутність контролю підвищує ризик професійного вигорання, стресу та іншого погіршення здоров'я службовців, що негативно впливає на їхню продуктивність і якість послуг. Оцінювання цих аспектів при відборі дозволило б більш збалансовано формувати державний апарат, підвищити його ефективність і мінімізувати можливі ризики для державної служби. Науковці в галузі публічного права мають виявляти та усувати подібні прогалини, які дозволяють обіймати державні посади некомпетентним чи навіть небезпечним для суспільства особам, здатним завдати шкоди не лише собі, але і всій системі.

Кривешко Ірина Володимирівна,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.)

Розвиток інформаційної культури можна сміливо назвати одним з пріоритетів інформаційного суспільства, оскільки саме її високий рівень забезпечує інформаційну безпеку держави, захист прав та свобод людини, захист персональних даних під час їх обробки навіть тоді, коли правові норми та заходи юридичної відповідальності виявляються безсилими. Саме тому важливим вбачається визначення інформаційної культури як стратегічного інструменту забезпечення інформаційної безпеки, закріплення її засад саме у стратегічних документах, що визначають політику держави в інформаційній сфері.

Аналіз вітчизняного нормативного матеріалу продемонстрував, що на рівні законодавчих актів інформаційна культура в Україні взагалі не визначається та майже не згадується. Проте, у підзаконних нормативно-правових актах певні її аспекти знаходять своє відображення, рівно як і засоби формування інформаційної культури.

Так, у 2013 році Розпорядженням Кабінету Міністрів України була схвалена Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні. У ній зазначається, що загальносвітовою тенденцією є трансформація індустріального суспільства у постіндустріальне, що відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, розширення сфери послуг і нематеріального виробництва у результаті науково-технічного прогресу, у тому числі масштабного, глибинного та динамічного проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання й держави[1]. Цей документ надає визначення таким категоріям, як електронна демократія, електронна освіта, електронна економіка, електронна послуга, електронна комерція, електронна медицина тощо. І поряд з іншими термінами згадується та визначається термін «електронна культура», як форма культури, яка передбачає стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері культури за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Тож, безумовною перевагою цього документу є те, що стимулюванню та мотивуванню дотримання культурних норм відводиться чільне місце, але помилковим є те, що культура власне і визначається через ці процеси, тобто, проста наявність таких властивостей у особи інформаційною культурою, відповідно до згаданого визначення, не визнається. Крім того, помилковою,

[1] Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.13 р., № 386-р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80

на наш погляд, є використана юридична техніка, а саме, термін «електронна культура», оскільки інформаційна культура не є синонімом електронної культури (кіберкультури, мережевої культури тощо), а є більш широким щодо них поняттям. Тому, виходячи з аналізованого формулювання, такою культурою охоплюються лише інформаційні відносини, опосередковані використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що насправді зовсім не так. Тож, більш коректним вважається використовувати у законодавстві термін «інформаційна культура».

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» від 16 листопада 2016 р., № 918-р.[1] наголошується, що Україна суттєво відстає від світових лідерів у сфері електронних послуг (хоча таке твердження, навіть на той період, не вбачається правильним. Відставало, скоріше, нормативне регулювання, аніж технічна складова, яка розвивалася і розвивається шаленими темпами). У Концепції окреслено стадії планованого впровадження та розвитку електронних послуг в Україні, побудовано модель надання електронних послуг (у тому числі, адміністративних), а також очікувані результати та обсяг фінансових ресурсів, необхідний для реалізації змін. Проте, жодним чином не згадано про те, що для всеохоплюючого впровадження у життя ІКТ, передусім, необхідний належний рівень інформаційної культури.

Важливі нормативні засади, дотичні до теми дослідження, містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 8 листопада 2017 р., № 797-р[2]. У документі робиться наголос на демократичних процесах, розвиток яких можуть забезпечити ІКТ за умови їх ефективного та безпечного використання. Розкриваються дані соціологічних досліджень щодо рівня демократії в Україні (зокрема, електронної), місця України у відповідних світових рейтингах. Проаналізовано інструменти електронної демократії, які застосовуються в Україні. Серед принципів досягнення мети Концепції нарешті згадуються «врахування демократичних, гуманістичних, соціальних, етичних та культурних цінностей суспільства», а також «підтримка та впровадження фундаментальних свобод, права людини, включаючи свободу та право доступу до інформації».

[1] Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р., № 918-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#Text

[2] Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р., № 797-р.
URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KR170797?an=0&ed=2020_09_23

У Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки[1] закладено нормативне підґрунтя для створення стимулів, мотивації та формування попиту щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій у всіх або майже всіх секторах економіки, оскільки цифровізація економіки у сучасному світі формує суттєві конкурентні переваги для держави та суспільства. Одним з засобів прискореного цифрового розвитку називається, зокрема, «розвиток та поглиблення цифрових компетенцій громадян для забезпечення їх готовності до використання цифрових можливостей». Серед основних цілей ставилося досягнення Україною шістдесятої позиції у рейтингу Global Competitiveness Index станом на 2020 рік (на момент складання Концепції – 85 місце)[2]. Можна з упевненістю сказати, що цілі цього документа досягнуто у повній мірі, бо на 2021 рік Україна посідала вже 54 сходинку названого рейтингу, і навіть військові дії на території країни не сповільнили цифровізацію, а навпаки, прискорили та додали їй додаткових стимулів, бо за часів повномасштабної агресії економіка нашої держави, яка знаходиться у кризовому стані, утрималася не в останню чергу завдяки своєму цифровому сегменту.

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 року, №1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні»[3] розвиток технологій ШІ визнається одним із пріоритетних напрямів сфери науки нашої держави. Перелічуються проблеми, які стоять на заваді розвитку технологій ШІ, з-поміж яких виділяються: низький рівень цифрової грамотності, поінформованості населення щодо загальних аспектів, можливостей, ризиків та безпеки використання штучного інтелекту; недосконаліть законодавства про захист персональних даних; недостатній рівень інформаційної безпеки та захисту даних в інформаційно-телекомунікаційних системах державних органів внаслідок застарілості автоматичних систем виявлення та оцінки інформаційних загроз. Цим визнається значення інформаційної культури та інформаційної безпеки у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій взагалі та штучного інтелекту зокрема. Серед пріоритетних напрямів реалізації Концепції визнається захист інформаційного простору від несанкціонованого втручання, забезпечення безпечного функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем. Серед шляхів і способів вирішення проблем

[1]Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text

[2] Україна у 2021 році посіла 54-те місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings). URL: www.ukrinform.ua/rubric-economy/3291328-ukraina-posila-54-misce-u-svitovomu-rejtingu-konkurentospromoznosti.html

[3] Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 року, №1556-р. URL: www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220

розвитку ШІ згадується правове регулювання та етика, а також підвищення цифрової грамотності населення, що у комплексі наближає вітчизняне законодавство до визнання ролі інформаційної культури.

Значна кількість НПА в аналізованому масиві присвячена забезпеченню інформаційної безпеки. Так, у Стратегії інформаційної безпеки України, прийнятій Радою національної безпеки і оборони (РНБО) України 15 жовтня 2021 року та затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 року, №685/2021 [1], забезпечення інформаційної безпеки визнано однією з найважливіших функцій держави. У дії документ розрахований до 2025 року. Всебічно аналізується перелік загроз, які можуть становити ризики для інформаційної безпеки України, з-поміж яких згадується недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) населення. Сам по собі цей факт має величезне значення, проте, між двома згаданими вище поняттями ставиться знак рівності, що не відповідає реаліям. По-друге ж, інформаційна культура не розглядається у широкому сенсі, а обмежується сферою електронних медіа. Розкриваються стратегічні цілі та напрями Стратегії, де вже вбачається позитив, оскільки Стратегічна ціль 2 щодо всебічного підвищення загальної культури відмежована від Стратегічної цілі 3 щодо підвищення медіакультури та медіаграмотності населення (причому в даному випадку ці два поняття вживаються через прийменник «та», тобто розглядаються як різні). І вони ж, у свою чергу, відокремлені від Стратегічної цілі 4 «Забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту», що характеризує наявність більш глибокого підходу і виділення різних аспектів загальної культури та інформаційної культури в окремі задачі, що у більшій мірі концентрує саме на них засоби досягнення відповідної цілі, спрощує контроль за їх виконанням.

Також в Україні діє Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року, № 447/2021[2], яка характеризує кібербезпеку як глобальне явище і визнає її запорукою успішного розвитку нашої держави. У документі детально проаналізовано стан виконання Стратегії кібербезпеки України від 2016 року, яка втратила чинність з набуттям чинності поточним НПА. Проаналізовано надбання України у сфері кібербезпеки, а також виклики й загрози. Однією з

[1] Стратегія інформаційної безпеки України: прийнята Радою національної безпеки і оборони України 15 жовтня 2021 року: затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 року, №685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text

[2] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію кібербезпеки України": Указ Президента України від 26 серпня 2021 року, № 447/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text

численних загроз кібербезпеці України цілком слушно визначається «відсутність системи підвищення цифрової грамотності громадян та культури безпекового поводження в кіберпросторі, низький рівень обізнаності суспільства щодо кіберзагроз та кіберзахисту». І це вбачається одним із найсуттєвіших ризиків, тому що у питаннях кіберзлочинності та кібербезпеки інформаційна культура стає чи не основним засобом протидії, навіть коли технічні та організаційні засоби захисту не спрацьовують. З-поміж пріоритетів реалізації кібербезпеки та її стратегічних цілей виділяється орієнтація на кіберобізнане суспільство, професійне вдосконалення та науково-технічне забезпечення кібербезпеки. Зазначається, що наявність цифрових навичок має стати пріоритетом кожного громадянина. Серед завдань звертає на себе увагу «розроблення Загальнонаціональної програми кіберграмотності, спрямованої на підвищення рівня цифрової грамотності населення України, зокрема, шляхом включення питань стосовно цифрових навичок, кіберобізнаності щодо сучасних кіберзагроз та протидії ним до навчальних програм загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти».

Таким чином, можна зробити висновок, що стратегічні засади формування інформаційної культури в Україні прописані дуже слабко, юридична техніка не є досконалою, а понятєвий апарат не характеризується принципом правової визначеності.

Відзначається, що Стратегія кібербезпеки України наразі є одним з найбільш фундаментальних документів, що всебічно приділяє увагу цифровій грамотності. Але, по-перше, документів, які б встановлювали такі засади щодо загальної інформаційної культури (без технічного компонента) не існує. А по-друге, ігнорується другий аспект інформаційної культури, окрім інформаційної грамотності, а саме – інформаційна етика (у спеціальному законодавстві щодо кібербезпеки – цифрова чи кіберетика).

Куницький Дмитро Олександрович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ВИМОГА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СФЕРІ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИМ УТРИМАНЦЯМ

(науковий керівник – к.ю.н. Стаднік І.В.)

Страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є обов’язковим, внаслідок чого зачіпає інтереси значного кола суб’єктів, а саме: страхувальників та інших осіб, відповідальність яких застрахована, страховиків, Моторного

(транспортного) страхового бюро України (МТСБУ), потерпілих (ст. 4 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»[1] (далі – Закон)). Водночас невтішна статистика зростання кількості ДТП (за період січень-квітень 2024 р. зафіксовано майже 6,5 тисяч ДТП з постраждалими (серед яких 813 осіб загинуло), що на 6% більше, ніж за аналогічний період 2023 р.[2]) актуалізує питання страхового відшкодування потерпілим.

Різні аспекти відшкодування шкоди неодноразово досліджувалися у науковій літературі, зокрема, в роботах Б. С. Антімонова, А. М. Бєлякової, Д. В. Боброової, І. В. Бурлаки, К. М. Варшавського, І. М. Забари, Т. В. Заварзи, Т. С. Ківалової, О. О. Отраднової, К. Б. Ярошенко та інших. Водночас питання виплати страхового відшкодування утриманцям потерпілого не отримали належної розробки. Зважаючи на прагнення України отримати повноправне членство в ЄС, вирішення цих проблем вимагає дотримання вимог верховенства права як основоположної цінності та фундаментального принципу цивілізованого світу, серед яких не останню роль відіграє принцип правової визначеності. Все викладене вище зумовило вибір теми та підтверджує її актуальність. Відповідно метою дослідження є уточнення змісту правової визначеності як вимоги верховенства права у справах про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, утриманцям потерпілого та окреслення шляхів подолання виявлених проблем у цій сфері.

Згідно чинного законодавства інститут обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності забезпечує відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та захисту майнових інтересів страхувальників (ст. 3 Закону). Зі свого боку частина 1 ст. 1200 ЦК України[3] закріплює право непрацездатних осіб, які були на утриманні потерпілого або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитини потерпілого, народженої після його смерті, на відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого. До того ж чітко визначено, що шкода відшкодовується: 1) дитині – до досягнення нею вісімнадцяти років (учню, студенту – до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним двадцяти трьох років); 2) чоловікові, дружині, батькам (усиновлювачам), які досягли пенсійного віку, встановленого законом, – довічно; 3) особам з інвалідністю – на строк їх інвалідності; 4) одному з батьків (усиновлювачів) або другому з подружжя чи іншому членові сім'ї незалежно від віку і

[1] Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004 року № 1961-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 1. Ст. 1. (Із змінами).

[2] Майже 9 тисяч постраждалих та загиблих у ДТП цьогоріч. *Опендатабот.* 24 травня 2024 р. URL: https://opendatabot.ua/analytics/kids-dtp-2024-4

[3] Цивільний кодекс України : № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст.356. (Із змінами).

працездатності, якщо вони не працюють і здійснюють догляд за: дітьми, братами, сестрами, внуками померлого, – до досягнення ними чотирнадцяти років; 5) іншим непрацездатним особам, які були на утриманні потерпілого, – протягом п'яти років після його смерті. Це дає підстави для визнання обґрунтованості поділу осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, на дві групи: а) непрацездатні особи, які були на утриманні померлого або мали на день його смерті право на одержання утримання; б) дитина потерпілого, народжена після його смерті[1].

Судова практика (зокрема висновки, викладені у Постановах Верховного Суду № 760/12308/15-ц від 11.12.2019 р.; № 133/1195/16-ц від 11.09.2019 р.[2]) виокремлює два шляхи отримання страхового відшкодування особою, яка має на нього право: 1) звернення безпосередньо до страхової компанії; 2) звернення з позовною заявою до суду. І якщо у питаннях стягнення страхового відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, на користь дітей судова практики є більш-менш сталою та визначеною, то на користь осіб, які втратили працездатність (зокрема батьків потерпілого) вона є доволі суперечливою і неоднозначною, що є свідченням: 1) недосконалості законодавчих актів; 2) порушення принципу правової визначеності судами та однакового застосування правових норм у однорідних справах.

За своїм характером закріплена у ст. 1200 ЦК України норма є загальною, тобто вона може застосовуватися у випадках відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, якщо інше не передбачено спеціальним законодавством, що відповідає правовій позиції, викладеній у постанові Верховного Суду від 06.06.2018 р. у справі № 711/9464/15-ц[3]. Водночас згідно п. 27.2 ст. 27 Закону страховик здійснює відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, на умовах, встановлених ст. 1200 ЦК України, кожній особі, яка має право на таке відшкодування, рівними частинами, а загальний розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) утриманцям одного померлого не може бути меншим, ніж 36 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановлених законом на день настання страхового випадку. Спеціальний характер цієї норми зумовлює її застосування у системному зв'язку з приписами ст. 1200 ЦК України та пріоритет при вирішення спору, що відповідає загально-правовим принципам та позиції КСУ що у ситуаціях, коли співіснують

[1] Постанова Верховного Суду від 09 липня 2020 р., судова справа № 756/8644/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90385221.

[2] Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2019 р., судова справа № 760/12308/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86504856; Постанова Верховного Суду від 11 вересня 2019 р., судова справа № 133/1195/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84659732.

[3] Постанова Верховного Суду від 06 червня 2018 р., судова справа № 711/9464/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75068466.

суперечливі норми одного ієрархічного рівня, згідно принципу верховенства права до судів різних видів юрисдикції висувається вимога застосування класичної юридичної формули (принципу): «Закон спеціальний має перевагу над загальним» (lex specialis derogat generali). Якщо суд не застосовує таку формулу (принцип) за обставин, що вимагають від нього його застосування, то принцип верховенства права втрачає свою дієвість[1].

Згідно пп. е) п. 35.2 ст. 35 Закону у разі вимоги заявника про відшкодування шкоди у зв'язку із смертю годувальника до заяви про страхове відшкодування додаються документи, що підтверджують перебування на утриманні потерпілого, його доходи за попередній (до настання ДТП) календарний рік, розміри пенсій, надані утриманцям внаслідок втрати годувальника. Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдності у застосуванні права щодо страхового відшкодування. Так, у справі № 705/3170/22[2] суд, посилаючись на правовий висновок щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, викладений у Постанові Верховного Суду від 06.05.2020 р. у справі № 742/554/19[3], задовольнив вимоги щодо відшкодування шкоди утриманцю без врахування положень пп. е) п. 35.2 ст. 35 Закону, залишивши поза увагою питання: чи мав змогу потерпілий утримувати непрацездатних осіб, чи мав взагалі дохід, що є обов'язковою умовою надання утримання. Аналогічні рішення суд прийняв у справах № 195/989/22, 585/2710/22, 705/3170/22. Водночас з урахуванням положень пп. е) п. 35.2 ст. 35 Закону та позицій Верховного Суду, викладених у постановах від 18.04.2018 у справі № 165/325/17, від 09.07.2020 року у справі № 756/8644/19[4], судами у справах № 522/18038/21, 524/688/24, 303/2219/23[5] було винесено діаметрально протилежні рішення.

Все це свідчить про порушення принципу правової визначеності, який, на думку В. Брюггера, виявляється у: а) чіткості визначення правових норм; б) чіткості у підпорядкуванні праву; в) стабільності правових норм;

---

[1] *Рішення Конституційного Суду України від 18 червня 2020 р.,* справа № 3-189/2018(1819/18). URL: https://ccu.gov.ua/dokument/5-rii2020.

[2] Рішення Уманського міськрайонного суду від 06 червня 2023 р., справа № 705/3170/22. Єдиний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111361431

[3] Постанова Верховного Суду від 06 травня 2020 р., судова справа № 742/554/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89137271.

[4] Постанова Верховного Суду від 18 квітня 2018 р., судова справа № 165/325/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73598555. Постанова Верховного Суду від 09 липня 2020 р., судова справа № 756/8644/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90385221.

[5] Рішення Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 27 червня 2023 р., судова справа № 303/2219/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111842872; Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 01 березня 2023 р., судова справа № 522/18038/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109331126; Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчук від 02 квітня 2024 р., судова справа № 524/688/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118721081.

г) чіткій інституційній відповідальності органів влади[1]. Інші автори пов'язують цей принцип з передбачуваністю застосування права в конкретній ситуації, а також з ясністю і зрозумілістю права для тих, кого воно стосується[2]. На необхідності дотримання зазначеного принципу наголошує і ЄСПЛ, зокрема у п. 61 рішення у справі «Бумареску проти Румунії» (1999) зазначається, що право на справедливий суд має тлумачитися у світлі Преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права, одним з основних аспектів якого є принцип певності, що вимагає, крім іншого, щоб у випадках, коли суди винесли остаточне рішення з якогось питання, воно не підлягало сумніву[3]. Відповідна позиція міститься у Рішенні Великої палати КСУ від 20 червня 2019 р. № 6-р/2019, де принцип юридичної визначеності включений до верховенства права.[4]. Водночас неоднозначність застосування приписів законодавства у справах про виплати страхового відшкодування утриманцям потерпілого напряму порушує принцип правової визначеності. До того ж це може бути свідченням зловживання суддями своїми дискреційними повноваженнями під час розгляду справи.

Отже, проведений аналіз дає підстави для таких висновків. По-перше, необхідно визнати неоднозначність тлумачення та застосування відповідних приписів законодавства як судами першої інстанції, так і Верховним Судом, що, зі свого боку, є наслідком недосконалості законодавства, яке припускає можливість різних варіантів тлумачення. По-друге, такий стан є прямим порушенням принципу верховенства права, зокрема, в частині правової визначеності, оскільки позбавляє можливості заявників чітко передбачити наслідки застосування права. Вбачається, що вирішення зазначених проблем може здійснюватися одним із таких способів: 1) внесення змін до існуючого законодавства з метою конкретизації положень, що підлягають неоднорідному тлумаченню; 2) формування єдиного правового висновку, що був би обов'язковим для застосування всіма судами; 3) підвищення суддівської кваліфікації, зокрема, у питаннях дотримання принципу верховенства права. У випадку внесення змін до законодавства видається доцільним викласти ст. 1200 ЦК України у такій редакції: «У разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, *потреба та можливість надання якого підтверджується*

[1] Brugger W. Concretization of Law and Statutory Interpretation. *Tulane European and Civil Law Forum*. 1996. Vol. 11. P. 211-212. Цит. за: Шевчук С. Судова правотворчість. Світовий досвід та перспективи в Україні. Київ: Реферат, 2007. С. 322-323.
[2] Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В. І. Муравйова. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
[3] Рішення ЄСПЛ у справі «Бумареску проти Румунії» (Brumarescu v.Romania) від 28 жовтня 1999. URL: http://eurocourt.in.ua/Article. asp?AIdx=307.
[4] Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2019 р. № 5-рп/2005. (https://ccu.gov.ua/docs/516).

відповідними документами, а також діти потерпілого та діти, народжені після його смерті».

Письменна Олена Пилипівна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії
держави і права та філософії права
ДонНУ імені Василя Стуса

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Подолання викликів які сьогодні стоять перед нашою державою військова агресія Росії на території України, окупація деяких регіонів України продемонстрували необхідність удосконалення організації системи публічної служби України шляхом впровадження цифрових технологій а саме цифровізації.

Метою дослідження є системний аналіз впровадження цифрових технологій в систему публічної служби та публічного управління.

Цифровізація – одна з визначальних тенденцій розвитку людської цивілізації, яка формує більш інклюзивне суспільство та кращі механізми управління, підвищує якість державних послуг.[1]

Завдяки цифровим технологіям штучному інтелекту, можливостям з оброблення та збирання даних, швидкісного зв'язку, автономному навчанню, технологіям блокчейн, цифровізація стає невід'ємною складовою роботи публічних службовців та починає займати ключові позиції у всіх сферах економіки, з кожним роком відбувається стрімке зростання обсягів цифрових продуктів та послуг. Цифровізація та її цифрові продукти починають існувати поза геополітичними кордонами, формуючи свої «цифрові кордони». Цифровізація активно впроваджується і у систему публічного управління та доводить свою ефективність, особливо в сучасних умовах воєнного часу.

Цифровізація публічного управління вимагає від публічних службовців інноваційних знань, умінь, навичок, постійного самовдосконалювання та підвищення кваліфікації, формування цифрової культури та інформаційної безпеки як особистої так і держави. Маємо окреслити на сьогодні актуальні напрямки цифровізації в системі публічної служби:

– впровадження цифровізації у систему управління персоналом публічної служби, що передбачатиме використання інформаційно-комунікаційних технологій під час відбору кадрів, оцінювання якості діяльності публічних службовців, інформаційно-комунікаційні технології

[1] Розумков центр URL. https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv

дадуть можливість об’єктивно оцінювати професійність кадрів, їх внесок у ефективність діяльності органів державної влади, а також оптимізувати структуру органів державної влади та ефективно контролювати діяльність кожного публічного службовця;

– формування публічних комунікацій, важливих комунікаційних навичок у службовців, навичок щодо об’єктивного та прозорого висвітлення діяльності органів державної влади;

– оптимізація надання адміністративних послуг населенню, що передбачає переведення у цифрових формат усіх адміністративних послуг та формування у публічних службовців знань, умінь та навичок надання послуг онлайн;

– забезпечення інформаційної безпеки органів державної влади (зокрема, формування у публічних службовців знань, умінь, поведінкових стереотипів як одного з найважливіших факторів забезпечення інформаційної безпеки). [1]

Впровадження цифровізації системи публічної служби є важливим аспектом. Запровадження цифровізації управління персоналом полягає у формуванні зручного цифрового середовища, завдяки якому забезпечуються прозорість публічної служби та публічного управління, централізація, ефективність процесів постановки трудових завдань та оцінювання якості роботи персоналу їх виконання завдяки автоматизації та комп’ютеризації всіх внутрішніх процесів, створення єдиної платформи для збирання, оброблення, консолідації в єдиному центрі.

Маємо зазначити, що багато кадрових процесів у системі публічного управління набувають інноваційних форм та доповнюють давно взяті на озброєння механізми роботи. Велика різноманітність інструментів кадрового менеджменту обумовлена приходом на публічну службу фахівців із приватного бізнесу, які добре володіють методами управління комерційними організаціями. Такими інструментами є використання можливостей штучного інтелекту; облік специфіки світовідчуття працівників нового покоління; персоналізація службової діяльності; надання можливості працювати віддалено; застосування сторітелінгу як однієї з форм управління іміджем організації.[2]

На нашу думку, головна перешкода на шляху успішної реалізації програм цифровізації, в тому числі у сфері публічного управління та адміністрування, полягає не у фінансуванні та нормативно-правовому регулюванні, а у формуванні кадрів нового «публічного службовця», з цифровими компетенціями. Саме службовці у системі публічної служби

[1] О. І. Пархоменко-Куцевіл. Міжнародний досвід впровадження цифровізації в систему публічної служби: досвід для України. Публічне управління та митне адміністрування, Спецвипуск, 2022. С.93-98.
[2] Chernikova A. Socio-economic development of the Beloglinsky district MO: assessment and prospects. Economics and entrepreneurship. 2015. № 6-3 (59-3). P. 1123–1127.

мають не тільки володіти набором традиційних професійних компетенцій, але й сприйняти інноваціям, але й мати цифрові навички.

3 березня 2021 р. № 167-р була схвалена Концепція розвитку цифрових компетентностей, у тексті якої зазначено, що збільшенням темпів розвитку цифрових технологій, впровадженням інноваційних рішень у всіх сферах суспільного життя виникає необхідність у підвищенні якості підготовки працівників для створення можливості модернізації економіки країни відповідно до сучасних вимог. Цифровою компетентністю визначається динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій. Цілями Концепції є визначення системи та опису складових частин цифрової компетентності (рамки цифрової компетентності), а також вимог до рівня володіння цифровими навичками та цифровими компетентностями різних категорій працівників, зокрема в професійних стандартах. [1] Що є актуальним і для публічних службовців.

Зміни у процесі цифрової трансформації вимагають формування нових цифрових компетенцій публічних службовців, оскільки вдосконалення технологічної складової частини державної установи має відбуватися спільно з розвитком соціальної (знань, навичок та культури співробітників).[2]

Таким чином впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а саме Цифровізація, допоможуть здійснювати контроль, та об’єктивно оцінювати професійність кадрового складу, їх внесок у ефективність діяльності органів публічної влади.

Полотнянко Богдан Юрійович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та цифровізації всіх сфер життя питання захисту персональних даних набуває особливої актуальності. За статистичними даними Уповноваженого

[1] Концепція розвитку цифрових компетентностей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text.
[2] О. І. Пархоменко-Куцевіл. Міжнародний досвід впровадження цифровізації в систему публічної служби: досвід для України. Публічне управління та митне адміністрування, Спецвипуск, 2022. С.93-98.

Верховної Ради України з прав людини, які викладені у щорічній доповіді, на гарячу лінію надходить більш як третина звернень, які стосуються реалізації громадянських прав, кожне четверте звернення – питання доступу до інформації та захисту персональних даних[1].

Статистика розгляду справ про захист персональних даних також свідчить про зростання кількості позовів. За даними Державної судової адміністрації України, у 2023 році було розглянуто понад 3000 справ, пов'язаних із захистом персональних даних, що на 35% більше порівняно з попереднім роком. При цьому у 72% випадків суди задовольняють вимоги позивачів повністю або частково[2].

Це вказує на високий рівень суспільного інтересу до питань конфіденційності, проблеми належного захисту персональних даних, а також недостатню обізнаність громадян про свої права в цій сфері. Така статистика підвищує питання актуальності щодо вдосконалення законодавчого регулювання, а також підвищує ефективність заходів щодо забезпечення прав на захист персональних даних, особливо в умовах діджиталізації суспільства та збільшення обсягів даних.

Правове регулювання захисту персональних даних в Україні базується на системі взаємопов'язаних нормативно-правових актів, центральне місце серед яких посідає Конституція України. Так, ст. 32 Основного Закону встановлює фундаментальне право особи на невтручання в її особисте життя та захист персональних даних. Слід звернути увагу, що Конституційний Суд України у своєму фундаментальному рішенні від 20.01.2012 № 2-рп/2012 надав розширене тлумачення цієї норми, підкресливши, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди становить пряме порушення конституційних прав громадян[3].

Спеціальним нормативно-правовим актом у сфері захисту персональних даних є Законом України «Про захист персональних даних», який визначає правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних[4]. Не менш важливим є

[1] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2023/

[2] Статистика ДСА України за 2023 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

[3] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України: *Рішення Конституційного суду України* від 20.01.2012 № 2-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text

[4] Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481

Закон України «Про інформацію»[1] та Закон України «Про доступ до публічної інформації»[2], які встановлюють загальні принципи інформаційних відносин та захисту персональних даних у контексті доступу до публічної інформації.

Аналіз судової практики останніх років демонструє суттєву еволюцію підходів до захисту персональних даних. Яскравим прикладом цього є рішення Шевченківського районного суду м. Києва, у справі № 761/23532/20, де суд визнав незаконним розміщення даних студентів, які мали борги за проживання, на сайті Академії державного управління. Суд підкреслив, що навіть бюджетні установи мають дотримуватися конфіденційності при оприлюдненні подібної інформації, незважаючи на можливу суспільну важливість (наприклад, публічне розпорядження коштами)[3].

Крім того, важливим аспектом судової практики є питання відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних. Так, Верховний Суд сформулював принципи визначення розміру компенсації моральної шкоди, зазначивши, що розмір компенсації має враховувати характер правопорушення, ступінь вини порушника, наслідки порушення для потерпілої особи та загальний превентивний ефект[4].

Особливу увагу судова практика приділяє питанню згоди на обробку персональних даних, зокрема, що стосується особистої інформації у месенджерах та соцмережах. У справі № 361/1579/20 суд Броварів визнав винною голову садового товариства, яка опублікувала особисту інформацію учасниці в загальному чаті Viber. Суд підкреслив, що персональні дані повинні бути знеособленими або заретушованими навіть у внутрішньому спілкуванні членів товариства[5].

Не менш важливим аспектом на який варто звернути увагу є поширення персональних даних без згоди. Велика Палата Верховного Суду розглянула справу № 806/3265/17 і зазначила, що навіть при виконанні державних функцій обробка персональних даних без згоди особи допускається лише у виняткових випадках, які мають суспільну цінність. Суд також звернув увагу на важливість альтернативи для тих, хто

[1] Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650

[2] Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

[3] Рішення Шевченківського районного суду м. Києва, у справі № 761/23532/20 .
URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91799128

[4] Практика Верховного Суду у справах про компенсацію моральної шкоди.
URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Pract_mor_shkodi_2023_06_17.pdf

[5] Рішення Броварського міськрайонного суду Київської області у справі № 361/1579/20.
URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88698313

відмовляється від обробки своїх даних, оскільки примусова згода може порушувати права особи[1].

Окремої уваги заслуговує практика застосування судами міжнародних стандартів захисту персональних даних. Україна, ратифікувавши Конвенцію Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, взяла на себе зобов'язання забезпечити відповідність національного законодавства європейським стандартам. Суди все частіше звертаються до практики Європейського суду з прав людини при розгляді справ про захист персональних даних. Показовою є справа № 760/8719/17, де Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду застосував принципи, викладені у рішенні ЄСПЛ «S. and Marper v. The United Kingdom» та зазначив, що відомості про стан здоров'я є персональними даними, і їхнє збирання могло здійснюватися тільки за згоди заявника, за винятком випадків, передбачених законом[2].

Разом з тим, аналіз судової практики виявляє також певні проблемні аспекти у сфері захисту персональних даних. Крім того, суди стикаються з труднощами при визначенні балансу між правом на захист персональних даних та свободою вираження поглядів, правом на доступ до публічної інформації. Зокрема, при винесенні рішень, суд повинен брати до уваги принцип пропорційності між публічним інтересом та захистом персональних даних.

На основі проведеного аналізу можна констатувати, що в Україні формується комплексна система захисту персональних даних, яка спирається як на національне законодавство, так і на міжнародні стандарти. Судова практика демонструє тенденцію до посилення захисту прав суб'єктів персональних даних та формування чітких критеріїв оцінки правомірності обробки персональних даних. Водночас залишається актуальним питання подальшого вдосконалення правового регулювання та практики правозастосування у цій сфері. Зокрема, актуальним є питання гармонізації національного законодавства з Регламентом ЄС 2016/679 (GDPR), який встановлює сучасні стандарти захисту персональних даних. Важливим напрямком є також розвиток спеціалізації суддів у справах про захист персональних даних та формування єдиних підходів до вирішення типових спорів.

[1] Рішення Великої Палати Верховного Суду у справі № 806/3265/17.
URL: https://court.gov.ua/eng/supreme/pro_sud/zrazkova-sprava/zrazkova_806_3265_17_pasport
[2] Постанова Верховного суду у складі КЦС у справі № 760/8719/17 .
URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86162369

СЕКЦІЯ 2
КОНСТИТУЦІЙНЕ, МІЖНАРОДНЕ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Вєнкін Кирил Віталійович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.)

Відповідно до ст.131-2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується[1]. Інститут правової допомоги завжди був основною і важливою складовою частиною реалізації прав та свобод людини.

Н. М. Бакаянова зазначає, що роль адвокатури як правозахисного інституту в умовах воєнного стану набуває особливого значення. Водночас продовження виконання адвокатурою конституційної функції з надання професійної правничої допомоги, а адвокатами – професійних обов'язків стикається з викликами воєнного часу, що вимагає кореляції підходів до забезпечення функціонування адвокатури та здійснення адвокатської діяльності[2].

В межах окресленої теми дослідження питаннями адвокатської діяльності займалися такі вчені: М. Р. Аракелян, Н. М. Бакаянова, Т. В. Варфоломеєва, Т. Б. Вільчик, М. В. Завальний, С. С. Калинюк, О. Л. Литвин, Святоцький, В. В. Поліщук, І. Я. Семенюк, О. Г. Яновська та інші.

Метою цього дослідження є окреслення організаційно-правових особливостей діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану.

Адвокатуру можна визначити як елемент правової системи України, а правозахисна діяльність адвокатів являє собою частину юридичної практики, це правотворча, правозастосовча та правоохоронна діяльність, а також особливий правозахисний інститут громадянського суспільства, який представляє інтереси цього суспільства перед державою, взаємодіє з державою і водночас протистоїть державі в особі її органів з питань захисту прав та свобод людини і громадянина, зокрема в правоохоронних органах.

---

[1] Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

[2] Бакаянова Н.М. Заходи забезпечення діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки танаціональна безпека в реаліях масштабної військової агресіїта глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) /за загальноюредакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 180-183.

Отож головне завдання, яке стоїть перед адвокатурою – це захист прав, свобод і законних інтересів людини в усіх сферах її життя[1].

З урахуванням того, що велика кількість громадян були змушені залишити свої помешкання, місця роботи, рідні міста та села в пошуках відносно більш безпечнішого місця для перебування, здійснення захисту прав і свобод людини і громадянина є особливо актуальним і потребує постійного дослідження. В цей період у людей виникає багато правових питань, які стосуються компенсацій за зруйноване і пошкоджене майно тощо.

Серед викликів в період воєнного стану, з якими стикається адвокатська спільнота України виокремлюють такі: загибель адвокатів; отримання адвокатами тяжких тілесних ушкоджень внаслідок воєнних дій; втрата адвокатами житла та майна; вимушена евакуація адвокатів з окупованих територій та територій, на яких ведуться бойові дії; складне економічне становище адвокатів, а в певних областях – відсутність будь-якого доходу; ускладнення доступу до публічної інформації (у зв'язку із закриттям доступу до реєстрів, у тому числі до Єдиного реєстру судових рішень); ускладнення порядку реалізації передбачених законом повноважень (наприклад, під час комендантської години; зміна територіальної підсудності по справах, які знаходяться в провадженні у адвоката); зміна способів комунікації з клієнтами, судами тощо. Варто додати, що за різними оцінками, падіння обсягу надання правової допомоги а період воєнного стану склало від 30% до 50%[2].

Крім того, необхідно зазначити, що наразі зазнала змін і діяльність інституту адвокатури. Наприклад, під час дії воєнного стану було припинено функціонування єдиних та державних реєстрів, підвладних Міністерству юстиції України[3]. Серед них: Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань; Державний реєстр речових прав на нерухоме майно; Автоматизована система виконавчого провадження та Єдиного реєстру боржників; Державний реєстр обтяжень рухомого майна та інші.

Також варто зазначити, що особливе місце в допомозі адвокатам в умовах війни займає діяльність Опікунської ради, яка була утворена 03.03.2022 року Національною асоціацією адвокатів України з метою

[1] Аракелян М. Р. (2011). Інститут адвокатури у правозахисній діяльності сучасної Української держави. *Актуальні проблеми держави і права*. Випуск 3. С. 21–27.

[2] Правові потреби населення і бізнесу в Україні: результати експертного опитування 2022 (Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги). URL: https://www.ucla.org.ua/?p=1560> (дата звернення 25.10.2024).

[3] Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова № 209.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF# Text. (дата звернення 15,10.2024)

розподілу благодійної допомоги адвокатам та їх сім'ям, що постраждали внаслідок воєнних дій від країни-агресора[1].

Варто також додати, що Рада адвокатів України прийняла низку важливих організаційних рішень, які діятимуть до завершення режиму воєнного стану: припинення для публічного доступу до інформації про адвокатські адреси, мобільні телефони, фотографії, соцмережі, розміщені в Єдиному реєстрі адвокатів України з метою захисту адвокатів[2]; не вважати порушеннями вимог, які пов'язані з несумісністю проходження військової або альтернативної (невійськової) служби адвокатами та не застосуванням такої підстави для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності[3]; дозволи надані радам адвокатів регіонів, на основі прийнятих радою адвокатів регіонів рішень, видавати посвідчення адвокатів України вставленого Радою адвокатів України зразка без багатоступеневого захисту від підробок[4]; спрощено вимоги до складання кваліфікаційного іспиту – тимчасово дозволено допуск до складання кваліфікаційних іспитів без надання довідки про несудимість і документів про володіння українською мовою[5].

Крім того, актуальним є надання населенню правової допомоги у дистанційному форматі, коли людина, що потребує такої допомоги перебуває у віддалених місцях проживання або за станом свого здоров'я, або знаходиться у місцях, де зруйновано або пошкоджено багато адміністративних будівель, знищено центри надання правової допомоги, чи з інших причин не може фізично зустрітися з адвокатом. Задля цієї мети створено спеціальні електронні застосунки за допомогою яких можливо проводити онлайн-консультації (тобто є можливість користуватися дистанційно)[6].

Ще однин напрям організації адвокатської діяльності проведено Національною асоціацією адвокатів України у зв'язку з наданням

---

[1] Для розподілення благодійної допомоги адвокатам під час воєнного стану створена Опікунська Рада (2022). URL: https://directspeech.news/news/dlyarozpodilennya-blagodiinoyi-dopomogi-advokatam-pid-cas-vojennogo-stanu-stvorena-opikunska-rada.

[2] Про закриття для публічного доступу персональних даних адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України на період запровадження воєнного стану: Рішення Ради адвокатів України 2022.№ 22. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-02-r-shennyarau-22_62443775bdf77.pdf. (дата звернення 21.10.2024).

[3] Про особливості проходження адвокатами військової або альтернативної (невійськової) служби у період воєнного стану: рішення Ради адвокатів України (2022) № 24. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-24-r-shennya-rau-24_6244383f5d80a.pdf. (дата звернення 16.10.2024)

[4] Про особливості видачі радами адвокатів регіонів посвідчень адвокатів України у період воєнного стану: рішення Ради адвокатів України. 2022. № 31. URL:: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-16-r-shennya-rau 31_62443af4cde30.pdf. (дата звернення 16.10.2024)

[5] Про особливості допуску до складення кваліфікаційного іспиту в період воєнного часу: рішення Ради адвокатів. 2022. № 35. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-25-rshennya-rau-35_6245bdd262d0d.pdf. (дата звернення 18.10.2024)

[6] Литвин О. Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. *Знання європейського права*. 2022. № 2. С. 76–81.

безоплатної правової допомоги за кордоном особам, які потребують тимчасового захисту. Тому за кордоном були створені представництва з метою вдосконалення адвокатської діяльності в міжнародному просторі. Було налагоджено діяльність адвокатів з надання безоплатної правової допомоги у Бельгії, Болгарії, Іспанії, Канаді, Німеччині, Польщі, Румунії, Словаччині, Угорщині, Франції, Швейцарії[1].

Крім того, встановлено обмеження права адвоката на доступ до інформації в умовах воєнного стану, якщо ця інформація має конфіденційний чи службовий зміст. В умовах правового режиму воєнного стану доступ до інформації може бути обмеженим з метою здійснення захисту інтересів національної безпеки та територіальної цілісності держави. Тому адвокатам потрібно посилатися не лише на необхідність отримання інформації для здійснення своїх професійних обов'язків, але й підтвердити за допомогою копії ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, якщо така інформація необхідна йому для ефективного захисту відповідного клієнта у певній справі та здійснення належного обґрунтування необхідності отримання такої інформації. Нами окреслені різні аспекти змін, які стосуються організації діяльності інституту адвокатури в умовах воєнного стану.

Як слушно зазначає Н. М. Бакаянова забезпечення діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в умовах воєнного стану є комплексом взаємопов'язаних заходів, які спрямовані на створення належних умов здійснення адвокатської діяльності та розв'язання найважливіших проблем виконання адвокатурою конституційної функції з надання професійної правничої допомоги під час дії правового режиму воєнного стану[2].

Отже, реалізацію права на правову допомогу під час правового режиму воєнного стану частково удосконалено, приведено у відповідність з потребами ситуації, яка склалася в державі. Незважаючи на труднощі та виклики часу, інститут адвокатури України продовжує виконувати свій головний обов'язок – сприяти захисту прав і свобод людини і громадянина, організовувати безоплатну правову допомогу для осіб, які потребують захисту, а також надавати окремі види адвокатської діяльності громадянам України, що тимчасово перебувають за кордоном.

---

[1] Офіційна сторінка Національної асоціації адвокатів України у Фейсбук. URL: https://www.facebook.com/UkrainianNation-alBarAssociation.

[2] Бакаянова Н. М. Заходи забезпечення діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальноюредакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 180-183.

Горіховська Єлизавета Романівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ЩОДО МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

На сьогодні внесення змін до законодавства щодо мобілізаційної підготовки та військової служби обумовлена необхідністю адаптації правових норм до сучасних викликів, пов’язаних із національною безпекою та обороноздатністю країни в умовах збройної агресії.

Правовою основою мобілізаційної підготовки та мобілізації є Конституція України, Закони України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов’язок і військову службу» та інші закони України та підзаконні нормативні акти.

Реформування системи мобілізації в умовах війни вимагає оптимізації роботи місцевих військових органів, таких як територіальні центри комплектування та соціальної підтримки. Низька ефективність їхньої роботи обумовлена декількома факторами: невідповідністю між завданнями та наявними ресурсами, а також недосконалістю автоматизованої системи обліку мобілізаційних ресурсів. Виконання завдань з укомплектування ЗСУ персоналом, а також надання соціальних послуг військовослужбовцям, резервістам, ветеранам та їхнім сім’ям значно ускладнюється[1].

Згідно зі ст.ст. 17, 65 Конституції України[2] захист суверенітету і територіальної цілісності України є справою всього Українського народу, а захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – обов’язком громадян України. Зробити свій внесок у збереження територіальної цілісності держави та мирного життя народу України є справою честі і обов’язком кожного громадянина.

Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»: «мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу.

[1] Остапенко О. Удосконалення організаційного і правовового механізмів публічного управління мобілізацією. *Theoretical and applied issues.* № 23. 2024. С. 55-70

[2] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано».[1]

Однією з актуальних проблем мобілізаційної підготовки в Україні є нездатність національної економіки задовольнити потреби Збройних Сил України (ЗСУ) та інших військових формувань. Незважаючи на численні обіцянки, відсутня належна підтримка в забезпеченні необхідними засобами збройної боротьби, такими як бойові літаки, танки, артилерія та інша техніка, а також продукцією загального користування (автомобілі, спеціальне спорядження, нафтопродукти). Це підтверджують Гріненко О. І., Кутовий О. П., Шапталенко М. І. у своїй статті, зазначаючи, що під час складання державних програм економічного і соціального розвитку країни цьому питанню не приділяється достатньо уваги. Іншою серйозною проблемою є тривалий процес уточнення мобілізаційних завдань, що веде до втрати актуальності потреб. Наприклад, нові мобілізаційні завдання формуються із значними затримками, що є наслідком відсутності належного регулювання та відомчої співпраці. Це створює складнощі в адаптації до змін в організації ЗСУ, які швидко втрачають свою актуальність. Ще однією проблемою є невизначеність у фінансовій системі держави в особливий період. Відсутність чітких механізмів для розроблення та виконання Державного бюджету в умовах мобілізації обмежує можливості для забезпечення оборонних потреб. Зокрема, затримка з затвердженням бюджету та відсутність асигнувань на мобілізаційні завдання ставлять під загрозу виконання оборонних замовлень.

Для покращення мобілізаційної підготовки та ефективності виконання завдань, необхідно забезпечити належне фінансування, запровадивши чіткі механізми фінансування мобілізаційних завдань, що дозволять забезпечити їх виконання: внести зміни до Бюджетного кодексу України, що передбачать оперативне коригування видатків на потреби оборони в умовах особливого періоду; уточнення мобілізаційних завдань шляхом встановлення прозорих і швидких процедур для розробки та затвердження мобілізаційних завдань, що дозволить оперативно реагувати на зміни в потребах ЗСУ. Це може бути реалізовано через покращення механізму управління національною економікою в особливий період.

Також необхідно підвищити взаємодію між органами, залучаючи всі рівні влади та підприємств до процесу мобілізаційної підготовки, що дозволить уникнути непорозумінь і збоїв у виконанні завдань. Це передбачає тісну співпрацю між Міноборони, Мінекономіки та підприємствами, які виконують мобілізаційні замовлення. Окрім того, важливо підвищити обізнаність та відповідальність керівників підприємств про мобілізаційні завдання та відповідальність за їх виконання, що включає

[1] Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. ст. 416. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

навчальні програми та заходи щодо популяризації мобілізаційної підготовки. Ці пропозиції можуть суттєво поліпшити ситуацію в мобілізаційній підготовці та забезпечити ефективність оборонного сектора національної економіки.

Зміни в законодавстві України щодо мобілізаційної підготовки та військової служби є критично важливими для адаптації правових норм до сучасних викликів, пов'язаних із національною безпекою. Необхідність реформування системи мобілізації обумовлена недостатньою ефективністю роботи військових органів, а також проблемами у фінансуванні та координації мобілізаційних завдань. Впровадження чітких механізмів фінансування, покращення взаємодії між державними органами і підприємствами, а також підвищення обізнаності про мобілізаційні завдання можуть суттєво покращити ситуацію. Таким чином, законодавчі зміни сприятимуть не лише підвищенню обороноздатності країни, а й забезпеченню соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей, що є важливим аспектом стабільності суспільства в умовах збройної агресії.

Грабова Єлизавета Сергіївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Після здобуття своєї незалежності та прийняття Конституції Україна обрала шлях демократичних змін, де одним із ключових принципів стало забезпечення рівних прав і рівних можливостей чоловіків і жінок.

Незважаючи на те, що українське законодавство забезпечує рівність прав чоловіків та жінок та формально закріплює їх однаковий статус, на практиці жінки продовжують стикатися з упередженим ставленням та обмеженими можливостями з реалізації окремих конституційних прав.

Гарантії рівності, визначені в Конституції України та низці законодавчих актів, що регулюють це питання, на жаль, не здатні у повному обсязі захистити права жінок на практиці. Особливо це проявляється у професійній та політичній діяльності, питаннях щодо соціального захисту та забезпеченні персональної безпеки. Конституція України містить фундаментальні положення щодо гендерної рівності, зокрема у статтях 3, 21, 23 та 24, які закріплюють рівність чоловіків і жінок у всіх сферах суспільного життя. Згідно з частиною третьою статті 24 Основного Закону України, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності,

здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї та інш.[1]

Навіть наявність визначених правил та санкцій у випадку недотримання вказаних положень не завжди може вирішити або повністю викоренити проблему. Так, зокрема, законодавством передбачено, що роботодавцям забороняється в оголошеннях про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі[2], але ми можемо бачити, що й досі існує та продовжує з'являтися певна кількість рекламних оголошень, де чітко вказується, що в якості кандидата на посаду розглядаються виключно чоловіки та/або жінки лише певного віку.

Зазначена проблема найбільш чітко простежується саме у політичній сфері, зокрема, представництві в парламенті та урядових структурах, особливо у порівнянні з іншими країнами, зокрема європейськими. Як зазначає офіційний вебсайт Центральної виборчої комісії України, станом на 1 травня 2024 року загальна кількість депутатського складу Верховної Ради України становить 401 народний депутат. З них – всього 85 жінок[3]. На даний момент це найкращий показник кількості жінок у парламенті від моменту проголошення незалежності. Певним чином на виправлення ситуації спрямовані положення Виборчого Кодексу України стосовно формування депутатського корпусу у представницьких органах різних рівнів.

Одним із яскравих прикладів порушення принципу рівності прав жінок і чоловіків в Україні є ситуація на ринку праці. Незважаючи на законодавчі гарантії рівності, жінки часто заробляють менше, ніж чоловіки. За даними Держстату, в Україні у другому кварталі 2021 року середньомісячна зарплата у жінок становила 82,6% від зарплати чоловіків. Найбільший розрив у зарплатах чоловіків та жінок спостерігався у таких сферах: промисловість, фінансова та страхова діяльність, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, професійна, наукова та технічна діяльність, а також Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок[4].

Для вирішення цієї проблеми слід звернутись до зарубіжного досвіду. Наприклад, країни Європи впроваджують досить жорстку політику щодо фізичної недоторканності жінок та морального тиску на них. Так, у Кримінальному кодексі Франції зазначено, що за сексуальні домагання у

---

[1] Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. Ст.24

[2] Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. Ст.17

[3] Центральна виборча комісія. Прес-служба Секретаріату Комісії. 2024.
URL: https://www.cvk.gov.ua/novini/zhinki-u-polititsi-genderniy-analiz-viboriv-narodnih-deputativ-ukraini.html

[4] Держстат України, 1998-2022. Середньомісячна заробітна плата за статтю та видами економічної діяльності за квартал. Архів.
URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/smzp_zs/smzp_zs_ek/smzp_zs_ek_u.htm

вигляді нав'язування особі коментарів чи поведінки з сексуальним або сексистським підтекстом особу може бути покарано двома роками позбавлення волі та штрафом у розмірі 30 000 євро[1].

У підсумку можна зазначити, що проблема забезпечення гендерної рівності в Україні, хоча й формально вирішена на законодавчому рівні, все ж залишається актуальною. Аналіз досвіду практики зарубіжних країн та поточної ситуації в Україні демонструє, що задля якісного вирішення досліджуваної проблеми законодавство України має вдатися до більш жорстких методів, а також зосередити увагу на позитивних діях, таких як заохочення та ініціативність з боку держави у вигляді квот або, наприклад, підтримки для працюючих матерів. По-перше, слід посилити відповідальність під час працевлаштування, запровадивши жорсткіші санкції для роботодавців, які порушують принцип рівності при укладанні трудового договору. Окрім цього, варто посилити законодавство щодо сексуальних домагань, запозичивши практику європейських країн, де передбачено більш суворі покарання за фізичне і психологічне насильство. Ці кроки забезпечать створення безпечного та рівноправного суспільства, де українські жінки зможуть реалізувати свій потенціал у всіх сферах суспільного життя.

Груценко Юрій Іванович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ДОСВІД ПОЛЬЩІ ЩОДО ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

(науковий керівник – к.ю.н. доцент Турченко О.Г.)

Досвід Польщі в питанні визначення векторів удосконалення безпекової політики є актуальним для Україні, зважаючи на географічне сусідство, спільне історичне минуле, подібність правових систем, тісну економічну, політичну, культурну співпрацю, а також спрямованість на проєвропейських шлях розвитку держав. Польща пройшла тривалий шлях адаптації державних механізмів управління з метою створення рівня безпеки, який відповідає сучасності. Основні зміни стосувалися збільшення недержавного сектора в управлінні й подальшого пристосування організаційних та правових механізмів управління першочергово у питанні національної безпеки, адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу та НАТО[2]. На думку Д. Короткова, О. Кузя та І. Кузя,

[1] Кримінальний кодекс Франції від 1994. Ст. 222-33.
URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000037289662
[2] Домбровська С., Помаза-Пономаренко А., Порока С., Урбанек А. Безпекова політика України в умовах євроінтеграції : монографія. Харків: НУЦЗУ, 2023. С. 41.

для Польщі НАТО є гарантом глобальної і регіональної безпеки держави, її сталого розвитку, каталізаторами демократичного транзиту. Євроатлантичні цінності вважаються базисом формування нового концепту національних інтересів, який враховує традиційні підходи та новітні зміни у системі міжнародних відносин[1].

На думку О. Новікової та О. Панькової, національні інтереси Польщі полягають у: 1) готовності та здатності запобігати небезпекам; 2) укріпленні міжнародної позиції в міжнародних системах безпеки; 3) забезпеченні індивідуального та колективного захисту громадян; 4) забезпеченні свободи громадян реалізовувати свої права та свободи, у збереженні національної ідентичності та культурної спадщини; 5) у забезпеченні сталого та збалансованого розвитку соціально-економічного потенціалу держави[2].

Серед ключових нормативно-правових актів, які визначають засади політики національної безпеки та оборони Польщі (після набуття членства в НАТО в 1999 р.), доцільно виділити наступні: Білі книги 2001 р. (діагностика стану Збройних Сил Польщі, можливі напрями їх розвитку), 2013 р. (стратегічне планування стратегічних документів); Стратегії безпеки та оборони Республіки Польща, починаючи зі Стратегії 2002 р., що ґрунтувалася на принципах конструктивного співробітництва, кооперації та діалогу з іншими державами євроатлантичного простору, до Стратегії 2013 р., розрахованої до 2022 р., в якій наголошується на реальних та вірогідних загрозах країни, зазначається потреба збалансування зовнішньої та внутрішньої політики держави зі стратегічною концепцією НАТО та Європейською стратегією безпеки; Пріоритети зовнішньої політики Польської Республіки на 2012-2016 р.р.

У новій редакції Стратегії національної безпеки Республіки Польща (2020 р.) віддзеркалено зміни в безпековому середовищі, спричинені неоімперською політикою керівництва росії, проголошено, що Польща буде вживати заходів для зміцнення незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, Грузії та Республіки Молдова, підтримуючи прагнення цих країн до європейської та євроатлантичної інтеграції.

Нова Стратегія визначає такі національні інтереси у сфері національної безпеки: 1) укріплення незалежності, територіальної цілісності, суверенітету та створення безпечних умов для країни та її громадян; 2) збереження та укріплення міжнародного порядку, що

[1] Коротков Д., Кузь О., Кузь І. Польща у процесі практичної реалізації геополітичних проектів у центрально-східній Європі. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. Т. 15. №2. С. 107.

[2] Новікова О., Панькова О. Особливості формування та реалізації стратегічних пріоритетів забезпечення безпеки та розвитку України та Республіки Польща.
URL: https://www.press.uni.lodz.pl/index.php/wul/catalog/download/664/3136/1607?inline=1 (дата звернення 25.06.2024).

ґрунтується на солідарній співпраці і повазі до міжнародного права та гарантує безпековий розвиток Польщі; 3) укріплення національної ідентичності та зміцнення національної культурної спадщини; 4) створення умов для збалансованого сталого розвитку.

Безпекова політика Польщі стосовно України частково відображена в програмі Європейського Союзу «Східне партнерство», ініційованій Польщею та Швецією й затвердженій ЄС у 2008 р. Також серед лідерів Польщі, Чехії, Словаччини існує консолідований підхід до гарантій безпеки України. Зокрема, у статті прем'єр-міністрів вищеназваних держав М. Моравецького, П. Фіали, Е. Гегера у журналі «Foreign Affairs» зазначено, що «впродовж багатьох років Кремль систематично підриває міжнародну стабільність і безпеку, порушуючи міжнародне право, застосовуючи силу або погрожуючи її застосуванням, а також підриваючи демократичні інститути за допомогою політичної та гібридної війни. Його акт агресії проти України є лише крайнім проявом цих дій…»[1].

Як стверджує О. Матета, факторами, які гальмують процес утвердження у структурі національної безпеки національних інтересів є відносно короткий період існування України як незалежної, суверенної держави, невирішеність низки питань політичної й економічної трансформації країни. Це породжує потребу удосконалення процесу державотворення, закріплення власної державності, її самозбереження, формування української нації, патріотичного виховання громадян[2].

Поряд з тим, враховуючи результати дослідження «Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України» (загальнонаціональне телефонне опитування, 4 – 16 січня 2023 р.), слід підкреслити наступне: станом на 2023 р. 54% українців налаштовані дуже оптимістично щодо майбутнього України, незважаючи на війну; 92% українців хочуть, 86% українців очікують до 2030 р. набуття Україною членства в Європейському Союзі; 86% українців хочуть та 80% українців очікують до 2030 р. набуття Україною членства в НАТО. Лише 20% українців прихильні до позаблоковості держави[3].

Відтак, доцільно говорити про посилення консолідації українців у боротьбі з агресором після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, усвідомлення власної національної ідентичності та посилення ролі та значення національних інтересів як складових національної безпеки держави.

---

[1] Бусленко В. Роль і місце України в безпековій політиці Республіки Польща. *Acta securitatae volynienses.* 2023. Вип. 1. С. 9.

[2] Матета О. Категорія «національні інтереси» як складова національної безпеки України. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) :* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 315.

[3] Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Загальнонаціональне телефонне опитування 4−16 січня, 2023. *Київський міжнародний інститут соціології.* 2023. 38 с.

Таким чином, з аналізу вищезазначеного випливає, що Польща пройшла тривалий шлях удосконалення власного законодавства та адаптації державних механізмів управління до стандартів НАТО. Аналіз правових актів, що стосуються сфери безпеки та оборони держави, доводить, що Польща шукає баланс між укріпленням своєї позиції в міжнародній системі безпеки, відповідності стандартам НАТО та забезпеченням національних інтересів. Крім того, значна приділяється збереженню національної ідентичності та культурної спадщини, натомість в Україні усвідомлення власної національної ідентичності почало проявлятися особливо яскраво лише на фоні повномасштабного вторгнення, відсутня єдина позиція щодо пріоритетності членства в НАТО, незважаючи на законодавчо встановлений курс на євроінтеграцію.

Отже, досвід Польщі є зразковим для України в аспекті адаптації законодавства в сфері захисту національних інтересів для набуття членства в НАТО.

Данчак-Стахова Яна Вікторівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЮРИСКОНСУЛЬТА В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ГУ ДСНС У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА В США Й ПОЛЬЩІ)

(науковий керівник – к. ю. н.., доцент Щебетун І. С.)

Діяльність юрисконсультів у державних установах, зокрема в органах державної служби, є важливою складовою правового забезпечення їх роботи. Юрисконсульт виконує функції, спрямовані на забезпечення відповідності діяльності установ нормам законодавства, захисту інтересів держави у правозастосовній діяльності, а також консультуванні керівництва та працівників з правових питань. На тлі постійних змін чинного законодавства, де реформи державної служби та правозастосування є ключовими напрямками, роль юрисконсультів стає дедалі важливішою. Зокрема, ГУ ДСНС у Вінницькій області як одна з ключових державних структур, зобов’язане дотримуватися законодавчих норм і забезпечувати законність своєї діяльності. Юрисконсульт виконує важливу роль у правовій підтримці цих процесів, тому аналіз його функцій, прав і обов’язків є важливим питанням для підвищення ефективності правової роботи в державних установах. Вивчення нормативної бази та порівняння діяльності юрисконсультів в Україні з аналогічними посадами в інших країнах, зокрема США, сприяє вдосконаленню роботи юридичних служб в органах державної влади.

Дослідження та аналіз нормативної основи, прав, обов'язків та форм роботи юрисконсульта в державних установах на прикладі ГУ ДСНС у Вінницькій області дозволить розкрити особливості правового регулювання діяльності юрисконсультів, визначити їх ключові завдання та провести порівняльно-правовий аналіз функцій цих осіб із аналогічними посадами в США, що дозволить краще зрозуміти роль юрисконсультів у забезпеченні правової діяльності органів державної влади, а також виявити напрями для покращення їхньої роботи.

Юрисконсульт у ГУ ДСНС діє на підставі Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII, який регулює правовий статус державних службовців[1]. Закон визначає обов'язки юрисконсультів в органах державної влади, права та відповідальність за дотримання законодавства. Важливою складовою правового забезпечення діяльності юрисконсульта є Наказ Головдержслужби України від 31 березня 2009 р. № 100 «Про затвердження Примірної посадової інструкції головного спеціаліста-юрисконсульта Управління державної служби»[2]. Цей документ визначає основні повноваження та функції юрисконсульта, включаючи підготовку юридичних висновків, правову допомогу керівництву, а також участь у правовому супроводі справ.

Юрисконсульт у ГУ ДСНС має право надавати консультації щодо застосування законодавства, розробляти та перевіряти юридичні документи, а також представляти інтереси органу в суді.

Основні обов'язки юрисконсульта включають:

1. Забезпечення правового супроводу діяльності органу.
2. Підготовку правових висновків щодо проектів наказів і розпоряджень.
3. Здійснення правової експертизи договорів і контрактів.
4. Захист інтересів ГУ ДСНС у судах та інших юридичних процесах.

Як зауважує Боднарчук О. Г., юрисконсульт виконує також завдання з управління правовою роботою, а юридична служба є організаційною складовою для забезпечення правової діяльності установи[3].

Юрисконсульт у державних установах, таких як ГУ ДСНС, працює у формі правового супроводу та консультаційної підтримки різних підрозділів органу.

Він може виконувати функції представництва у судових справах, підготовки юридичних довідок, а також проведення експертизи нормативних актів. Згідно з Наказом Головдержслужби України від

---

[1] Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII *Офіційний вісник України.* 2016. № 4. С. 15–47.

[2] Про затвердження Примірної посадової інструкції головного спеціаліста-юрисконсульта Управління державної служби Головдержслужби України в областях, мм. Києві та Севастополі: Наказ від 31 березня 2009 р. № 100 *Офіційний вісник України.* 2009. № 25. С. 24–27.

[3] Боднарчук О. Г. Щодо розмежування понять "правова робота" та "юридична служба" у сфері господарської діяльності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 3. С. 88-91.

31 березня 2009 р. № 100 «Про затвердження Примірної посадової інструкції головного спеціаліста-юрисконсульта Управління державної служби», юрисконсульт не лише виконує юридичну роботу, але й координує її з іншими підрозділами, підтримуючи роботу керівництва з правових питань.

У США, згідно з дослідженням Будецького Р., юрисконсульт (відомий як "in-house counsel") у державних установах діє більш автономно та спеціалізується на конкретних сферах права, таких як регуляторні питання чи адміністративне право. Основною метою юрисконсульта є забезпечення відповідності діяльності органів державної влади законодавству та уникнення ризиків.

В Україні юрисконсульт у державних установах, таких як ГУ ДСНС, виконує більш широкий спектр завдань, включаючи правове забезпечення, підготовку документів, юридичну експертизу та представництво в судах. Однак обидві країни визначають схожі ключові функції: консультування з питань законодавства та захист інтересів органу у правовій площині. Важливий аспект у США – це акцент на управлінні юридичними ризиками та комплаєнс (відповідність вимогам законодавства), що менш виражено у юрисконсультів в Україні[1].

Згідно з дослідженням Волошиної Я. Л., діяльність юрисконсульта в Україні та Польщі має як спільні риси, так і відмінності. В обох країнах юрисконсульт виступає ключовою фігурою у правовому забезпеченні роботи організації та дотриманні законодавства. Спільною характеристикою є те, що юрисконсульти в цих державах готують договори, здійснюють представництва в суді, займаються юридичною експертизою документів. Однак, у Польщі юрисконсульти мають вищу ступінь автономності та можуть самостійно представляти інтереси компаній у судах, що робить їх функції більш схожими на адвокатські. В Україні, в свою чергу, юрисконсульт зазвичай діє в рамках внутрішніх юридичних відділів державних установ і залежить від співпраці з адвокатами у складних юридичних справах. Крім того, в Польщі більш жорстко регулюються питання професійної етики юрисконсультів, що відображається у правовому статусі та підготовці спеціалістів[2].

Діяльність юрисконсульта в Україні, зокрема у ГУ ДСНС, регулюється низкою нормативних актів, що встановлюють чіткі права та обов’язки, спрямовані на правовий супровід діяльності державних органів. У порівнянні з окремими зарубіжними країнами, українські юрисконсульти

[1] Будецький, Р. Особливості управління юстицією у Сполучених Штатах Америки: організаційно-правовий аспект. *Вісник Національної академії правових наук Україн.*, 2014. С. 155-164.
[2] Волошина, Яна Леонідівна. Професійна діяльність юрисконсульта в Україні та Польщі: спільне і відмінне. 2018. URL: [https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/7d5a60af-9a72-4d0b-9a1f-5057d5733fb4/content] (дата звернення 18.10.2024).

виконують ширший спектр функцій, але основні завдання – забезпечення відповідності законодавству та правовий захист – залишаються спільними.

Дудник Вікторія Володимирівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Воєнний стан як винятковий період в житті держави, вносить суттєві зміни в усі сфери суспільного життя, зокрема, у функціонування системи місцевого самоврядування. З одного боку, воєнний стан обмежує певні права і свободи громадян, у тому числі й можливості щодо участі в управлінні місцевими справами; з іншого боку, саме в умовах війни, посилюється потреба в активній громадянській позиції та співпраці між органами влади і громадськістю. Актуальність дослідження полягає в необхідності аналізу трансформацій інститутів громадської участі в умовах воєнного стану, виявленні нових форм і механізмів взаємодії громадян і влади, а також розробці рекомендацій щодо оптимізації процесів місцевого самоврядування з урахуванням викликів сьогодення.

Пропонується почати з визначення про місцеве самоврядування, використовуючи Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон №280). Згідно з статтею 2 цього Закону місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Згідно з ч. 2 статті 2 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон) місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст[1].

Вказане положення має ключовий характер для визначення правової природи права на участь у місцевому самоврядуванні, оскільки поєднує

[1]Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

індивідуальне право громадянина із колективним правом територіальної громади на місцеве самоврядування[1].

Закон також визначає наступні форми місцевої демократії:

1) місцевий референдум (ст. 7 Закону);
2) загальні збори громадян (ст. 8 Закону);
3) місцеві ініціативи (ст. 9 Закону);
4) громадські слухання (ст. 13 Закону).

Повномасштабне вторгнення в Україну та впровадження воєнного стану спричинили певні обмеження для громадян щодо використання вищевказаних форм як у сферах громадської участі, так і в доступі до публічної інформації, що переважно пов'язано із забезпеченням безпеки. Разом з цим, варто пам'ятати, що всі обмеження є тимчасовими, і громадяни не позбавляються прав участі у житті своєї громади.

Участь громадської участі в місцевому самоврядуванні є важливою складовою здійснення місцевого самоврядування в цілому, проте, варто зауважити на декількох важливих аспектах:

1) участь громадськості є основою демократичного управління, оскільки дозволяє громадянам впливати на місцеву політику, контролювати дії влади та сприяти розвитку громади. Під час воєнного стану ця участь набуває ще більшого значення, хоча існують певні обмеження.

2) воєнний стан вимагає оперативних рішень та дотримання безпекових заходів, що може змінити традиційні механізми участі. Наприклад, публічні зібрання можуть бути обмежені через загрозу безпеці, а деякі рішення ухвалюватися швидше, без звичних процедур громадських слухань чи обговорень. У таких умовах можуть бути впроваджені альтернативні формати, як-от дистанційні консультації або електронне голосування.

3) важливо враховувати, що обмеження участі громадськості під час воєнного стану вводяться для захисту населення та уникнення можливого використання інформації ворогом, однак, навіть за цих умов, необхідно знаходити баланс між потребою в безпеці та правом громадян на участь у процесах ухвалення рішень.

Отже, організаційними формами здійснення місцевого самоврядування є:

1. Місцевий референдум (ст. 7) – форма вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення, на розгляд якого не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади.

2. Загальні збори громадян (ст. 8) – зустрічі жителів всієї громади чи певної її території (міста, села, селища, району, кварталу, вулиці, декількох

[1] Назарко А.Т. Право на участь у місцевому самоврядуванні: теорія і практика реалізації в умовах спеціальних правових режимів. *Проблеми публічного та приватного права*. С. 143-174. URL: https://doi.org/10.36059/978-966-397-237-4-6

будинків) для обговорення вагомих проблем та надання пропозицій щодо їх вирішення.

3. Місцеві ініціативи (ст. 9) – члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування.

4. Громадські слухання (ст. 13) – територіальна громада має право проводити громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування[1].

Щодо обмежень застосування зазначених форм, наразі існують такі: стосовно місцевого референдуму, то на сьогодні проведення референдуму неможливе із двох причин: 1) в Україні діє воєнний стан, в умовах якого забороняється проведення виборів, а референдуми є їхнім різновидом; 2) наразі інститут місцевого референдуму у національному законодавстві згадується фрагментарно в окремих законодавчих актах, оскільки у 2012 році втратив чинність Закон «Про всеукраїнський та місцевий референдуми», тому щодо процедурних аспектів проведення цієї форми участі утворився правовий вакуум. У Верховній Раді України ще у 2021 році зареєстрований законопроєкт № 5512 «Про місцевий референдум», але його не ухвалено досі.

Загальні збори громадян у період воєнного стану можна проводити, проте. можуть виникнути труднощі в організації зборів, особливо у тих громадах, де значна кількість мешканців виїхали у безпечніші регіони.

Місцеві ініціативи у період воєнного стану є доступними для мешканців громад навіть у ситуації, якщо засідання ради не є гласним.

Водночас, громадські слухання у період воєнного стану організувати та провести громадські слухання може бути складно, насамперед тому, що представники ОМС сьогодні вирішують нагальні питання, пов’язані із військовими потребами, ВПО, гуманітарною допомогою. Також консультації з громадськістю проводяться неформально чи в онлайн-форматі. Громади використовують для цього онлайн-платформи – e-DEM, google-форми, чат-бот «Дія». Так, у Калуській і Червоноградській громадах використовували такі формати участі для перейменування вулиць[2].

Таким чином, можна зазначити, що національне законодавство навіть в умовах дії воєнного стану лише частково обмежують участь громадян у місцевому самоврядуванні. Ба більше, Верховна Рада України вже ухвалила в першому читанні законопроєкт «Про внесення змін до ЗУ «Про місцеве

[1] Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

[2] Лабораторія законодавчих ініціатив: Народовладдя на місцях під час воєнного стану. Інтернет-ресурс. URL: https://parlament.org.ua/analytics/narodovladdya-na-misczyah-pid-chas-voyennogo-stanu/

самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на місцевому рівні», який удосконалює процедуру організації форм участі. Тому, навіть у нинішніх умовах органам місцевого самоврядування важливо продовжувати використовувати інструменти участі громадськості, передбачені статутами та положеннями, а залежно від рівня безпеки в різних регіонах можуть застосовуватись гнучкі форми участі, такі як електронні консультації, дистанційні конференції чи опитування громадян, які не лише залишаються доступними, але й сприяють ухваленню рішень, в яких враховуються потреби різних соціальних груп. Це особливо важливо в умовах збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, релокації бізнесу, необхідності перерозподілу бюджетів і залучення додаткових ресурсів, що вимагає тіснішої співпраці з громадою.

Жадан Ольга Миколаївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к. ю. н., доцент Щебетун І.С.)

З початком широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України та введення на усій території України воєнного стану виникла нагальна необхідність ефективного виконання функцій держави на місцевому рівні, зокрема на територіях де ведуться бойові дії чи які безпосередньо межують з такими, з метою належного захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, збереження громадського порядку.

Зазначені вище функції, згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану», виконують військові адміністрації.

Військові адміністрації – це тимчасові державні органи, які утворюються на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян[1].

Як зазначає у своїй праці Мельник С.М., особливостями військових адміністрацій, є: тимчасовість, багатомірність предмету відання, специфіка повноважень, розмежування обсягу адміністративних повноважень

[1] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (станом на 27.07.2024) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

військових адміністрацій в залежності від територіальних меж здійснення компетенції, відмінність військових адміністрацій від військово-цивільних адміністрацій[1].

Військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом.

Військову адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації.

Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова.

У разі набуття районною, обласною державною адміністрацією статусу відповідно районної, обласної військової адміністрації посади державних службовців у таких адміністраціях можуть заміщатися військовослужбовцями військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу.

Перелік посад у військових адміністраціях населених пунктів, які підлягають заміщенню військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, а також перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів у районній, обласній військовій адміністрації, затверджуються Президентом України за поданням Головнокомандувача Збройних Сил України[2].

За результатами аналізу статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» можна виділити такі основні функції військових адміністрації:

– координаційні (спрямування діяльності органів та підрозділів, що входять до системи поліції, Служби безпеки України, територіальних

[1] Мельник С.М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 6, 2022. С. 100-104. URL: https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/330/288

[2] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (станом на 27.07.2024) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

центрів комплектування та соціальної підтримки, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, закладів охорони здоров'я);

– адміністративно-розпорядчі (регулювання використання природних ресурсів, вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин, складання та затвердження місцевого бюджету та інші бюджетні повноваження, встановлення ставок місцевих податків і зборів та інші);

– військово управлінські (забезпечення організації призову громадян на військову службу за призовом осіб офіцерського складу та альтернативну (невійськову) службу, забезпечення на території відповідних населених пунктів ведення персонально-первинного військового обліку призовників, військовозобов'язаних і резервістів, забезпечення бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час, надання звітності з цих питань та інші).

Практичним прикладом діяльності військових адміністрацій, є робота обласних адміністрацій Вінницької та Запорізької областей, що активно працюють над організацією тимчасового проживання для внутрішньо переміщених осіб, будівництвом фортифікаційних споруд та здійсненням контролю за використанням матеріальних ресурсів для забезпечення оборони[1].

У своїй роботі Рой О.В. зазначає, що військові адміністрації не займаються напряму питаннями управління Збройних Сил та інших сил оборони, а приймають участь у забезпеченні військ та організації цивільного життя громадян разом із органами місцевого самоврядування.

Щодо необхідності запровадження військових адміністрацій, аналізуючи досвід США та Ізраїлю, Яра О.С. визначає, що їх ефективно створювати у випадках військових конфліктів, однак для їх успішної роботи важливо враховувати місцеві особливості та взаємодію з цивільним населенням[2].

Таким чином, можна прийти висновку, що військові адміністрації є невід'ємною складовою частиною виконавчої влади на місцях завданням яких є реалізація функцій держави в межах визначеної адміністративно-територіальної одиниці та сприяння Збройним Силам України в реалізації своїх повноважень під час дії на території країни правового режиму воєнного стану.

---

[1] Воробей П.А., Галунько В.В., Шишка Р.Б., Лазарев А.А. Військові адміністрації як адміністративні органи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7. 2024 р. С. 552-555.URL: http://www.lsej.org.ua/7_2024/133.pdf

[2] Яра О.С. Особливості діяльності військових адміністрацій в умовах воєнного стану в Україні. *Право. Людина. Довкілля*. Том 13, № 4, 2022 р. С. 64-70.
URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/LAW.%20HUMAN.%20ENVIRONMENT_2022_Vol.%2013,%20No.%204_64-70.pdf

Ковальчук Лілія Володимирівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ВМОТИВОВАНІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

(науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.)

Кримінальна відповідальність є найсерйознішим видом юридичної відповідальності, що вимагає ретельного обґрунтування. Особливо важливим це є в умовах судового протистояння, коли сторони та суд повинні чітко аргументувати свою позицію. Вмотивованість судових рішень є фундаментальною вимогою кримінального процесу. Вона гарантує захист прав людини, забезпечує стабільність правопорядку та сприяє формуванню єдиної правозастосовчої практики. З огляду на роль судових прецедентів, вимога вмотивованості набуває ще більшої актуальності. Однак, вмотивованість – це не просто формальна процедура, а результат глибокого аналізу доказів та застосування закону. Недостатня вмотивованість судових рішень може призводити до зловживань з боку судів та підривати довіру до судової системи. Тому важливо детально розглянути вимоги національного законодавства та міжнародних стандартів до вмотивованості судових рішень у кримінальних справах.

Стан дослідження. Проблема мотивування судових рішень неодноразово досліджувалася як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Зокрема, аналізувалися теорії мотивування (Є. Фетеріс), логічні прийоми (Р. Сарторіус), філософсько-правові аспекти (С. Шуман), раціональний характер (А. Аарніо), а також практичні аспекти, наприклад, діалогічний метод (А. Дімішковська). В українській науці цю тему досліджували Я.О. Берназюк, Л.П. Брич та О. Калачова, зокрема, у контексті кримінального процесу та практики ЄСПЛ. Однак актуальність вказаної проблеми зумовлюється відсутністю єдиної точки зору на суть мотивування та способи його застосування в кримінальному процесі.

Отже, враховуючи, що вимога про вмотивованість судового рішення є одним із фундаментальних правозахисних стандартів, порушення якого може призвести до порушення права на справедливий суд, метою дослідження є аналіз інтерпретації вказаного поняття Європейським судом з прав людини, а також національного законодавства у контексті кримінальних проваджень.

Завершальним етапом судового розгляду є ухвалення судового рішення. Закон встановлює чіткі вимоги до змісту та форми цього процесуального документа. Одним з найважливіших критеріїв законності судового рішення є його вмотивованість.

Вмотивованість передбачає повне і всебічне викладення в рішенні суду мотивів, які послужили підставою для ухвалення того чи іншого

процесуального рішення. Суд зобов'язаний детально проаналізувати всі наявні докази, оцінити їхню достовірність та релевантність, а також пояснити, чому він прийняв одні докази до уваги, а інші відхилив. Крім того, суд має вказати на конкретні норми матеріального і процесуального права, які він застосував при вирішенні справи.

Вимога вмотивованості судового рішення є гарантією дотримання принципу верховенства права, оскільки забезпечує можливість контролю за діяльністю судів з боку як інших державних органів, так і громадськості. Відсутність належної мотивації судового рішення може свідчити про довільність судового розгляду та порушення прав і свобод учасників процесу.

Так, у ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, визначеним законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.[1] В даному контексті варто звернути увагу на вмотивованість судових рішень, хоча Конвенція прямо не зазначає це поняття, однак зазначена вимога знайшла своє відображення в численних рішеннях Європейського суду з прав людини.[2]

Консультативна рада європейських суддів у своєму висновку № 11 (2008) зазначає, що судді повинні у своїх рішеннях надавати відповіді на аргументи сторін, які можуть вплинути на результат справи. Крім того, рівень деталізації обґрунтування залежить від різних факторів, таких як складність справи, застосоване право та національна практика.[3]

Актуальним в контексті наведеного є дослідження Л.П. Брич [4], яка зазначає, що суть розуміння ЄСПЛ вимоги про вмотивованість судового рішення полягає в тому, що суд у вироку має дати відповідь на всі ключові аргументи сторони. Також вона наводить цитати ЄСПЛ, в яких суд демонструє своє розуміння вмотивованості судового рішення: «Право може вважатися ефективним, тільки якщо зауваження сторін насправді «заслухані», тобто належним чином вивчені судом»;[5] «Суд нагадує, що пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди давати обґрунтування своїх

---

[1] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[2] Калачова О. Вмотивованість судових рішень як гарантія захисту прав і основоположних свобод людини. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. No 4. С. 78-84.

[3] Висновок No 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf

[4] Брич Л.П. Право на вмотивоване судове рішення у кримінальному провадженні як складова права на справедливий суд в інтерпретації Європейського суду з прав людини. Університетські наукові записки. 2017. No 3. С. 268-281.

[5] Рішення ЄСПЛ у справі «Бендерський проти України» від 15.11.2007 р. (заява № 22750/02) // Офіційний вісник України. 2008. № 18. Ст. 535.

рішень …»[1] «Суд зазначає, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип належного здійснення правосуддя, у рішеннях судів та органів, що вирішують спори, має бути належним чином викладено підстави, на яких вони ґрунтуються».[2] Тобто варто погодитися з тим, що вимога про вмотивованість судового рішення спрямована на досягнення таких цілей: 1) забезпечити зобов'язання органу державної влади виправдати свої дії; 2) продемонструвати сторонам, що вони були почуті; 3) дати сторонам можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищестоящою інстанцією; 4) забезпечити нагляд громадськості за здійсненням правосуддя.

Незважаючи на те, що рішення ЄСПЛ стосувалося цивільного провадження, його висновки щодо необхідності обґрунтування судових рішень мають універсальний характер і можуть бути застосовані до кримінальних проваджень. Такий підхід підтверджується практикою ЄСПЛ, зокрема, рішенням у справі "Нечипорук і Йонкало проти України", у якій ЄСПЛ констатував 13 порушень Україною прав, гарантованих Конвенцією, в тому числі п. 1 ст. 6 Конвенції. У пункті 280 наведеного рішення ЄСПЛ підкреслив: «При розгляді питання про справедливість провадження в цивільній справі Суд визнавав, що ігноруючи конкретний, доречний і важливий аргумент заявника, національні суди не виконують своїх зобов'язань за пунктом 1 статті 6 Конвенції» … «Таке ж питання, на думку Суду, має місце й у справі, що розглядається, де зазначеної вимоги дотримано не було, незважаючи на те, що в контексті кримінального провадження вона є суворішою». [3]

Європейський суд з прав людини зазначає, що хоча національні суди мають певну свободу розсуду при прийнятті судових рішень, вони зобов'язані забезпечити достатню мотивацію своїх рішень (рішення у справі «Гірвіссарі проти Фінляндії» від 27 вересня 2001 року).[4] Це необхідно для того, щоб продемонструвати сторонам, що їхні аргументи були розглянуті, і забезпечити можливість оскарження рішення. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може бути забезпечений публічний контроль за здійсненням правосуддя.

Кримінальний процесуальний кодекс України також визначає чіткі вимоги до обґрунтування судових рішень. Зокрема, стаття 368 КПК України передбачає, що суддя повинен відповісти на 17 обов'язкових питань, які

---

[1] Рішення ЄСПЛ у справі «Проніна проти України» від 18.07.2006 р. (заява № 63566/00) / Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://goo.gl/ZgyNSw.

[2] Рішення ЄСПЛ у справі «Вєренцов проти України» від 11.07.2013 р. (заява № 20372/11) / Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://goo.gl/8vLTWn

[3] Рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р. (заява № 42310/04) / Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://goo.gl/NEJwb2.

[4] 18. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny Hirvissari proty Finliandii vid 27 veresnia 2001 roku [Decision of the European Court of Human Rights in the case "Hirvissari v. Finland"]. Retrieved from: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_49684-99[in English].

стосуються доказів, обставин справи та інших важливих аспектів.[1] Ці вимоги гарантують, що судове рішення буде прозорим і зрозумілим для всіх учасників процесу.

Отже, вмотивований вирок – це гарантія того, що рішення суду є законним і справедливим. Відповідь суду на аргументи повинна бути конкретною, стосуватися як фактичних обставин справи, так і правових норм, і бути зрозумілою для всіх учасників процесу. Коли суддя детально пояснює, на яких доказах і нормах права він ґрунтував своє рішення, це робить вирок більш передбачуваним та допомагає запобігти довільному тлумаченню закону.

Костишена Ангеліна Василівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Місцеве самоврядування в сучасних умовах є одним з ключових інструментів забезпечення демократичного розвитку держави. Конституційні засади місцевого самоврядування визначають правові рамки для самоорганізації територіальних громад та їхньої участі у вирішенні питань місцевого значення.

Конституція України визначає основні засади організації місцевого самоврядування, закріплюючи його автономність та гарантії. Важливим орієнтиром для розвитку місцевого самоврядування в Україні є Європейська хартія місцевого самоврядування, яка містить певні стандарти його функціонування для країн-учасниць Ради Європи, і слугує прикладом для побудови ефективної системи управління на місцевому рівні, надаючи міжнародний контекст і спрямованість до європейської інтеграції.

Політичні та соціально-економічні трансформації в Україні першочергово спрямовано на децентралізацію публічної влади, зокрема становлення та функціонування такого соціального інституту як місцеве самоврядування, що сприяє розбудові демократичної, правової держави. Нормативно-правову основу, що регламентує діяльність місцевого самоврядування становлять: Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування»,ратифіковані міжнародні правові акти з галузі

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

місцевого самоврядування, зокрема Європейська хартія місцевого самоврядування, тощо[1].

Відповідно до ст. 7 Конституції України[2]: «В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» та її ст. 140 (IX розділ «Місцеве самоврядування в Україні»)[3], зазначено, що «місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України».

Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріпили основні правові принципи місцевого самоврядування, які передбачаються Європейською хартією місцевого самоврядування[4].

Конституція України закріплює, що «місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють загальні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні й обласні ради. Сільські, селищні, міські ради можуть за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна» (ч. 3 ст. 143)[5]. Таким чином, законодавець на конституційному рівні закріпив коло основних суб'єктів місцевого самоврядування, що функціонують у межах територіальної самоорганізації жителів на локальному рівні, який знайшов подальший розвиток у профільному Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.[6], що в цілому відповідає міжнародній практиці, що склалася. Проте потреба в докладнішій її характеристиці елементів системи, яка мала міститися у профільному законодавстві про місцеве самоврядування, на практиці реалізована не була[7].

Європейська хартія місцевого самоврядування була прийнята під егідою Конгресу місцевих і регіональних влад Європи і відкрита для підписання державами-членами Ради Європи 15 жовтня 1985 та набула

---

[1] Ізвіцька Г.В. Конституційні засади місцевого самоврядування. Proceedings of XI International Scientific and Practical Conference Chicago. США. 2022р. URL: http://ndekc.lviv.ua/pdf/8.pdf#page=426

[2] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р..
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[3] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[4] Шигапова Е. Окремі аспекти імплементації Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2018 р. №5. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/36.pdf

[5] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р..
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[6] Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

[7] Бальцій Ю. Державне управління та місцеве самоврядування. *Юридичний вісник НУ Одеської юридичної академії.* 2018 р. №1. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2018/2018_1.pdf#page=35

чинності для України 1 січня 1998 року. Вона визначає основні принципи та механізми дії самоврядних органів влади в державах-членах Ради Європи, а децентралізація влади, застосування принципу субсидіарності (вирішення конкретних проблем на найближчому до повсякденних потреб людей щаблі влади) є головною ідеєю хартії[1].

Відповідно до статті 9 Конституції України Хартія є частиною національного законодавства. Хартія спрямована на захист та зміцнення місцевої автономії в Європі, оскільки зобов'язує сторони застосовувати основні правила, які гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність органів місцевого самоврядування від державної влади[2].

Це перший документ такого роду, що гарантує виконання принципу субсидіарності. Вищі адміністративні органи повинні вирішувати конкретні проблеми лише у випадку, якщо їх вирішення силами місцевих адміністрацій є неефективним або неможливим. Документ фіксує політичні та економічні права місцевого самоврядування, його незалежність від центральної влади, його обов'язок захищати громадян від зловживань з боку національної та пан'європейської бюрократії[3].

У преамбулі Європейської хартії викладено мету Ради Європи щодо досягнення більшого єднання між її членами для втілення в життя найкращих ідеалів та визначено основні принципи, що є спільним європейським надбанням[4].

До переліку найважливіших принципів здійснення місцевого самоврядування, які передбачені Європейською хартією місцевого самоврядування, можна віднести: субсидіарність, децентралізацію, співвідношення державних та місцевих інтересів, верховенство права, демократичність, гарантованість захисту прав та свободу волевиявлення територіальної громади, невтручання з боку органів державної влади, рівноправність, компетентність, компліментарність, гласність, відкритість та публічність, неупереджене ставлення з боку органів місцевого самоврядування та посадових осіб, гарантованість участі у місцевому самоврядуванні, територіальної організації влади та відповідності територіальної основи місцевого самоврядування, реальність здатність вирішення питань місцевого значення в інтересах територіальної громади[5].

---

[1] Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. Х.: Право, 2015. - 816 с.

[2] Василь Мельничук. Імплементація принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в контексті децентралізації влади. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Випуск 13, 2019. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/5408

[3] Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. Х.: Право, 2015. - 816 с.

[4] О. Васильєва, Від Європейської хартії місцевого самоврядування до вдосконалення діяльності органів місцевої влади. *Щомісячний науково-практичний журнал,* № 1-12 (25-28), 2007. URL: https://www.libr.dp.ua/text/USN2007_1_12.pdf#page=118

[5] Батанов О. В. Муніципалізм як категорія сучасного муніципального права: постановка *проблеми Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 102–108.

Отже, Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Україною, містить правовий та нормативний орієнтир для розвитку і функціонування місцевого самоврядування, вимагаючи забезпечення реальної самостійності місцевих громад, фінансових ресурсів і адміністративних повноважень для вирішення місцевих питань. Таким чином, конституційні засади місцевого самоврядування в Україні відповідають європейським стандартам, однак їх реалізація вимагає постійного вдосконалення та адаптації до сучасних викликів.

Кудлай Вікторія Романівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ РЕЄСТРОВАНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н. доцент Турченко О.Г.)

Права людини потребують максимальної реалізації в сучасному демократичному світі. У тому числі і право на шлюб, яке відповідно до Європейської конвенції з прав людини 1950 року є одним з основних прав людини. Проте, певний прошарок суспільства проходить дуже важкий шлях для реалізації цього права. Мова саме про ЛҐБТ+ спільноту та питання одностатевих шлюбів.

Актуальність цього питання полягає в дослідженні історії інституту реєстрованих партнерств у Європі для визначення перспектив впровадження його в українське законодавство.

Основними методами, які були використані для дослідження – це метод правового аналізу та правового компаративізму для вивчення питання реєстрованих партнерств у Європі та порівняння зі станом інституту в Україні.

Процес сприйняття можливості укладення одностатевих шлюбів почався з північної частини Європи. Починаючи з 1989 року було засновано інститут зареєстрованого або ж цивільного партнерства у Данії, яка власне й була першою країною, яка стала на крок ближче до легалізації одностатевих шлюбів. Відповідно до цього у державах, які вводили реєстровані партнерства, уже з’являлася особлива термінологія для розрізнення гетеросексуального шлюбу від одностатевого, були введені терміни цивільні партнерства, цивільний союз, реєстровані партнерства та таке інше.

Попри це в Європі досі ведуться дискусії щодо права одностатевих пар на всиновлення та штучне запліднення. Більшість норм, які це забороняли, починаючи з 2007 року, вже скасовано[1].

Розглянемо детальніше інститут реєстрованого партнерства, що заснований у Великій Британії Актом про цивільні партнерства 2004 року.

Цивільне партнерство – це зареєстровані стосунки між двома людьми. Оскільки вказівки на стать немає, тому можна зробити висновок, що це стосується пар різної та водночас пар однієї статі.

Цивільне партнерство обов'язково має бути зареєстрованим у спеціальній формі та надає стосункам осіб законного визнання, наділяє правами та, відповідно, обов'язками.

Після реєстрації цивільного партнерства його не можна розірвати, якщо пройшло менше року. Розірвання можливе лише в судовому порядку, у випадку смерті, або у випадку заключення шлюбу між партнерами.

Заключаючи цивільне партнерство, пара підписує передреєстраційну згоду на укладення партнерства, яка визначає взаємні права та обов'язки партнерів[2].

За останні десятиліття одностатеві пари та їхні шлюби від забороненого законом явища перейшли навпаки до цілком легалізованого, у тому числі завдяки рішенням Європейського Суду з прав людини, який своїми правовими позиціями реагує на соціальні зміни.

Пропоную розглянути саме позиції Європейського Суду з прав людини в кількох справах, а саме Пжибишевська проти Польщі та Маймалахін і Марків проти України.

У першій справі Суд, звертаючись до попередніх рішень визнав, що польська влада переступила через права людини та не виконала свій обов'язок щодо визнання та захисту прав людей, які мають специфічний правовий підхід, зважаючи на їхній одностатевий союз. Відповідно до цього заявники не змогли втілити свої фундаментальні права на повагу до особистого життя, на шлюб та право на недискримінацію, у даному випадку, за ознакою орієнтації. Шість із семи суддів визнали порушення восьмої статті Конвенції.

Що стосується другої справи, Суд визнав, що ставлення до союзу Маймалахіна та Марківа відрізняється від ставлення до різностатевих пар, внаслідок відсутності легального визнання та захисту для одностатевих пар. Європейський Суд визнав відсутність можливості одруження чи заключення цивільного партнерства порушенням статті восьмої та дванадцятої Конвенції, що ще раз доводить, що дані рішення висуваються

[1] Same-sex marriage and the law. November 9, 2024. URL: https://www.britannica.com/topic/same-sex-marriage/Same-sex-marriage-and-the-law

[2] Living together and civil partnership - legal differences.
URL: https://www.citizensadvice.org.uk/family/living-together-marriage-and-civil-partnership/living-together-and-civil-partnership-legal-differences/

на боці заявників та закликають європейські держави до легалізації реєстрованих партнерств та шлюбів для одностатевих пар, у наслідок чого можна зменшити ризики дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації подружжя[1].

Також еволюціонувало і ставлення до одностатевих шлюбів з боку суспільства, адже протягом століття з демократизацією суспільства сприйняття такого виду партнерства покращилося.

У Західній Європі кожен восьмий із десяти підтримує одностатеві шлюби відповідно до статистичних досліджень. Найбільше прихильно ставляться у Швеції, де 92% населення голосує за підтримку одностатевих шлюбів, потім Нідерланди із 89% та найменше в Німеччині 80%. І звісно в кожній із цих країн одностатеві шлюби легалізовані.

Попри те, що в Італії одностатеві шлюби ще не леглізовані, 73% дорослого населення підтримують права ЛГБТ+ на шлюб, адже це питання останні роки стоїть одним із головних.

Близько три чверті населення у Великій Британії також підтримує одностатеві шлюби. Практика легалізації шлюбів, а також узаконення цивільних партнерств актуальна в Англії, Вельсі, Шотландії та Північній Ірландії відповідно, адже прийняття реєстрованих партнерств почалася там ще на початку цього століття.

З другого боку спектру знаходяться Польща та Угорщина, де лише сорок відсотків дорослого населення підтримує одностатеві шлюбі, при тому, що така практика там негативна і шлюби не є легальними, а саме питання прав ЛГБТ+ з політичної та суспільної точки зору є спірним та небажаним[2].

Щодо України. Верховною Радою України прийнято на розгляд уже понад рік законопроєкт «Про інститут реєстрованих партнерств» №9103 від 13.03.2023, який визначає реєстроване партнерство як союз двох осіб однієї чи різної статі, зареєстрований відповідно до чинного законодавства. Тільки визначення цього терміну вже є поштовхом до повної легалізації одностатевих шлюбів та прав ЛГБТ+ населення України.

Законопроєкт також передбачає низку прав для реєстрованих партнерів у якості опікунства та права на спадщину, можливо, у майбутньому будуть внесені зміни і щодо усиновлення для одностатевих реєстрованих партнерств[3].

---

[1] The European Court of Human Rights: Advancing Legal Recognition of Same-Sex Couples across Europe? European Institute of Public Administration. July 4, 2024. URL: https://www.eipa.eu/blog/the-european-court-of-human-rights-advancing-legal-recognition-of-same-sex-couples-across-europe/

[2] How people around the world view same-sex marriage. Pew Research Center. November 27, 2023. URL: https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/11/27/how-people-around-the-world-view-same-sex-marriage/

[3] Проєкт Закону «Про інститут реєстрованих партнерств», №9103-IX від 13.03.2023. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497

З розвитком демократичного суспільства також змінюється ставлення до ЛГБТ+ спільноти і все більше держав легалізують одностатеві шлюби чи реєстровані партнерства та інші права для пар однієї статті. Інститут реєстрованих партнерств є прогресивним методом запровадження одностатевих шлюбів для молодих демократій, які переймають досвід з європейських держав. Відповідно досвід таких країн, як Велика Британія та Данія є безцінним для перейняття українським законодавством.

Кучер Єлизавета Олександрівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ

(науковий керівник – к.ю.н. доцент Турченко О.Г.)

Проблематика ефективності механізмів відшкодування шкоди в будь-який час була і лишається актуальною. Особливої актуальності це питання набуває сьогодні, коли збройна агресія проти нашої країни торкнулася без виключення всіх сфер життя українського суспільства.

Найбільш важливі питання відшкодування шкоди визначені в Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об’єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23 лютого 2023 р. Компенсація за пошкоджений об’єкт нерухомого майна надається шляхом:1) виконання робіт, пов’язаних з будівництвом, на пошкодженому об’єкті нерухомого майна з метою його відновлення (у тому числі розроблення проектної документації на будівництво, проведення її експертизи, виконання будівельних робіт) та/або придбання будівельної продукції для виконання таких робіт; 2) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації із спеціальним режимом використання для виконання робіт, пов’язаних з будівництвом, на пошкодженому об’єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або придбання будівельної продукції для виконання таких робіт; 3) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації за придбану ним будівельну продукцію та/або виконані ним ремонтні роботи на пошкодженому об’єкті нерухомого майна за власні кошти.

Дієві механізми відшкодування шкоди завданих війною, належать до сфери міжнародного права в силу того, що сторонами таких правовідносин

є різні держави. Проте, вони вважаються такими, що підлягають застосуванню лише з моменту завершення військових дій.

Після закінчення збройної агресії в якості форм матеріальної відповідальності можливо застосування репарацій (одна з форм матеріальної відповідальності, яка настає для суб'єкта міжнародного права за збитки, спричинені іншому суб'єкту міжнародного права в результаті правопорушення, до яких безпосередньо належить і війна, а характер та об'єм репарацій залежить від завданих збитків), реституції (повернення первинного юридичного стану, повернення територій, незаконно вивезеного чи вилученого з території України майна), субституції, компенсацій особам, які постраждали внаслідок воєнних дій [1].

Одним із основних механізмів, направлених на відновлення порушених прав та матеріальних інтересів постраждалої від воєнних дій сторони є репарації. За своєю правовою природою, термін «репарації» відносять до компенсаційних платежів або інших дій, які вживаються з метою відшкодування шкоди, заподіяної окремій особі або групі осіб. Репарації можуть мати різні форми і бути застосовані у різних контекстах. Одна із цих форм, це відшкодування збитків від воєнних дій: у разі війни або збройного конфлікту, репарації можуть бути використані для відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної цивільному населенню або країні. Яскравим історичним прикладом є сплата репарації Німеччиною після Другої світової війни країнам, що постраждали від її агресії[2].

Вирішення питання щодо відшкодування збитків належить також до компетенції національних судів України, ЄСПЛ та Міжнародного кримінального суду. Проте, застосування міжнародно-правового захисту потребує розробки національних механізмів формування права вимоги та визнання цього права національними судовими установами. Правові позиції Верховного Суду визначають спосіб – подання цивільного позову до держави-агресора та її розгляду в судах України.

Тим не менше, залишається питання визначення розміру збитків, завданих внаслідок збройної агресії. Так, спроба врегулювати дане питання, здійснена в межах Постанови Кабінету Міністрів України № 326 від 20 березня 2022 року «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». Даною Постановою визначаються лише загальні засади оцінки збитків, завданих внаслідок війни та існує потреба в подальшій деталізації методичних аспектів визначення розміру таких збитків.

---

[1] Яковлева С. На сьогодні одним з найефективніших механізмів відшкодування шкоди, завданої воєнними діями, є заявлення цивільного позову в кримінальному провадженні. *Юридична практика*. *Верховний Суд.* URL: https://supreme.court.gov. ua/supreme/pres-centr/news/1511666/

[2] Василенко Л.П., Бучинська А.Й. Особливості відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. №6. С. 105.

Ефективним способом відшкодування збитків є створення комісії. Існують проблеми, які пронизують будь-який варіант створення комісії з відшкодування збитків для України і є спільними для багатьох програм відшкодування. Збройні конфлікти спричиняють масову віктимізацію, що означає необхідність створення спеціалізованих органів для того, щоб жертви могли отримати доступ до відшкодування, не маючи повних доказів. Такі програми відшкодування мають забезпечувати доступність, відсутність змагальності та відносно низький доказовий поріг. Це складно зробити, коли триває насильство або існує небезпека та організована злочинність, яка продовжує порушувати права людей.

Процес розгляду масових позовів має на меті швидке винесення рішення за позовами потерпілих з огляду на серйозність та масштаб їхньої шкоди, щоб пом'якшити погіршення їхнього становища. Попередня практика роботи комісій з розгляду претензій та винесення судових рішень щодо військових репарацій дає певне розуміння, але кожна програма репарацій випливає з власних обставин та переговорів між відповідними сторонами. У випадку війни в Україні це може означати, що програма відшкодування не може чекати до закінчення бойових дій або укладення мирної угоди, на що можуть піти роки.

Також, потрібно вдосконалити такі напрямки механізму відшкодування шкоди:

– вдосконалити систему законодавства про відшкодування шкоди;

– збільшити можливості для відшкодування шкоди, адже державні програми не можуть відшкодувати всю заподіяну шкоду;

– врахування міжнародних стандартів оцінки заподіяної шкоди від війни;

– залучити більше міжнародних партнерів для компенсації завданих збитків особам;

– створення комісії ООН, який міг би як приймати претензії, так і розподіляти кошти із заморожених та конфіскованих активів на користь постраждалих від війни в Україні;

– визначення матеріального та процесуального порядку діяльності при відшкодуванні шкоди, заподіяної війною для громадян держави[1].

Отже, станом на сьогодні не існує повноцінно ефективного та нормативно закріпленого механізму відшкодування шкоди завданої війною, який би охоплював усі види шкоди. Саме тому, питання встановлення інших механізмів відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої війною є актуальним, адже, дозволить справедливо та ефективно відновити порушені права постраждалих від збройної агресії

[1] Поночовна А. Огляд практики Верховного Суду щодо відшкодування шкоди внаслідок війни. 12.05.2023 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/analitycs/219512_oglyad-praktiki-verkhovnogo-sudushchodo-vdshkoduvannya-shkodi-vnasldok-vyni.

осіб та уникнути заподіяння додаткових втрат, які особи можуть понести, у випадку, невчасного отримання компенсацій.

Літвінов Владислав Владиславович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

«Права і свободи людини і громадянина є фундаментальними цінностями, які гарантують гідність, автономію та розвиток кожної особи»[1], а місцеве самоврядування відіграє важливу роль у забезпеченні прав і свобод людини як один із ключових елементів децентралізованої влади. Воно сприяє прийняттю оптимальних рішень для розвитку територіальних громад через демократичні процедури, проте Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»[2] суттєво змінив розподіл повноважень місцевого самоврядування, що безпосередньо вплинуло на реалізацію прав і свобод громадян. Забезпечення безпеки населення стало першочерговим завданням в умовах військової агресії, тому певна частина прав сьогодні розглядається як «другорядні», тому дослідження актуальних проблем щодо забезпечення прав та свобод громадян в умовах дії правового режиму воєнного стану, задля покращення ефективності місцевого самоврядування у цій сфері є своєчасними та актуальними.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає Воєнний стан як: «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і

[1] Маркович Х. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство Електронне наукове видання* №4 2023. С. 95-99 URL: https://app-journal.in.ua/2023-4

[2] Про утворення військових адміністрацій: *Указ Президента України* №68/2022 від 24.02.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text

свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (ст. 1)[1].

Відповідно до зазначеного Указу Президента України та ст. 64 Конституції України[2] (далі – КУ), деякі права та свободи громадян підлягають обмеженню в умовах воєнного стану, зокрема, щодо недоторканості житла (ст. 30 КУ), а саме надання дозволу на проведення обшуків у нічний час і без присутності понятих, що в мирний час було б неприпустимим. Наступним прикладом є таємниця листування (ст. 31 КУ), яка може бути обмежена у зв'язку з необхідністю ідентифікації колаборантів. Варто також згадати і право на свободу пересування (ст. 33 КУ), яке зазнало обмежень з метою забезпечення громадського порядку та безпеки під час запровадження комендантської години тощо.

Ці приклади демонструють певні зміни у правовому регулюванні прав людини під час воєнного стану. Як зазначив Руденко М.: «війна в Україні безумовно негативно позначилася на процесі децентралізації»[3]. Постає важливе питання: що конкретно робить місцеве самоврядування для захисту прав і свобод громадян в умовах обмежених повноважень та під впливом військових адміністрацій?

Дорофєєв О. та Дубинка О. визначили наступні пріоритети місцевого самоврядування:[4]

1) Робота з внутрішньо переміщеними особами (далі – ВПО);

2) Залучення інвестицій для відновлення інфраструктури.

Забезпечення прав та свобод ВПО є важливим завданням, оскільки ця категорія населення через воєнні дії втратила багато, а їхні особисті права зазнали суттєвих порушень.

Передій О. слушно зазначає, що: «в умовах воєнного стану та подолання наслідків воєнної агресії російської федерації актуалізується та загострюється питання професіоналізму і професіоналізації органів місцевого самоврядування, зокрема в аспекті забезпечення прав і свобод ВПО»[5]. Місцеве самоврядування повинне зосередитися на підтримці таких

---

[1] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250 (Із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

[2] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (Із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[3] Руденко М. Окремі питання функціонування місцевого самоврядування в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* № 46 (2023). С. 226-236
URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/issue/view/41

[4] Дорофєєв О. та Дубинка О. Особливості функціонування та потенціал місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права* 2023.
URL: http://apie.org.ua/uk/%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%84%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD/

[5] Передій О. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану, № 3 (2023). *Науковий вісник Дніпровського*

осіб через різні форми допомоги: надання житла, одягу, їжі, працевлаштування, медичної допомоги тощо. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»[1], зокрема ч.7 ст. 11, зауважує на необхідності взаємодії з громадськими об'єднаннями, зокрема, з питань допомоги ВПО.

Щодо залучення інвестицій, це також є важливим і своєчасним пріоритетом. У сучасних умовах ЄС та деякі інші держави виявляють зацікавленість у відновленні України, відкриваючи численні можливості для міжнародної співпраці. Відновлення інфраструктури, а також створення нових бомбосховищ, сприятиме забезпеченню базових прав на безпеку для населення.

Отже, для підвищення ефективності роботи органів місцевого самоврядування доцільно навіть у таких умовах розширити повноваження та обов'язки місцевого самоврядування «з огляду на нові завдання, що постають перед місцевою владою через війну»[2], зокрема, закріпити на законодавчому рівні більш чіткі механізми взаємодії громадських організацій та органів місцевого самоврядування, адже їх злагоджена співпраця може максимально ефективно забезпечити реалізацію прав та свобод людини під час воєнного стану. Також вдалим рішенням може бути заохочення населення й місцевого самоврядування долучатись до грантових програм, які спрямовані на відбудову України та відновлення інших втрачених благ через війну.

Мальована Вікторія Сергіївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к. ю. н., доцент Щебетун І.С.)

Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в

державного університету внутрішніх справ. С. 57-63
URL: https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/67

[1] Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Рад*и, 2015, № 1, ст. 1 (Із змінами).
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

[2] Гаврилечко Ю.В., Органи місцевого самоврядування в україні: зміни функцій під час воєнного стану, *Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів xxi століття.* С. 45-47 URL: https://nung.edu.ua/sites/default/files/2024-01/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202023_28.12.pdf#page=45

межах Конституції і законів України.[1] Місцеве самоврядування забезпечує ефективне управління питаннями місцевого значення та реалізацію основних соціальних прав і свобод громадян на місцевому рівні, воно знаходиться найближче до людей і результати роботи його представників – це те, що бачать виборці в першу чергу.

З 24 лютого 2022 року Указом Президента України «Про запровадження воєнного стану» №64/2022 в Україні введено правовий режим воєнного стану, що також вплинуло і на місцеве самоврядування, яке в цих умовах стикається з певними проблемами і викликами, які впливають на його функціонування. За даними команди «U-LEAD з Європою», «впровадження воєнного стану в країні призвело до різкого зниження ефективності місцевих органів влади, а також порушило звичні механізми взаємодії між місцевими громадами та центральною владою»[2]. Зокрема, під час воєнного стану місцеві бюджети є не такими гнучкими, оскільки велика частина ресурсів має бути спрямована на оборону, безпеку та гуманітарні потреби для допомоги постраждалим.

Правовою основою діяльності органів влади у воєнний час є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який містить обґрунтовані і необхідні відступи від загальних конституційних положень, у тому числі щодо способу діяльності і сфери повноважень місцевого самоврядування. Для забезпечення виконання Конституції та законів України на територіях, де введено воєнний стан, можуть також створюватися тимчасові державні органи, а саме військові адміністрації.[3]

Важливо, що в умовах повномасштабної війни на території України на органи місцевого самоврядування покладено низку додаткових завдань, серед яких можна виділити, зокрема, налагодження взаємодії з органами військового управління та військового командування, участь у допомозі та підтримці сил територіальної оборони, організації укриттів, евакуації громадян із зон бойових дій, наданні гуманітарної допомоги постраждалим, завдяки чому в короткі терміни було організовано оборону населених пунктів, а також забезпечено усіма ресурсами, що були для цього необхідні. Це призвело до перегляду пріоритетів фінансування місцевих програм і проєктів.

У цих надзвичайно важких умовах місцеве самоврядування в Україні продемонструвало значний рівень ефективності: необхідність розв’язання одночасно цілого ряду складних проблем, ефективність взаємодії між органами державної влади, керівництвом територіальних громад та представниками громадських і волонтерських організацій залишається

[1] Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. Верховна Рада України. URL: https://search.app/GifgkPVc2PBwdqFC9 (дата звернення 09.09.2024 р.).
[2] Програма «U-LEAD з Європою». URL: https://u-lead.org.ua/news/213
[3] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. N° 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення 10.09.2024 р.).

високою, що дозволяє уникати різких криз в процесі забезпечення життєдіяльності громад.[1]

Для забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування та підвищення ефективності їх діяльності до парламенту подано кілька важливих законопроектів, зокрема:

– «Про центральні органи виконавчої влади»[2]
– «Про правовий режим воєнного стану»[3]
– «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування».[4]

Завдяки яким визначаються основні механізми реалізації прав громадян України на безпосередню участь у місцевому самоврядуванні, своєчасне і повне отримання інформації про діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Проте, залишається чималий перелік проблем, які вимагають вирішення. Так, перш за все, необхідно переглянути та удосконалити повноваження місцевих органів влади на неокупованих територіях, в районах бойових дій, визначити та розробити шляхи відновлення повноцінного функціонування інститутів демократичної держави після закінчення війни та припинення дії правового режиму воєнного стану.

Отже, проблема повноцінного функціонування органів місцевого самоврядування зіштовхнулася в умовах воєнного стану із проблемами, які слід вирішити на законодавчому рівні. Місцеве самоврядування зазнає значних змін та обмежень через, що потрібує швидкого реагування на нові загрози. Разом із цим органи місцевого самоврядування залишаються важливою ланкою у забезпеченні безпеки людей, організації гуманітарної допомоги та підтримці переселенців, а належне функціонування місцевої влади в умовах війни залежить від ефективної комунікації з центральною владою, гнучкості управлінських рішень, а також готовності громади швидко адаптуватися до нових викликів.

---

[1]Миколюк, А. В. "Робота органів місцевого самоврядування під час воєнного стану." *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування* 2 (2022): 67-73. URL: http://journals.ksauniv.ks.ua/index.php/public/article/view/205/192

[2] Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166/VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3166-17#Text (дата звернення: 09.09.2024).

[3] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Голос України.*. URL: http://www.golos.com.ua/article/356535 (дата звернення: 09.09.2024).

[4] Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» № 3562-IX від 06.02.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362 (дата звернення 09.09.2024).

Надольна Марія Сергіївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к. ю. н., доцент Щебетун І.С.)

Правовий захист прав військовослужбовців в Україні під час воєнного стану є комплексним і багатовекторним завданням, що охоплює соціальні, медичні, фінансові та правові напрями. З огляду на воєнну агресію, яку Україна зазнає, уряд та законодавчі органи зосередили свою увагу на тому, щоб забезпечити ефективний правовий захист тих, хто бере участь у бойових діях та ризикує своїм життям заради безпеки країни. Відповідно до статті 65 Конституції України Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону[1]. З початком повномасштабного вторгнення багато законів підлягають редакції та удосконаленню для забезпечення захисту прав військовослужбовців. Україна прагне врегулювати правовідносини на законодавчому рівні, використовуючи практику європейських країн, що включає гармонізацію законодавства у відповідності до міжнародних норм, зокрема до європейських директив, які регулюють права військовослужбовців під час бойових дій і в умовах воєнного стану. Україна прагне відповідати європейським правовим стандартам, що підвищує рівень соціального та правового захисту військових, та робить це питання актуальним.

Основоположним документом для соціального і правового захисту військових та членів їх сімей є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Він визначає права військовослужбовців, які стосуються соціальних виплат, доступу до медичних послуг, права на відпочинок та інші соціальні гарантії, необхідні для підтримки належного рівня життя військових та їхніх сімей. Зокрема, в умовах воєнного стану, певні права можуть обмежуватися, але тільки в тому випадку, коли це виправдано необхідністю виконання бойових завдань і забезпечення оборони країни.[2]

Обмеження прав, зокрема, скасування або перенесення відпусток, є вимушеними заходами, що регулюються командуванням з огляду на бойову обстановку, хоча це й може порушувати конституційне право на відпочинок, закріплене у статті 45 Конституції України. Законодавчі зміни,

[1] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution.

[2] Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991, № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

спрямовані на адаптацію умов служби під час воєнного стану, дозволяють більш гнучко управляти службою військових, враховуючи їхні обов'язки перед державою.

Медичне забезпечення військовослужбовців – ще один ключовий елемент захисту їхніх прав. Відповідно до статті 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Протягом 2023 року, враховуючи збільшення кількості поранених, держава вжила заходів щодо розширення мережі військових шпиталів та медичних закладів, які спеціалізуються на реабілітації військовослужбовців. Військові мають доступ до спеціальних медичних програм для відновлення, які включають не тільки стандартне лікування, але й комплексну реабілітацію, зокрема психологічну допомогу, яка є важливою складовою відновлення після бойових дій. Суттєву підтримку надають також волонтерські організації, що співпрацюють із державними закладами та забезпечують додаткові ресурси і фінансування для лікування військових. Ця діяльність координується з Міністерством оборони України, що дозволяє ефективно поєднувати державну підтримку та допомогу від громадськості.

Матеріальне забезпечення військовослужбовців в Україні регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» від 30 серпня 2017 р. № 704, яка встановлює грошові виплати, що залежать від звання, спеціальності та складності завдань. Однак, у 2023 році через складну економічну ситуацію виникли затримки виплат, що свідчить про необхідність вдосконалення механізмів нарахування для забезпечення стабільного матеріального захисту військових[1]. Крім того, військовослужбовці мають право на пенсійне забезпечення після завершення служби, передбачене Законом України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців».

На міжнародному рівні Україна співпрацює з організаціями, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста, задля дотримання прав військовополонених відповідно до Женевських конвенцій. Протягом 2022-2023 років були укладені угоди для посилення правового захисту військових за межами країни.

Психологічний захист військовослужбовців, що повертаються з бойових дій, забезпечується згідно з Наказом Міністерства оборони України від 09.12.2015 № 702. Цей наказ зобов'язує надавати військовим доступ до психологічної допомоги та реабілітаційних програм, що сприяють відновленню їхнього психоемоційного стану. Ця підтримка є

[1] Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 704
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-%D0%BF#Text

важливим елементом соціальної політики, спрямованої на інтеграцію військових у суспільство після служби.[1]

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що на даний час Україна на етапі формування нової правової реальності. Органи державної влади повинні посилити соціальний захист військовослужбовців. Для контролю забезпечення прав військовослужбовців необхідно створити органи контролю, які будуть стежити за дотриманням законодавства щодо захисту прав військовослужбовців. До реалізації заходів соціального захисту військовослужбовців невідкладного та поступового характеру може та повинне бути залучене бізнес-середовище. Для стимулювання громадян до захисту суверенітету і кордонів держави необхідно удосконалювати законодавство та з боку суб'єктів владних повноважень варто заохочувати осіб, які залучені до оборонної діяльності, щоб вони були впевнені, що їх права будуть захищені.

Це питання потребує подальших досліджень і нормативно-правового вдосконалення шляхом закріплення на законодавчому рівні, зокрема отримання під час проходження військової служби грошової компенсації за невикористані щорічні відпустки та виплати пенсійного забезпечення особам, які за вислугою років військової служби мають право на пенсію.

Наумова Анастасія Олександрівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ДОПИТ ОБВИНУВАЧЕНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: БАЛАНС МІЖ ПОШУКОМ ІСТИНИ ТА ЗАХИСТОМ ПРАВ ОСОБИ

(науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.)

У сучасних умовах розвитку кримінального процесуального права України особливої актуальності набуває питання забезпечення балансу між ефективністю досудового розслідування та судового розгляду з одного боку, та захистом прав і свобод учасників кримінального провадження з іншого. Допит обвинуваченого є однією з найважливіших процесуальних дій, під час якої цей баланс має критичне значення. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вдосконалення процедури допиту обвинуваченого з урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини та принципу верховенства права.

[1] Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах: Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 № 702. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text

Проблематика допиту обвинуваченого у кримінальному процесі була предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, значний внесок у розробку цього питання зробили такі вчені як: С.А. Альперт, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Зеленецький, Н.С. Карпов, Г.К. Кожевніков, С.Д. Лук'янчиков, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський, Л.Д. Удалова та інші. Проте їхні погляди на окремі аспекти проведення допиту обвинуваченого різняться, особливо щодо меж допустимого психологічного впливу та тактичних прийомів допиту, що зумовлює потребу в поглибленні дослідження цього питання. Слід зауважити, що відсутність чітких критеріїв оцінки добровільності показань та механізмів врахування психічного стану обвинуваченого, може призводити до порушення прав особи та викривлення мети правосуддя. Це питання актуалізується у світлі практики Європейського суду з прав людини та зобов'язань України щодо гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз теоретичних та практичних аспектів допиту обвинуваченого, виявлення проблемних питань правового регулювання добровільності показань та врахування психічного стану обвинуваченого, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України з урахуванням міжнародного досвіду.

Відповідно до частини першої статті 351 Кримінального процесуального кодексу України[1] – допит обвинуваченого починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим і суддями. Крім того, головуючий має право протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей.

Однак, це положення викликає наукові суперечки. Серед науковців існують протилежні позиції щодо черговості допиту підсудного сторонами процесу. За першим підходом, якщо сторона обвинувачення проводить допит першою, це створює тактичну перевагу для захисту, оскільки дозволяє завчасно виявити стратегію та ключові питання обвинувачення. Натомість прихильники другої позиції стверджують, що першочерговий допит обвинуваченням надає всьому процесу обвинувального характеру, тому наполягають на пріорітетності допиту стороною захисту.

Аналіз положень статті 351 КПК України свідчить про намагання законодавця встановити чіткі правила проведення допиту обвинуваченого,

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

але при цьому виникає ряд практичних проблем, зокрема щодо доцільності надання права допиту першому – стороні обвинувачення, адже відсутність балансу між процесуальними правами сторін та встановленням істини у справі можуть призвести до системних порушень у здійсненні правосуддя, що включає недійсність процесуальних дій, як результат: скасування судових рішень, направлення справ на новий розгляд, затягування процесу, збільшення строків розгляду.

Слід зауважити, що положення частини першої статті 351 КПК є висвітленням неузгодженості норм кримінального процесуального закону та європейських стандартів забезпечення прав людини у частині регламентації конвенційного права на справедливий суд, що закріплюється статтею 6 Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод[1].

У рішенні «Тарасов проти України» (2013) ЄСПЛ сформулював важливе положення щодо ефективності участі обвинуваченого у судовому процесі. Європейський Суд зазначив, що право обвинуваченого за статтею 6 на ефективну участь у розгляді включає право не тільки бути присутнім, але й слухати і стежити за ходом засідання. «Ефективна участь» у цьому контексті передбачає, що обвинувачений повинен мати можливість пояснити адвокату свою версію подій, вказати на заяви з якими він не згоден та інформувати про будь-які факти, що мають бути висунуті на його захист.[2]

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що аналіз процедури допиту обвинуваченого в судовому процесі виявляє його фундаментальне значення для реалізації права на справедливий суд та принципу змагальності. Для узгодження дослідженої норми КПК України з європейськими стандартами прав людини автор пропонує насамперед внести зміни до статті 351 КПК України шляхом приведення у відповідність до практики ЄСПЛ, що підвищить ефективність судового розгляду та забезпечить належний захист прав обвинуваченого. Допит обвинуваченого – це витончене мистецтво пошуку істини на межі права на мовчання, де недосконаліть статті 351 КПК України перетворює першість допиту прокурора у правову дилему, в якій право першого слова не завжди втілює сутність правосуддя.

[1] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[2] Справа «Тарасов проти України» (Case of Tarasov v. Ukraine).
URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-204038&filename=CASE%20OF%20TARASOV%20v.%20UKRAINE%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20by%20the%20Ministry%20of%20Justice%20of%20Ukraine.pdf&logEvent=False

Рева Ксенія Юріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ОБҐРУНТОВАНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ В КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

(науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.)

Актуальність питання обґрунтованості судових рішень у кримінальному процесі в Україні на сьогодні є надзвичайно високою. Система правосуддя країни перебуває на етапі глибоких реформ, зокрема в рамках кримінального процесу, що ставить питання забезпечення високої якості та ефективності судових рішень в центр правової дискусії. Обґрунтованість судових рішень має безпосереднє значення для забезпечення прав людини, справедливості, а також підвищення довіри громадян до судової влади. Відповідно, необхідність чіткої, логічної, юридично обґрунтованої мотивації рішень судів є важливим аспектом правосуддя, що передбачає, зокрема, гарантії для особи на справедливий судовий розгляд та ефективний засіб правового захисту. Відсутність чітких критеріїв, створює ризик для неоднакових рішень у подібних справах.

Відповідно до ч. 3 ст. 370 Кримінально процесуального кодексу України (далі КПК України)[1], обґрунтованим вважається рішення суду, ухвалене на основі об’єктивно встановлених обставин, підтверджених доказами, які були досліджені під час судового розгляду та оцінені судом відповідно до положень ст. 94 КПК України. У кримінальному процесі обґрунтованість судового рішення передбачає два основні аспекти: повне та всебічне з’ясування обставин справи, а також доведення цих обставин доказами, дослідженими безпосередньо в судовому засіданні.

Вивченням питання обґрунтованості судових рішень в кримінальному провадженні займались такі вчені, як М. І. Алексєєв, М. І. Бажанов, Н. Р. Бобечко, Н. В. Глинська, М. М. Гродзинський, Ю. М. Грошевой, М. М. Гультай, Гуртієва Л.М., В. А. Завтур, Д. О. Захаров, Т.М. Слінько та О.В. Щербанюк.

На думку правознавців, зокрема Ю. Є. Радзієвський,[2] обґрунтованість судового рішення є інтегральним елементом, який гарантує дотримання принципів верховенства права та правової визначеності. Вона забезпечує необхідність не лише формального, а й змістовного висвітлення кожного етапу судового процесу, що дає можливість сторонам процесу оскаржити рішення, якщо воно є неправомірним або недостатньо аргументованим.

---

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 20.11.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

[2] Радзієвський Ю. Є. Обґрунтованість рішень слідчих суддів у кримінальному процесі україни: сучасний стан та шляхи забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* 2020. № 60. С. 75-78. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc60/16.pdf.

Таким чином, обґрунтованість забезпечує прозорість судового процесу і дозволяє сторонам отримати чітке роз'яснення причин прийнятого судового рішення, що сприяє довірі до правосуддя та зміцненню правової держави.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово підкреслював важливість обґрунтованості судових рішень, що є необхідною умовою для забезпечення права на справедливий судовий розгляд, як закріплено в статті 6 Європейської конвенції з прав людини.[1] Наприклад, у справі «Гарсія Руїз проти Іспанії»[2] ЄСПЛ акцентує, що обґрунтованість рішень також важлива для права на апеляційне оскарження. Якщо суд не наводить достатніх мотивів щодо відмови в задоволенні вимог або пояснення доказової бази, сторони позбавляються ефективної можливості для апеляції. Це порушує принцип справедливого судочинства, оскільки сторона не може належним чином підготувати свої аргументи для оскарження. Таким чином, обґрунтованість судового рішення в практиці ЄСПЛ розглядається як запорука дотримання прав на справедливий судовий розгляд і є важливою умовою для підвищення довіри громадськості до правосуддя.

Крім того, у висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи[3], що стосується якості судових рішень, наголошується на тому, що всі судові рішення повинні бути обґрунтованими. Виклад підстав для прийняття рішення повинен включати відповіді на аргументи сторін і враховувати доводи, що можуть вплинути на вирішення спору. Однак важливо, щоб цей виклад не був надмірно довгим, адже суд повинен знаходити оптимальний баланс між стислістю і точним відображенням суті рішення. Зазначено, що обов'язок суду наводити підстави для своїх рішень не передбачає необхідності відповідати на кожен аргумент, висунутий стороною, зокрема на кожен елемент захисту, а обсяг цього обов'язку може змінюватися залежно від характеру прийнятого рішення. Таким чином, важливість цієї обґрунтованості підкреслюється в контексті необхідності правильного балансування між стислістю та змістовністю в поданні підстав для ухваленого рішення, що дозволяє сторонам процесу зрозуміти мотиви суду.

У вироку Львівського апеляційного суду від 2 грудня 2021 року[4], зазначено, що суд першої інстанції при прийнятті рішення неправомірно обґрунтував призначення покарання та звільнення від його відбування

[1] Європейська конвенція з прав людини від 11.09.1997 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
[2] Рішення у справі «Гарсія Руїз проти Іспанії»: Рішення Європейського суду з прав людини, від 21.01.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_360#Text.
[3] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf.
[4] Вирок Львівського апеляційного суду від 02 грудня 2021 року. Справа № 466/10380/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101576493.

одними і тими ж обставинами. Суд не вказав, які саме дані стали підставами для висновку, що виправлення обвинувачених можливе без відбування покарання, що порушує вимоги щодо належного обґрунтування судових рішень. Окрім того, суд не взяв до уваги ступінь тяжкості злочину, особу обвинувачених та інші важливі аспекти справи. Також суд врахував щире каяття обвинувачених як обставину, що пом'якшує покарання. Водночас щирість каяття має бути не лише визнанням факту злочину, а й справжнім покаянням, вираженим у намірі відшкодувати завдані збитки і виправити наслідки вчиненого. Однак суд не врахував усі необхідні аспекти для правильного застосування ст. 75 КК України, що передбачає можливість звільнення від відбування покарання за умов, якщо це не суперечить тяжкості злочину та обставинам справи. Таким чином, колегія суддів зазначила, що вирок у частині призначення покарання обвинуваченим за ст. 186 КК України підлягає скасуванню, оскільки суд неправильно застосував закон, що призвело до занадто м'якого покарання, яке не відповідає тяжкості вчиненого правопорушення.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що обґрунтованість судових рішень у кримінально-процесуальному провадженні є фундаментальним принципом правосуддя, що забезпечує правову визначеність, справедливість і захист прав учасників процесу. Без належного обґрунтування судових рішень важко говорити про їхню легітимність, оскільки рішення повинні бути не лише результатом юридичного аналізу, а й зрозумілим для всіх учасників процесу.

Законодавчі пропозиції, які можуть покращити ситуацію з обґрунтованістю судових рішень, включають:

1. Посилення вимог до детальності мотиваційних частин судових рішень, із застосуванням чітких критеріїв для оцінки доказів та аргументації висновків.
2. Впровадження додаткових навчальних програм для суддів щодо стандартів обґрунтованості рішень та міжнародного досвіду.
3. Створення механізму для регулярного аналізу судової практики з метою виявлення та усунення недоліків у процесі обґрунтування рішень.

Таким чином, забезпечення обґрунтованості судових рішень є не лише правовою вимогою, але й важливою умовою для функціонування справедливого і ефективного кримінального процесу.

Смола Анастасія Олександрівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ВИМОГИ ЩОДО ВМОТИВОВАНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

(науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.)

Вмотивованість судового рішення є одним з найважливіших принципів справедливого судочинства. У кримінальному провадженні цей принцип набуває особливого значення, оскільки від нього залежить доля людини.

Згідно з українським законодавством, зокрема Кримінальним процесуальним кодексом України (далі КПК України), кожне судове рішення має бути чітко мотивованим, тобто обґрунтованим відповідними фактами та правовими нормами. Відповідно до ч.1 ст. 370 КПК України[1], кожне судове рішення , зокрема вирок , ухвала чи постанова, має містити мотивацію. Це означає, що суд повинен вказати фактичні обставини справи, норми права, на які він опирається, а також чітко пояснити, чому прийнято таке рішення.

Від якості судового рішення залежить не тільки якість правосуддя у державі та авторитет судової влади, а й безпосередньо рівень гарантованості законності у суспільстві, дотримання і захисту прав, свобод і інтересів осіб. Особливо гостро це питання стоїть у сфері кримінального провадження, яке пов’язане із найбільш суттєвим обмеженням прав і свобод як фізичних, так і юридичних осіб[2].

Х.Р. Тайлієва визначає ознаки, які характеризують судові рішення у кримінальному провадженні:

– виникають як наслідок кримінально-правового спору сторони обвинувачення та захисту;

– в них від імені України здійснюється індивідуальне регулювання суспільних відносин, створюється правова основа для функціонування відповідних матеріальних і процесуальних правових норм, які застосовуються судом у кримінальному процесі;

– ухвалюються виключно судами на основі норм кримінального процесуального права та ряду інших галузей права;

– їх юридична сила, як правило, поширюється виключно на учасників спору;

– є засобом реалізації норм матеріального права, насамперед, закону України про кримінальну відповідальність (кримінального закону);

---

[1]Кримінально процесуальний кодекс УкраїниURL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5253
[2]Пожар В.Г. Щодо обґрунтованості та вмотивованості судового рішення URL:https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c768189-fc41-40d7-9f6c-c0336d839719/content

– їх структура і порядок ухвалення чітко визначені в кримінальному процесуальному законодавстві;

– мають державно-владний характер, є обов'язковими для виконання усіма суб'єктами, яким вони адресовані;

– наділені законною силою, тобто є стабільними та такими, обов'язковість виконання яких забезпечена законом;

– є виключними, тобто їх неможливо повторно ініціювати та ухвалити, повторно розглянутисправу, в якій постановлене відповідне рішення, без його скасування;

– мета судових рішень полягає у: а) процесуальному оформленні і фіксуванні волі суду, спрямованій на вирішення спору між сторонами;

б) охороні прав, свобод, законних інтересів учасників державно-суспільних відносин між сторонами і тим самим у захисті норм права, на основі яких виникли правовідносини; в) здійсненні виховної функції правосуддя; г) забезпеченні примусового виконання приписів, що містяться у рішенні;

– мають преюдиціальний характер: факти, встановлені під час розгляду кримінальної справи і закріплені у вироку, ухвалі чи постанові суду, повторно в іншій справі (цивільній, адміністративній, кримінальній справі), не встановлюються[1].

З Конституційного принципу законності, а саме за ст. 370 КПК України можна зробити підсумок, що судове рішення є законним, якщо воно ухвалене судом відповідно до норм матеріального права з дотриманням процесуального права та керується верховенством права. У висновку Європейського суду з прав людини, неодноразово наголошувано на необхідності детального й зрозумілого мотивування судових рішень. Відсутність такої мотивації може порушувати право на справедливий суд, закріплене в статті 6 Європейської конвенції з прав людини[2].

Аналіз практики застосування національними судами Конвенції та викладених у рішеннях ЄСПЛ її тлумачень дозволяє зробити висновок, що суди, в цілому правильно застосовуючи практику ЄСПЛ щодо забезпечення обвинуваченому права на ефективний захист у мотивувальній частині своїх рішень, не включають посилання на відповідні положення ст. 6 ЄКПЛ в їх резолютивній частині, що, як видається, є недоліком сучасного стану правозастосування у кримінальних провадженнях. До прикладу, Біляївський районний суд Одеської області, розглядаючи у підготовчому судовому засіданні матеріали кримінального провадження, встановив порушення права підозрюваного на захист, зокрема невиконання органами досудового слідства пп. «а» та «b» п. 3 ст.6 ЄКПЛ, застосувавши при цьому

[1]Шумейко Д.О. Судові рішення у спеціальному кримінальному провадженні. *Випуск 2(23) Том 3, 2018*URL:http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2-3_2018/64.pdf

[2]Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейськаконвенція з прав людини) від 17.07.97 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n328

практику ЄСПЛ у справах «Ващенко проти України», «Абрамян проти Росії», «Пелісьє та Сассі проти Франції», «Даллос проти Угорщини». Разом із тим у резолютивній частині ухвали суд керувався лише нормами КПК України. Аналогічно Апеляційний суд Одеської області в одній зі своїх ухвал зазначив, зокрема, що під час судового розгляду в районному суді обвинуваченому не було забезпечене право на кваліфіковану юридичну допомогу, яке є найважливішим принципом міжнародного права, котрий закріплений у низці міжнародних документів, зокрема ЄКПЛ[1].

Отже, на думку К.О. Мудрицької Вмотивоване рішення – це рішення суду, в якому належним чином зазначаються підстави, на яких воно ґрунтується. Також, обов'язково зазначається чому деякі докази були враховані або відхилені, а також позиція суду щодо застосування норм матеріального та процесуального права. Більш того, мотивація рішення є відображенням усіх мотивів та обґрунтувань судження за його змістом, тобто, фактично, двох взаємних вимог, пов'язаних із формою «мотивації» та «обґрунтованості», а також змісту[2].Вмотивоване рішення дозволяє сторонам зрозуміти, чому суд прийняв саме таке рішення, а не інше. Це сприяє довірі до судової системи. Завдяки вмотивованим рішенням суди піддаються суспільному контролю – це важливо для запобігання свавіллю, вмотивовані рішення сприяють формуванню єдиної судової практики, що забезпечує стабільність правозастосуванню.

КПК України виділяє два критерії вмотивованості судового рішення: це наведення мотивів та підстав прийняття рішення, які мають бути належними та достатніми, щоб переконати об'єктивного спостерігача у правильності висновків суду по справі. Мотиви це ті конкретні встановлені судом фактичні обставини справи, що спонукають суд до прийняття певного конкретного рішення. Підстави це встановлення відповідності визнаних судом встановленими, фактичних обставин справи, тим приписам закону, з яким пов'язується прийняття певного конкретного судового рішення. Тому слід вести мову про дві складові підстав прийняття судового рішення: фактичні та правові, які повинні перебувати у тісному взаємозв'язку. Підстави прийняття рішення повинні бути узгодженими, чіткими, не двозначними й не суперечливими. Вони повинні давати можливість читачеві прослідкувати логіку міркувань, які привели суддю до ухваленого ним рішення (п. 37 Висновку Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень) [2] . Відсутність мотивувальної частини або неналежне її складання є підставою для

[1]Волошанівська Тетяна Застосування судами України практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на еективний захист у кримінальному провадженні. 12/2017 року URL:http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/12/55.pdf

[2]Мудрицька К.О. Проблемні аспекти теоретико-процесуального розмежування понять «обґрунтованості» та «вмотивованості» судового рішення.*Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права Вип. 2, 2022.*
URL:https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/16/13

апеляційної чи касаційного оскарження судового рішення. Згідно зі ст.433 КПК України, апеляційний суд може скасувати або змінити судове рішення, якщо воно ухвалено без належного мотивування.

Вмотивованість судових рішень у кримінальному провадженні є ключовим елементом забезпечення справедливого та правового судочинства. Відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України та міжнародних стандартів, кожне судове рішення повинно містити чітке і обґрунтоване пояснення, чому суд прийняв саме таке рішення, з посиланням на факти, докази та норми права. Вмотивованість судових рішень забезпечує прозорість процесу, дозволяє сторонам зрозуміти логіку прийнятого рішення і є гарантією для ефективного оскарження через апеляцію або касацію. Це є необхідною умовою для реалізації права на справедливий суд, закріпленого як в національному, так і міжнародному праві, зокрема в Європейській конвенції з прав людини. Неналежне мотивування або відсутність обґрунтування судового рішення може призвести до порушення прав осіб, що беруть участь у кримінальному процесі, та до підстав для його скасування в апеляційному чи касаційному порядку.

Отже, вмотивованість не лише є обов'язковою вимогою, а й важливим механізмом для забезпечення довіри до судової системи та правосуддя загалом. У результаті, вмотивовані судові рішення є необхідною умовою для правильного і справедливого застосування закону, а також для забезпечення прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Турченко Ольга Григорівна,
к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри
конституційного, міжнародного і
кримінального права
ДонНУ імені Василя Стуса,
Пилипчук Владислав Олегович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПОНЯТТЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

«Конфлікт» є одним з центральних понять міжнародного гуманітарного права. Найбільш часто термін «конфлікт» вживається у поєднанні з визначенням «збройний», позначаючи одне з основних понять міжнародного гуманітарного права.

Термін «конфлікт» зустрічається в назві Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 року, офіційною мовою якої є французька (Convention pour le régliment pacifique des conflits internationaux), але вже в англійському перекладі французький термін

«conflit» замінений на «dispute» (спір) (Convention for the Pacific Settlement of International Disputes). У ст. 1 використовується також близький за значенням до терміну «conflit» термін «différends internationaux» (міжнародні зіткнення), який перекладається на англійську як «international differences», але при цьому у ст. 2 французький термін «conflit» («en cas de dissentiment grave ou de conflit») перекладається на англійську як «conflict»: «in case of serious disagreement or conflict». Згодом після створення Ліги націй у французьку доктрину замість терміна «conflit» був введений термін «différend»[1], що відповідає англійському «dispute». У Статуті ООН 1945 р., французька та англійська версії якого є автентичними, термін «conflit» не використовується, а використовуються терміни différend (фр.), «dispute» (англ.), «спір» та для позначення стану напруженості у відносинах між державами терміни «situations» (фр.), «situations» (англ.), «ситуація».

Спільна для всіх Женевських конвенцій 1949 року стаття 2 встановлює, що «Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами (державами – авт.), навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив…», відповідно ці ситуації можна вважати міжнародним збройним конфліктом. Пункт 4 ст. 1. Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року визначає ще одну ситуацію, окрім вказаних в статті 2 Конвенцій, – збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення.

У коментарі до Женевських конвенцій 1949 р. Міжнародний Комітет Червоного Хреста дав визначення міжнародного збройного конфлікту як «будь-якого протиріччя, що виникає між двома державами і веде до вторгнення збройних сил, навіть якщо одна із сторін заперечує стан війни. Тривалість конфлікту і кількість жертв не мають значення»[2].

У рішенні по справі Душка Тадіча Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії зазначив, що збройний конфлікт має місце щоразу, коли у відносинах між державами застосовуються збройні сили або коли всередині однієї держави відбувається тривале збройне зіткнення між урядовими силами й організованими збройними групами чи ж між такими

[1] The Covenant of the League of Nations. Text, Index, Interpretations / by Pitman B. Potter. Carnegie Endowment for International Peace. Division of Intercourse and Education, 1927. 310 p.
[2] Jean S. Pictet, The Geneva Conventions of 12 August 1949 Commentary - IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. International Committee of the Red Cross (ICRC), 1958. P. 35.

групами (п. 70)[1]. МКС уточнює таку позицію і в справі Жан-Пьера Бемба Гомба і вказує, що міжнародний збройний конфлікт існує у разі військових дій між державами за допомогою збройних сил цих держав або інших акторів, які діють від імені держави.[2]

Ч. 1 стаття 1 ЗУ «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 N 2469-VIII містить визначення двох видів конфліктів: «форми розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт» (п.1) та збройного як «збройного зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)» (п. 7).

В Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України 2017 року міжнародний збройний конфлікт трактується як «будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил».[3]

В доктрині також при характеристиці міжнародних збройних конфліктів наголошується на збройному характері протистояння, на наявних воєнних діях між державами. Наприклад,; С. Задерейко зазначає, що міжнародний збройний конфлікт виникає, коли держава ініціює воєнні дії проти іншої держави, незалежно від інтенсивності чи тривалості конфлікту і незалежно від того, чи була війна офіційно оголошена чи визнана.[4]

Щодо ж співвідношення понять «воєнний» та «збройний» конфлікт, то основною позицією, яку ми також поділяємо, є те, що поняття «воєнний конфлікт» є ширшим, за «збройний конфлікт». Так, наприклад, В. Дяченко, М. Цюрупа та П. Шумський вважають, що воєнний конфлікт охоплює «всі види організованих форм збройних сутичок соціальних сил як усередині держави, так і на міждержавному рівні, або між коаліціями держав, які характеризуються достатнім рівнем керованого насильства, переходом від мирних до мілітарних способів життєдіяльності з неминуче широким порушенням прав та свобод населення».[5] Як зазначають С. Денисов та

---

[1] TPIY, Prosecutor v. Tadic, Case № IT–94–1–AR72, Appeals Chamber, Decision on the Defense Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction. URL: http://www.icty.org/case/tadic/4

[2] The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, ICC-01/05–01/08– 3343, 21 March 2016, Trial Chamber III, Decision. URL: https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/05-01/08-3343

[3] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re30572?an=1&ed=2017_03_23

[4] Задерейко С.Ю. Поняття збройного конфлікту за нормами міжнародного права та національного законодавства України. *Журнал східноєвропейського права.* 2024. № 125. С.110.

[5] Дяченко В. І., Цюрупа М. В., Шумський П. В. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів. Ч. І. Історія становлення. Київ: Сфера, 1999. С. 30.

К. Кардаш, на відміну від збройного, при воєнному конфлікті обов'язкова присутність політичних мотивів при використанні зброї, тобто такі конфлікти є продовженням політики з використанням воєнного насильства[1]. Узагальнюючи, вказує, що воєнні конфлікти відбуваються між коаліціями держав, державами або між конфліктуючими сторонами у середині однієї держави; характеризуються двостороннім застосуванням воєнної сили, відносною керованістю, наявністю політичних мотивів[2].

Таким чином, необхідно погодитися з О. Батрименко, що збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями, під час якого не відбувається докорінна зміна всього державного механізму на військовий лад[3].

Фролов Владислав Олегович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.)

Відносини, пов'язані з наданням потребуючим верствам населення гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги під час стихійного лиха або в умовах збройного конфлікту приречені на протиправні посягання. Надскладною ситуацією в державі негайно скористалися різного роду спекулянти, спричинивши значну кількість зловживань, що стало підставою для криміналізації діянь (доповнення Кримінального кодексу України статтею 201[2])[4], пов'язаних з незаконним використанням, з метою отримання прибутку, гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Основними напрямами противоправної діяльності стали незаконне привласнення гуманітарної допомоги у значних розмірах та її використання не за призначенням та з метою отримання прибутку.

---

[1] Денисов С. Ф., Кардаш К. С. Воєнний конфлікт: зміст та співвідношення з близькими поняттями. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки».* 2012. № 1(2). С. 109.

[2] Пилипенко Я.С. Демаркація понять «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт» та війна». *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2017. № 1/2 (33/34). С. 145.

[3] Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. … канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О.В. Батрименко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. С.9.

[4] Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text. (дата звернення 22.09.2024)

Очікування суспільства були спрямовані на те, що кожен, хто незаконно використав (незалежно від загальної суми) предмети гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги, понесе кримінальну відповідальність відповідно до законодавства України. Наявний стан речей обумовив актуальність проведення наукового дослідження щодо правозастосування статті 201^2 КК України.

Питання, що пов'язані з темою дослідження, входили до кола професійних інтересів таких визнаних науковців: О.С. Бондаренко, О.О. Дудоров, В.М. Киричко, О.В. Кришевич, Р.О. Мовчан, Н.Р. Носевич, В.О. Савчук, М. І. Хавронюк, А.В. Шевчук та інших. У працях цих науковців закладено теоретико-методологічний фундамент дослідження окресленого явища. Однак зазначена тематика потребує подальших досліджень з урахуванням змін в законодавстві, практиці його застосування, особливо в сучасних умовах воєнного стану. Метою дослідження є вивчення об'єкту і предмету незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги на підставі аналізу матеріалів судової практики.

Слід зазначити, що за більш ніж два роки дії статті 201^2 КК України в Єдиному державному реєстрі судових рішень вже налічується близько сотні обвинувальних вироків за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги, що відображає поширеність цього кримінального правопорушення.

Тому, поділяємо наукову думку О.С. Бондаренка та В.О. Савчука про своєчасність та нагальність введення цієї норми до КК України[1], враховуючи, що з початку повномасштабного вторгнення особливо гостро розповсюдилась практика створення шахрайських схем та псевдо-волонтерських організацій з метою отримання прибутку.

Таке підтверджується аналізом судових вироків, наведених в Єдиному державному реєстрі судових рішень за статтею 201^2 КК України, до яких належать, зокрема:

– продаж гуманітарної допомоги у вигляді транспортних засобів (справи № 295/13765/22; № 161/508/24; № 727/7077/22; № 159/2875/22; № 564/1734/22; № 727/185/23; № 161/7422/23; № 462/754/23; № 559/1343/23; № 211/3510/23 тощо);

– продаж гуманітарної допомоги у вигляді персональних тактичних аптечок (справа № 161/508/24);

– продаж благодійної допомоги у вигляді цигарок для особового складу ЗСУ (справа № 590/1278/23);

[1] Бондаренко О.С., Савчук В.О. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: аналіз законодавчої новели. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 359-362. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/87.pdf (дата звернення 05.10.2024)

– продаж гуманітарної допомоги у вигляді шоломів (касок), бронежилетів та бронепластин (справа № 753/13638/22);

– продаж гуманітарної допомоги у вигляді памперсів дорослих, рослинних напоїв, дитячої сухої суміші, шоломів балістичних, вживаного одягу для дітей тощо (справа № 735/423/22);

– продаж гуманітарної допомоги у вигляді спеціального епікеровочного воєнного одягу та засобів первинної потреби (справа № 947/18460/22);

– продаж гуманітарної допомоги у вигляді м'ясних продуктів (справа № 202/8980/22);

– продаж гуманітарної допомоги у вигляді мила, кнопкових телефонів, тепловізорів, респіраторних масок, антисептиків (справа № 304/190/23);

– заволодіння коштами, спрямованими на гуманітарну допомогу безпритульним тваринам (справа № 484/2348/23);

– розміщення в ЗМІ недостовірної інформації про відкриття рахунку на збір коштів для закупівлі гуманітарної допомоги мешканцям міста Миколаїв та привласнення таких коштів (справа № 947/3718/23) та багато інших.

Зростаюча кількість судових вироків дозволяє звернути увагу на об'єкт і предмет складу злочину, передбаченого ст. 201^2 КК України.

Об'єкт кримінального правопорушення є базовим елементом його складу й виражає антисуспільну спрямованість злочинної поведінки та характер її суспільної небезпечності. Він включає в себе такі ознаки, як: а) охоронювані кримінальним законом суспільні відносини; б) предмет кримінального правопорушення тощо.

Досліджуючи предмет даного кримінального правопорушення, О.О. Дудоров та Р.О. Мовчан вже звертали увагу на те, що у юридичній літературі гуманітарну допомогу, залежно від форми її надання, класифікують таким чином: грошова; товарна; надання послуг; виконання робіт[1]. На думку цих авторів, оскільки у ст. 201^2 КК України фігурують лише «товари (предмети) гуманітарної допомоги» і «таке майно», тому нецільове використання гуманітарної допомоги, яка надається у вигляді виконання робіт чи надання послуг, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201^2 КК України. Це також відноситься і до безоплатної допомоги (різновид гуманітарної допомоги), яка також може надаватись у вигляді виконання робіт і надання послуг1.

Що ж стосується запобігання злочинності у сфері гуманітарної допомоги, то основними методами є закріплення законодавцем відповідних

[1] Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. Т. 2. № 98. С. 99–115.

правовідносин та прозорого механізму здійснення такої допомоги, її розподілу, перерозподілу, передачі іншим набувачам.

Отже, аналіз судових вироків дозволяє сформулювати перелік речей матеріального світу з приводу яких найчастіше відбуваються правопорушення в рамках статті 201^2 КК України (на підставі аналізу судових справ) – це транспортні засоби, воєнний камуфляж, засоби гігієни, медикаменти, продукти харчування, грошові кошти та інформація, які виступають основою гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Кримінальне правопорушення, визначене статтею 201^2 КК України, належить до категорії кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності і було включене до Кримінального кодексу України у зв'язку з численними порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу. Ці зміни були вчасними і доречними, в цілому відповідають вимогам і очікуванням суспільства.

Швець Вікторія Андріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ

(науковий керівник – к.ю.н. Головчук В.А.)

Забезпечення законності у кримінальному провадженні напряму залежить від нормативно-правового регулювання та меж допустимої поведінки при здійснення окремих процесуальних дій. Затримання особи, зокрема без ухвали слідчого судді, не є виключенням, тому законодавець передбачив не лише процесуальну регламентацію такого затримання, а й вичерпний перелік організаційних аспектів зазначеного різновиду заходів забезпечення кримінального провадження. Хоч би якими конкретизованими не були норми, зокрема передбачені у кримінально-процесуальному кодексі, сфера суспільних відносин завжди вирізнялась своєю динамічністю та мінливістю, завдяки чому важливе місце посідатимуть й підзаконні нормативно-правові акти, самостійно затверджені органами влади для регулювання окремих правовідносин. З огляду на фактичний стан речей, вбачається актуальність питання регулювання суспільних відносин, що виникають у ході здійснення окремими суб'єктами затримання особи без ухвали слідчого судді.

Питання визначення особливостей затримання особи без ухвали слідчого судді в кримінальному провадженні досліджували такі науковці: О.А. Банчук, І.В. Гловюк, І.Г. Голуб, Є.В. Дояр, В.А. Завтур, О.В. Капліна, Д.В. Лазарева, Л.М. Лобойко, Ю.В. Лук'яненко та інші. Проте навіть попри

велику кількість думок та суджень, висловлених у наукових працях, деякі питання такого регулювання розглянуті фрагментарно.

Метою написання цієї роботи є дослідження правових аспектів і особливостей застосування інституту затримання особи без ухвали слідчого судді, зокрема не уповноваженою службовою особою, та виявлення проблем у його нормативно-правовому регулюванні, аналіз практики застосування цих норм та обґрунтування шляхів підвищення ефективності забезпечення законності під час такого затримання.

При розгляді цього питання, варто звернути увагу на приписи частини 2 статті 207 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якою кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статтях 482, що встановлює особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу стосовно судді та 482-2, яка передбачає особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання, обрання запобіжного заходу, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата України, передбачених у Кримінальному процесуальному кодексі України у випадку вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення, безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.[1] Законодавець наділяє відповідним правом кожну, навіть не уповноважену службову особу, зокрема зважаючи на невідкладний та раптовий характер протиправних діянь і їхню суспільну небезпечність. Проте тут варто було б зважати й на частину 3 вищезгаданої статті, а саме на той факт, що кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.[2]

Дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, і доставлення її до відповідним органам влади, не визнаються кримінально-протиправними діяннями й у частини 1 статті 38 Кримінального кодексу України, проте лиш за умови, що особа не перевищила заходи, необхідні для затримання правопорушника. У випадку, якщо особа, хоч і маючи позитивні наміри щодо припинення протиправних дій правопорушника та передання його компетентним органам із метою

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
[2] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

притягнення до відповідальності у межах санкцій окремих статей Кримінального кодексу України, знехтує приписами кримінального та кримінально-процесуального законодавства, ба більше, перевищить заходи, необхідні для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та умисно завдасть їй тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання особи, то їй самій буде інкриміновано вчинення злочинних діянь, передбачених у диспозиціях статей 118 і 124 Кримінального кодексу України.[1] Зокрема із цієї причини кожна особа, що має намір здійснювати настільки відповідальне суспільне завдання, повинна усвідомлювати усі ризики та уникати вчинення нового кримінального правопорушення нею самою.

Затримання є одним із найжорстокіших видів кримінально-процесуального примусу, навіть не дивлячись на його короткотривалий характер. Якщо ж розглядати дане питання з точки зору затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженими службовими особами, то з цього приводу законодавець теж наводить конкретний перелік випадків, за яких буде доречним проведення такої процесуальної дії. Зокрема статтею 208 Кримінального процесуального кодексу України закріплено, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках, якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення, безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Такі дії доцільно вчиняти за фактом обґрунтованої підозри у вчиненні злочину за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.[2]

Законодавець також здійснює захист прав особи, підозрюваної у вчиненні злочину, зокрема покладаючи на уповноважених службових осіб обов'язок негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 Кримінального

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 вересня 2001р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №№25-26. Ст.36 (Із змінами)

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

процесуального кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та наділяє її іншими процесуальними правами. За фактом затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол з зазначенням усіх істотних даних, який має бути підписаний особою, що його склала, вручений на підпис підозрюваному та надісланий прокурору.[1]

Встановлення таких фактів є надзвичайно важливим для наступного встановлення строку затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, що не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.[2] З огляду на положення Кримінального процесуального кодексу України можна зробити висновок, що ця процедура є доволі складною та конкретизованою, ба більше, у частині захисту прав затриманої особи, де чітко визначається статус затриманої особи, передбачається надання їй кваліфікованого захисника та інших необхідних інструментів для доведення своєї невинуватості. Один із основних принципів судочинства, зокрема кримінального, в Україні є презумпція невинуватості і саме завдяки ефективному впровадженню норм, ще регулюють порядок затримання особи без ухвали слідчого судді, вдасться зберегти баланс між своєчасним реагуванням на випадки злочинної діяльності окремих суб'єктів та наданими їм правами для захисту власних інтересів.

Отже, зважаючи на попередній аналіз нормативно-правового регулювання у питанні розгляду особливостей затримання особи без ухвали слідчого судді, можна сформувати такі висновки:

По-перше, зважаючи на невідкладний та раптовий характер протиправних діянь і їхню суспільну небезпечність, відповідним правом наділяється кожна, навіть не уповноважена службова особа, у передбачених законом випадках.

По-друге, існує ряд процесуальних аспектів, які встановлюють межі допустимої поведінки при затримані особи, підозрюваної у вчинені злочинного діяння, зокрема встановлюючи відповідальність у випадках посягань проти їхнього життя та здоров'я.

По-третє, уповноважені службові особи мають вчиняти конкретні процесуальні дії лише в межах повноважень, покладених на них законом, з урахуванням презумпції невинуватості та орієнтованістю на захист прав усіх учасників кримінального провадження.

---

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

Щебетун Ірина Степанівна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
ДонНУ університет імені Василя Стуса

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Не зважаючи на своє основне значення, права та свободи людини і громадянина в ряді випадків можуть бути обмежені. В Україні: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» (ч. 1 ст. 24 Конституції України)[1], але при цьому слід враховувати, що кожна людина, реалізуючи гарантовані і власні права, що захищаються державою, не повинна порушувати прав і свобод інших осіб (ст.23 Конституції України).

Частина 1 статті 64 Конституції України встановлює, що «конституційні права та свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України»[2] (ч.1 ст.64 Основного Закону України).

Слід зазначити, що в даному випадку йдеться про можливість обмежити конституційні права та свободи у глобальних цілях, а саме з метою охорони та захисту інтересів усього суспільства, а не окремої людини чи громадянина. Таким чином, права і свободи людини та громадянина, а також можливі випадки їх обмеження є змістом юридичної свободи як сукупності правових обмежень поведінки і волі учасників правовідносин, які складаються у суспільному житті.

Юридична свобода та її межі встановлюються та регулюються законодавством, при цьому забезпечення можливості здійснювати свої права кожним без порушення прав та свобод інших осіб забезпечується у вигляді специфічних правових прийомів та засобів. За своєю суттю правові обмеження є багатостороннім явищем, яке так чи інакше включає різні юридичні інструменти забороняючого або обмежуючого характеру (наприклад, заборона, обов'язок, сервітут, відповідальність тощо), у зв'язку з чим у юридичній науці існують різні підходи до розуміння сутності цього правового явища.

На думку більшості юристів, які досліджують це питання, правові обмеження є засобом правового регулювання. Існує точка зору, згідно з якою обмеження не носять такий категоричний характер як, наприклад, заборона, незважаючи на їх схожість, що розраховано саме на створення

[1] Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
[2] Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

певних обмежувальних рамок, які мають на меті не допустити порушення прав та свобод інших учасників правовідносин. Інші автори вважають, що призначення права полягає не в установленні належної поведінки людей, а переважно у тому, щоб встановлювати і забезпечувати певні межі поведінки, які будуються на засадах свободи і самостійності суб'єктів суспільних відносин, проте, більшість дослідників розуміють правові обмеження як засоби правового регулювання.

При правовому регулюванні суспільних відносин застосовуються такі засоби правового регулювання як обмеження, уповноваження, зобов'язання, дозволу. Обмеження конституційного права людини та громадянина на інформацію про діяльність органів публічної влади слід розуміти як законодавчо встановлені, засновані на положеннях Конституції України межі реалізації людиною та громадянином можливості пошуку, отримання та використання інформації.

Основною вимогою для запровадження обмежень, відповідно до ч. 1 ст. 64 Конституції України, є закріплення можливості введення обмеження права і свободи людини і громадянина в тому чи іншому згідно норм Основного Закона України. Іншою вимогою є доцільність та необхідність запровадження того чи іншого встановленого законом обмеження з метою захисту конституційного ладу, здоров'я, моральності, забезпечення оборони та безпеки держави.

Обмеження можливості доступу до відомостей про функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування має встановлюватися законом і мати конституційно значущу мету. При цьому якщо вимога про необхідність законодавчого встановлення того чи іншого обмеження прав і свобод людини і громадянина є цілком логічною і зрозумілою, то дискусія щодо важливості цілей, задля забезпечення яких вводяться обмеження, на сьогоднішній момент залишається відкритою. Вважаємо, що для захисту конституційно значущих цілей, особливо для захисту конституційного ладу, забезпечення оборони та безпеки держави, здоров'я громадян можуть бути обмежені будь-які права і свободи в будь-якій мірі. Саме питання стосовно меж можливих обмежень прав і свобод людини і громадянина є нині актуальним.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію» право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Стаття 20 цього Закону закріплює, що за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом

суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо (ст. 29 Закону)[1]. Таким чином, інформація з обмеженим доступом – це відомості конфіденційного, таємного або службового характеру, правовий статус яких передбачено законодавством України, що визнані такими відповідно до встановлених юридичних процедур і право на обмеження доступу до яких надано власнику таких відомостей.

Законом України «Про державну таємницю» передбачено, що доступ до інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування обмежується у випадках, якщо зазначена інформація віднесена в установленому законом порядку до відомостей, що становлять державну або іншу таємницю, яка охороняється законом[2]. Згідно ч. 2 ст. 64 Основного Закону України в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть бути встановлені відповідні обмеження прав та свобод для забезпечення безпеки громадян та захисту конституційного устрою держави. При цьому такі обмеження обов'язково встановлюються на певний період та у певних межах.

Вважаємо за можливе погодитися з тим, що виникає гостра необхідність у виробленні певних критеріїв, які дозволяють надати уніфікованість видам конфіденційної інформації з метою врегулювання інформаційних правовідносин та знизити кількість суперечок у цій сфері.

Досліджуючи питання обмеження права доступу до інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, можна дійти до висновку, що віднесення відомостей до інформації з обмеженим доступом – це одна з низки причин відмови громадянам і юридичним особам у наданні доступу до неї.

Усі обмеження, передбачені законодавством, на нашу думку, цілком обґрунтовані, проте право не надавати інформацію у тому випадку, якщо вона розміщена у загальнодоступних джерелах, у тому числі в мережі Інтернет, на наш погляд, є спірним. Вважається, що це правило покликане полегшити роботу органам державної влади та місцевого самоврядування, при цьому на практиці може спричинити деякі проблеми.

---

[1] Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

[2] Про державну таємницю Закон України від 21 січня 1994 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text

З метою створення збалансованої системи правового регулювання доступу до інформації про діяльність органів публічної влади варто внести зміни до чинного законодавства, а саме:

– удосконалити механізм надання відкритої інформації про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування на основі принципу доступності інформації за допомогою обов'язкового його закріплення у регламентах діяльності зазначених органів;

– удосконалити процедуру обмеження доступу до конфіденційної інформації;

– закріпити перелік інформації, доступ до якої може бути надано (проведення уніфікації всіх видів конфіденційної інформації).

Зазначені положення сприятимуть збереженню балансу інтересів держави та окремої людини, розмежуванню сфер дій публічних органів влади та громадян щодо реалізації права на пошук та отримання інформації про діяльність органів державної влади місцевого самоврядування.

Янівський Володимир Миколайович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 366-3 КК УКРАЇНИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.)

У практиці застосування ст. 366-3 КК України чи не найбільш злободенним традиційно вважається питання про наявність прямого умислу на вчинення розглядуваного делікту в особи, яка подає декларацію не в установленій законом електронній, а в паперовій формі, покликаючись при цьому на свої релігійні, політичні, ідеологічні переконання тощо, небажання публічно висвітлювати свої статки та інші особисті мотиви.

Проаналізувавши відповідну проблематику, зокрема, вивчивши при цьому і релевантну практику ЄСПЛ, З. А. Загиней-Заболотенко та І. І. Присяжнюк спочатку відмітили, що в такій практиці збір, зберігання та розкриття інформації особистого характеру державою завжди послідовно визнається втручанням у здійснення особою права на недоторканність приватного життя *(рішення ЄСПЛ у справі Leander v. Sweden).* Водночас згодом фахівці уточнюють, що таке втручання визнається порушенням ст. 8 ЄКПЛ лише у тих випадках, коли воно не здійснюється «за законом», на користь однієї чи кількох законних цілей, зазначених у п. 2 цієї статті, і до того ж не є необхідним у демократичному суспільстві для забезпечення цих цілей. А вже далі, розглянувши ці положення через призму українського національного законодавства, вчені роблять свій умовивід відносно того,

що передбачена Законом вимога щодо подання відповідними суб'єктами щорічної декларації про майновий стан та доходи шляхом заповнення відповідної форми на офіційному веб-сайті НАЗК якраз-таки і становить собою згадане у цитованих рішеннях ЄСПЛ легітимне втручання держави у приватне життя особи. Зважаючи на це, криміналісти роблять обґрунтований висновок, що електронне декларування особами, уповноваженими на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, не суперечить праву на приватність[1].

Аналогічну думку висловлює і К. П. Задоя. Доводячи свою позицію, криміналіст покликається на ухвалу ЄСПЛ в справі *«Wypych v. Poland» (2005),* в якій суд констатував відсутність порушення права заявника на повагу до приватного життя через покладення на нього як на члена органу місцевого самоврядування обов'язку подавати декларацію про майнове становище в електронній формі. При цьому вчений підкреслює, що, мотивуючи своє рішення, суд апелював саме до того, що вказаний варіант державного втручання переслідує суспільно значиму мету, ступінь втручання у приватне життя заявника відповідає зазначеній меті, а перебування заявника на відповідній посаді є наслідком його власного волевиявлення. Юрист переконаний, що ці аргументи є релевантними і в контексті можливих пояснень осіб, обвинувачених у вчиненні злочину, передбаченого ст. 366-1 КК України, про неприйнятність для них особисто з тих чи інших міркувань системи електронного декларування[2].

Водночас зауважимо, що, попри продемонстровану одностайність науковців, представники суддівської гілки влади тривалий час не могли досягти консенсусу відносно аналізованого питання. При цьому характерним і певною мірою навіть знаковим є те, що діаметрально протилежні підходи щодо цього зустрічалися не лише в рішеннях місцевих та апеляційних судів, а й у правових позиціях ВАКС, Апеляційної палати ВАКС та ВС, які не рідко прямо суперечили одне одному.

Наприклад, свого часу ВАКС розглядав справу № 760/4297/18 відносно судді у відставці Особи-1, яка відсутність в її діях ознак складу злочину, передбаченого ст. 366-1 КК України, пояснювала тим, що фактично її обвинувачують у відмові від отримання електронного цифрового підпису. Натомість, як на цьому наполягала Особа-1, від подачі декларації вона ніколи не відмовлялась, а заперечувала лише спосіб її подачі в електронному варіанті, оскільки без електронного цифрового підпису є неможливою реєстрація в електронному кабінеті на веб-сайті НАЗК, заповнення декларації, її надіслання та оприлюднення. Відмову ж від отримання

[1] Загиней-Заболотенко З. А., Присяжнюк І. І. Право на приватність vs декларування особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 1. С. 506–507.

[2] Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. С. 231.

електронного цифрового підпису Особа-1 пояснювала неконкретними та непрозорими нормами Закону України «Про захист персональних даних».

Однак, проаналізувавши аргументи Особи-1, судді ВАКС зауважили:

– по-перше, хоча з дій Особи-1, починаючи з грудня 2013 р., дійсно вбачається послідовна громадянська позиція щодо небажання отримувати електронний цифровий підпис, колегія суддів вважає, що її незгода з окремими положеннями закону не є поважною причиною виняткового характеру для неподання нею декларацій та не усуває суспільно небезпечного характеру цього діяння;

– по-друге, покликаючись на розглянуту ЄСПЛ та вже згадану нами вище справу «Випич проти Польщі» (Wypych v. Poland), колегія суддів констатувала, що ступінь втручання держави в особисте життя суб'єктів декларування в межах досліджуваних правовідносин є допустимим у демократичному суспільстві для досягнення легітимної мети щодо запобігання корупції в Україні та таким, що відповідає нагальній соціальній потребі, а порядок декларування є невід'ємною частиною системи антикорупційних заходів[1].

Та як зазначалося вище, така позиція була сприйнята далеко не всіма представниками Феміди.

Так, розглянувши касаційну скаргу прокурора на виправдовувальне рішення Апеляційного суду Черкаської області від 28 січня 2019 р. відносно Особи-2, колегія суддів Другої судової палати ККС ВС дійшла прямо протилежного висновку. Зокрема, у постанові ВС як суду касаційної інстанції зазначалося, що, пересвідчившись у тому, що Особа-2 є віруючою людиною прихожанкою Храму Різдва Пресвятої Богородиці, яка відповідно до інформації, отриманої з банку, через свої релігійні переконання протягом тривалого часу користується поточним розрахунковим рахунком, оскільки як віруюча людина відмовилася від обробки персональних даних, у строк, визначений Законом, як суб'єкт декларування відповідно до положень ст. 45 зазначеного Закону надіслала до НАЗК декларацію за 2016 рік на паперових носіях, апеляційний суд дійшов правильного висновку про відсутність в Особи-2 прямого умислу на неподання декларації за 2016 р.[2].

Покликаючись на цитоване рішення ВС, подібний умовивід зробила і Апеляційна палата ВАКС при розгляді апеляційної скарги на виправдовувальний вирок ВАКС (як суду першої інстанції) у справі № 991/5479/22 відносно Особи-3[3].

---

[1] Вирок Вищого антикорупційного суду від 30 жовтня 2019 р. у справі № 760/4297/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86528248#

[2] Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 січня 2020 р. у справі № *705/2583/17*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87365886

[3] Вирок Вищого антикорупційного суду від 13 січня 2023 р. у справі № 991/5479/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108500078

Однак прокурор оскаржив цю ухвалу до ККС ВС, Перша судова палата якого… знову прийняла діаметрально протилежне рішення, відступивши від згаданої раніше правової позиції ККС ВС від 28 січня 2020 р. у справі № 705/2583/17 (провадження № 51-2136км19)[1].

Звісно, така неприпустима ситуація, коли навіть найвищі (зокрема, і спеціалізовані) судові органи держави надають диференційовану правову оцінку ідентичним за змістом справам, далі продовжуватись не могла. А тому, зробивши наведений у попередньому абзаці висновок, Перша судова палата ККС ВС з метою забезпечення єдності судової практикипаралельно передала кримінальне провадження щодо Особи-3 на розгляд об'єднаної палати ККС ВС, яка і мала поставити крапку в цій суперечці, яка мала неабиякі негативні правові наслідки.

Розглядаючи цю справу, судді найперше відмітили, що:

– по-перше, релігійні переконання не можуть надавати посадовій особі додаткових благ та ставити її в більш сприятливе становище порівняно з іншими особами, а отже, сповідування суддею певної релігії не може впливати на виконання професійних обов'язків, зокрема не дає право не виконувати норми Закону;

– по-друге, на суддю як на публічного посадовця покладено обов'язок нейтральності та неупередженості – суддя під час виконання своїх професійних обов'язків не має явно проявляти прихильність до того чи іншого віросповідання, а тому вимога такої особи до держави змінити порядок виконання нею своїх обов'язків у зв'язку зі своїм віросповіданням буде порушенням нейтральності;

– по-третє, без виконання суб'єктом декларування сукупності вищенаведених дій НАЗК позбавляється можливості автоматично надати декларації ідентифікатор документа, накласти на нього електронну печатку Реєстру декларацій, автоматично оприлюднити декларацію в публічній частині Реєстру та зберігати її на вебсайті Реєстру;

– по-п'яте, здійснення НАЗК заходів фінансового контролю переслідує законну мету, яка полягає в запобіганні корупційним злочинам та відповідає національним інтересам, адже електронне декларування є одним із ключових антикорупційних інструментів.

Враховуючи всі зазначені аргументи, врешті-решт об'єднана палата ККС ВС виконала покладену на нею кримінально-процесуальним законом місію щодо уніфікації судової практики у подібних правовідносинах та зробила висновок щодо застосування ст. 366-3 КК України про те, що подання суб'єктом декларування декларації у паперовій формі, з огляду на релігійні переконання та мотиви, а не в електронному виді шляхом заповнення на офіційному вебсайті НАЗК за формою, що визначається цим

[1] Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 жовтня 2023 р. у справі № 991/5479/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114357453

агентством, НЕ СВІДЧИТЬ про відсутність у діянні цієї особи прямого умислу на неподання вказаної декларації[1].

Уважаємо, що це рішення об'єднаної палати ККС ВС є виваженим, обміркованим та загалом ледь не взірцевим. При цьому не важко помітити, що ухвалений правовий висновок не лише збігається з думкою, яку з цього приводу висловлювали згадані раніше вітчизняні дослідники відповідної проблематики (З. А. Загиней-Заболотенко, К. П. Задоя), а й багато в чому базується саме на тих аргументах, які названі вчені наводили на користь на своєї позиції.

[1] Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 грудня 2023 р. у справі № 991/5479/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476543

СЕКЦІЯ 3
АДМІНІСТРАТИВНЕ І ФІНАНСОВЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

Бабій Максим Валентинович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В ЗАПОБІГАННІ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)

У 2023 році Національна поліція України зареєструвала понад 291 тисячу фактів домашнього насильства, порівняно із 2022 роком, кількість адміністративних правопорушень зросла на 36%. Порівнюючи статистики 2023 року та 2024 року за аналогічний період, в поточному році зафіксовано зростання на 36%. Протягом останнього часу тема домашнього насильства ставала об'єктом аналізу та дослідження багатьох науковців, зокрема: М.Ю. Веселов, Р.М. Пилипів, М.А. Нерода, І.А. Кравченко, О.М. Соловйова, О.Т. Зима, В.А. Стукаленко, І.Г. Андрушенко та інші акцентують увагу на тому, що окремі інститути внаслідок стрімкого реформування законодавства України стикаються з юридичною невизначеністю теоретичного та практичного характеру. Однією з таких проблем є протидія домашньому насильству, яка залишається сферою юридичної неузгодженості.

Метою дослідження є на основі аналізу чинного законодавства України визначити, що є домашнім насильством як адміністративним правопорушенням, дослідити проблеми, що виникають при притягненні осіб до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, та способи удосконалення адміністративно-правових засад протидії домашньому насильству.

Проблематика домашнього насильства на міжнародному та національному рівні визнається надважливою. Внаслідок розуміння важливості регулювання цих правопорушень було розроблені положення Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 11.05.2011 (CETS № 210, Стамбульська конвенція). У 2011 р. Україною підписано Стамбульську конвенції і, як наслідок, закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017.[1]

[1] Кравченко І.А. Економічне насильство як спосіб вчинення домашнього насильства: відмежування адміністративного правопорушення від злочину. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2022. С. 153-156. URL: https://bit.ly/3CrLwow.

Важливо розуміти, що розуміється під терміном «домашнє насильство». У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачено тлумачення даної дефіції – «Домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.[1]

Також варто звернути увагу на статтю 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), яка також містить дефініцію «домашнього насильства, а саме – «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення такого припису».[2]

Порівнявши визначення, що зазначені в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та у КУпАП, можна зробити висновок, що в законі конкретизуються суб'єкти домашнього насильства, на відмінну від КУпАП, в якому деталізовано саме об'єкт домашнього насильства.

Як стверджує М.А. Нерода у свої дисертації, що у роботі К.В. Довгунь «Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» розглянуто правові основи та інструменти діяльності суб'єктів, які працюють у цій сфері. Автор аналізує як примусові, так і непримусові адміністративні заходи, що включають постанови у справах про адміністративні правопорушення, обмежувальні приписи, корекційні програми, а також профілактичну та інформаційну роботу серед населення. Дослідник зазначає недостатнє використання термінових обмежувальних приписів,

[1] Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України в редакції № 2229-VIII від 07.12.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/ed20231231#Text.
[2] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України № 8073-X від 07.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

вказуючи на необхідність уніфікації ризикової оцінки судами та вдосконалення правового регулювання цих заходів. Автор робить висновок, що підвищене застосування обмежувальних заходів на досудовому та судовому етапах може знизити ризик повторного насильства, а штрафи є малоефективним елементом примусового впливу».[1]

Пункт 1 абзацу 1 статті 255 КУпАП вказує на те, що посадові особи органів Національної поліції уповноваженні складати протоколи про правопорушення, які визначенні статтею 173-2 КУпАП, але за винятком порушень, вчинених у місцях заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради. У такому разі стаття 214 КУпАП зазначає, що адміністративні комісії при виконавчих органах сільських, селищних, міських рад вирішують усі справи про адміністративні правопорушення, за винятком віднесених цим Кодексом до відання інших органів (посадових осіб). Відповідно до статті 221 КУпАП справи про домашнє насильство розглядають районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди.

Стаття 277 КУпАП встановлює загальний строк розгляду справи про адміністративне правопорушення у п’ятнадцять днів. Однак абзац 2 цієї статті передбачає, що справа про правопорушення за ст. 173-2 КУпАП має розглядатися в одноденний строк, що суперечить вимозі завчасного повідомлення особи про час і місце розгляду (за ст. 277-2 КУпАП повістка має бути вручена не пізніше ніж за три дні)[2]. Це створює певні проблеми для судді між дотриманням строків розгляду та забезпеченням права особи на захист. Оптимальним вирішенням є внесення змін до КУпАП для узгодження строків. Крім того, адміністративні стягнення за домашнє насильство, як-от штрафи в розмірі 170-680 грн, є замалими для такого правопорушення. Стягнення у вигляді громадських робіт здійснюється шляхом залучення порушників до суспільно корисної праці, види якої визначаються органами місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 321-1 КУпАП). Але таке залучення повинно відбуватися по волі самої особи, що притягається до адміністративної відповідальності. Засобів для того, щоб примусити особу, яка вибрала громадські роботи, як вид стягнення, виконувати їх, ще не віднайшли[3]. Виходячи із цього варто надати повноваження органам місцевого самоврядування для нагляду та примусу до виконання громадських робіт. Хоч і санкція статті 173-2 КУпАП передбачає адміністративний арешт, який є найсерйознішим стягненням за домашнє насильство, як адміністративне правопорушення, однак

[1] Нерода М.А. Адміністративно-правові засади протидії домашньому насильству. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Київ. 2023. С. 29-30. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/8daf9eaa-f80c-4bf1-aa51-49dccfa7d674/content.

[2] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України № 8073-X від 07.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

[3] Соловйова О.М., Зима О.Т. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства: проблеми практики. *Наука і техніка серії право, економіка, педагогіка, техніка, фізико-математичні науки.* 2023. С. 83-94. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/4428/4452

застосовується він надто рідко. Проаналізувавши судову статистику, варто вказати, що найпоширенішим стягненням за домашнє насильство є штраф, на другому місці громадські роботи, а далі вже адміністративний арешт[1].

На думку В.А. Стукаленко: «Аналізуючи законодавство України, зокрема Закони «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про адміністративну процедуру», можна помітити певні неузгодженості, які створюють ситуацію правової невизначеності. Зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачає можливість оскарження рішення про терміновий заборонний припис лише для кривдника (який є адресатом адміністративного акта). Натомість, Закон України «Про адміністративну процедуру» надає таку можливість і постраждалій особі, залученій до провадження». У свою чергу положенням ст. 18 Закону України «Про адміністративну процедуру» надається право адміністративного оскарження. Навіть при відсутності у адміністративного органу вищого органу, Закон дозволяє створити відповідну комісію для розгляду справ при такому органі. Виходячи із цього положення стає зрозуміло, що особа, яка вносить заборонний припис завжди має вищу посадову особу чи орган. Проте відповідно до норм Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» закріплюється лише судовий порядок оскарження припису що суперечить принципу гарантування ефективних засобів правового захисту[2].

Для вирішення наявних проблем у чинному законодавстві за вчинення домашнього насильства необхідно посилювати відповідальність, акцентувати увагу для покращення процесуальних аспектів притягнення особи до відповідальності.

Підсумовуючи, слід зазначити, що за результатами проведеного дослідження було встановлено, що чинне законодавство України потребує значних змін. У статтях 277 та 277-2 КУпАП існує колізія, чим порушуються засади судочинства, а саме дотримання строків розгляду, змагальність сторін та право на захист. Через що, особи, які вчинили домашнє насильство можуть не зазнати «покарання», воно буде не значним або судове рішення буде не справедливим. Для вирішення колізії необхідно внести зміни до статті 277 КУпАП, а саме збільшити строк розгляду справи до трьох днів, це дасть змогу суддям детальніше розглядати справу та виносити справедливе рішення. Зокрема необхідно внести зміни до статті 173-2 КУпАП, а саме підвищити штрафи за домашнє насильство, як адміністративне правопорушення. Наразі оскільки стягнення за домашнє насильство замале, а адміністративний арешт майже не застосовується як

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України № 8073-X від 07.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

[2] Стукаленко В.А., Окремі питання трансформації механізмів протидії насиллю в контексті Закону України «Про адміністративну процедуру». *Innovative development of science, technology and education.* 2024. Vancouver. С. 393-398. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/INNOVATIVE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-TECHNOLOGY-AND-EDUCATION-4-6.07.24.pdf#page=393

вид стягнення, це провокує нові насильницькі дії, які мають негативний ефект на суспільство.

Вайзберг Вікторія Володимирівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЕЛЕКТРОННІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСЛУГИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)

Електронні адміністративні послуги (е-послуги) є ключовим елементом сучасного електронного урядування, спрямованого на забезпечення ефективної взаємодії між державними органами та громадянами. Впровадження таких послуг дозволяє автоматизувати процеси, зменшити бюрократію та покращити якість державного управління.

Проте, враховуючи очевидні переваги електронних адміністративних послуг, їх впровадження та функціонування супроводжує низку викликів та проблем. Серед них можна виділити питання безпеки та конфіденційності даних, забезпечення рівного доступу до послуг для всіх категорій населення, юридичної відповідності та легітимності електронних транзакцій, а також технічні проблеми, пов’язані з інтеграцією різних інформаційних систем. Ці питання потребують глибокого аналізу та пошуку рішень як на рівнях технічної інфраструктури, так і у сфері нормативно-правового регулювання.

Важливо враховувати й сучасні тенденції розвитку електронних адміністративних послуг. Дедалі більше уваги приділяється інтеграції новітніх технологій, таких як штучний інтелект (ШІ), блокчейн та технології розподілу реєстрів, які можуть підвищити ефективність, прозорість і швидкість надання послуг. Водночас цифрова трансформація державних послуг значно впливає на адміністративні процеси, змінюючи підходи до взаємодії між громадянами та державою, і вимагає від державних органів не лише технічної готовності, а й нової управлінської культури, орієнтованої на цифрові реалії. Саме тому метою дослідження є на підставі аналізу сучасних викликів щодо процедури надання електронних адміністративних послуг визначити перспективність їх розвитку.

Наразі в законодавстві України відсутня дефініція терміну «електронна адміністративна послуга». Замість нього зустріються терміни «електронна послуга» та «електронна публічна послуга». Перша дефініція тлумачиться різними нормативно-правовими актами, проте найбільш ширшим є визначення, що міститься в розпорядженні Кабінету Міністрів

України «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» – «електронна послуга – адміністративна та інша публічна послуга, що надається суб'єкту звернення в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем»[1]. Друга дефініція знайшла своє місце в Законі України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг». Вона визначає електронну публічну послугу як послугу, що надається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, у тому числі адміністративна послуга (у тому числі в автоматичному режимі), яка надається з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем на підставі заяви (звернення, запиту), поданої в електронній формі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (у тому числі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг), або без подання такої заяви (звернення, запиту)[2].

За змістом адміністративної діяльності прийнято виділяти такі види адміністративних послуг, а саме: видання дозволів; реєстрація з веденням реєстрів; легалізація актів; соціальні послуги; послуги, які визначаються іншими видами адміністративної діяльності.

Наше сьогодення складно уявити без використання електронних адміністративних послуг. Автоматизація процесів надання е-послуг, зниження рівня бюрократизму, зменшення впливу людського фактору – безсумнівне досягнення діджиталізації 21 століття. Проте окрім позитивного аспекту, присутній і негативний. Серед них є кіберзагрози, безпека конфіденційності даних користувача, недостатньо розвинена технічна інфраструктура в окремих регіонах України, обмежена обізнаність певної категорії людей в цифровому середовищі, відсутність інтеграцій інформаційних систем.

Першим актом кібервійни за конфіденційну інформацію України та її громадян слід вважати ніч з 13 на 14 січня 2022 року. Тоді під ударом хакерів опинились десятки державних сайтів та портал «Дія». СБУ повідомило, що витоку даних не відбулося. Для врегулювання питання кібербезпеки вже 16 лютого 2022 року було опубліковано Указ Президента України «Стратегія забезпечення державної безпеки». Завдяки даному документу в Україні ведеться робота над розробкою комплексної національної стратегії кібербезпеки. Ця стратегія визначатиме пріоритети, цілі та конкретні заходи для підвищення стійкості держави до кіберзагроз.

[1] Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України № 918-р від 16.11.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80/ed20161116#n15.

[2] Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України № 1689-IX від 15.07.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text.

Наявність узгодженого плану допоможе консолідувати зусилля всіх зацікавлених сторін та ефективно використовувати наявні ресурси[1].

Наступним викликом виступає обмежена обізнаність певної категорії людей в цифровому середовищі. Більшість людей похилого віку не вміють користуватись смартфонами, мережею Інтернет та іншими цифровими благами. Наразі започатковані офлайн-курси для навчання людей похилого віку користуватися інформаційними пристроями, проте їх кількість є недостатньою. Наприклад, на базі юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса започатковано проєкт «Освоєння новітніх технологій» в рамках ГО «ВПО України» та напрямку «Правопросвіта» Юридичної клініки університету. Вже три роки поспіль даний проєкт допомагає внутрішньо-переміщеним особам оволодіти навичками освоєння інформаційних технологій[2]. Було б добре збільшити кількість вказаних курсів.

Розглядаючи цифровізацію адміністративних послуг, можна виділити відсутність інтеграції інформаційних систем як виклик для розвитку інституту електронних адміністративних послуг. Наразі інформаційні системи різних державних органів в цифровому напрямку розвиваються незалежно одна від одної, що створює проблеми з їх інтеграцією[3]. Для виправлення зазначеного негативного аспекту створена єдина цифрова платформа «Трембіта», яка забезпечить сумісність таких систем. У теперішній час вона знаходиться на стадії тестування, проте вже показує свою ефективність[4].

Бажання надавати більш зручні та ефективні послуги громадянам демонструє розвиток електронних адміністративних послуг. Однією з ключових платформ є портал «Дія», який став основним інструментом взаємодії громадян і бізнесу з органами влади. У портал інтегровані нові сервіси, як-от реєстрація бізнесу, подача заяв на соціальні виплати, а також цифрові документи, що зберігаються в мобільному додатку.

Системи електронної ідентифікації, такі як BankID та MobileID, дозволяють громадянам швидко та безпечно авторизуватися на державних платформах, що є одним із основних напрямків розвитку. Електронний підпис дозволяє підписувати юридично обов'язкові документи онлайн.

Ще одна важлива тенденція – інтеграція державного реєстру та баз даних. Це спрощує процедури та зменшує потребу в паперовій документації, забезпечуючи ефективний обмін інформацією між іншими державними установами. Паралельно з цим в Україні розвиваються

---

[1] Стратегія забезпечення державної безпеки: Указ Президента України № 56/2022 від 16.02.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text.

[2] Юридична клініка ДонНУ URL: https://www.facebook.com/share/p/sfnpFV2FUbkFNu4f/.

[3] Ковтун М. С., Моісеєв Є.О., Маркосян В.Г. Проблеми надання електронних послуг в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 163-167 URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261825/ 258229.

[4] Цифрова платформа трембіта. URL: https://egov.dp.gov.ua/services/sistema-trembita.

електронні сервіси для громадян, зокрема у сфері соціальних послуг, реєстрації бізнесу та подачі заяв до навчальних закладів[1].

Перехід на безпаперовий уряд є важливою тенденцією. Це дозволяє збільшити обсяг інформації, яка обробляється. Завдяки використанню електронних адміністративних послуг зменшується адміністративне навантаження та підвищується ефективність взаємодії з органами державної влади.

Значна увага приділяється спрощенню взаємодії громадян з державними органами через онлайн-консультації, які допомагають орієнтуватися в сервісах та отримувати допомогу в режимі реального часу. Міжнародні стандарти інтегруються у сферу електронного урядування в Україні. У 2011 році Україна доєдналась до ініціативи Open Government Partnership. Партнерство «Open Government Partnership» базується на ідеї, що відкритий уряд є більш доступним, більш чуйним і більш підзвітним громадянам, і що покращення стосунків між людьми та їхнім урядом має довгострокові експоненціальні переваги для всіх[2]. Впровадження новітніх технологій та високого рівня якості послуг можна досягти завдяки співпраці з міжнародними організаціями.

Ці тенденції свідчать про прагнення України побудувати сучасну цифрову державу, де взаємодія громадян і бізнесу з державою стає максимально простою, швидкою та прозорою.

Підсумовуючи зазначимо, що за результатами проведеного дослідження було встановлено, що впровадження електронних адміністративних послуг є особливо важливим для модернізації державного управління, підвищення ефективності взаємодії між громадянами та державними органами, а також для забезпечення прозорості адміністративних процесів. Спостерігається досить суттєвий прогрес у розвитку електронних адміністративних послуг, проте залишається низка викликів, які потребують вирішення для подальшого розвитку цієї сфери. Зокрема питання безпеки та конфіденційності даних, забезпечення рівного доступу до послуг для всіх категорій населення, юридичної відповідності та легітимності електронних транзакцій, а також технічні проблеми, пов’язані з інтеграцією різних інформаційних систем. Кожна з цих проблем є перешкодою для встановлення українського цифрового суспільства. Проте, завдяки поступовим реформам, значним інвестиціям у цифрову інфраструктуру та підтримці громадянського суспільства, Україна демонструє вагомі кроки до створення сучасного та зручного цифрового середовища. Поліпшення доступності, безпеки та надійності електронних

[1] Бублейник В. А. Особливості надання публічних послуг шляхом використання сучасних інформаційних технологій в діяльності центрів надання адміністративних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. С. 307-311. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/APP_04_2024.pdf#page=307.

[2] Open Government Partnership. URL: https://www.opengovpartnership.org/members/ukraine/.

адміністративних послуг є пріоритетом держави, що сприяє підвищенню прозорості, зниженню корупційних ризиків та посиленню взаємодії між державою і громадянами. Перспективи розвитку електронного урядування є надзвичайно великими, і подальша робота над вирішенням існуючих викликів дозволить Україні інтегруватися в європейський цифровий простір та стати прикладом для інших країн.

Ванжула Дар'я Андріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

(науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.)

Електронний суд в адміністративному судочинстві є важливим інструментом забезпечення права на судовий захист у будь-яких умовах, у тому числі в умовах воєнного стану. В умовах збройної агресії російської федерації і складної ситуації в Україні, електронне адміністративне судочинство стало важливим інструментом для підтримки судової системи. Використання цифрових технологій, таких як відеоконференції та електронний документообіг, дозволяє мінімізувати ризики для учасників судових процесів, уникати фізичних пересувань до судових установ, які можуть бути небезпечними або недоступними через бойові дії.

Окремі питання функціонування електронного суду в адміністративному судочинстві України присвячені праці таких вчених, як Н.І. Логінова, В.І.Клюцевський, Л.Р. Сердюк, Б.А. Заплотинський, Г.В. Татаренко, В.Д. Куценко та інші.

Електронне судочинство – явище нове та складне у змістовному розумінні. На думку Д.С. Тихонової у широкому значенні під електронним судочинством можна розуміти сукупність різних автоматизованих інформаційних систем – сервісів, що надають засоби для публікації судових актів, ведення електронної справи та доступу сторін до матеріалів електронної справи[1]. Суть електронного судочинства полягає в інтеграції цифрових технологій для створення прозорої та доступної судової системи, що особливо актуально в умовах, коли фізичний доступ до судів може бути ускладненим через зовнішні фактори.

Головним нормативно-правовим актом, що регулює функціонування електронного адміністративного судочинства в Україні є Кодекс адміністративного судочинства в Україні (далі – КАСУ). Цей документ

[1] Тихонова Д.С. Реалізація в умовах воєнного стану електронного адміністративного судочинства. Європейські перспективи. 2023. №3. С. 24-29. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/ac5567f9-4249-4e48-b2c2-30f5edeb961f (дата звернення 04.11.2024)

визначає порядок проведення судових процесів в адміністративних судах, зокрема, і в електронному форматі.

Докладніше положення, щодо використання електронного суду в адміністративному судочинстві регламентує стаття 18 КАС України, відповідно до якої єдина судова інформаційно-комунікаційна система забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відео конференції[1].

Електронне судочинство було впроваджено в адміністративне судочинство шляхом прийняття нормативно-правових актів та внесенні відповідних змін до КАС України. У 2021 році Вищою Радою правосуддя було затверджено Положення «Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», в якому визначається, що однією із функцій ЄСІТС є обмін документами та інформацією (надсилання та отримання документів та інформації, спільна робота з документами) в електронній формі між судами, іншими органами та установами в системі правосуддя, учасниками судового процесу, а також проведення відеоконференції в режимі реального часу[2]. Запрацювало електронне судочинство у вигляді підсистеми «Електронний суд». Ще під час дії обмежувальних адміністративних заходів, пов'язаних із подоланням наслідків коронавірусної пандемії було запроваджено здійснення правосуддя в режимі відеоконференції.

Електронний суд має багато переваг. По-перше, ця система дозволяє економити час учасників процесу, усуваючи необхідність особистого відвідування суду для подання документів та ознайомлення з матеріалами справи. Завдяки електронному документообігу та можливості онлайн-взаємодії, адвокати та інші учасники процесу можуть ефективно керувати своїм часом, не витрачаючи його на бюрократичні процедури. По-друге, електронний суд сприяє підвищенню прозорості судочинства. Учасники процесу мають постійний доступ до інформації про хід розгляду справи, що дозволяє їм оперативно реагувати на зміни та унеможливлює маніпуляції з документами. Крім того, електронна система зберігає повну історію справи, що підвищує рівень довіри до судових рішень.

Одним із найбільших плюсів є централізація всіх потужностей в одному місці. Як зазначає О. Самборська, основним завданням «Електронного суду» є покращення умов роботи працівників судів, а також забезпечення швидкого, а головне, зручного доступу громадян до

[1] Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 року. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення 28.10.2024)

[2] Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення ради правосуддя від 17.08.2021 року. № 1845/0/15-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text (дата звернення 04.11.2024)

правосуддя. Електронний суд – це суд, двері якого відчинені цілодобово та в якому немає черг[1].

Незважаючи на перспективність електронного правосуддя, наразі існують певні проблеми для його повного функціонування в адміністративному судочинстві України.

Варто зазначити, що однією із проблем електронного адміністративного судочинства є захист інформації, яка знаходиться у системі документообігу, у тому числі це може бути інформація з обмеженим доступом. Тому на думку Л.В. Шестак та В.Ю. Чумаченко, для вирішення даної проблеми доречно б визначити порядок доступу до відповідних даних, особливості їх обробки, копіювання, внесення виправлень та інше[2]. Критично важливо, щоб інформація зберігалася в зашифрованому вигляді, з використанням сучасних методів шифрування і захисту, а також регулярно проводилися аудит і моніторинг безпеки системи.

Не менш важливим недоліком запровадження системи електронного суду в адміністративному судочинстві є недостатня розвиненість технічної інфраструктури в деяких регіонах України. Відсутність стабільного інтернет-з'єднання, необхідного програмного забезпечення та відповідних технічних засобів ускладнює проведення електронних судових засідань та обмежує доступ учасників процесу до електронних сервісів.

Отже, аби забезпечити успішне функціонування електронного адміністративного судочинства, необхідно впровадити низку заходів для захисту та належної організації електронного документообігу. Важливо, щоб система захищала дані на всіх етапах – від зберігання до передачі між користувачами. Для повноцінної участі в електронних судових процесах учасникам часто необхідні комп'ютери, веб-камери, мікрофони та програмне забезпечення. Державні програми можуть надати фінансування або субсидії на обладнання для судів у регіонах з обмеженим доступом до техніки. Крім того, розробка бюджетних програм для підтримки малозабезпечених громадян, які потребують обладнання для участі у судових процесах, також могла б сприяти покращенню доступу до електронного судочинства. Такий підхід дозволить підвищити ефективність судочинства, забезпечити прозорість судових процесів та зміцнити довіру громадян до судової системи.

---

[1] Самборська О. Послуга щодо отримання від суду процесуальних документів у електронному вигляді, а також СМС-повісток поступово набирає популярності серед учасників процесу.
URL: https://rd.zt.court.gov.ua/sud0620/pres-centr/novunu/50077/ (дата звернення 28.10.2024)

[2] Шестак Л.В., Чумаченко В.Ю. Електронне судочинство як сучасний спосіб спрощеної адміністративно-процесуальної форми. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «*Сучасні аспекти розвитку науки та техніки в умовах війни»* 2023. С. 374-379. URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/Odesa_24112023.pdf#page=374 (дата звернення 04.11.2024)

Горлач Софія Олегівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)

24 лютого 2024 року російська федерація без оголошення війни перетнула кордон України та розпочала збройну агресію. У зв'язку з чим Президентом України було оголошено воєнний стан на підставі Указу «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022[1]. Як наслідок, було введено комендантську годину на всій території України, що означає встановлення обмежень на пересування громадян у певні години доби. Проте, попри встановлення низки норм, які регулюють питання воєнного стану, адміністративної відповідальності за порушення комендантської години досі не було встановлено. Що викликає багато запитання: як притягнути до відповідальності порушників? Як зазначається у багатьох новинах: патрульні, які слідкують за дотриманням комендантської годин знаходять різні, креативні способи впливу на порушників, наприклад – залучення до робіт на блокпостах. Проте усі ці заходи впливу на правопорушників не мають правового закріплення. Тож це питання є досить актуальним, оскільки з юридичної точки зору виникає певна прогалина у законодавстві, на яку законодавець повинен звернути увагу, оскільки це досить важлива сфера правових відносин.

Проблемами дослідження у сфері адміністративної відповідальності за порушення обмежень в умовах воєнного стану займалися такі науковці, як А.М. Захарченко, М.В. Колеснікова, О.В. Ковальова. та І.С. Дрок, проте це питання залишається відкритим, оскільки єдиної позиції щодо вирішення відповідальності за порушення обмежень досі не визначено.

Для кращого розуміння теми необхідно визначити як встановлюється комендантська година та як це регулюється законодавством України. Відповідно до п.5 ч.1 ст.8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» комендантська година – заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень[2].

Порядок встановлення комендантської години визначено Постановою Кабінета Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573 «Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих

[1] Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
[2] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. No 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#n47.

місцевостях, де введено воєнний стан» комендантська година встановлюється шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією (у разі її утворення), який доводиться до відома військових адміністрацій (у разі їх утворення) або ради оборони Автономної Республіки Крим, областей, мм. Києва та Севастополя, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Мінекономіки, Мінсоцполітики, Мінінфраструктури, МОЗ, МЗС, АТ «Українська залізниця», відповідних органів Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордон служби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС, військових командувань, з'єднань, військових частин Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань[1].

В Україні наявна судова практика щодо порушення комендантської години, проте йде мова більше про опір поліції. Так, наприклад 17 червня 2022 року Дніпровський районний суд постановив оштрафувати місцевого жителя на 170 грн у зв'язку з вчиненням адміністративного правопорушення передбаченого ст.185 КУпАП[2].

Ще одним прикладом є справа Шацького районного суду Волинської області: 9 червня 2022 року о 01 год 30 хв ОСОБА_2 перебував в АДРЕСА_2, чим порушив вимоги Указу Президента України від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні», постанову КМУ від 08.07.2020 р. No573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану», наказу Волинської обласної військової адміністрації від 24.02.2022 р. «Про запровадження комендантської години на території Волинської області». На вимогу припинити правопорушення не реагував, поводив себе зухвало, чим вчинив злісну непокору законній вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов'язків. Своїми діями ОСОБА_2 вчинив правопорушення, передбачене ст. 185 КУпАП. Винність ОСОБА_2 у вчиненні вказаного адміністративного правопорушення доведена фактичними даними, викладеними в протоколі про адміністративне правопорушення серії ВАБ No 034118 від 19.06.2022 р., матеріалами справи. За результатами розгляду справи 20.07.2022 р. Шацький районний суд Волинської області постановив визнати винним ОСОБА_1 у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, та призначити йому адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 8 (вісім) неоподатковуваних доходів громадян, що становить 136,00 грн (сто тридцять шість гривень)[3].

---

[1] Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#n8.

[2] Постанова Дніпровського районного суду № 755/4032/22 від 23.06.2022 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104869464.

[3] Постанова Шацького районного суду Волинської області від 20 липня 2022 р. у справі No 170/259 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105347792.

Проаналізувавши ці справи можна зробити висновок, що прогалина у законодавстві, щодо порушення комендантської години, існує та потребує заповнення. Так, у Верховній Раді України розглядали неодноразово законопроєкти про внесення змін до КУпАП. Законопроєкт №7553 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану»[1]. Законопроєктом пропонувалось доповнити главу 15 статтею 210-2 відповідно до якої порушення комендантської години – тягне за собою попередження або накладення штрафу від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Законопроєкт № 7356, у ньому вказується про те, що потрібно доповнити частину 2 статті 202 таким змістом: «Порушення комендантської години у межах прикордонної смуги, тобто перебування у певний період доби, під час дії воєнного стану, у межах прикордонної смуги, без спеціально виданих перепусток або посвідчень, – тягне за собою попередження або накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». А главу 15 доповнити статтею 210-2 такого змісту: «Порушення комендантської години, тобто перебування у певний період доби, під час дії воєнного стану, на вулицях та в інших громадських місцях або рух транспортних засобів, без спеціально виданих перепусток або посвідчень, – тягне за собою попередження або накладення штрафу від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»[2]. Однак цей законопроєкт був знятий з розгляду, оскільки у ньому не було враховано, що при таких змінах потрібно і внести зміни до ст.255 КУпАП для того, щоб представники Національної поліції України могли складати протоколи за адміністративні правопорушення по цій статті. Ще один законопроєкт №10195 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану», у якому Народні депутати запропонували доповнити статтею 210-2 такого змісту: «Стаття 210-2.Порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану, порушення комендантської години (заборони перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень) – тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятисот до однієї тисячі

[1] Проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану № 7553 від 12.07.2022 URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39987.

[2] Проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану №7356 від 09.05.2022 URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39569.

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»[1]. Однак, усі законопроєкти, які пропонують внесення змін до КУпАП, щодо адміністративної відповідальності, залишаються на розгляді у Верховній Раді, оскільки жоден з них не врахував усі нюанси обмежень під час воєнного стану та самого закону про адміністративні правопорушення.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження безсумнівно можна визначити, що проблема встановлення адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах воєнного стану досі залишається невирішеною на законодавчому рівні. Хоча комендантська година регулюється чинними нормативно-правовими актами, проте відсутність чітко визначеної відповідальності за її порушення створює прогалину у правовій системі. Існують судові рішення, за якими правопорушників притягували за статтею 185 КУпАП, проте в ній та інших статтях КУпАП абсолютно нічого не сказано про порушення комендантської години, що дуже ускладнює контроль за дотриманням обмежень під час воєнного стану, оскільки патрульні все, що можуть зробити в межах закон – звичайне зауваження, яке, як показує практика, не дуже допомагає правопорушникам. Тож, Верховна Рада повинна пришвидшити процес прийняття законопроєкту про доповнення КУпАП статтею 210-2 «Порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану, порушення комендантської години» та внесення змін до статті 255 КУпАП, яка надасть можливість представникам Національної поліції України складати протоколи за адміністративні правопорушення по статті 210-2. А також врахувати ст. 38 КУпАП, що адміністративні правопорушення у вигляді порушення комендантської години відповідно до КУпАП підвідомчі суду (судді) та стягнення може бути накладено протягом трьох місяців з дня їх виявлення, але не пізніше одного року з дня їх вчинення. Необхідно врахувати запроповані раніше законопроєкти №10195, №7553, №7356, оскільки впроваджена система притягнення до відповідальності за порушення комендантської години стане дієвим механізмом на громадян і допоможе уникнути багатьох інших правопорушень у майбутньому.

[1] Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану №10195 від 27.10.2023
URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43069

Губрій Анастасія Вікторівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)

З 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації. Закон України «Про правовий режим України» дає термінологічне визначення: воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності[1].

Безумовно, воєнні дії, що тривають, змушують адаптувати не лише економічні та соціальні сфери, але й адміністративну систему. Надання адміністративних послуг під час воєнного стану є критично важливим для забезпечення життєдіяльності держави, підтримки фізичних та юридичних осіб, а також для функціонування органів влади.

Воєнний стан вимагає від державних інституцій гнучкості та здатності до швидкої перебудови процесів надання адміністративних послуг, таких як реєстрація актів цивільного стану, реєстрація нерухомості, видача дозвільних документів тощо. Водночас важливо зберегти належний рівень безпеки, правовий порядок і прозорість в управлінській діяльності. Це також означає введення нових способів надання послуг, зокрема через цифрові платформи, що забезпечують доступність навіть в кризових умовах.

Тема є надзвичайно актуальною, оскільки ефективність надання адміністративних послуг безпосередньо впливає на соціальну стабільність та збереження довіри громадян до державних інституцій у кризових ситуаціях. Однак, існує багато проблем, які потребують вирішення. Серед них і проблематика надання адміністративних послуг під час воєнного стану, яка включає кілька ключових аспектів, що впливають на функціонування системи державного управління в умовах кризи. Перш за все, це обмежений доступ до послуг через бойові дії. Суттєвою є проблема комунікацій і безпеки: збої в електропостачанні, Інтернет-з'єднанні та транспорті обмежують роботу центрів послуг, ускладнюючи взаємодію між владою та громадянами. Також актуальною є проблема підготовки та адаптації кадрів до роботи в кризових умовах, а також цифровізації та кібербезпеки, оскільки перехід на цифрові послуги підвищує ризик кіберзагроз. Важливим питанням залишається правове регулювання, оскільки чинне законодавство не завжди враховує особливості кризових

[1] Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

ситуацій. Гуманітарний аспект – це додатковий виклик, пов'язаний із переміщенням населення та втратою документів, що створює потребу в нових послугах, зокрема оформлення документів і соціальних виплат для внутрішньо переміщених осіб. Загальний аналіз цих проблем дозволить виявити слабкі місця системи адміністративних послуг та розробити рекомендації для забезпечення їх доступності й ефективності під час воєнного стану.

Тому метою дослідження є визначення особливостей надання адміністративних послуг під час воєнного стану, ефективність та доступність адміністративних послуг у кризових умовах, а також оцінка адаптивності системи надання послуг до викликів, спричинених воєнним станом.

З 24.02.2022 триває повномасштабне вторгнення на територію України. В зв'язку з цим було введено воєнний стан. Він, у свою чергу, накладає ряд обмежень на роботу державних органів та створює нові виклики у наданні адміністративних послуг. Закон України «Про адміністративні послуги» надає тлумачення терміну «адміністративна послуга» – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону [1]. Відповідно до Закону України про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX суб'єкт звернення має право на отримання адміністративних послуг навіть у період воєнного стану.[2]

Однією з найважливіших адаптацій є діджиталізація адміністративних процесів. До війни Україна активно розвивала електронне врядування, що виявилося особливо корисним під час війни. Зокрема, мобільний застосунок «Дія» дозволяє громадянам отримувати доступ до ключових послуг дистанційно. Під час війни цей інструмент став не лише корисним, а й необхідним для забезпечення стабільності в наданні адміністративних послуг.

Для спрощення доступу до послуг у кризових умовах держава може вводити спрощені процедури. Наприклад, тимчасове зниження вимог до документів, автоматизація перевірок або можливість дистанційного отримання багатьох послуг. Це дозволяє скоротити час на обробку заявок і зменшити бюрократичний тиск на громадян. Розглянемо приклад процедури отримання свідоцтва про народження дитини. Для цього необхідно відвідати три різних інстанції: РАЦС, з метою зафіксувати факт народження фізичної особи; зазвичай ЖЕК, адже відповідно до частини 2

[1] Про адміністративні послуги: Закон України № 5203-VI від 06.09.2012.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text.
[2] Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 2102-IX від 24.02.2022.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

статті 3 ЗУ «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» необхідно зареєструвати місце проживання дитини в міграційній службі[1]; відділ соціального захисту населення, аби розпочати процедуру отримання допомоги у соціальній службі.

Наразі ця процедура є спрощеною, завдяки дочірньому застосунку Дії – єМалятко. Тепер подати заяву можна онлайн протягом всього 10 хвилин. На сайті чітко розписані кроки подачі заяви, потрібні документи, обмеження отримання послуги онлайн[2].

Особливу роль під час війни відіграє надання адміністративних послуг для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Для них особливо важливо отримати доступ до реєстрації місця проживання, відновлення втрачених документів, оформлення соціальної допомоги та документів, що підтверджують статус ВПО. Спеціальні центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи) та електронні сервіси Дії допомагають оперативно вирішувати ці питання.

На даний час застосунок «Дія» допомагає подати заяву на отримання \ отримати всі базові послуги: водійські, судові, податкові, довідки та витяги, пільгові державні кредити на житло «єОселя», фіксація ушкодженого майна в «єВідновлення», допомогу по безробіттю, послуги для ВПО. Проте, ворог так само атакує і український кіберпростір. Найперша кібератака сталася в ніч з 13 на 14 січня 2022 року. Після цих подій у даркнеті (частина мережі Інтернет, доступ до якої можливий лише через спеціальне програмне забезпечення) почали з'являтися десятки гігабайтів даних нібито з порталу «Дія». У Мінцифри це заперечували, називаючи це провокацією і частиною гібридної війни. Водночас в документі окружного суду штату Меріленд (США) ідеться, що після атаки хакери того ж дня виставили на продаж дані 13,5 млн. користувачів із сайту Diia.gov.ua за 80 тис. дол.[3].

Дана ситуація засвідчує, що цифровізація адміністративних послуг в умовах воєнного стану є корисною, але водночас й небезпечною через відсутність повної захищеності від витіку конфіденційної інформації[4].

Одним із ключових аспектів вдосконалення полягає в забезпеченні надійності та стійкості державних електронних систем. Це включає у себе розробку систем кіберзахисту та резервних каналів для підтримки безперебійного надання адміністративних послуг. Окрім того, варто забезпечити вчасне надання адміністративних послуг, спростити та

[1] Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України № 2398-VI від 01.07.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17.
[2] Електронний застосунок єМалятко URL: https://diia.gov.ua/services/yemalyatko.
[3] US District Court of Maryland URL: https://www.mdd.uscourts.gov/.
[4] Тимощук В.П. Вплив війни на сферу адміністративних послуг. *Правова держава*. 2022. С. 91–101. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://pravova-derzhava.org.ua/files/pravova-derjava.vipusk-33-_2022_.pdf.

модернізувати систему надання адміністративних послуг, гарантувати прозорість та відкритість процесу надання адміністративних послуг[1].

Підсумовуючи зазначимо, що адміністративні послуги надаються під час воєнного стану для забезпечення функціонування державних органів та захисту прав громадян під час кризи. Через загрози фізичній безпеці, обмежений доступ до державних органів і технічні труднощі, пов'язані з кібератаками, воєнний стан створює серйозні проблеми для організації надання адміністративних послуг. У відповідь на ці виклики держава розробляє такі цифрові платформи, як «Дія», яка дозволяє надавати більшість послуг онлайн, а також спрощує процедури для забезпечення ефективності та доступності для всіх громадян.

Особливу увагу варто приділити людям, які проживають на окупованих територіях. Необхідно створити для них гнучкі механізми доступу до адміністративних послуг.

Підтримання безперервності надання адміністративних послуг, підвищення стабільності цифрових систем, а також адаптація процедур до умов бойових дій є одними з головних завдань в умовах воєнного стану. Це підтримує довіру громадян до державних інституцій і забезпечує стабільність у правовідносинах.

Гусар Валерія Василівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

(науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.)

Із набуттям Україною незалежності почався активний процес формування громадянського суспільства, яке складається з незалежних та рівноправних громадян, кожен з яких наділений відповідними правами і свободами, передбаченими Основним Законом та іншими нормативно-правовими актами. Конституція України регламентує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави[2]. Як відомо, у разі порушення законних прав і свобод кожна людина без виключення має право на їх

[1] Коваленко Л. П. Захист права на адміністративні послуги в умовах воєнного стану. *Гарантії та забезпечення прав людини в Україні: становлення, розвиток та перспективи* : Електрон. наук. вид. Харків. 4 груд. 2022 р. С. 33-35. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/04.12.2022.pdf.

[2] Конституція України: від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (Із змінами).

захист, шляхом використання будь-яких засобів, що не суперечать закону. Конституцією гарантується, що рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб можуть бути оскаржені в судовому порядку. Як слушно зауважують В.В. Гордєєв, Н.А. Гураленко судовий спосіб захисту прав людини забезпечує гарантування принципу відповідальності органів державної влади за свою діяльність перед людиною, усуває свавілля з боку держави та її органів[1].

Відповідно до національного законодавства судочинство в Україні здійснюється у таких формах, а саме: конституційне, адміністративне (судочинство щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення), кримінальне, цивільне та господарське. Безсумнівно, кожен із перерахованих видів судочинства має свою специфіку, однак, в межах досліджуваної теми особлива увага буде зосереджена на особливостях здійснення адміністративного судочинства.

М.В. Ковалів, С.С. Єсімов характеризують адміністративно-правові відносини як відносини, в яких одна сторона володіє владними повноваженнями, а інша – фізична або юридична особа, в основі мають певні протиріччя, причиною яких є «перевага» на користь більш «сильної» сторони, яка має владні повноваження. Щоб урівняти положення сторін в даному випадку, необхідно розробити особливі механізми захисту інтересів слабшої сторони правовідносин. Одним з таких механізмів є адміністративне судочинство[2]. Так, адміністративне судочинство – це діяльність компетентного органу в особі суду, спрямована на вирішення спору у сфері публічно-правових відносин. Вочевидь мета адміністративного судочинства полягає в ефективному захисті прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень[3].

Щодо юрисдикції адміністративних судів, вона характеризується певною специфікою, порівняно з іншими видами судочинства. Частиною 1 статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) закріплено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах. Натомість частина 2 згаданої статті визначає, що юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи: що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України; що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства; про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених цим Кодексом; щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) громадського

[1] Гордєєв В.В. Гураленко Н.А. Основні особливості адміністративного судочинства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. Вип. 4 (74). С. 112-117.
[2] Ковалів М.В., Єсімов С.С. Адміністративне судочинство як форма здійснення судової влади. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2017. Вип. 18. С. 31-35.
[3] Кодекс адміністративного судочинства України: від 06.07.2005 р., № 2747-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. №32. Ст. 1918. (Із змінами).

об’єднання, саморегулівної організації віднесені до його (її) внутрішньої діяльності або виключної компетенції, крім справ у спорах, визначених пунктами 9, 10 частини першої статті 19 КАСУ[1].

Розкривати основні особливості адміністративного судочинства доцільно шляхом порівняння з іншими формами судочинства.

Розмежовуючи адміністративну та цивільну юрисдикції, слід зауважити, що завданням останньої є вирішення приватноправових спорів, які виникають між сторонами, тобто фактично в цивільному судочинстві наявна рівність сторін. На противагу цьому, адміністративне судочинство передбачає, що стороною у спорі завжди виступає суб’єкт владних повноважень. Наступна відмінність полягає у тому, що у цивільному судочинстві кожна сторона має довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, тоді як в адміністративному провадженні суб’єкт владних повноважень, який є відповідачем у справі та заперечує пред’явлений проти нього позов, несе обов’язок щодо доказування правомірності своїх рішень, дій чи бездіяльності.

На практиці проблемним є питання щодо визначення юрисдикції у справах про відшкодування матеріальної або моральної шкоди, заподіяної рішеннями, діями чи бездіяльністю суб’єктів владних повноважень, оскільки положення щодо відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування містяться в цивільному законодавстві, а тому повинні вирішуватися в межах цивільного судочинства відповідно. Частина 5 статті 21 КАСУ регламентує, що вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб’єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб’єктів публічно-правових відносин, або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб’єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства[2].

Щодо відмінності конституційної та адміністративної форм судочинства, першочергово вона полягає у завданні. Так, конституційне судочинство покликане здійснювати перевірку нормативно-правових актів чи їх окремих положень на відповідність нормам Конституції України (конституційність), тоді як завдання адміністративного судочинства спрямоване на вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з

[1] Кодекс адміністративного судочинства України: від 06.07.2005 р., № 2747-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. №32. Ст. 1918. (Із змінами).
[2] Кодекс адміністративного судочинства України: від 06.07.2005 р., № 2747-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. №32. Ст. 1918. (Із змінами).

метою захисту законних прав та інтересів позивача від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Важливою відмінністю також є різний суб'єкт звернення: суб'єкти звернення до Конституційного Суду України визначені Основним Законом, тоді як суб'єкти звернення до суду загальної юрисдикції – відповідними процесуальними нормами. Зокрема, частиною 1 статті 5 КАСУ закріплено, що кожна особа має право в порядку, встановленому КАСУ, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси. Також важливим аспектом є те, що ухвалені Конституційним Судом України Рішення є остаточними, натомість рішення прийняті судом першої інстанції щодо розгляду справи в порядку адміністративного судочинства можуть бути оскаржені в апеляційному або касаційному порядку, відповідно до строків, встановлених процесуальним законодавством.

Завдання адміністративного і кримінального судочинства також суттєво відрізняються. Кримінальне провадження спрямоване на захист особи, суспільства та держави від злочинних посягань, на притягнення винної особи до відповідальності. Кримінальний кодекс України в частині 2 статті 2 закріплює, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду[1]. На відмінно від презумпції невинуватості, закріпленої нормами кримінального законодавства, можна констатувати, що в адміністративному процесі діє презумпція вини, оскільки наведені позивачем докази та свідчення (коли відповідачем виступає суб'єкт владних повноважень) вважаються правомірними, доки не будуть спростовані при всебічному та неупередженому розгляді адміністративної справи в судовому засіданні.

Отже, адміністративне судочинство у порівнянні з такими формами здійснення судочинства як цивільне, конституційне та кримінальне має суттєві особливості та характеризується наступними ознаками: відсутністю рівності між позивачем та відповідачем (однією зі сторін завжди виступає суб'єкт владних повноважень); вирішенням публічно-правового спору, що виник між сторонами; спрямованістю на захист прав та інтересів осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень; наявністю публічного інтересу (зацікавленість у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спору не лише позивачем, але й суспільством і державою в особі компетентних органів).

[1] Кримінальний кодекс України: від 05.04.2001 р., № 2341-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. Ст. 920. (Із змінами).

Діжак Вікторія Вікторівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.)

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року, визнане геноцидом українського народу, кардинально змінило всі сфери нашого життя. Агресія спричинила необхідність адаптації українського законодавства до умов воєнного стану, зокрема, в сфері адміністративного судочинства. З огляду на масштабні порушення прав людини та активні бойові дії, питання доступу до правосуддя набуло особливої гостроти. Незважаючи на виклики війни, українське суспільство демонструє стійкість і відданість принципам верховенства права, свободи та справедливості. Тому всебічне дослідження проблем доступу до адміністративного судочинства в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальним.

Проблема забезпечення роботи судів в умовах війни стала актуальним предметом наукових досліджень в Україні. Так, О.Г. Привиденцев підкреслює визначальну роль воєнного стану у перебудові адміністративного судочинства. Н.О. Дідик, В.В. Петрик та О.М. Росул висловлюють скептицизм щодо можливості широкого застосування дистанційної роботи суддів через відсутність відповідного законодавства. Натомість А.В. Завидняк та М.І. Смокович підтримують ідею активного використання цифрових технологій у судовій системі. Різноманітність наукових поглядів свідчить про необхідність подальших досліджень та розробки ефективних рішень для вдосконалення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану.

Воєнний стан є особливим станом, який може бути введений на території держави в умовах загроз національній безпеці, з метою забезпечення обороноздатності, охорони прав та свобод громадян. Воєнний стан на території України був введений 24.02.2022 Указом Президента України № 64/2022, що має наслідком відповідно до Конституції України, встановлення окремих обмежень прав і свобод людини і громадянина. У таких надзвичайних ситуаціях адміністративне судочинство здійснюється з певними особливостями та вимагає дотримання спеціальних процедур та правил, характерних для судочинства загалом за подібних обставин.

Відповідно до чинного законодавства України, а саме статті 26 Закону «Про правовий режим воєнного стану», судова влада залишається єдиним органом, уповноваженим здійснювати правосуддя на території, де введено воєнний стан. При цьому закон категорично забороняє будь-які скорочення або прискорення судових процедур. Створення надзвичайних та особливих

судів не допускається. У тому випадку, коли суди, розміщені на території, де введено воєнний стан, об'єктивно не можуть здійснювати правосуддя, за допомогою закону України може бути змінена територіальна підсудність судових справ чи змінено місцезнаходження судів[1].

Так, 03.03.2022 Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів» №112-IX, яким внесено зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зазначені зміни до законодавства дали можливість оперативно змінювати підсудність судових справ у разі, коли здійснювати правосуддя в окремому регіоні в умовах воєнного стану неможливо, та передавати усі справи, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінена[2].

Згідно нових положень, Вища рада правосуддя має право змінювати територіальну підсудність судів у разі неможливості здійснення судочинства у зв'язку з запровадженням воєнного або надзвичайного стану, військових дії або інших обставин. Це дозволяє ефективно реагувати на складні ситуації та забезпечує швидке перенесення справ до інших судів для подальшого розгляду[3].

Незважаючи на зусилля щодо відновлення судової системи на деокупованих територіях, масштаби руйнувань, спричинених військовими діями, є значними. Окупація значної частини України призвела до паралізації роботи численних судів. Відновлення їхньої діяльності потребує значних інвестицій та міжнародної підтримки, оскільки суди стикаються з такими проблемами, як руйнування приміщень, втрата архівів та дефіцит обладнання.

Дистанційна участь в судовому засіданні. Така форма проведення судових засідань вже стала популярною не тільки в адміністративному судочинстві за період карантину. КАСУ зазнало змін і ст.195 КАСУ передбачено, що учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою.

Також було розроблено спеціальний порядок проведення таких відокенференцій. Це був вихід із ситуації в період поширення короно вірусу, але умови війни принесли свої нові виклики. В Україні на сьогоднішній день відсутнє місце де люди змогли б залишатися в повній

[1] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. №389-VIII. Верховна Рада України. 2015.
[2] Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів: Закон України від 03 березня 2022 р. № 2112-IX. Верховна Рада України. 2022.
[3] Неугодніков А. О. Особливості здійснення адміністративного судочинства під час воєнного стану. Європейські орієнтири розвитку україни: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів : Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 26 квіт. 2024 р.

безпеці. Постійні повітряні тривоги і переміщення в укриття порушують не лише звичайне буденне життя, але і звичайний порядок проведення судових засідань. Тому законодавець передбачив, що учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів). Ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву. Питання в забезпеченості технічного обладнання залишається відкритим, адже воно покладається на осіб, які подали заяву про такий формат участі в судовому засіданні[1].

Сторонам справи також слід враховувати, що воєнний стан не впливає на перебіг процесуальних строків у справі. Незалежно від того, чи строк на вчинення процесуальної дії розпочався до чи після 24.02.2022, встановлений судом або законом строк не зупиняється і продовжує свій перебіг. У той же час, факт введення воєнного стану може бути поважною причиною для поновлення чи продовження процесуального строку. Рада суддів України рекомендує виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням процесуальних документів, залишення їх без руху, встановлення процесуальних строків та, по можливості, продовжувати їх щонайменше до закінчення воєнного стану. Звідси ми можемо зробити висновок, що введення воєнного стану фактично визнається поважною причиною пропуску строку. Однак, вважаємо, що ця рекомендація не повинна мати абсолютний характер, тому що територія України велика, не всюди ведуться активні бойові дії, а відтак доцільним є звернення уваги на територіальне місцезнаходження суду та його можливість до здійснення правосуддя[2].

Судам рекомендується відкладати розгляд справ, якщо учасник процесу не має можливості з'явитися особисто через об'єктивні причини, пов'язані з ризиком для життя та здоров'я або виконанням обов'язків, критично важливих для функціонування держави. Зокрема, це стосується осіб, залучених до забезпечення роботи об'єктів критичної інфраструктури, військовослужбовців та учасників добровольчих формувань.

Під час воєнного стану держава наділяється додатковими повноваженнями для забезпечення безпеки, що може супроводжуватися обмеженням прав громадян. Саме тому адміністративні суди відіграють

[1] Яковець Т. В. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *«Малиновські читання»* : Матеріали X Міжнар. науково-практ. конф., м. Острог, 24 листоп. 2023 р.

[2] Міщук І. В., Киричук Б. С. Сутність адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. Південноукраїнський юридичний часопис. 2023. № 1. С. 200–205.

ключову роль у захисті прав та свобод громадян, навіть в умовах воєнного часу. Вони покликані перевіряти законність дій органів влади, запобігати зловживанням владою та захищати громадян від будь-яких незаконних втручань. Можливість подавати адміністративні позови на дії органів влади, які порушують права громадян під час воєнного стану, є важливим механізмом громадянського контролю та забезпечення верховенства права.

Отже, воєнний стан вніс суттєві зміни в адміністративне судочинство в Україні. Законодавство було оперативно адаптовано до нових умов, зокрема, шляхом зміни підсудності справ та розширення можливостей для дистанційної участі в судових засіданнях. Однак, ряд питань залишається дискусійним. Важливим аспектом є визначення поважних причин для пропуску процесуальних строків. Необхідно розробити більш чіткі критерії для оцінки таких причин з урахуванням особливостей воєнного стану. Крім того, актуальним є питання забезпечення доступу до правосуддя для осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Дітковський Андрій Михайлович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ОБ'ЄКТУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ОСКАРЖЕННЯ В ПОДАТКОВІЙ СФЕРІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.)

Відповідно до ч. 1 ст. 56 Податкового кодексу України, рішення, прийняті контролюючим органом, можуть бути оскаржені в адміністративному або судовому порядку, що є гарантією захисту прав та законних інтересів платників податків з боки держави[1]. Аналогічна норма міститься й в Законі України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП), де ч. 1 ст. 78 закріплено, що платник податків має право на адміністративне оскарження якщо вважає, що адміністративним актом чи його виконанням порушено чи може бути порушено його права, свободи чи законні інтереси, або процедурне рішення чи дія, бездіяльність адміністративного органу негативно впливає на його права, свободи чи законні інтереси[2]. В цьому контексті слід звернути увагу на два моменти: 1) платник податків має вказати на зв'язок оскаржуваного адміністративного акту (процедурного рішення, дії чи бездіяльності) та зумовленого ним порушення його прав та законних інтересів; 2) законодавець виділяє в якості об'єктів адміністративного оскарження адміністративний акт податкового органу та його процедурне рішення, дію чи бездіяльність. Для

[1] Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: (rada.gov.ua)
[2] Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: Про адміністративну процедуру | від 17.02.2022 № 2073-IX

порівняння, в податковому законодавстві об'єктом адміністративної скарги платника податків закріплено саме рішення податкового органу (ст. 56 ПК України), з чого дотепер залишається незрозумілим, які саме рішення податківців можуть бути оскаржені в адміністративному порядку. Саме тому, підхід закладений в нормах ЗАП представляється більш виваженим.

Розглянемо це питання в контексті рішень, які виносять контролюючі органи під час здійснення заходів податкового контролю. Умовно, виходячи із змісту ст. 62 ПК України щодо закріплення способів податкового контролю, такі рішення можна поділити залежно від сфери контрольних правовідносин на: 1) рішення в сфері облікових податкових процедур; 2) рішення в сфері нарахування та сплати податків і зборів, надання податкової звітності; 3) рішення щодо результатів моніторингу контрольованих операцій; 4) рішення щодо процедур податкових перевірок та притягнення до відповідальності.

Аналіз положень податкового законодавства (ст. 55, 56 ПК України), дозволяє дійти висновку, що під час процедури адміністративного оскарження рішень контролюючого органу у сфері оподаткування може бути оскаржене не тільки податкове повідомлення-рішення, а й будь-яке інше рішення контролюючого органу, зокрема: рішення про взяття на облік в органах ДПС України чи зняття з обліку; рішення про проведення планової чи позапланової податкової перевірки; рішення про списання безнадійного податкового боргу; рішення про застосування податкової застави та арешту майна, рішення щодо зупинення/відмови в наданні бюджетного відшкодування податку на додану вартість та інші. При цьому, норми податкового законодавства, як вже було зазначено вище, не містять узагальненого визначення поняття «рішення контролюючого органу», їх видів чи форм.

Це питання на законодавчому рівні в Україні знайшло свого вирішення тільки з прийняттям ЗАП, норми якого для полегшення розуміння відмінностей між «процедурними діями» «процедурними рішеннями» та «адміністративним актом», містять їх узагальнене визначення. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 ЗАП під адміністративним актом розуміється рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб). Такий підхід відповідає прийнятій законодавчій практиці при характеристиці правових актів ненормативного характеру. Зокрема, п. 19 ч. 1 ст. 4 КАС України визначено, що індивідуальний акт – акт (рішення) суб'єкта владних повноважень, виданий (прийняте) на виконання владних управлінських функцій або в порядку надання адміністративних послуг, який стосується прав або інтересів визначеної в акті особи або осіб, та дія

якого вичерпується його виконанням або має визначений строк[1]. В абз. 4 п. 1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 23.06.1997 р. № 2-зп у справі № 3/35-313 зазначено, що «…за своєю природою ненормативні правові акти, на відміну від нормативних, встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи, звернені до окремого індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію.»[2]. У п. 5 Рішення Конституційного Суду України від 22.04.2008 р. № 9-рп/2008 в справі № 1-10/2008 вказано, що при визначенні природи «правового акту індивідуальної дії» правова позиція Конституційного Суду України ґрунтується на тому, що «правові акти ненормативного характеру (індивідуальної дії)» стосуються окремих осіб, «розраховані на персональне (індивідуальне) застосування» і після реалізації вичерпують свою дію[3].

В такий спосіб до ключових характеристик адміністративного акту можна віднести наступні: 1) індивідуальність (стосуються конкретних платників податків з чітким формулюванням юридичних волевиявлень; за їх допомогою розв'язуються індивідуальні справи; чітко визначено адресата); 2) прийняття адміністративним органом (наприклад, органами ДПС України), тобто суб'єктом уповноваженим на здійснення певних владних функцій; 3) прийняття адміністративним органом самостійно в односторонньому порядку; 4) прямий вплив на підконтрольних суб'єктів (так-би мовити зобов'язаної сторони податкових правовідносин), що пов'язано з зовнішньою дією адміністративного акту; 5) обов'язковість наслідків прийняття для платників, що пов'язано із набуттям, зміною чи припиненням їх прав та обов'язків.

Окрім рішень до адміністративних актів належать й «юридично значущі дії». Традиційно, у теорії адміністративного права їх характеризують як одну з правових форм діяльності суб'єктів владних повноважень і до таких дій, як приклад, можна віднести реєстрацію фізичних та юридичних осіб в якості платників податків з присвоєнням відповідного податкового номеру тощо. Важливо наголосити, що такі юридично значущі дії мають бути не просто діями процедурного характеру (наприклад, реєстрація заяви податковим органом), а саме бути вчиненими податковим органом для вирішення конкретної справи, тобто здійснювати остаточне врегулювання (вирішення) конкретної справи. Від юридично значущих дій, якими вирішується певна адміністративна справа (і які ЗАП відносить до адміністративних актів) треба відрізняти так звані «процедурні рішення» та «процедурні дії». Перші законодавець визначає як рішення

[1]Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07. 2005 р. № 2747-IV. URL: Кодекс адміністративного суд... | від 06.07.2005 № 2747-IV

[2] Рішення Конституційного Суду України від 23.06.1997 р. № 2-зп у справі № 3/35-313. URL: Рішення Конституційного Суду Ук... | від 23.06.1997 № 2-зп

[3] Рішення Конституційного Суду України від 22.04.2008 року № 9-рп/2008 в справі № 1-10/2008. URL: Рішення Конституційного Су... | від 22.04.2008 № 9-рп/2008.

адміністративного органу, що приймається під час розгляду справи, але яким справа не вирішується по суті (п. 10 ч. 1 ст. 2 ЗАП), а процедурна дія пов'язується з дією адміністративного органу, що вчиняється під час розгляду справи, але якою справа також не вирішується по суті (п. 9 ч. 1 ст. 2 ЗАП). Тобто, основною відзнакою наведених термінів є словосполучення: «справа не вирішується по суті». Йдеться про певні процедурні етапи в межах яких податківцями здійснюються певні процедурні дії та приймаються рішення (наприклад, огляд приміщень, проведення контрольно-розрахункових операцій, вимога щодо проведення інвентаризації, направлення письмових запитів, отримування письмових пояснень, залучення експертів та спеціалістів, складення акту податкової перевірки тощо). Проте, законодавцем встановлено загальне правило, що оскаржити процедурні рішення, дії можна лише одночасно з оскарженням остаточного адміністративного акту, як кінцевого рішення податкового органу у справі (йдеться, наприклад, про податкове повідомлення-рішення, податкову вимогу, постанови, прийняті у справах про адміністративні правопорушення тощо). Аналіз судової практики свідчить, що в окремих випадках порушення в прийнятті окремих процесуальних рішень, дій та бездіяльності призводять до визнання судом адміністративного акту протиправним та винесення рішення саме на користь платника податків.

Костенко Юлія Олександрівна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського
та адміністративного права
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО МОНІТОРИНГУ ЯК ФОРМИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ

Відповідно до ст. 62 ПК України податковий контроль здійснюється шляхом: 1) ведення обліку платників податків; 2) інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів; 3) здійснення перевірок та звірок; 4) моніторингу контрольованих операцій та опитування посадових (уповноважених осіб) та/або працівників платника податків; 5) обліку та моніторингу діяльності фінансових агентів для цілей Угоди FATCA та Багатосторонньої угоди CRS[1]. В такий спосіб, самостійною формою податкового контролю є моніторинг контрольованих операцій.

До цілей моніторингу, як складової частини податкового контролю за трансфертним ціноутворенням, можна віднести наступні:

– встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу «витягнутої руки»;

[1] Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: (rada.gov.ua)

– виявлення потенційних ризиків трансфертного ціноутворення;

– виявлення ризиків відсутності розумної економічної причини (ділової мети);

– проведення аналізу ризиків заниження платником податків податкових зобов'язань;

– забезпечення контролю за своєчасністю та повнотою подання звітів про контрольовані операції, документації з трансфертного ціноутворення, глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файлу), звітів у розрізі країн міжнародної групи компаній, повідомлень про участь у міжнародній групі компаній та іншої додаткової інформації відповідно із вимогами, встановленими ст. 39 ПК України.

Фактично податковий моніторинг контрольованих операцій здійснюється шляхом:

1) аналізу: а) звітів, документації, майстер-файлу, повідомлень, звітів у розрізі країн та іншої інформації відповідно до положень ст. 39 ПК України; б) податкової інформації, отриманої в порядку передбаченому ст. 73 ПК України; в) інших інформаційних джерел, що містять відкриту інформацію та надають інформацію про зіставні операції та осіб;

2) опитування уповноважених осіб та/або працівників платника податків відповідно до п. 39.4 ст. 39 ПК України.

Безпосередньо порядок проведення моніторингу контрольованих операцій встановлюється Наказом Міністерства фінансів України від 14.08.2015 р. № 706[1]. Процедура моніторингу складається із декількох самостійних етапів:

1) первинний аналіз інформації про здійснені контрольовані операції;

2) аналіз звітів про контрольовані операції та повідомлень про участь у міжнародній групі компаній;

3) аналіз глобальної документації (майстер-файлу);

4) прийняття рішення щодо моніторингу.

Під час першого етапу моніторингу відбувається зіставлення контролюючим органом показників податкової, фінансової звітності платника податку, даних митних декларацій, а також порівняння рівня цін (рентабельності) та умов, що застосовуються платниками податків у контрольованій операції, із рівнем цін (рентабельності) та умов у неконтрольованій операції з метою встановлення відповідності умов контрольованих операцій платника податку принципу «витягнутої руки» та/або виявлення фактів заниження платником податків податкових зобов'язань. З метою проведення первинного аналізу контролюючі органи можуть збирати та накопичувати інформацію, що є загальнодоступною, про ринкові ціни на товари (роботи, послуги) та створювати інформаційні

[1] Порядок опитування уповноважених, посадових осіб та/або працівників платника податків з питань трансфертного ціноутворення: Наказ Міністерства фінансів України 14.08.2015 р. № 706 У. URL: (rada.gov.ua)

продукти та бази даних для зберігання та узагальнення такої інформації. Особливістю цього етапу є те, що первинний аналіз здійснюється незалежно від факту подання платником податку звіту за відповідний звітний період.

В.В. Кругляк та Є.А. Курілов цілком вірно доходять висновку, що контролюючими органами з метою встановлення операцій, у яких наявний ризик відхилення умов та цін, що застосовуються сторонами контрольованих операцій від ринкових, та аналізу ризикових операцій здійснюється спостереження[1]. Спостереження проводиться шляхом порівняння рівня цін та умов таких операцій з рівнем неконтрольованих операцій на підставі всієї загальнодоступної інформації про ринкові ціни на товари (роботи, послуги). З метою спостереження контролюючий орган може створювати інформаційні продукти та бази даних для зберігання й узагальнення такої інформації. Фактично спостереження проводиться впродовж усього звітного періоду і є безперервним процесом, результати якого використовуються для подальшого аналізу звітів про контрольовані операції, документації з трансфертного ціноутворення та прийняття рішення про призначення перевірки контрольованих операцій.

Результати первинного аналізу інформації про контрольовані операції використовуються для: 1) прийняття рішення про направлення платнику податку письмових запитів: а) про надання додаткової документації; б) про надання майстер-файлу; 2) подальшого аналізу документації та вирішення питання щодо призначення позапланової перевірки платника податків з питань дотримання принципу «витягнутої руки».

Наступні два етапи пов’язано безпосередньо з аналізом поданої звітності. Так, платники податків, які у звітному періоді (календарному році) здійснювали контрольовані операції, зобов’язані подавати за встановленою формою до 1 жовтня року, що настає за звітним, звіт про всі такі операції до ДПС України засобами електронного зв’язку в електронній формі з дотриманням вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги».

Важливою є норма, яка передбачає право подання уточнюючої інформації до раніше поданого звіту платником податку в разі виявлення помилок (недоліків, не повного пакету документів). При цьому важливим є подання нового чи уточнюючого звіту саме до закінчення граничного строку подання звіту про контрольовані операції за такий самий період. Платники податків, що здійснюють контрольовані операції, повинні

[1] Кругляк В.В., Курілов Є.А. Основні положення моніторингу контрольованих операцій як складової податкового контролю за дотриманням правил трансфертного ціноутворення в Україні. Економічний вісник. 2021. Вип. 7. С. 66. URL: 8.pdf (dpu.kyiv.ua).

складати та зберігати документацію з трансфертного ціноутворення за кожний звітний період.

Виходячи з аналізу нормативно-правових актів можна виділити два типи документації з трансфертного ціноутворення:

1) документація першого рівня трансфертного ціноутворення (сукупність документів або єдиний документ, складений у довільній формі), що має містити низку даних, прямо передбачених п.п. 39.4.6 п. 39.4 ст.39 ПК України (дані про сторін контрольованої операції та про пов'язаних осіб платника податків; опис діяльності та стратегії ділової активності, що провадиться платником податків, зокрема, економічні умови діяльності, аналіз відповідних ринків товарів (робіт, послуг), на яких проводить свою діяльність платник податків, основні конкуренти; відомості про участь платника податків у реструктуризації бізнесу або передачі нематеріальних активів у звітному або попередньому році з поясненням аспектів цих операцій, що вплинули або впливають на діяльність платника податків; опис контрольованої операції із зазначенням ланцюга постачання (створення вартості) товарів (робіт, послуг) у контрольованій операції тощо);

2) документація другого рівня з трансфертного ціноутворення – глобальна документація (майстер-файл), яка є певним документом або сукупністю документів, що складаються компаніями у довільній формі наповнення якого визначено п.п. 39.4.7 п. 39.4 ст. 39 ПК України. Фактично йдеться про детальний звіт, який охоплює всю необхідну інформацію про компанію, включаючи її структуру, основні напрямки діяльності, ключові активи, фінансову інформацію та багато іншого.

Майстер-файл подається компаніями, річний дохід яких в консолідації з іншими членами однієї міжнародної групи компаній за фінансовий рік, що передує звітному, рівний чи перевищує обсяг в 50 млн євро. Податковий орган може направити запит на отримання глобальної документації не раніше 12 місяців після завершення відповідного податкового року, за який готується майстер-файл і не пізніше тридцяти шести місяців з дати закінчення фінансового року, встановленого міжнародною групою компаній, до якої належить такий платник податків, а у разі відсутності відомостей про встановлений міжнародною групою компаній фінансовий рік – не раніше дванадцяти місяців і не пізніше тридцяти шести місяців після закінчення звітного року. Відповідно на платника податків покладено обов'язок щодо подання зазначеної у запиті інформації протягом 90 календарних днів з дня його отримання.

Слід зазначити, що під час моніторингу контролюючий орган має право ініціювати опитування посадових, уповноважених осіб (працівників платника податків) з питань трансферного ціноутворення з метою визначення об'єктивності та повноти проведення платником податків економічного та функціонального аналізу контрольованих операцій й

відображення відповідної інформації у податковому звіті та документації з трансферного ціноутворення.

Опитування (інтерв'ювання) посадових осіб та працівників платників податків є міжнародною практикою і важливим засобом уникнення необґрунтованих висновків з боку контролюючих органів, що проводиться шляхом очної зустрічі податківців та відповідної особи платника податків. Результати опитування оформляються протоколом опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків з питань трансферного ціноутворення, який відображає позицію платника податків і враховується при прийнятті контролюючими органами остаточних рішень про здійснені контрольовані операції.

Отже, моніторинг контрольованих операцій представляє собою спостереження за цінами та умовами, що застосовуються сторонами; аналіз інформації про здійснені господарські операції та показники діяльності міжнародної групи компаній, отриманої від платника податків відповідно до п. 39.4 ст. 39 ПК України, та інформації, отриманої за спеціальними письмовими запитами від компетентних органів іноземних країн. Розуміння важливості виконання зазначених заходів є суттєвим, оскільки результати проведеного аналізу фактично на кожному з наведених етапів можуть бути використані при ухваленні рішення про проведення перевірки з питань дотримання платником податків принципу «витягнутої руки». Тобто, результатом податкового моніторингу є прийняття рішення щодо відповідності контрольованих операцій порядку, встановленому податковим законодавством, і в разі виявлення відхилень ініціювання позапланової податкової перевірки.

Надольна Марія Сергіївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.)

До повноважень адміністративного суду відноситься захист прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Зараз держава знаходиться на етапі модернізації та постійного удосконалення судової системи. Одним із нововведень є запровадження організаційно-телекомунікаційних технологій в судову систему, що сприяє цифровізації та полегшенню роботи адміністративних судів та, як результат, виникненню нового формату судочинства – електронного. Запровадження сучасних

інформаційно-телекомунікаційних технологій підвищує ефективність, гарантує доступність та прозорість у діяльності судів.

У 2020 році пандемія COVID порушила систему правосуддя, що негативно вплинуло на забезпечення доступу до судового процесу під час карантину. Це зумовило початок процесу цифрової трансформації в секторі юстиції. Уряди багатьох країн почали використовувати оновлені платформи для онлайн-подання документів, цифрових процесів і віртуальних судів. Окрім пандемії актуалізує питання запровадження електронного судочинства в нашій державі і повномасштабне вторгнення росії. Умови воєнного стану призвели до збільшення кількість судів, де було запроваджено дистанційну роботу, а це, у свою чергу, підвищело актуальність питання правильного функціонування підсистеми «Електронний суд».

У науковій літературі поняття «адміністративно-правове забезпечення впровадження електронного суду», визначають як теоретичну, правотворчу, правореалізаційну діяльність щодо впорядкування, закріплення та розвитку надання адміністративних послуг через електронний ресурс і здійснення в цій системі виконавчо-розпорядчої діяльності з метою якісного функціонування судової системи й здійснення правосуддя[1]. Докладніше положення, щодо використання електронного суду в адміністративному судочинстві регламентує ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України, відповідно до якої єдина судова інформаційно-комунікаційна система забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відео конференції[2].

На сьогодні сторони в адміністративному процесі за допомогою підсистеми « Електронний суд» можуть подавати різні документи та докази у справі, використовуючи саме електронний формат. Також позитивним нововведенням є розширення можливостей щодо вручення судових повісток, у тому випадку коли сторона процесу має офіційну електронну адресу та не заперечує проти використання електронних засобів. Додатково надано можливість сплатити судовий збір через ЄСІТС разом з поданням електронного позову чи скарги до адміністративного суду.

Досить спірним рішенням можна вважати тимчасове припинення окремими судами відправлення повісток поштою через нестабільну ситуацію на всій території України. Замість цього, інформацію про дату та час судових засідань можна дізнатись у особистому кабінеті в системі

[1] Луценко Ю.В. Проблеми запровадження електронного суду в адміністративному судочинстві україни. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Суми ДПУ). 2024. С. 37.

[2] Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

«Електронний суд» або на сайті відповідного суду. Безперечно, у зв'язку з військовими діями багато людей змушені покинути свої домівки, не маючи можливості повідомити суд про зміну місця проживання, саме тому, формат електронного повідомлення є доцільним.

Водночас, використання цієї системи також пов'язана з вагомими обмеженнями, в першу чергу, технічного характеру. Так, однією зі сторін у спорі є приватні особи. Як показує практика використання електронних засобів зв'язку, у таких учасників справи достатньо часто відсутні телекомунікаційні можливості, й, в такому випадку, надсилання та отримання матеріалів справи здійснюється поштовою кореспонденцією або через представника, в якого наявні можливості електронної комунікації.

Окрім цього, через неналежне фінансування судової системи у зв'язку із збройним нападом країни-агресора, постійні обстріли цивільної та критичної інфраструктури, технічну необізнаність сторін судового процесу та недостатню доступність до мережі Інтернет учасники справи не мають можливості користуватись електронними засобами зв'язку, що також перешкоджає повноцінному функціонуванню підсистеми «Електронний суд».

Отже, нестабільна ситуація в нашій державі зумовлює нагальну потребу в запровадженні повноцінних електронних або онлайн-судів, які б забезпечили людям і бізнесу ефективний доступ до правосуддя та забезпечили швидкий і зручний механізм розгляду справ під час війни. Перші кроки до запровадження телекомунікаційної системи зроблені, проте, для усунення прогалин пропонуються декілька напрямів вирішення.

Перш за все, представляється доцільним широке запровадження письмового розгляду справ, адже, в такий спосіб значно полегшується та прискорюється розгляд справи через обстріли та відключення електроенергії.

Наступним кроком вбачається доцільним запровадити повідомлення сторін та доставку документів в режимі онлайн сторонам незалежно від місця проживання через месенджер «Дія», тобто з прив'язкою до номера телефону, а не лише до адреси проживання. Зараз суди в своїй діяльності вже активно намагаються впровадити такі методи телекомунікації: повідомлення сторін здійснюються через додаток «Вайбер» та месенджер «Дія», проте, варто удосконалити законодавство та прирівняти такі способи повідомлення учасників справи як належні та законні, оскільки не всі мають можливість для використання підсистеми «Електронний суд». Також, враховуючи, що понад 10 мільйонів українців залишили Батьківщину і виїхали за кордон, то фактична адреса проживання та надсилання поштової кореспонденції не гарантує отримання та ознайомлення учасників справи. Важливо забезпечити надійну технічну базу, безпеку даних, провести навчання для учасників судового процесу та забезпечити доступність для

всіх груп населення. Такий підхід допоможе покращити якість судочинства та забезпечити ефективне функціонування електронного суду в Україні.

Загалом, аналізуючи особливості здійснення електронних адміністративних процедур в умовах воєнного стану, можна зробити висновок, що в нашій країні наразі започатковано, хоч і зі значними затримками та проблемами, систему електронних судових процедур у вигляді підсистеми «Електронний суд». Водночас, незважаючи на велику важливість системи ЄСІТС в умовах воєнного стану, ані громадськість, ані органи влади не користуються нею належним чином. Це пов'язано з тим, що такий спосіб комунікації з судами не для всіх вважається зручним. Багато людей не мають необхідних знань та навичок, щоб користуватися цим електронним механізмом судового документообігу.

Ровінська Владислав Вікторівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

РОЗВИТОК І ПРОБЛЕМАТИКА СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.)

Суддівське самоврядування є важливою складовою правової системи України, яка впливає на забезпечення незалежності та об'єктивності судочинства. Система суддівського самоврядування виникла як необхідний механізм для забезпечення прав суддів на незалежність від впливу інших органів влади, політичних сил та інших зовнішніх факторів. В Україні суддівське самоврядування здійснюється через органи, що формуються суддями самими, зокрема через Вищу раду правосуддя та інші структури, покликані наглядати за дотриманням прав суддів, вирішувати питання дисциплінарної відповідальності та кар'єрного росту.

Розвиток суддівського самоврядування в Україні є результатом багаторічної еволюції правових норм, що почалась з часів незалежності країни та отримала подальший розвиток після прийняття Конституції України 1996 року. Однак цей процес супроводжується значними труднощами, зокрема в питаннях ефективного функціонування суддівського самоврядування, забезпечення рівності та прозорості в ухваленні рішень, а також запобігання корупції серед суддівського корпусу[1].

Суддівське самоврядування в Україні, як і в інших європейських державах, пройшло складний шлях розвитку, відображаючи політичні та соціальні зміни в суспільстві. Його історія почалася з моменту здобуття

[1] Декларація про державний суверенітет України 1990 року. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

Україною незалежності в 1991 році, коли постала потреба реформувати всю систему правосуддя, яка дісталася у спадок від радянського режиму. У радянській системі судова влада була тісно інтегрована з виконавчою та залежала від політичного контролю, що знижувало об'єктивність і незалежність суддів. Після проголошення незалежності Україна взяла курс на розбудову демократичної правової держави, і одним з її ключових принципів стало забезпечення незалежності судової системи через запровадження інституту суддівського самоврядування.

Першим кроком на шляху до суддівського самоврядування стало ухвалення Закону України «Про судоустрій» у 1992 році, який закріпив основи діяльності судової системи та оголосив принцип незалежності суддів. Однак, на практиці ці положення залишалися лише деклараціями, оскільки не було створено достатніх гарантій незалежності суддівського корпусу. Політичний та адміністративний вплив на суддів залишався значним, а недосконаліть правового регулювання спричиняла безлад і несправедливість у системі правосуддя. У 2002 році була ухвалена нова редакція Закону «Про судоустрій України», яка заклала основи для створення таких органів, як Рада суддів України та Вища рада юстиції, що мало посилити незалежність судової влади та забезпечити самоврядування в суддівському корпусі.[1]

На жаль, навіть після реформ початку 2000-х років суддівське самоврядування продовжувало зазнавати труднощів, пов'язаних із корупцією, політичним впливом та тиском з боку виконавчої влади. Ситуація загострилася в період правління президента Віктора Януковича, коли судова система зазнала значного політичного контролю. Суддів використовували як інструмент політичного переслідування опонентів, а суддівське самоврядування було фактично обмежено. Особливо показовими є випадки, пов'язані зі справами опозиційних політиків, зокрема судовий процес над Юлією Тимошенко, який став яскравим прикладом порушення принципів незалежності судової системи. Ці події спричинили критичне падіння довіри до судів, і громадськість усе частіше вимагала кардинальних змін.[2]

Суттєві зміни у системі суддівського самоврядування стали можливими лише після Революції Гідності в 2014 році. У відповідь на запит суспільства щодо прозорості та справедливості правосуддя, новий уряд розпочав масштабну судову реформу. Одним із ключових елементів цієї реформи стало створення нових органів суддівського самоврядування, таких як Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів України, що мали на меті посилити незалежність суддів та забезпечити

[1] Юридична енциклопедія : в 6 т. редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : Українська енциклопедія, 1998. Т. 5 : П. С. 2003. С. 413–414.

[2] Косарєв В. І. Суддівське самоврядування: становлення і перспективи. В. І. Косарєв. Вісник Верховного Суду України. 2004. № 6. С. 46–48.

прозорість у призначенні та звільненні суддів. У 2016 році була ухвалена нова редакція Конституції України в частині правосуддя, яка закріпила право суддів на самоврядування та передбачила незалежність Вищої ради правосуддя. Проте, попри значний прогрес у законодавстві, на практиці судова система продовжує зіштовхуватися з низкою проблем.

У 2019 році діяльність цієї установи була припинена через те, що комісія потребувала переформатування відповідно до нових критеріїв прозорості та підзвітності. Призупинення роботи комісії призвело до серйозного браку суддів, що негативно відобразилося на термінах розгляду справ у судах. Багато судів по всій Україні зазнали кадрових проблем, і це значно сповільнило роботу системи правосуддя. Поновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії затягувалося, оскільки новий склад комісії був сформований лише у 2023 році, що викликало численні дискусії щодо реальної ефективності суддівського самоврядування та можливостей подолання бюрократичних перепон у системі правосуддя.[1]

Суддівське самоврядування в Україні зазнає зовнішнього тиску у вигляді політичного впливу та втручання. Наприклад, у 2021 році відбулися спроби вплинути на діяльність Конституційного Суду України, що стало однією з найбільш обговорюваних проблем судової системи в країні. Цей конфлікт виник у результаті суперечливих рішень суду щодо конституційності окремих законодавчих актів, зокрема законів, які стосуються боротьби з корупцією. Уряд та міжнародні партнери України виступили з вимогами до проведення реформ для посилення незалежності суддів, а також для забезпечення незалежності Конституційного Суду від політичних впливів. Ця ситуація наочно демонструє, наскільки вразливою є українська судова система до політичного втручання, і вказує на необхідність подальшого вдосконалення механізмів суддівського самоврядування.

Недофінансування залишається серйозною перешкодою для повноцінного функціонування судів. Наприклад, у 2020 році судді багатьох судів зверталися до державних органів з вимогою виділити достатнє фінансування для забезпечення нормальних умов праці. Низький рівень фінансування не лише знижує якість судочинства, але й створює загрозу корупційних впливів, оскільки в умовах нестабільної матеріальної підтримки судді можуть бути вразливими до зовнішніх впливів. Рішення про збільшення фінансування судової системи потребує системного підходу, який би гарантував стабільність і незалежність судів, що є однією з вимог міжнародних партнерів України в межах реформування правової системи.

Суддівське самоврядування в Україні, як і в багатьох інших країнах, виступає гарантом незалежності суддів та основою стабільного

[1] Суддівське самоврядування: становлення і перспективи. URL: http://surl.li/yjzolx

правопорядку. З одного боку, самоврядування забезпечує внутрішню організацію судів та прийняття важливих рішень без зовнішнього втручання, а з іншого, дозволяє суддям впливати на питання, які стосуються умов їхньої професійної діяльності, підвищення кваліфікації, етики та дисципліни. Водночас розвиток суддівського самоврядування в Україні стикається з низкою проблем, які перешкоджають його ефективності та стабільності.

Головна функція самоврядування є забезпечення суддівської незалежності, що досягається через створення спеціальних органів, які мають виключні повноваження у сфері призначення, звільнення, дисциплінарного контролю, кваліфікаційної атестації суддів, а також у питаннях кадрової політики. Такі органи, як Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів України, створюються для реалізації завдань самоврядування, що забезпечує прозорий процес обрання суддів та їх кар'єрного просування. Однак, незважаючи на значний крок у розвитку суддівського самоврядування, ці структури часто стають об'єктами критики через недостатню ефективність, політичні впливи та корупційні ризики [1].

Незважаючи на задекларовану автономність органів суддівського самоврядування, вони часто залишаються вразливими до тиску з боку інших гілок влади. Особливо гостро це питання постає у процесі призначення та звільнення суддів, а також у розподілі бюджету на діяльність судів. Політичні інтереси, які намагаються впливати на судову систему, знижують рівень довіри суспільства до судів та підривають принципи правосуддя. Такі виклики ставлять під сумнів саму сутність суддівського самоврядування як незалежної форми управління судовою системою.

Незалежність суддів повинна йти поруч із відповідальністю перед суспільством і дотриманням моральних та етичних стандартів. Недостатній рівень професійної етики негативно впливає на якість судочинства та підриває довіру суспільства до правосуддя. Підтримка високих стандартів професійної етики вимагає постійного моніторингу та вдосконалення механізмів дисциплінарної відповідальності суддів. Органи суддівського самоврядування повинні впроваджувати заходи з підвищення кваліфікації суддів, а також створювати ефективні механізми для запобігання зловживанням та корупції.

Недофінансування судів та низький рівень заробітної плати суддів знижують їхню мотивацію до якісного виконання своїх обов'язків та створюють передумови для корупційних проявів. Державне фінансування часто не відповідає реальним потребам судової системи, що сприяє виникненню численних проблем в організації правосуддя. На жаль,

[1] Овсяннікова О. Становлення та перспективи розвитку органів суддівського самоврядування в Україні. О. Овсяннікова. Проблеми законності. 2013. № 122. С. 181–195.

бюджетне забезпечення судової системи в Україні залишається нестабільним і залежить від політичної ситуації, що знижує ефективність діяльності суддівського корпусу.

Суддівське самоврядування в Україні також стикається з викликами у сфері організації та адміністрування судової системи. Існуюча структура суддівського самоврядування вимагає вдосконалення, оскільки вона не завжди відповідає потребам сучасного суспільства та новим вимогам до суддівської діяльності. Бюрократичні процедури, складна система розподілу повноважень, недосконаліть законодавства щодо роботи суддівських органів створюють додаткові труднощі для ефективного функціонування судової системи. Інституційна слабкість органів суддівського самоврядування поглиблюється недостатньою координацією між судовими інстанціями, що призводить до затримок у розгляді справ та знижує ефективність правосуддя.

Окрім внутрішніх проблем, суддівське самоврядування в Україні стикається з викликами зовнішнього характеру, які пов’язані зі змінами в політичній ситуації та розвитком міжнародного права. Судова система країни повинна відповідати міжнародним стандартам і забезпечувати захист прав громадян на рівні, що відповідає вимогам європейського правового простору. Співпраця з міжнародними організаціями та адаптація національного законодавства до європейських стандартів є важливим кроком у розвитку суддівського самоврядування[1].

Отже, розвиток суддівського самоврядування в Україні є складним і багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу та постійного вдосконалення. Незалежність суддівського корпусу, підвищення рівня професійної етики, забезпечення фінансової незалежності та ефективного адміністрування є ключовими аспектами, які визначають ефективність суддівського самоврядування. Реалізація цих завдань вимагає політичної волі, підтримки з боку громадянського суспільства та узгодження дій різних гілок влади, що сприятиме побудові правової держави та забезпеченню надійного захисту прав громадян.

[1] Концепції розвитку правосуддя в Україні : проект
URL: http://www.pravo.org.ua/files/Sud/Reforma/Koncepc_rozv_pravosud_230905.pdf

Сушко Олег Олександрович,
доктор філософії в галузі права, старший викладач
ДонНУ імені Василя Стуса,
суддя Сьомого апеляційного
адміністративного суду

ЗАХИСТ ПРАВ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ НА ШЛЯХУ ДО СУСПІЛЬНОГО ПРИМИРЕННЯ

24 лютого 2002 року Російська Федерація здійснила повномасштабне збройне вторгнення в Україну. У зв'язку з такою військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, на підставі Указу № 64/2022 Президента України, затвердженого Верховною Радою України, введений в Україні воєнний стан.

Одночасно, в Указі Президента[1] акцентується увага на обмеження деяких конституційних прав. Зокрема, було здійснено дерогацію шляхом інформування Міністерством закордонних справ України в Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, про відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про допустимі межі цих відхилень і причин прийняття такого рішення.

Пунктом 3 названого Указу, зокрема, передбачено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України.

Конституція України[2] як основний закон держави установила принцип поваги і непорушності прав та свобод людини, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави. Конституційний принцип правової держави вимагає від неї утримуватися від обмеження загальновизнаних прав і свобод людини і громадянина, у тому числі майнових прав.

З цього приводу Конституційний Суд України у рішенні від 29.12.1999 № 11-рп/1999 (справа про смертну кару) вказав, що Конституція України проголошує, що конституційні права і свободи, зокрема, право людини на життя, гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22), що забороняється внесення будь-яких змін до Конституції України, якщо вони передбачають скасування прав і свобод людини і

[1] Про введення воєнного стану: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
[2] Конституція України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

громадянина (частина перша статті 157). Не допускається також звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, в тому числі невід'ємного права людини на життя, в разі прийняття нових або внесення змін до чинних законів (частина третя статті 22).

Разом із тим, у відповідності до вимог ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Проте, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції.

Тобто такі права, як заборона дискримінації, рівність прав та рівність перед законом, право на життя, право на повагу до його гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб тощо.

Отже, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб Конституцією віднесено до категорії прав, які не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного часу.

Відповідно до позиції Венеційської комісії[1], при надзвичайних правових режимах судова система має продовжувати гарантувати здійснення права на справедливий суд. Функціонування судової системи не повинно обмежуватися, за винятком ситуацій цілковитої необхідності або в тому разі, коли таке функціонування фактично неможливе. Таке втручання має бути пропорційним і не посягати на сутнісний зміст права на судовий захист, щодо забезпечення якого держава має виконати низку позитивних зобов'язань.

Однак, здійснення правосуддя в умовах воєнного стану ускладнюється потенційними загрозами життю і здоров'ю як самих суддів, так і працівників суду та сторін у справі.

Зокрема, таке ускладнення може бути зумовлено не лише міркуваннями втрати ефективного контролю урядом над певними територіями України[2], а також поступовою втратою поняття тилу, що пов'язано із інтенсифікацією застосування озброєння для обстрілу території країни по всьому її периметру.

За таких умов на перший план виходять нові форми і засоби для здійснення правосуддя, основною формою якого є поняття судового розгляду та ухвалення судового рішення по суті, що створить юридичний механізм доступу до правосуддя в умовах воєнного стану.

---

[1] Дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану – міркування: Венеційська комісія за демократію через право, CDL-PI(2020)005rev, 26.05.2020, с. 24. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)014-ukr.

[2] Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України № 2112-IX від 03.03.2022 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text.

Уже у перші дні військової агресії Російської Федерації проти України – 15 березня 2022 р. був ухвалений Закон № 2128-IX[1], яким з метою забезпечення нормального функціонування судової влади передбачено повноваження Голови Верховного Суду по прийняттю рішень що призначення або звільнення Голови Державної судової адміністрації, відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації та деякі інші, пов'язані із фактами вчинення тиску на суддів та інформаційно-аналітичного забезпечення судів тощо. Ці зміни дали змогу забезпечити безперервне функціонування судів під час дії воєнного стану. Особливо важливими є положення зазначеного Закону про можливість відрядження судді до іншого суду з урахуванням таких обставин.

Особливої актуальності у діяльності адміністративних судів[2], на які покладено конституційний обов'язок щодо забезпечення захисту від порушення прав фізичних та юридичних осіб у публічно-правовій сфері, в умовах воєнного стану в умовах воєнного стану набирає питання конкуренції та колізії правових норм, що регулюють одну й ту саму сферу правовідносин, оскільки виклики сьогодення вимагають від органів виконавчої та законодавчої влади швидкого реагування для вирішення нагальних питань.

До прикладу, чи може Указ Президента України чи Постанова Кабінету Міністрів України, ухваленні в умовах військового стану, містити відмінне від профільного Закону правове регулювання або ж чи може бути змінений розмір певної соціальної виплати шляхом внесення змін не до спеціального закону, а до загального закону.

Одним із складових елементів конституційного принципу верховенства права є принцип юридичної визначеності.

Конституційний Суд України зазначав, що юридичну визначеність слід розуміти через такі її складові елементи: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (легітимні очікування) (абзац п'ятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 23 січня 2020 року № 1-р/2020).

Відповідно до частини першої статті 129 Конституції України суди зобов'язані вирішувати спори, керуючись верховенством права, що, серед іншого, означає врахування тлумачення Конвенції з прав людини, яке надається Європейським судом з прав людини як мінімальний стандарт демократичного суспільства.

---

[1] Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя: Закон України № 2128- IX від 15.03.2022 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text

[2] Кодекс адміністративного судочинства України у ред. стан 19.10.2024, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20241019#Text

Європейський суд з прав людини виснував принцип передбачності юридичної норми, зазначивши: «Припис не може розглядатись як „право“, якщо його не сформульовано з достатньою мірою чіткості, даючи громадянинові змогу регулювати свою поведінку: громадянин повинен мати змогу (отримавши при потребі відповідну пораду) передбачити – до тієї міри, що є допустимою за конкретних обставин, – наслідки, що їх може спричинити конкретна дія» [рішення Європейського суду з прав людини у справі *„The Sunday Times v. The United Kingdom (No. 1)“* від 26 квітня 1979 року (заява № 6538/74), § 49].

Будь-яка зміна правил (правове регулювання), особливо попередньо не узгоджена сторонами у цих відносинах, без попереднього повідомлення про їх зміну, обґрунтування або хоча б обговорення з метою почути різні думки, завжди буде викликати певний супротив, не сприйняття, що впливає на можливість суспільного примирення особливо у разі звуження певних прав і свобод (заробітної плати, грошового утримання, пільг, соціального захисту, тощо).

Сучасне розуміння права передбачає визнання людини найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини і громадянина – головною метою державної влади, яка реалізує свою компетенцію тільки в межах Конституції та законів України.

Як вже зазначалося, обмеження певних прав і свобод є допустимим за умов воєнного або надзвичайного стану. Однак, такі обмеження мають запроваджуватися пропорційно, із встановленням чітких часових строків та в жорсткій відповідності до Конституції та законів України.

Одним із прикладів не вдалої зміни правового регулювання, є внесенні зміни щодо виплати щорічної грошової допомоги ветеранам війни[1] у 2022 році.

Так, абзацом третім підпункту 2 пункту 22 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України було установлено, що в умовах воєнного стану або для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації Кабінет Міністрів України може приймати рішення щодо порядку застосування і розмірів державних соціальних стандартів та гарантій, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів та фондів загальнообов’язкового державного соціального і пенсійного страхування.

Кабінет Міністрів України Постановою від 07.05.2022 № 540 затвердив Порядок, яким установив, що виплата грошової допомоги у 2022 році здійснюється, зокрема, органами Пенсійного фонду України – особам, які перебувають на обліку в територіальних органах Пенсійного фонду України як особи, яким призначено пенсію (щомісячне довічне грошове утримання), станом на 5 травня 2022 року: І групи – 4421 гривня,

[1] «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

II групи -3906 гривень, III групи – 3391 гривня, що є меншим за визначенні розміри Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у редакції після рішення Конституційного Суду України від 27.02.2020 у справі 1-247/2018(3393/18).

Такі рішення призвели до зростання адміністративних справ цієї категорії, що свідчило про не сприйняття суспільством, зокрема, саме особами зі спеціальним статусом – ветеран війни, таких різких змін.

Спір, що виникнув між державою та особою, адміністративні суди вирішили у відповідності до принципів верховенства права, законності та справедливості, ухваливши судове рішення на користь особи – постанова Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду[1] від 13 червня 2023 року у справі № 560/8064/22 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536574.

Таким чином, виходячи із завдань та основних засад адміністративного судочинства, справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення адміністративним судом спорів у сфері публічно-правових відносин є запорукою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, що, у свою чергу, сприяє примиренню у суспільстві.

Тищишин Владислав Сергійович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВО ПОЗИВАЧА НА ВІДМОВУ ВІД ПОЗОВУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДИЗПОЗИТИВНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

(науковий керівник – доктор філософії Сушко О.О.)

Принцип диспозитивності, закріплений у статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України)[2], визначає основні положення щодо реалізації прав особи та обмежень для суду в адміністративному процесі. Відповідно до другої частини цієї статті, суд має розглядати адміністративні справи виключно за поданою позовною заявою та в межах встановлених позовних вимог. Це обмеження визначає повноваження суду і забороняє йому виходити за межі заявлених вимог, окрім випадків, передбачених процесуальним законодавством. У

[1] Постанова Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду від 13 червня 2023 року у справі № 560/8064/22 https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536574.

[2]Кодекс адміністративного судочинства України: від 6 лип. 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.

виняткових ситуаціях суд може вийти за ці межі, якщо це необхідно для забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів влади.

Третя частина статті, своєю чергою, надає права особам, які звертаються до суду, дозволяючи їм розпоряджатися своїми вимогами за власним розсудом, за винятком випадків, обмежених положеннями КАС України. Ця норма забезпечує процесуальну свободу для осіб у реалізації їхніх прав у межах розгляду справи.

Обидві частини статті 9 виражають сутність принципу диспозитивності, що є базовим принципом адміністративного судочинства: з одного боку, обмежуючи суд рамками позовних вимог, а з іншого – надаючи особі право самостійно керувати своїми вимогами. Така дуальність принципу диспозитивності дозволяє глибше зрозуміти природу інституту відмови від позову через аналіз матеріально-правових та процесуально-правових складових.

Матеріально-правовий аспект права на самостійне розпорядження своїми правами відображений у Конституції України, яка встановлює загальні права людини, включаючи право звертатися до суду й інших державних установ. Конституційні положення деталізовані у статті 5 КАС України, де визначається право особи звертатися до адміністративного суду з метою захисту своїх прав у разі порушення їх владними структурами. Це положення є основою права на судовий захист.

Окрім подання позовної заяви, право на судовий захист передбачає можливість для особи використовувати різноманітні інструменти, такі як заяви, процесуальні клопотання, та інші форми звернень до суду, що розкриває процесуально-правовий аспект цього права.

Початковим етапом реалізації принципу диспозитивності для кожної особи є право самостійно вирішувати, яким чином захищати свої права, свободи та законні інтереси в публічно-правових відносинах: звернутися до суду або скористатися іншими засобами відновлення правової справедливості, такими як самозахист, позасудові або досудові процедури захисту. Отже, на цьому етапі (у позапроцесуальному вимірі) свобода вибору способу захисту, гарантованого Конституцією України, не пов’язана з процесуальними нормами, що регулюють поведінку особи під час розгляду справи в суді.

На думку О. Пасенюка, принцип диспозитивності в адміністративному судочинстві передбачає, що учасники справи мають можливість вільно розпоряджатися своїми матеріальними та процесуальними правами для захисту не лише власних прав, але й прав, свобод та інтересів інших фізичних і юридичних осіб. Це право поширюється на захист від порушень, які можуть чинити органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, а

також інші суб'єкти, що виконують владні управлінські функції відповідно до законодавства, зокрема в межах делегованих повноважень.[1]

Позивач, на відміну від інших учасників процесу, володіє найбільшим обсягом прав, а свобода в їх використанні дозволяє йому активно впливати на перебіг адміністративного провадження, керуючись нормами процесуального законодавства. Це включає право вибору юрисдикційного органу, який забезпечуватиме захист його прав, свобод та інтересів, можливість вирішувати питання щодо предметної чи територіальної підсудності спору, визначати межі позовних вимог, обирати спосіб захисту й інші процесуальні інструменти для реалізації своїх прав у суді. Варто зауважити, що особа, яка звертається з позовною заявою, повинна володіти адміністративною процесуальною правоздатністю та дієздатністю (ст. 43, п. 1 ч. 1 ст. 171 КАС України).

Окрім можливостей, наданих позивачу у позапроцесуальній площині та на етапі перевірки передумов права на звернення до суду, він також володіє правом розпоряджатися своїми процесуальними правами на різних стадіях судового розгляду, змінюючи власну правову позицію (відповідно до КАС України).

Позивач може:

– змінити предмет або підстави позову (ч. 1 ст. 47);

– збільшити чи зменшити суму позовних вимог (зокрема у випадках, що стосуються відшкодування збитків) (ч. 1 ст. 47);

– скористатися правом на примирення сторін (ст. 190);

– залишити позов без розгляду (п. 5 ч. 1 ст. 240);

– частково або повністю відмовитися від позовних вимог (ч. 1 ст. 47, 189).

Це і є проявом принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві – можливості позивача, який звернувся до суду, змінювати свою правову позицію або повністю відмовитися від позову на будь-якій стадії процесу. Отже, право на відмову від позову є важливою складовою принципу диспозитивності та є ефективним інструментом для позивача у реалізації своїх процесуальних прав.

Як і будь-який інститут адміністративно-процесуального права, відмова від позову має ряд характерних ознак, які дослідники завжди включають у визначення цієї процесуальної дії позивача.

Розглянемо кілька визначень інституту відмови від позову, які демонструють ці ознаки:

– відмова від позову – це одностороннє волевиявлення позивача, здійснюване під контролем суду, з метою припинення судового процесу, що

[1] Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики: настільна книга судді / за ред. О. М. Пасенюка. Київ: Істина, 2007. 608 с

є розпорядчим актом процесуального значення і призводить до закриття провадження у справі;[1]

– відмова від позову визначається як беззастережна відмова позивача від судового захисту своєї вимоги, що націлена на припинення процесу, ініційованого ним;[2]

– відмова від позову – це односторонній акт волевиявлення позивача, який виражає відмову від судового захисту його вимоги та спрямований на завершення порушеного процесу;[3]

– відмова від позову – це беззастережне волевиявлення позивача, що виражається в суді і відображає відмову від судового захисту його вимог, одностороння розпорядча дія;[4]

– відмова від позову є актом, що слугує безумовною підставою для припинення провадження у справі.[5]

Є. Романченко визначив кілька ключових особливостей інституту відмови від позову. По-перше, не кожна відмова від адміністративного позову обов'язково приймається судом безумовно. По-друге, відмова може бути як повною, так і частковою. По-третє, наслідки відмови від позову різняться залежно від етапу розгляду: 1) якщо відмова подана до відкриття провадження, позовна заява повертається позивачу, і це не позбавляє його права звернутися до суду повторно з цим самим позовом (п. 2 ч. 4 та ч. 8 ст. 169 КАС України); 2) якщо відмова прийнята під час судового розгляду, особа втрачає право повторного звернення з тим самим позовом (ч. 5 ст. 170 КАС України). По-четверте, відмова від позову до відкриття провадження є виключним правом позивача або його представника.[6]

Ці особливості досить повно характеризують правову природу досліджуваного інституту, проте потребують додаткової конкретизації і можуть бути класифіковані за матеріальними та процесуальними ознаками. Наприклад, одностороннє вільне волевиявлення (бажання) позивача виступає як матеріальний аспект цього інституту, а його спрямованість на завершення судового процесу – як процесуальна мета.

Матеріальний аспект – волевиявлення, яке ґрунтується на конституційно гарантованих правах і включає суб'єктивні та об'єктивні причини для відмови від позову.

---

[1] Орлова Л. М. Права сторін у цивільному процесі. Мінськ: Видавництво БДУ, 1973. 192 с.

[2] Радянський цивільний процес / авт. кол.: М. А. Гурвич, В. Ф. Тараненко, М. С. Шакарян та ін.; за ред. М. А. Гурвича. 1975. 399 с.

[3] Червоний Ю. С. Цивільний процес України: підручник. Київ: Істина, 2007. 392 с.

[4] Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України. Київ: Ін Юре, 2005.

[5] Тимченко Г. П. Розпорядчі права сторін у судовому процесі: деякі аспекти проблеми. Часопис Київського університету права. 2010. № 1. С. 156–163.

[6] Романченко Є. Ю. Виключні права суб'єктів процесуальних функцій в адміністративному судочинстві України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2014. Випуск 26. С. 166–169.

До суб’єктивних причин відносять:

– втрата інтересу в подальшому судовому процесі через затягування справи, виснажливість процедури, або через відсутність перспективи виграшу;

– особисте, не завжди обґрунтоване рішення про відмову від позову;

До об’єктивних причин відносять:

– відсутність правового спору через об’єктивні зміни обставин (зміни життєвих ситуацій, прийняття нового закону, скасування певних правових норм тощо);

– вирішення спору шляхом добровільного врегулювання як за участю суду (за допомогою судді), так і поза ним (наприклад, через медіацію).

У межах кількісного аспекту інституту відмови від позову можна зазначити, що відмова може бути повною або стосуватися лише частини позовних вимог. Це може статися, коли в одній позовній заяві висунуто кілька вимог, або коли їх об’єднано в одне провадження, але згодом позивач вирішує відмовитися від частини цих вимог.

Відмова також має особливості залежно від стадії розгляду справи. Після подання позову, але до відкриття провадження, позивач має право подати заяву про відкликання позову замість відмови від нього. На цьому етапі заяву про позов повертають позивачу, і це не обмежує його права повторного звернення до суду з тим самим позовом (п. 2 ч. 4 ст. 169 КАС України).

Класифікація, запропонована Є. Романченком, не охоплює всіх можливих випадків відмови від позову на різних етапах судового розгляду, які мають свої специфічні особливості. Наприклад, на стадії апеляційного розгляду позивач може відмовитися від позову в будь-який момент до завершення апеляційного провадження. Особливістю апеляційної стадії є те, що у разі згоди суду з обґрунтованістю відмови позивача суд визнає рішення суду першої інстанції недійсним і закриває провадження. Подібна процедура застосовується й у касаційній інстанції, з тією різницею, що суд визнає недійсними рішення як суду першої, так і апеляційної інстанцій, після чого закриває провадження у справі.

Свобода волевиявлення позивача щодо відмови від позову має свої обмеження. Відповідно до частини 6 статті 47 та частин 5 і 6 статті 189 Кодексу адміністративного судочинства України, суд може не приймати відмову позивача у таких випадках:

– якщо такі дії суперечать чинному законодавству або порушують права, свободи чи законні інтереси третіх осіб;

– якщо дії законного представника позивача не відповідають інтересам особи, яку він представляє.

У судовій практиці існують ситуації, коли мова йде про умовну відмову позивача від позову, наприклад, у разі, коли вирішення публічно-правового спору відбувається за умови, що відповідач відмовиться від

позову або погоджується на примирення за умови відмови позивача. У такій ситуації позивач може опинитися в невигідному становищі, оскільки не завжди відповідач виконує свої зобов'язання. Наслідком умовної відмови позивача від позову є неможливість повторного звернення до суду з тим же позовом між тими ж сторонами, оскільки суд закриває провадження у справі.

З метою запобігання «умовній» відмові від адміністративного позову або помилковому закриттю провадження у справі, законодавець впровадив процесуальні запобіжники, закріплені в статті 189 Кодексу адміністративного судочинства України. Верховний Суд у своїй постанові від 22 квітня 2024 року у справі № 240/19893/22[1] підкреслює необхідність дотримання вимог статей 47 та 189 КАС України, зокрема: перевірку відсутності правопорушень у діях особи, що подала заяву про відмову від позову; оцінку того, чи не порушують дії позивача права, свободи чи інтереси інших учасників справи; а також роз'яснення сторонам можливих наслідків відмови від позову. Отже, суд зобов'язаний виконати ряд послідовних процесуальних дій при розгляді заяви позивача про відмову від позову.

По-перше, перед ухваленням рішення стосовно відмови або визнання позову відповідачем, суд має пояснити сторонам наслідки таких процесуальних дій та перевірити, чи представник сторони має достатні повноваження для їх здійснення.

По-друге, суд повинен оцінити підстави, на яких позивач відмовляється від позову. На практиці, безпідставні відмови (коли позивач не здатний обґрунтувати свої дії) часто виявляються бажанням вирішити справу в позапроцесуальний спосіб. Верховний Суд у зазначеній постанові підкреслює важливість ретельної перевірки, щоб підтвердити відсутність правопорушень у діях позивача або в порушенні прав, свобод чи інтересів інших учасників справи. Це може бути реалізовано в судовому засіданні, зокрема, із запрошенням учасників. Якщо ж суд не знайде достатніх підстав, підтверджених відповідними доказами, він має право відмовити у задоволенні заяви та продовжити розгляд справи на основі вже наявних матеріалів.

У будь-якому випадку законодавчі застереження щодо перевірки підстав відмови від позову не слід сприймати як обмеження цього права, оскільки його реалізація відбувається через певні процесуальні дії, такі як подання заяви про відмову, що є волевиявленням позивача. Однак право на відмову може бути не реалізоване через існування загроз для порушення прав інших осіб, як учасників справи, так і тих, хто не брав участі в ній, чиї інтереси можуть постраждати внаслідок закриття провадження. Якщо суд отримує докази, які підтверджують, що дії позивача суперечать закону або

[1] Постанова Верховного Суду від 22 квітня 2024 року у справі № 240/19893/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118531454

порушують права, свободи чи інтереси третіх осіб, він не приймає відмову від позову та продовжує розгляд справи по суті, виносячи рішення на основі встановлених обставин.

Як було зазначено, у вищезгаданих правових ситуаціях позивач часто обирає відмову від позову в інтересах досягнення примирення або отримання поступок від відповідача, що позбавляє його права повторно звернутися до суду з таким самим позовом, якщо відповідач виявить недобросовісність у виконанні домовленостей. Безумовно, у позивача може виникати бажання зберегти можливість повторного звернення, і це право дійсно існує.

Позивач має не лише право відмовитися від позову, але й можливість залишити позов без розгляду. Це право базується на положеннях п. 6 ч. 3 ст. 44 КАС України, що надає учаснику справи можливість використовувати інші визначені законом процесуальні права, що пов'язано з п. 5 ч. 1 ст. 240 КАС України, який наділяє суд правом залишати позов без розгляду за заявою позивача. В таких обставинах позивач може повторно звернутися до адміністративного суду з ідентичною позовною заявою, стосовно того ж відповідача, з тієї ж підстави в межах певних стадій адміністративного процесу. Проте, на жаль, практика показує, що позивачі рідко користуються можливістю залишити свою позовну заяву без розгляду.

Ще одним аспектом принципу диспозитивності є ситуація, що виникає на етапі перевірки позовної заяви на відповідність вимогам процесуального законодавства (ст. 160 КАС України). Після подання позову особа, яка ініціює справу, має можливість реалізувати своє право на відмову від вимог, подавши заяву про відкликання позову замість формальної відмови. На цьому етапі позовна заява підлягає поверненню, що не позбавляє позивача права повторного звернення до суду з тим самим позовом (п. 2 ч. 4 та ч. 8 ст. 169 КАС України). Як правило, суд не зобов'язаний перевіряти підстави для відкликання позовної заяви, оскільки особа, що подає позов, має можливість протягом встановленого терміну подати новий позов.

Отже, можна дійти висновку, що правовий аналіз способів реалізації позивачем права на відмову від позову через призму функціонування принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві дозволяє виявити двоїстий характер цього права. З одного боку, воно є важливою складовою принципу диспозитивності, що розкриває його матеріально-правову природу, а з іншого – ефективним інструментом, який дає позивачеві можливість управляти своїми процесуальними правами з метою завершення розпочатого процесу.

Усик Єгор Ігорович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЙ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)

Закон України щодо внесення змін до Конституції України від 02.06.2016 закріпив статус адміністративних судів, який до цього визначався на законодавчому рівні. Відповідно до частини п'ятої статті 125 Конституції України з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди[1].

У зв'язку з цим на практиці часто виникають проблеми розмежування юрисдикцій – конституційної та адміністративної[2]. Це питання неодноразово було предметом уваги органу конституційної юрисдикції а також судової практики. Так, на думку Конституційного Суду України, «особливу роль у системі інституційного забезпечення «верховенства права» (правовладдя) відведено судовій владі в цілому, зокрема конституційному й адміністративному видам судочинства. Саме ці два види судочинства покликані забезпечувати узгоджений характер усієї юридичної системи в умовах співіснування суперечливих норм, завдяки чому досягається дієвість верховенства права (правовладдя), тобто його ефективність[3]. Як зазначав з цього приводу суддя С.П. Головатий, у випадках співіснування суперечливих норм різного ієрархічного рівня на орган конституційної юрисдикції покладено завдання перевіряти, чи відповідають Конституції звичайні закони (або окремі підзаконні акти), завдяки чому встановлюється їх конституційність/ неконституційність, а на органи адміністративного судочинства покладено функцію перевіряти акти (будь-який нормативний або індивідуальний акт), дії або бездіяльність органів влади та їх посадових осіб на відповідність Конституції та законам України, завдяки чому встановлюється законність/незаконність акта/акту (пункт 10)[4]. У розвиток цієї думки Конституційний Суд України наголошує,

---

[1] Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text.

[2] Летнянчин Л. І. До проблеми розмежування юрисдикцій судів при вирішення публічно-правових спорів. Український конституціоналізм у сучасному вимірі: матеріали круглого столу. Харків, 2019. С. 79-82.

[3] Рішення Конституційного Суду України від 18.06.2020 № 5-р(II)/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/S_p2_2020.pdf.

[4] Розбіжна думка судді Сергія Головатого у справі щодо відкриття конституційного провадження за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини сьомої статті 208 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України «Про Регламент Верховної Ради України», Постанови Верховної Ради України «Про призначення Денісової Л. Л. Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини» (справа № 1-220/2018(2758/18) (ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 29.08.2018 № 50-/2018), URL: http://ccu.gov.ua/sites/defaul/files/docs/50-y_2018_1.pdf.

що «саме органи судової влади і конституційного контролю виконують, зокрема, основні функції належного правового стримування законодавчої і виконавчої влади, а також контролю за діяльністю цих гілок влади з метою недопущення виходу за межі повноважень. Діяльність органів судової влади полягає в контролі за дотриманням законності, а конституційного контролю – в конституційності діяльності органів законодавчої та виконавчої влади. Органи судової влади і конституційного контролю є противагою законодавчій та виконавчій владі, оскільки можуть переглядати акти цих гілок державної влади щодо законності або конституційності (абз. шостий-сьомий пункту 3 мотивувальної частини)[1].

Критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого судочинства, є суб'єктний склад правовідносин, предмет спору й характер спірних матеріальних правовідносин. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в законі на вид судочинства, у якому розглядається визначена категорія справ. Так, юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах. Відповідно до пункту 1 частини другої статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикція адміністративних судів не поширюється, зокрема, на справи, віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України[2].

При розмежуванні юрисдикцій «адміністративні суди повинні враховувати те, що в порядку адміністративного судочинства не можуть бути оскаржені і переглянуті правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо їх конституційності. Проте у справах щодо оскарження підзаконних правових актів інших суб'єктів владних повноважень адміністративний суд може перевіряти їх відповідність Конституції України, міжнародним договорам, ратифікованим в Україні, законам України та іншим правовим актам вищої юридичної сили» (абз. третій п. 5)[3]. Позиція органу конституційної юрисдикції з питання розмежування юрисдикцій подібна. Зокрема, вирішення Конституційним Судом України питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) актів Президента України та правових актів Верховної Ради України не виключає можливості оскарження до судів загальної юрисдикції актів Президента України або постанов Верховної Ради України індивідуального характеру з питань призначення на посади чи звільнення з посад стосовно їх законності, за винятком положень тих актів, які є

[1] Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 № 13-р/2020.
URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf.
[2] Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.
[3] Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13#Text.

наслідком конституційно-політичної відповідальності (ст. 115, 122 та інші Конституції України) посадових осіб (пп. 1.2 п. 1 резолютивної частини)[1].

Як наголошується в літературі, практичним прикладом спроби судового вирішення проблеми розмежування конституційної й адміністративної юрисдикцій може стати «справа про відсторонення/ звільнення суддів КСУ», який відображено у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 квітня 2021 року (справа № 9901/20/21, провадження № 11-51заі21), рішенні Верховного Суду від 14 липня 2021 року (справа № 9901/96/21, провадження №П/9901/96/21). Як зазначалося, суд виявив активізм вже самим фактом відкриття провадження у справі, в якій стояла складна проблема «конкуренції» юрисдикцій: конституційної й адміністративної. При цьому продемонстрував судову правотворчість, розробивши алгоритм оцінки розмежування спорів між конституційною й адміністративною юрисдикціями. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 квітня 2021 року (справа № 9901/20/21, провадження № 11-51заі21) зазначається, що поряд із оцінкою виконання формальних вимог до позовної заяви, суд має оцінити, чи належить спір розглядати за правилами адміністративного судочинства. Ця оцінка складається із послідовних відповідей на питання: чи наявний юридичний спір відповідно до статті 124 Конституції України; чи є він публічно-правовим (тобто виник з публічно-правових, а не приватноправових відносин); чи поширюється на цей публічно-правовий спір юрисдикція адміністративних судів (тобто спір не віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України й не має вирішуватися в порядку кримінального судочинства відповідно до частини другої статті 19 КАС України)? Негативна відповідь хоча б на одне з цих запитань є підставою для відмови у відкритті провадження за пунктом 1 частини першої статті 170 КАС України[2].

У своєму рішенні Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що оцінка актів Президента України на їх відповідність законодавству не належить до повноважень Конституційного Суду України, а посилання в позові як на одну з правових підстав оскарження акта Президента на його невідповідність Конституції України не відносить автоматично справу до сфери конституційного контролю. Крім того, суддя Конституційного Суду України не є суб'єктом права ні на конституційне подання, ні на конституційне звернення, ні на конституційну скаргу. Відтак позивач позбавлений такого засобу юридичного захисту своїх прав та інтересів, як право на звернення до Конституційного Суду України. З урахуванням

[1] Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 № 8-рп/2002 (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб). URL: https://ocu.gov.ua/docs/457.

[2] Публічне право: сучасні доктрини в судовій та правозастосовній практиці: навч. посіб. для студентів магістратури вищої освіти другого (магістер.) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» спец. 081 «Право» За заг. ред. проф. Т. М. Слінько, доц. Л. І. Летнянчина; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім.Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2023. 368 с. С.212.

зазначеного, а також того, що скаржник позбавлений права на ефективний засіб юридичного захисту своїх прав та інтересів, зокрема, в межах конституційного контролю, Велика Палата Верховного Суду зробила висновок про те, що усунути негативну дію акта Президента України особою інакше як через визнання акта незаконним не існує. Водночас визнати індивідуальний акт незаконним можна тільки в судовому порядку. Для цього створена система судів адміністративної юрисдикції і процедури, які належить застосовувати. У межах цієї системи встановлений компетентний суд із повноваженнями на визнання Указу Президента України незаконним. Подібна правова позиція викладена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2019 року у справі № 9901/226/19.

Шуляк Софія Олександрівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ: КОЛІЗІЇ НОРМ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Взаємодія органів місцевого самоврядування та державних органів є однією з ключових умов ефективного функціонування демократичної держави. Місцеве самоврядування відіграє важливу роль у вирішенні питань місцевого значення, забезпечуючи реалізацію прав громадян на управління своїми територіями. Водночас державні органи здійснюють контроль та нагляд за дотриманням законів і загальнонаціональних інтересів. Однак, на практиці часто виникають колізії норм та конфлікти компетенцій між цими рівнями влади, що створює проблеми для їхньої взаємодії та може негативно впливати на розвиток територіальних громад.

Аналізуючи теоретичні та практичні аспекти співпраці в державних справах, важливо зазначити, що форми такої взаємодії можуть бути різноманітними. Наприклад, Я. Журавель акцентує увагу на тому, що важливим компонентом співпраці є створення спеціалізованих органів на паритетних засадах для виконання спільних програм і проектів, а також організація координаційних нарад за участю керівників та посадових осіб відповідних органів[1]. До цього варто додати і заходи щодо планування спільних дій та розподілу обов'язків між учасниками.

Координація дій і співробітництво між різними рівнями влади мають вирішальне значення. Створення обласних і районних адміністрацій, які

[1] Журавель Я.В. Адміністративно-правове регулювання взаємодії органів виконавчої влади із органами місцевого самоврядування в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. №2(23). С.125-129.

представляють центральну владу на місцях, сприяє узгодженню політики та програм розвитку. Регулярні наради та консультації між представниками центральних і місцевих органів влади є ключовими механізмами для обговорення актуальних питань і пошуку спільних рішень. Однак відсутність чітких процедур і слабка комунікація часто призводять до конфліктів і неефективної реалізації політики.

Участь громадян у процесах управління є важливим фактором, що підвищує прозорість і підзвітність влади. Залучення громадськості до обговорення та прийняття рішень через громадські слухання, консультації та інші форми участі сприяє врахуванню інтересів і потреб місцевих жителів. Водночас, низька активність громадян і обмежені можливості для участі часто перешкоджають ефективній взаємодії між владою та громадою[1].

Без сумніву, основною причиною складнощів у взаємовідносинах між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями є недосконаліть чинного законодавства України, яке регулює їхню спільну діяльність. Це яскраво підтверджується аналізом норм таких законів, як «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997[2] та «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999[3], зокрема в аспекті розподілу повноважень. Варто зазначити, що організаційно-правова структура функціональних і процедурних повноважень, розроблена в межах адміністративної реформи, має бути стійкою до змін, які можуть виникнути в системі влади під впливом політичних факторів. Наприклад, формування органів місцевого самоврядування за партійним принципом може призвести до того, що в раді домінуватимуть представники однієї політичної сили. Тому ефективним кроком буде створення поліваріантної організаційної основи, яка враховуватиме різні погляди на вирішення актуальних питань.

Як влучно зазначає Ю. О. Буглак, і з цим варто погодитися, в Україні сьогодні є гостра потреба у визначенні напрямів для підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, зокрема у відносинах з органами виконавчої влади. До таких напрямів належать: нормативно-правовий аспект, який передбачає чітке розмежування повноважень та відповідальності між місцевим самоврядуванням і державними адміністраціями, а також між органами місцевого самоврядування різних рівнів; закріплення на законодавчому рівні порядку та механізму їх спільної діяльності; усунення подвійного

[1] Jørgensen, A.andFallov, M.A.(2022), Urbanization and the organization of territorial cohesion – results from a comparative Danish case-study on territorial inequality and social cohesion. *Journal of Organizational Ethnography*. Vol. 11 No. 1. P. 64-78. URL: https://doi.org/10.1108/JOE-01-2021-0006

[2] Про місцеве самоврядування : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24

[3] Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09 квітня 1999 р. № 586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. №20.

статусу місцевих державних адміністрацій; прогностична та планова діяльність, що включає розробку ефективного механізму спільної роботи; участь у спільних програмах, з акцентом на співпрацю замість контролю; консолідація, кооперація та координація ресурсів і зусиль для досягнення результативного управління; методичний аспект – надання методичної та консультативної підтримки; інституційний – створення спеціальних консультативних та дорадчих органів; інформаційний – організація конференцій, семінарів, засідань та нарад; аналітичний – підготовка аналітичних звітів, висновків і оглядів щодо спільної діяльності місцевого самоврядування та органів виконавчої влади[1].

Безумовно, для забезпечення сталого розвитку держави необхідно запровадити концепцію стійкого розвитку, у якій місцеве самоврядування відіграє ключову роль у прийнятті управлінських рішень. Це потребує посилення інституційної спроможності як органів місцевого самоврядування, так і громадських організацій, а також максимального залучення жителів територіальних громад, що сприятиме підвищенню потенціалу посадових осіб місцевого самоврядування.

Чинні конституційні норми в Україні не тільки не сприяють розвитку місцевого самоврядування, але й певною мірою обмежують його. Причини недостатньої ефективності місцевої публічної влади частково можуть бути пов’язані з існуючою конституційною моделлю. Конституція України визначає, що місцеве самоврядування – це право територіальної громади села, селища чи міста управляти місцевими справами[2]. Це формулювання допускає можливість відмови громади від здійснення самоврядування або його неповного виконання в умовах низької правової свідомості та правової культури населення.

Європейський досвід демонструє, що посилення співпраці між органами державної влади та місцевого самоврядування за умови дотримання законодавчо визначеної автономії місцевих органів позитивно впливає на якість життя громадян. У той же час, у межах Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні важливо не лише чітко визначити предмети ведення (які здебільшого залишаються загальними), але й забезпечити ефективний розподіл повноважень та гармонійну взаємодію між усіма рівнями публічної влади[3].

---

[1] Буглак Ю. О. Напрями підвищення ефективності взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. Том 1. С. 128–133.

[2] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

[3] Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. *Законодавство України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80.

Отже, взаємодія органів місцевого самоврядування та державних органів є однією з ключових умов ефективного функціонування демократичної держави. Місцеве самоврядування відіграє важливу роль у вирішенні питань місцевого значення, забезпечуючи реалізацію прав громадян на управління своїми територіями. Водночас державні органи здійснюють контроль та нагляд за дотриманням законів і загальнонаціональних інтересів. Однак на практиці часто виникають колізії норм та конфлікти компетенцій між цими рівнями влади, що створює проблеми для їхньої взаємодії та може негативно впливати на розвиток територіальних громад.

У підсумку, для забезпечення ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування та державних органів необхідно працювати над вдосконаленням законодавства, активізувати співпрацю та підвищувати професійний рівень представників місцевих органів. Це сприятиме розвитку територіальних громад і забезпеченню прав громадян на участь в управлінні місцевими справами.

СЕКЦІЯ 4
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, ТРУДОВЕ ПРАВО

Атаманчук Ірина Володимирівна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ПОЗОВНИХ ВИМОГ ПРО ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА МАЙНО В ПОРЯДКУ СПАДКУВАННЯ

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) передбачає такий спосіб захисту права, як визнання права власності (п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України). Зокрема, ст. 392 ЦК України вказує, що власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності, а за змістом ст. 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинились внаслідок його смерті. У разі відмови нотаріуса в оформленні права на спадщину особа може звернутися до суду за правилами позовного провадження. Судовий порядок визнання права власності на спадкове майно, розглядається Верховним Судом як винятковий спосіб захисту, що має застосуватися, якщо існують перешкоди для оформлення спадщини у нотаріальному порядку[1].

На практиці вимога про визнання права власності на майно в порядку спадкування часто поєднується з вимогою про встановлення факту родинних відносин, що підтверджує право на спадкування. Необхідність встановлення факту родинних відносин в судовому порядку може виникнути внаслідок об'єктивних сумнівів в родинних зв'язках спадкодавця і спадкоємця, наприклад при неспівпадінні орфографічного написання даних в документах та в силу інших обставин. Так, у справі № 206/851/23 Верховний Суд зазначив, що висновки апеляційного суду про необхідність окремого рішення про встановлення факту родинних відносин безпідставні, адже його вимоги стосуються спору про право, що не розглядається у порядку окремого провадження. Вимоги про встановлення

[1] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22.09.2021 у справі № 227/3750/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/100063130

юридичного факту не є вимогами, які забезпечують ефективний захист прав у справах про поділ майна[1].

Відповідно до ч. 4 ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) при виборі і застосуванні норм права до спірних правовідносин суди враховують висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду.

З аналізу судової практики вбачається, що у минулому суди переважно застосовували правило про можливість звернення з позовом про визнання права власності в порядку спадкування лише після того, як нотаріус видасть постанову про відмову в оформленні документів на спадщину. Якщо звернення до суду відбувалося до отримання відмови нотаріуса в оформленні документів на спадщину, то суди відмовляли в задоволенні таких позовів із формулюванням, що вони передчасні. На сьогодні, такий категоричний підхід не застосовується, натомість суд оцінює, чи дійсно є реальна можливість оформлення спадщини в позасудовому порядку.

Наступне важливе питання, що потребує вирішення – це склад осіб, які братимуть участь у справі за позовом про визнання права власності на майно в порядку спадкування. У Постанові Верховного Суду від 30 червня 2021 року у справі № 761/40184/16-ц (провадження № 61-5802св19), зроблено висновки, що: «законодавець передбачає можливість оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні, нотаріальних актів до суду (стаття 50 Закону України «Про нотаріат»). У такому разі позовні вимоги можуть бути пред’явлені безпосередньо до нотаріуса. У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 07 липня 2020 року у справі № 438/610/14-ц (провадження № 14-577цс19) зазначено, що закріплене у статті 50 Закону України «Про нотаріат» право на оскарження нотаріальної дії може бути реалізоване у тому випадку, якщо звернення з такою вимогою може привести до відновлення порушеного права або інтересу безвідносно до дослідження правомірності дій інших осіб. У порядку цивільного судочинства розглядаються вимоги про оскарження дій нотаріуса лише у разі відсутності спору про право між учасниками цивільних правовідносин. Верховний Суд зазначає, що якщо право позивача оспорюється іншими учасниками конкретних цивільних правовідносин, які вважають, що вчинення чи невчинення певної нотаріальної дії вплине на їх права та обов’язки, такий спір підлягає вирішенню саме між особою, яка безпосередньо брала участь у нотаріальному процесі, та особою, яка оспорює права, що виникають на підставі вчиненої нотаріальної дії. Таким чином, вирішуючи питання про склад осіб, які братимуть участь у справі за

[1] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 травня 2024 року у справі № 206/851/23.
URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119454039&red=10000366c4082ea3612ae84084354b85cb50c7&d=5

позовом про визнання права власності на майно в порядку спадкування, суд повинен враховувати характер спірних правовідносин, визначену ним норму матеріального права, яка підлягає застосуванню, та матеріально-правовий інтерес у вирішенні справи. У постанові Верховного Суду від 18 грудня 2019 року в справі № 265/6868/16-ц (провадження № 61-34234св18) зроблено висновок про те, що у справах про визнання права власності у порядку спадкування належним відповідачем є спадкоємець (спадкоємці), який прийняв спадщину, а у випадку його відсутності, усунення від права на спадкування, неприйняття ним спадщини, а також відмови від її прийняття, належним відповідачем є відповідний орган місцевого самоврядування.

Непоодинокі випадки участі у спадкових спорах іноземних суб'єктів. Так, у Постанові від 9 травня 2024 року в справі № 761/22711/19 КЦС ВС зазначив, що ЦК України як основний регулятор спадкових відносин не містить жодних обмежень чи заборон, щоб суб'єктом права на обов'язкову частку у спадщині був іноземець. При з'ясуванні питання, чи належить іноземець до кола осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, необхідно враховувати, що непрацездатність такої особи має підтверджуватися відповідними документами, зокрема виданими в країні, громадянином якої є іноземець[1]. Ситуації, коли спадкодавець мав останнє місце проживання за межами України, регулюються відповідно до змісту ст. 72-73 Закону України «Про міжнародне приватне право», де зазначається, що спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був. Спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої знаходиться це майно, а майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні – правом України.

Визнання права власності на майно в порядку спадкування визначається як ефективний спосіб захисту права у більшості спадкових відносин, адже порушення права пов'язане з позбавленням його суб'єкта можливості здійснити (реалізувати) своє приватне (цивільне) право повністю або частково. Верховний Суд вказує, що для застосування того чи іншого способу захисту необхідно встановити, які ж права (інтереси) позивача порушені, невизнані або оспорені відповідачем, і за захистом яких прав (інтересів) позивач звернувся до суду[2]. Так, при зверненні з вимогою у справі № 522/3974/20 про визначення частки померлого у праві спільної

[1] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 9 травня 2024 року в справі № 761/22711/19. URL: https://former.zakononline.com.ua/court-decisions/show/117043585

[2] Постанова Верховного Суду у складі Об`єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 вересня 2023 року у справі № 582/18/21.
URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/113690426?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01

сумісної власності, суд визнав такий спосіб захисту неналежним, з огляду на те, що вирішення судом питання про права померлої особи, яка не має цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності, суперечить законодавству, а обрання позивачем неналежного способу захисту своїх прав є самостійною підставою для відмови у позові. За обставин цієї справи належним способом захисту порушеного права позивача є позов про визнання права власності (права на частку у праві спільної власності на спірне майно) в порядку спадкування, і такі вимоги були заявлені позивачем[1]. Таким чином, спосіб захисту має бути ефективним у розумінні положень ст. 16 ЦК України, тобто призвести до відновлення порушених прав позивача, за захистом яких він звернувся до суду.

При розгляді справ про визнання права власності на майно в порядку спадкування, суди встановлюють належність спірного майна до складу спадщини, шляхом дослідження відповідних засобів доказування, що збираються і подаються до суду за правилами встановленими ЦПК України. Такими засобами доказування можуть бути копії документів відповідної спадкової справи, зокрема, поданих заяв про прийняття спадщини, виданих свідоцтв про право на спадщину, довідок житлово-експлуатаційних організацій, сільських, селищних рад за місцем проживання спадкодавця.

Бабій Максим Валентинович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Актуальність проблеми спільної власності подружжя є важливою у контексті цивільного та сімейного права України, оскільки воно спрямоване на захист прав подружжя та збереження традиційних цінностей. Законодавством України передбачаються різні правові режими майна подружжя в залежності від моменту набуття його до шлюбу чи після реєстрації шлюбу, чи існує між ними договірний режим майна залежно від підстав його набуття та чи були істотні поліпшення майна набутого до шлюбу.[2] Національне законодавство передбачає два види власності

[1] Постанова Верховного Суд уу складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 серпня 2024 року в справі № 522/3974/20. URL: https://former.zakononline.com.ua/court-decisions/show/121351896?from=%20%E2%84%96%20522%2F3974%2F20

[2] Каплунов О. Г. Співвідношення принципу змагальності та презумпції спільності майна подружжя в цивільному процесі. *The 13th International scientific and practical conference "Implementation of modern technologies in science (December 20 - 23, 2022) Varna, Bulgaria. International Science Group*. 2022. С 185-189.

подружжя, а саме особиста приватна власність дружини, чоловіка, тобто кожного з подружжя, та спільна сумісна власність подружжя.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання спільної власності подружжя, та дослідження презумпції спільної власності подружжя.

Для регулювання майнових відносин подружжя, сімейне законодавство виділяє як головну ідею всебічний захист та підтримку єдності майнових інтересів подружжя, узгодженості їхніх дій щодо володіння, користування, розпорядження, іншими словами – втілення права володіння.[1]

Слід зазначити, що із точки законодавства є спільною сумісною власністю подружжя – майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу), слід також звернути увагу на частину 2 цієї статті, яка визначає, що ж є об'єктом, а саме вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.[2]

Ознайомившись із пунктом 3 частини 1 статті 57 Сімейного кодексу, а саме: "майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто", тобто законодавець визначає приватну власність чоловіка або дружини.

Виходячи із вище наведеного, законодавець передбачає інститут презумпції спільності майна. Як зазначають А. Іванов, Ю. Біньковська "Верховний Суд у своєму рішенні у справі № 711/2302/18 від 22.01.2020 р. зауважив, що конструкція норми статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуте ними в період шлюбу. Це означатиме, що ні дружина, ні чоловік не зобов'язані доводити наявність права спільної сумісної власності на майно, набуте у шлюбі, оскільки воно вважається таким, що належить подружжю. Разом з тим зазначена презумпція може бути спростована одним із подружжя. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує. Причому якщо майно придбано під час шлюбу, то реєстрація прав на нього (транспортний засіб, житловий будинок чи іншу нерухомість) лише на ім'я

[1] Каплунов О. Г. Співвідношення принципу змагальності та презумпції спільності майна подружжя в цивільному процесі. *The 13th International scientific and practical conference "Implementation of modern technologies in science (December 20 - 23, 2022) Varna, Bulgaria. International Science Group*. 2022. С 185-189.

[2] Сімейний кодекс України: від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135 (Із змінами).

одного із подружжя не спростовує презумпцію належності його до спільної сумісної власності подружжя”[1].

Згідно із вище наведеним рішенням Верховного Суду випливає те, що зміст статей 12 та 81 Цивільного процесуального кодексу України, а саме принцип змагальності сторін розповсюджується на спори щодо спільної власності подружжя у судовому процесі. Цей принцип забезпечує повноту дослідження справи під час розгляду судом через можливості й обов’язки сторін щодо доказування своєї правоти.

Пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає принцип змагальності сторін, як обов’язковий компонент справедливого судового розгляду.[2]

Необхідно звернути увагу, що при розлученні подружжя, предметом їх спору є саме спільна власність. Стаття 69 Сімейного кодексу України вказує, що дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу[3].

Чинне законодавство не містить термін поділ спільного майна. Тоді, що ж таке поділ спільного майна подружжя? У дослідженні Павлової А., зазначається “поділ спільного майна подружжя – це зміна правого режиму спільної сумісної або спільної часткової власності на спільну часткову або приватну відповідно. В першому випадку відбувається формальний поділ майна між подружжям, оскільки визначаються частки у майні кожного із подружжя, хоча спільність майна зберігається; в другому випадку режим спільності припиняється взагалі, тобто відбувається і фактичний поділ майна між подружжям. Хоча і в цьому випадку можливою є ситуація, коли спільне майно стане приватною власністю одного із подружжя, а інший – отримає відповідну грошову компенсацію. З іншого боку виділ стосується частки одного із подружжя, тобто певного майна, яке виділяється в натурі при збереженні режиму спільності на інше майно”[4].

Іншими словами, поділ спільного майна подружжя припиняє режим спільної власності на майно та перехід у приватну власність або спільну часткову власність кожного з подружжя. Цей поділ може здійснювати за згодою дружини та чоловіка, а у разі протирічь розподіл здійснюється в судовому процесі.

За допомогою інститутів подружнього заповіту та спадкового договору, законодавство передбачає можливість визначення долі спільного майна подружжя після смерті одного з них. Як зазначають у своїй роботі

---

[1] Іванов А., Біньковська Ю. Презумпція права спільної сумісної власності подружжя. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки.* Випуск 1 (61), 2022. С. 31-35.

[2] Європейська конвенція з прав людини : від 04.11.1950 р., ратифіковано Україною 17.07.1997 р. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[3] Сімейний кодекс України: від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135 (Із змінами).

[4] Павлова А. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. С. 198-201.

А. Солдатенко, М. Юніна: “Шлюбні договори та договори наслідування дуже схожі, але мають деякі відмінності. По-перше, подружній заповіт може бути скоєно лише щодо спільного майна подружжя, а предметом спадкового договору може бути як майно подружжя, так і особисте майно одного з подружжя. По-друге, будь-хто з подружжя(як чоловік так і жінка) має право відмовитися від спільного заповіту, і така відмова має бути нотаріально посвідченою. Цивільний кодекс України не містить норми про те, що подружжя може відмовитись від спадкового договору. Розірвання в судовому порядку можливе лише на вимогу відчужувача або набувача, якщо набувач не дотримується розпорядження відчужувача. По-третє, у разі смерті одного з подружжя нотаріус забороняє передачу майна, зазначеного у заповіті подружжя. При нотаріальному посвідченні такого акту, нотаріус забороняє продаж майна, що є предметом спадкового договору, навіть якщо жоден із подружжя не помер”.

Висновок. Провівши аналіз цього дослідження слід визнати, що правове регулювання спільної власності подружжя є важливим аспектом цивільного та сімейного права, котрий забезпечує баланс інтересів кожного із подружжя, як у шлюбі так і при його розірванні. Рішення Верховного Суду вказує на те, що презумпція спільної власності надає захист правам подружжя на майно набуте під час шлюбу. Також варто акцентувати увагу на шлюбних договорах та подружніх заповітах, як можливість гнучкого регулювання спільного майна подружжя.

Вайзберг Вікторія Володимирівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЗАКЛАД ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ’ЯЗАНЬ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Заклад майна як спосіб забезпечення виконання зобов’язань є широко застосовуваним інструментом, що дозволяє кредиторам мінімізувати ризики неповернення позик, надаючи їм право звертати стягнення на закладене майно у випадку невиконання боржником своїх зобов’язань. Проте в сучасних українських реаліях цей спосіб забезпечення зустрічається з низкою проблем, які роблять його використання менш ефективним і надійним.

Однією з основних труднощів є недосконалість правової бази, яка регулює відносини щодо закладу. Нечіткість процедур і нестача ефективних механізмів захисту прав учасників створюють підґрунтя для конфліктів між кредиторами та позичальниками, а також знижують довіру до цього способу забезпечення. Окрім цього, економічна нестабільність та

військові дії в Україні призводять до додаткових ризиків: закладене майно може бути знищене або втрачене, а позичальники часто виявляються неспроможними дотримуватися фінансових зобов'язань. Це ускладнює процес повернення коштів та виконання контрактних умов, а також загрожує поглибленням соціальних і економічних проблем.

За таких умов заклад потребує глибокого дослідження як правового, так і практичного аспектів, щоб створити ефективні механізми захисту як кредиторів, так і позичальників. Пошук рішень, що дозволять удосконалити цей інструмент забезпечення виконання зобов'язань, має велике значення для стабільності фінансових відносин у сучасній Україні.

Мета дослідження: визначити ефективність закладу як способу забезпечення виконання зобов'язань у сучасних умовах, а також виявити проблеми у використанні такого цивільного інструменту та запропонувати їх вирішення.

Заклад, як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, є ефективним механізмом правового забезпечення договірних відносин, що дозволяє кредитору отримати захист від ризику невиконання зобов'язань з боку боржника. Він надає кредитору право на майно боржника як гарантію повернення боргу, дозволяючи реалізувати це майно в разі невиконання зобов'язань. Заклад регулює баланс між інтересами кредитора та боржника, підтримує фінансову стабільність та сприяє розвитку ринкових відносин, забезпечуючи водночас захист прав обох сторін.

Актуальність теми визначається тим, що сучасна правова система часто стикається з проблемами, пов'язаними з виконанням зобов'язань, особливо у випадках економічної нестабільності.

Дефініція закладу міститься в ч. 2 ст. 575 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) – «Закладом є застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом – у володіння третій особі».

Згідно зі ст. 572 ЦК України, за договором застави одна сторона (заставодавець) передає другій стороні (заставодержателю) річ у заставу, а заставодержатель набуває право в разі невиконання боржником забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами[1].

Правова природа закладу є дискусійною в юридичній науці. Одні вчені відносять його до способів забезпечення виконання зобов'язань, інші – до речових прав на чуже майно. Незважаючи на дискусії, заклад виконує функцію забезпечення виконання основного зобов'язання боржника.[2]

---

[1] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

[2] Нижний С. В. До питання про правову природу застави. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* Хмельницький, 2002. Вип. 2. С. 104–110.

Основними особливостями закладу є його речово-правовий характер, акцесорність, право слідування та диспозитивність публічної реєстрації.

Речово-правовий характер у правовідносинах застави має на увазі, що предмет застави (річ) передається у володіння заставодержателя, що забезпечує його правові можливості та захист у випадку невиконання зобов'язань заставодавцем. При цьому заставодержатель отримує речові права на предмет застави, що виражається у його праві звернути стягнення на предмет застави у разі, якщо борг не буде погашений у визначений термін. Це робить заставодержателя володільцем речового права на заставлене майно, яке має привілейоване положення у порівнянні з іншими кредиторами.

Тобто, у разі застави заставодержатель набуває можливість самостійно реалізувати заставлене майно для покриття боргу без необхідності звернення до суду (якщо це передбачено договором або законодавством). Це відрізняє речово-правові права від інших, зокрема зобов'язально-правових, де передача речі не є умовою виникнення права.

Акцесорність означає, що застава є додатковим або супутнім правовим інструментом щодо основного зобов'язання, для забезпечення якого вона встановлюється. Іншими словами, застава (або заклад) не може існувати самостійно, без основного боргового зобов'язання, яке вона гарантує. Якщо основне зобов'язання припиняється, наприклад, у результаті погашення боргу, зобов'язання за заставою теж автоматично втрачає силу.[1]

Право слідування у заставних правовідносинах означає, що заставлене майно залишається обтяженим заставою, навіть якщо його власник змінюється. Ця властивість є ключовою для заставодержателя, оскільки дозволяє йому зберігати право звернення стягнення на майно незалежно від того, хто ним володіє на даний момент. Основна мета права слідування – забезпечити виконання зобов'язань, які гарантуються заставою, незалежно від того, що відбувається з правом власності на заставлене майно.

Диспозитивність публічності описана в ч. 3 ст. 577, яка вказує, що застава рухомого майна (заклад) може бути зареєстрована на підставі заяви заставодержателя або заставодавця з внесенням запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна. Це означає, що предмет застави не підлягає обов'язковій реєстрації, але може бути зареєстрованим за волевиявленням сторін.

Проблеми виникають з оцінкою вартості майна, яке надається у заклад. Ст. 589 ЦК України передбачає, що у разі невиконання заставодавцем своїх зобов'язань заставодержатель має право реалізувати предмет закладу для погашення заборгованості. Однак відсутність чітких і

[1] Цивільне право України. Підручник. Частина 2. Особлива за редакцією проф. Р.Б. Шишки. Київ, ТОВ «Видавництво Ліра-К». 2018. 996 с.

загальноприйнятих методик оцінки майна призводить до ситуацій, коли його вартість може бути переоцінена або недооцінена. Це створює конфлікти між сторонами, оскільки кредитор може не отримати повного задоволення своїх вимог, а боржник може втратити надлишкову вартість свого майна.

Складною залишається й процедура реалізації предмета закладу, що вимагає значного часу та судових витрат. Законодавчі обмеження нерідко вимагають судового розгляду перед реалізацією предмета закладу, особливо коли є незгода між сторонами. Боржники часто оскаржують законність дій кредиторів у суді, затягуючи розгляд справи та збільшуючи витрати для обох сторін. Це знижує ефективність закладу як інструменту забезпечення.

Проблеми посилюються через недобросовісну поведінку як боржників, так і кредиторів. Боржники можуть приховувати майно, здійснювати фіктивні передачі прав власності або діяти з іншими шахрайськими намірами, а кредитори можуть зловживати своїми правами, домагаючись незаконного стягнення майна. До цього призводить також низький рівень правової культури, коли багато учасників угод не повною мірою розуміють свої права та обов’язки щодо закладу, що сприяє збільшенню випадків зловживання та ускладнює вирішення спорів.

Для вирішення цих проблем потрібні заходи вдосконалення. По-перше, слід розробка чітких методик оцінки вартості майна, яке надається у заклад. Державні стандарти оцінки дозволять об’єктивніше визначати цінність активів, уникати суб’єктивізму та мінімізувати конфлікти між кредитором і боржником.

Крім того, для підвищення ефективності закладу потрібно спростити механізм реалізації предмета закладу, дозволяючи кредиторам використовувати процедури позасудового стягнення. Це скоротить час, потрібний для повернення кредитів, а також зменшить витрати на судовий процес. Важливо забезпечити захист прав добросовісних боржників шляхом надання їм можливості реструктуризації боргу або продажу предмета закладу на конкурентних засадах.[1]

Висновок. Заклад є однією з ключових форм забезпечення виконання зобов’язань у сучасній правовій системі України. Цей інститут дозволяє кредиторам отримати реальні гарантії повернення боргу та мінімізувати ризики неплатоспроможності боржників. Заклад сприяє економічній стабільності. Однак практика використання закладу в Україні виявляє низку проблем, які суттєво знижують ефективність цього способу захисту прав

[1] Пучковська І. Й. Про особисті та речові види забезпечення виконання зобов'зання. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. 465 АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 19 лют. 2016 р.).* Харків: Право, 2016. С. 144 -147.

кредиторів. Це зумовлює необхідність глибокого аналізу і реформування як на рівні законодавства, так і в процедурному аспекті.

Головащенко Ірина Юріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРИНЦИП ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

У сучасному суспільстві гендерна рівність є одним із ключових принципів, який сприяє побудові справедливих і стійких трудових відносин. Рівність між чоловіками та жінками у сфері праці не тільки забезпечує реалізацію базових прав людини, але й робить значний внесок у соціально-економічний розвиток суспільства. Гендерна рівність у трудових правовідносинах передбачає відсутність дискримінації за статевою ознакою, рівний доступ до можливостей працевлаштування, оплати праці, професійного розвитку та умов роботи для всіх працівників незалежно від статі.

Незважаючи на значний прогрес у цьому напрямку, питання гендерної рівності на ринку праці досі є актуальним. Вплив стереотипів, нерівномірний доступ до керівних посад, гендерний розрив в оплаті праці та обмежені можливості професійного розвитку для жінок – усе це свідчить про наявність бар'єрів, які потребують подолання. Для цього важливо розглядати принцип гендерної рівності як правову норму, закріплену в національних і міжнародних актах, а також як основу для розробки й реалізації політик, що забезпечують рівність у трудових правовідносинах. У даних тезах буде розглянуто сутність принципу гендерної рівності, його правові підстави, а також сучасні виклики та перспективи впровадження рівності між статями у сфері трудових відносин.

Гендерна рівність у трудових правовідносинах регулюється як на міжнародному, так і на національному рівнях. Наведемо основні нормативні документи, що стосуються цього питання:

1. Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять». Ця Конвенція визначає поняття дискримінації та зобов'язує держави-члени МОП боротися з будь-якою дискримінацією в сфері праці, зокрема через заходи щодо забезпечення гендерної рівності в трудових відносинах.

2. Конвенція МОП № 100 «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності», що встановлює вимогу щодо рівної оплати праці незалежно від статі, що є важливою частиною забезпечення гендерної рівності на робочих місцях.

3. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), яка охоплює широке коло прав жінок, зокрема в контексті праці, та передбачає зобов'язання для держав-учасниць забезпечувати рівний доступ жінок до всіх аспектів трудових відносин.

4. Цілі сталого розвитку ООН, зокрема, «Ціль № 5: Гендерна рівність». Так, ООН закликає до досягнення гендерної рівності та розширення можливостей жінок у різних сферах, у тому числі у праці. Гендерна рівність є одним із основних завдань сталого розвитку, що підтримується у багатьох міжнародних програмах.

Основні принципи рівності прав і недискримінації, які регулюють питання гендерної рівності в сфері праці, встановлені в Конституції України, Кодексі законів про працю, України, в Законах України, а також у підзаконних актах і міжнародних договорах, ратифікованих Україною. Конституція України є базовим документом, що гарантує рівність прав для всіх громадян незалежно від статі. Зокрема, стаття 21 Конституції проголошує рівність прав і свобод людини, а стаття 24 конкретизує, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується на законодавчому рівні, в тому числі шляхом надання рівних можливостей у працевлаштуванні, оплаті праці, умовах роботи і просуванні по службі. Ці положення створюють базу для розвитку законодавчих ініціатив, спрямованих на подолання гендерної нерівності у сфері праці. Кодекс законів про працю України (КЗпП) містить окремі статті, спрямовані на забезпечення рівності трудових прав для чоловіків і жінок. Зокрема, у статті 2-1 КЗпП закріплена заборона дискримінації у сфері праці за ознакою статі, а стаття 21 закріплює рівні права при укладенні трудового договору. Крім того, в Кодексі вказано на недопустимість будь-якої дискримінації при визначенні умов праці, забезпеченні можливостей для професійного розвитку та у процесі припинення трудових відносин.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» створює правові передумови для підтримки гендерної рівності, встановлюючи гарантії рівного доступу до послуг, професійної діяльності та прийняття рішень. Цей Закон також визначає поняття гендерної дискримінації та встановлює відповідальність за порушення рівності прав жінок і чоловіків. Відповідно до статті 17 цього Закону, роботодавці зобов'язані створювати умови, що забезпечують рівний доступ до зайнятості, а також не допускати проявів гендерної дискримінації у сфері праці. Законодавство України про боротьбу з дискримінацією доповнює систему захисту прав жінок і чоловіків у трудовій сфері. Наприклад, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначає дискримінацію за статевою ознакою як порушення рівності прав і передбачає механізми захисту від дискримінації в трудових відносинах. Аналітичні оцінки та правові висновки вказують на наявність проблем із практичною реалізацією норм, що регулюють гендерну рівність.

Незважаючи на наявність розгалуженої правової бази, гендерний розрив в оплаті праці, обмежений доступ жінок до керівних посад і обмежені можливості для кар'єрного росту вказують на необхідність вдосконалення законодавчих механізмів. Національні звіти Міністерства соціальної політики України свідчать про необхідність додаткових заходів, таких як зміцнення контролю за дотриманням законодавства і розробка програм, що сприяють створенню рівних умов для всіх працівників незалежно від статі. Для вирішення проблеми гендерної нерівності в трудових відносинах необхідне посилення механізмів контролю за виконанням вже існуючих норм, а також розробка додаткових заходів, спрямованих на підтримку гендерної рівності на робочому місці. Одним із ключових напрямів вдосконалення може бути створення дієвих інструментів для виявлення та подолання гендерної дискримінації, зокрема у вигляді моніторингових програм, які регулярно аналізували б дотримання принципів рівності в компаніях різних форм власності. Також доцільно розширити заходи, спрямовані на подолання стереотипів у трудових відносинах. Інформаційні та освітні кампанії з питань гендерної рівності можуть сприяти зменшенню упередженого ставлення до жінок у певних професіях, а також підвищити обізнаність роботодавців і працівників щодо необхідності дотримання рівних прав. Крім того, доцільно запровадити обов'язкове гендерне навчання для кадрових служб, що сприятиме більш об'єктивному підходу до процесу підбору персоналу, формування умов праці та кар'єрного зростання. Додатковим інструментом може стати запровадження практики щорічної звітності компаній про заходи щодо забезпечення гендерної рівності на робочому місці, включаючи інформацію про гендерний склад персоналу, гендерний розрив в оплаті праці та кількість жінок на керівних посадах. Це дозволить підвищити прозорість трудових відносин і сприятиме виявленню системних проблем на рівні організацій.

Отже, вдосконалення нормативної бази та введення нових механізмів контролю і стимулювання рівних умов для всіх працівників є необхідним кроком для зменшення гендерного дисбалансу в трудових правовідносинах. Ефективна реалізація законодавства щодо гендерної рівності в Україні потребує системного підходу, який включатиме як законодавчі, так і соціально-економічні заходи, що дозволять створити рівні можливості для професійного розвитку, незалежно від статі.

***Горлач Софія Олегівна*,**
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПЛАТФОРМНИХ ПРАЦІВНИКІВ

(науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева)

Сучасний ринок праці зазнає значних змін через розвиток цифрових технологій, які формують нові економічні реалії. Однією з головних тенденцій є гіг-економіка – модель, що базується на короткострокових завданнях або проєктній роботі через цифрові платформи без формальних трудових відносин. Це дозволяє працівникам обирати завдання та працювати на гнучких умовах, що на перший погляд виглядає привабливо. Однак така модель підриває традиційні трудові відносини. Платформні працівники позбавлені багатьох прав і гарантій, оскільки вважаються самозайнятими або незалежними підрядниками. Сутність гіг-економіки полягає у використанні працівників на короткострокові завдання через цифрові платформи, що дозволяє уникати укладання традиційних трудових договорів та соціальних зобов'язань.[1]

Відсутність офіційного статусу позбавляє їх соціальних гарантій, таких як оплачувані відпустки, лікарняні, пенсійне забезпечення.[2] Платформні працівники не можуть розраховувати на стабільну заробітну плату і доступ до системи соціального захисту. Гнучкість, яку обіцяє гіг-економіка, часто є ілюзією через нестабільність кількості замовлень і непередбачуваність доходів. Платформи використовують алгоритми для контролю доступу до замовлень і рівня оплати, що робить працівників залежними від умов, на які вони не можуть впливати. Це створює нерівність між платформами та працівниками, які змушені приймати несприятливі умови. Уряди різних країн намагаються регулювати статус платформних працівників, щоб надати їм більше прав. Однак цей процес стикається з опором з боку великих платформ, що аргументують свою позицію незалежністю працівників. Нажаль в Україні теж наявна проблема відсутності НПА, який би регулював роботу платформних працівників та забезпечував їх правами та обов'язками, що тягне за собою багато правових проблем.

Відсутність правового статусу є однією з найсерйозніших проблем, з якими стикаються платформні працівники у сучасному ринку праці. Багато з них формально вважаються самозайнятими або незалежними підрядниками, що дозволяє уникати їх офіційного працевлаштування в

[1] Краус К. М. *Ecosystem of Gig-economics and entrepreneurial university: evolutionary synergy of "virus innovation" and "digital jump"* Ефективна економіка. 2020. № 2. URL: DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.3

[2] Зуб І. В. Гіг контракт: до питання про природу договору. Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави : матеріали міжнар. наук.- практ. конф., м. Київ, 20 квіт. 2021р. Київ, 2021. С. 192-195.

традиційному розумінні цього терміну. Це означає, що між працівником і платформою немає трудового договору, а отже, відсутні юридичні зобов'язання з боку платформи перед працівником. Цей статус самозайнятості дозволяє платформам уникати виконання багатьох важливих обов'язків, які покладаються на звичайних роботодавців. Одним з прикладів є справа «Tribunal Supremo de España (2021) – Glovo», коли працівники Glovo вимагали визнати їх, як самозайнятих або штатних працівників. Верховний Суд постановив, що працівники Glovo є найманими працівниками, а не незалежними підрядниками, і повинні отримувати соціальні пільги, включаючи внески до системи соціального страхування.[1]

Однією з найбільших проблем є відсутність соціальних гарантій і системи захисту, які забезпечують звичайні трудові відносини. Платформні працівники залишаються поза межами системи соціального захисту, що особливо критично у випадках економічних або життєвих потрясінь, таких як хвороба, травма чи втрата доходу через зменшення кількості замовлень. Вони не можуть розраховувати на допомогу від держави у вигляді страхових виплат чи соціальної підтримки, як це роблять працівники з офіційними контрактами. Відсутність таких гарантій змушує платформних працівників самостійно нести всі ризики, пов'язані з нестабільністю доходу, непередбаченими витратами або робочими умовами.[2]

Ця ситуація значно підвищує вразливість платформних працівників до економічних ризиків. Вони залишаються залежними від коливань попиту на ринку праці, що ускладнює планування особистого і професійного життя. Оскільки платформи контролюють доступ до завдань через алгоритми, працівники можуть не отримати стабільного або прогнозованого доходу, а у випадках зниження попиту їхній дохід може суттєво скоротитися. Це означає, що працівники можуть опинитися в ситуації, коли вони не мають змоги покрити базові витрати, такі як оплата житла або медичне обслуговування.

Таким чином, відсутність правового статусу платформних працівників створює глибокий розрив між традиційними трудовими відносинами і новими моделями зайнятості, що призводить до соціальної незахищеності та ризиків для мільйонів людей, які працюють у гіг-економіці.

Відсутність чітких правил щодо робочого часу є серйозною проблемою для платформних працівників. Гнучкість графіка, яка на перший погляд виглядає перевагою, на практиці часто призводить до нестабільності замовлень і непередбачуваного графіка. Працівники

[1] Monereo Pérez, José Luis, Martín Muñoz, María Rosa, Revista de Jurisprudencia Laboral. Número 9/2020, 2020. URL: https://www.boe.es/biblioteca_juridica/anuarios_derecho/abrir_pdf.php?id=ANU-L-2020-0000000 1084.

[2] Вітлінській, В. В., Слабко, М. В. (2018), Ризики переходу до гіг-економіки. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/25916/ZE_2018_21.pdf.

змушені постійно перебувати «в режимі очікування» і можуть працювати значно більше, ніж планували, щоб заробити достатньо. Це часто призводить до перевантаження, втоми і втрати можливості планувати особистий час.

Через непередбачуваність замовлень працівники можуть бути змушені працювати вночі, у вихідні або свята, що впливає на їхнє фізичне і психічне здоров'я. Нестабільність графіка також позбавляє працівників прогнозованості доходів, що призводить до фінансового стресу. У КЗпП виділений цілий Розділ «Робочий час», проте він регулює традиційні трудові відносини, тоді як у гіг-економіці подібні гарантії часто відсутні, що негативно впливає на якість життя працівників.

Платформні працівники стикаються з нерівністю в доступі до соціальних гарантій порівняно з традиційними працівниками. У КЗпП ст.74 вказує про щорічні відпустки, ст. 123 вказує про гарантії для працівників, що направляють на обстеження до медичного закладу, ст. 253- 256 – про державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення і всіх ці гарантії належать традиційним працівникам. Платформні ж працівники, будучи самозайнятими, позбавлені цих переваг, а вся відповідальність за соціальне забезпечення лягає на них самих. Через відсутність трудового договору платформні працівники не отримують соціальні внески та не можуть розраховувати на компенсації в разі травм або хвороб. Багато платформ, такі як Uber Eats, Glovo чи Wolt, організовують роботу кур'єрів як незалежних підрядників, щоб уникнути правових зобов'язань щодо страхування чи медичних виплат у разі нещасного випадку. Якщо кур'єр на платформі доставки їжі потрапляє в ДТП, платформа не зобов'язана покривати медичні витрати або виплачувати компенсації за втрату працездатності, оскільки платформи позиціонують своїх працівників як «independent contractors», що знімає з них відповідальність за соціальні гарантії та охорону здоров'я працівника.

У деяких країнах, таких як Франція, Іспанія, Велика Британія, вже почали впроваджувати зміни, визнаючи платформних працівників найманими, що дає їм право на соціальні гарантії.[1] Однак процес іде повільно, оскільки платформи опираються змінам, стверджуючи, що це порушить їхню бізнес-модель, засновану на гнучкості та незалежності працівників. Гіг-економіка дає свободу, але також створює фінансову вразливість і невизначеність. Без чітких законодавчих механізмів платформні працівники залишатимуться без належного соціального захисту.

Однією з головних перешкод для платформних працівників є відсутність можливості об'єднуватися в профспілки. Більшість працівників працюють як самозайняті, що виключає їх із правового поля, яке регулює

[1] De Stefano, V. (2016). *The Rise of the "Just-in-Time Workforce": On-Demand Work, Crowdwork, and Labor Protection in the "Gig-Economy"*. Comparative Labor Law & Policy Journal, 37(3), 471-504.

діяльність профспілок. Робота через платформи, як-от Uber чи Bolt, передбачає індивідуальну діяльність, що ускладнює комунікацію між працівниками та організацію колективних дій. Платформи створюють ніби «дистанційнцу» роботу , щоб уникнути зобов'язань перед працівниками, заперечуючи можливість їхнього об'єднання в профспілки. Юридичні аспекти також ускладнюють організацію профспілок, оскільки законодавство часто ґрунтується на традиційних трудових договорах, наприклад ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».[1]

Проте в деяких країнах, таких як Іспанія та Велика Британія, з'являються ініціативи щодо створення «гіг-профспілок» для захисту прав працівників. Хоча ці ініціативи ще рідко завершуються успіхом, вони привертають увагу до проблем платформних працівників і спонукають до змін у правовому полі.[2]

Таким чином, проблеми платформних працівників у сфері трудового права є складними і багатогранними. Основні з них включають невизначеність правового статусу, нестабільність доходів, відсутність соціальних гарантій і неможливість колективного захисту прав. Вирішення цих проблем вимагає перегляду КЗпП КЗпП України і впровадження статей, які враховуватимуть специфіку зайнятості в умовах цифрової економіки.

Для забезпечення належного рівня захисту прав працівників також необхідно створити нормативно-правовий акт, який буде чітко визначати статус платформних працівників і забезпечувала їм соціальні гарантії, мінімальні стандарти оплати праці та можливість організації профспілок. Без таких змін гіг-економіка залишатиметься джерелом правових і соціальних викликів, що і далі буде підривати стабільність трудових відносин і якість життя працівників.

Гречанівська Вікторія Володимирівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

СТЯГНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ НА КОРИСТЬ БОРЖНИКА ПРИ СКАСУВАННІ СУДОВОГО НАКАЗУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)

Сьогодні набули поширення справи про скасування судового наказу. Можливість боржника скасувати рішення, яким, як він вважає, з нього необґрунтовано стягнуто грошові кошти, відповідає принципу

[1] Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text

[2] Heeks, R., & Nichol, C. (2020). *Digital Labour Platforms and the New World of Work: How to Regulate "Gig" Employment.* The European Journal of Development Research, 32(1), 280-298.

верховенства права, людиноцентризму і надає можливість уникнути порушення прав і свобод осіб.

Як відомо, на підставі п. 1 ч. 5 ст. 170 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) боржник, при подачі заяви про скасування судового наказу зобов'язаний надати документ, що підтверджує сплату судового збору[1]. І нерідко у таких заявах особи просять стягнути вказану суму із стягувача. Здавалося б, усі процесуальні питання розгляду даної категорії справ достатньо точно викладенні в розділі ІІ ЦПК України «Наказне провадження». Однак існує різна практика суддів щодо можливості стягнення на користь боржника суми судового збору при ухваленні рішення про скасування судового наказу.

Зокрема, ухвалою від 15.04.2022 р. у справі № 137/253/22 суддя Літинського районного суду Вінницької області задовільнив вказані вимоги особи. У своєму рішенні вказував, що витрати, які поніс боржник при подачі заяви про скасування судового наказу, не врегульовано спеціальними нормами права, а отже до цих витрат, можуть бути застосовані загальні норми процесуального права, якою є стаття 141 ЦПК України, яка регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону)[2]. Аналогічні рішення були винесенні Луцьким міськрайонним судом Волинської області (ухвала від 16.09.2024 р. у справі № 161/15862/24), Ленінським районним судом міста Миколаєва (ухвала від 09.04.2024 р. у справі № 489/3642/23) та ін.

Разом з тим, в іншій справі № 137/115/24 суддя Літинського районного суду ухвалою від 14.02.2024 р. відмовив боржнику у стягненні судового збору. Своє рішення мотивував тим, що «ЦПК України не містить визначеного порядку розподілу судових витрат між учасниками наказного провадження, зокрема, не містить норми, відповідно до якої у випадку скасування судового наказу на заявника, за судовим наказом, покладався би обов'язок відшкодування боржнику судових витрат. Отже, судові витрати підлягають розподілу тільки за результатами розгляду справи. У справі наказного провадження спір між стягувачем та боржником суд не вирішує, а тому підстави для розподілу судових витрат відсутні. Отже саме по собі звернення кредитора (стягувача) з такою заявою до суду про видачу судового наказу не свідчить про необґрунтованість дій останнього (зловживання своїми правами), що могло б бути підставою для стягнення судових витрат, оскільки зазначене є його диспозитивним правом, передбаченим процесуальним законодавством. Однак боржник не

[1] Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

[2] Рішення Літинського районного суду Вінницької області від 15.04.2022 року у справі № 137/253/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103964942.

позбавлений права стягнути відповідні витрати зі стягувача (заявника) в порядку позовного провадження»[1].

Схожу аргументацію, відмовляючи боржникові у стягненні судового збору, використовували судді Заводського районного суду м. Миколаєва в ухвалі від 05.09.2024 р. у справі № 487/6648/24, Кузнецовського міського суду в ухвалі від 21.06.2024 р. у справі № 565/964/24 та інші.

Така суперечлива практика є неприпустимою, адже, по-перше, у такому випадку відбувається порушення принципу рівності та правової визначеності як однієї найважливіших складових принципу верховенства права. Основний його зміст полягає у доступності нормативних актів, їх несуперечливості, відсутності прогалин, обов'язковому оприлюдненні нормативних актів, єдності у застосуванні закону, правилі res judicata (вимога остаточності судових рішень), вимозі беззворотної реалізації судових рішень, тобто необхідності забезпечення їх виконання[2].

По-друге, звісно, певні розбіжності завжди існуватимуть в українській судовій системі, адже не всі справи та обставини у них є абсолютно однаковими. Однак важливо, щоб такі розбіжності в позиціях суддів не мали глибинного характеру.

По-третє, вважаємо, що така практика склалася через відсутність певної правової норми у розділі ІІ «Наказне провадження» ЦПК України стосовно регулювання даного питання. Адже, на нашу думку, якщо б існувала норма, яка б чітко вказувала на можливість або неможливість стягнення судового збору на користь боржника при винесені ухвали про скасування судового наказу, то всі суперечки втратили б сенс.

Погоджуємося з позицією щодо відмови у стягненні судового збору на користь боржника при ухваленні рішення про скасування судового наказу. Згідно з п. 12 ч. 2 ст. 2 ЦПК України відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення є одним із найважливіших принципів цивільного процесу. Аналіз загальних цивільно-процесуальних норм вказує на те, що судові витрати, зокрема стягнення судового збору, підлягають розподілу між сторонами у позовному провадженні у разі вирішення спору по суті. Однак особливістю справ наказного провадження є безспірність заявлених вимог і відповідно спрощена процедура розгляду даної категорії справ. Заявлення вимоги про стягнення судового збору боржником, в силу особливостей процедури розгляду справ про скасування судового наказу, позбавить стягувача можливості заперечувати проти них, захищати свої права та інтереси.

---

[1] Рішення Літинського районного суду Вінницької області від 14.02.2024 року у справі № 137/115/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116976370.

[2] Цивільний процес. Навч. посібник. / уклад. К.В. Гусаров, М.В. Жушман, С.О. Кравцов та ін.; за заг. ред. проф. К.В. Гусарова. Харків: ТОВ «Оберіг», 2020. 229 с. URL: https://nlu.edu.ua/depart/kafedra-czyvilnogo-proczesu/.

Тому пропонуємо доповнити частину 3 статті 171 ЦПК України абзацом 2 такого змісту: «При задоволенні заяви про скасування судового наказу, судовий збір, який було сплачено боржником при подачі заяви, поверненню не підлягає. Боржник має право стягнути відповідні витрати зі стягувача (заявника) в порядку позовного провадження».

Отже, доповнення ЦПК України нормою, яка регулює можливість повернення судового збору при винесенні рішення про скасування судового наказу, дозволить внести ясність у вказане питання, подолати суперечливу практику, яка склалася на сьогоднішній день та забезпечити захист прав та інтересів особи.

***Деребуха Анна Євгеніївна*,**
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ТРУДОВІ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВНАСЛІДОК БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Амелічева Л.П.)

Питання захисту трудових прав працівників набуває особливої актуальності в умовах ринкової економіки, коли банкрутство підприємств стає нерідким явищем. В Україні, як і в багатьох інших країнах, процеси банкрутства впливають не лише на економічний сектор держави, але й безпосередньо торкаються прав працівників. Звільнення працівників та захист їх прав внаслідок банкрутства підприємства є питанням, яке потребує розгляду та доповнень у законодавстві України.

Конституція України, як основний закон держави, статтею 43 гарантує кожному право на працю, що включає свободу вибору роботи, справедливі та сприятливі умови праці, а також захист від незаконного звільнення.[1] Це право є основоположним у випадках банкрутства підприємств, коли працівники стикаються з ризиком втрати роботи.

На сьогодні в Україні основним нормативно-правовим актом, що регулює трудові відносини, є Кодекс законів про працю України (КЗпП). Стаття 40 цього Кодексу встановлює причини, внаслідок яких може бути розірваний трудовий договір з ініціативи роботодавця. У пункті 1 цієї статті йдеться, що договір може бути розірваний в результаті змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації та банкрутства. Тобто звільнення працівників внаслідок банкрутства підприємства є законним. У статті 44 КЗпП йдеться про вихідну допомогу, яка надається звільненому працівникові, в тому числі в наслідок банкрутства. Ця вихідна допомога виплачується у розмірі не менше середнього місячного заробітку.

[1] Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 18.10.2024).

Це є одним із прав, які мають такі працівники. Також статтею 47 закріплюється обов'язок роботодавця провести розрахунок з працівником, що включає в себе видачу працівникові копію наказу (розпорядження) про звільнення, письмове повідомлення про нараховані та виплачені йому суми при звільненні та провести з ним розрахунок, а також внести на вимогу працівника записи про звільнення до трудової книжки, що відповідно породжує право в працівника вимагати виконання цього обов'язку з боку роботодавця. Це працює і у випадку звільнення безпосередньо внаслідок банкрутства підприємства, адже це є однією з підстав звільнення.[1]

Ще одним кодексом, який регулює трудові правовідносини є Кодекс України з процедур банкрутства. Статтею 1 визначається, що банкрутство – визнана господарським судом нездатність боржника, крім страховика або кредитної спілки, відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури або процедури погашення боргів боржника, а також віднесення страховика або кредитної спілки відповідно до рішення Національного банку України до категорії неплатоспроможних відповідно до Закону України "Про страхування"[2] або Закону України "Про кредитні спілки"[3]. Статтею 66 цього Кодексу закріплюються пільги і компенсації звільненим працівникам, а саме: звільнення працівників боржника може здійснюватися після відкриття провадження у справі про банкрутство та призначення господарським судом розпорядника майна відповідно до вимог законодавства про працю. Вихідна допомога звільненим працівникам боржника виплачується арбітражним керуючим у порядку та розмірах, встановлених законодавством про працю та зайнятість населення. Відповідно до цього працівники мають право вимагати законодавчого закріплення банкрутства підприємства та вихідну допомогу.[4]

Оформлення звільнення повинно бути юридично правильним, з дотриманням процедур, передбачених КЗпП, включаючи видання наказу про звільнення та проведення певного розрахунку з працівниками.

Закон України «Про зайнятість населення» гарантує допомогу в пошуку роботи населенню, в тому числі і працівникам, які були звільнені внаслідок банкрутства підприємства. Такі працівники можуть звернутися в Державну службу зайнятості, та отримати статус безробітного, внаслідок

[1] Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 27 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 18.10.2024).
[2] Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX : станом на 20 черв. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text (дата звернення: 18.10.2024).
[3] Про кредитні спілки : Закон України від 14.07.2023 № 3254-IX : станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text (дата звернення: 18.10.2024).
[4] Кодекс України з процедур банкрутства : Кодекс України від 18.10.2018 № 2597-VIII : станом на 21 черв. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text (дата звернення: 18.10.2024).

чого Служба допоможе їм на законних підставах знайти нову роботу, яка буде підходяща, виходячи в місця та професії людини на минулій роботі. Відповідно до цього, це є виключним правом працівника.[1]

Норми Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» також врегульовує питання проведення розрахунків з оплати праці та з деяких інших підстав між підприємством і найманими працівниками в разі ліквідації такого підприємства у зв'язку з визнанням його банкрутом. Так, частиною 2 статті 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», встановлюється обов'язок ліквідатора виплатити найманим працівникам, які звільняються у зв'язку з ліквідацією підприємства внаслідок визнання його банкрутом, вихідну допомогу. Тобто це ще один закон, який може слугувати підставою виплати вихідної допомоги звільненому працівнику на основі його права та законодавства України. Слід зазначити, що частина 2 статті 41 цього Закону встановлює першочерговий характер виплати зазначеної вихідної допомоги порівняно з іншими видами розрахунків за зобов'язаннями банкрута за рахунок коштів, одержаних від продажу майна банкрута, або отриманого для цієї мети кредиту. [2]

Працівники за вимогами щодо виплати заробітної плати мають право протягом тридцяти днів від дня офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують.

Отже, проаналізувавши чинне законодавство України щодо питання прав працівників, яких було звільнено внаслідок банкрутства підприємства, можна зробити наступні висновки. Є достатньо нормативно-правових актів, які регулюють права таких працівників. Більшість з них закріплює та гарантує основне право – на вихідну допомогу. Розмір такої допомоги зазначений законодавством України, проте на сьогодні можна було б збільшити суму. Ці кошти повинні були б компенсувати та забезпечити витрати, поки звільнений працівник не знайшов би роботу, в тому числі і за допомогою Державної служби зайнятості, а також забезпечити перший місяць роботи, поки працівник не отримає першу зарплатню на новій роботі. Можна було б вирахувати кількість таких випадків, середній час пошуку нової роботи, кількість звернень у Службу, проаналізувати, та зробити відповідні висновки щодо збільшення цієї вихідної допомоги.

[1] Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI : станом на 3 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text (дата звернення: 09.11.2024).
[2] Про Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (у редакції Закону України від 22.12.2011 № 4212-VI) : Лист Вищ. госп. суду України від 28.03.2013 № 01-06/606/2013 : станом на 21 лип. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_606600-13#Text (дата звернення: 09.11.2024).

Також варто враховувати і теперішній стан в країні, враховуючи і невелику кількість робочих місць.

Дудник Вікторія Володимирівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВА ТА СТАТУС ТВАРИН ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Питання прав і статусу тварин у цивільному праві набуває все більшої актуальності у світлі зростаючого інтересу до етичних і гуманістичних аспектів поводження з тваринами. Протягом століть вони розглядалися лише як об'єкти, що належать до правовідносин у сфері власності, в яких власник має право вчиняти всі дії в межах закону. Проте з розвитком сучасної правової думки та поширенням ідей зоозахисту підхід до правового статусу тварин змінюється. Це зумовлює необхідність переосмислення правової природи тварин, їхнього статусу в цивільних правовідносинах та можливості гарантування прав тварин за допомогою правових механізмів, що актуалізує дослідження даного питання.

Згідно з чинними нормами законодавства, тварини підпадають під визначення речі, а отже, їхній статус регулюється нормами, що стосуються правомочностей власника речі. Такий підхід не враховує морально-етичних аспектів та не відповідає сучасним уявленням про гуманізм і захист тварин, що піддаються експлуатації.

Пропонується розглянути визначення поняття «тварина», яке надано у Законі України «Про захист тварин від жорсткого поводження». Тварини – це біологічні об'єкти, що належать до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові[1].

Стаття 180 Цивільного кодексу України встановлює, що тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом[2].

Отже, законодавець встановив, що тварина є об'єктом речового права, на який може поширюватися право власності, а також його основні елементи: право володіння, користування та розпорядження. Однак залишається досить суперечливим питання щодо трактування цієї норми. Виникає дилема: чи можна вважати тварину річчю на рівні з іншими

[1]Про захист тварин від жорсткого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 27. Ст. 230.
[2] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

об’єктами цивільних правовідносин (оскільки на неї поширюється правовий режим речі), чи все ж вона є живою істотою, наділеною особливим статусом у цивільних правовідносинах.

Є дуже багато дискусій стосовно того, що тварина не може бути річчю, тому що їй притаманна така низка ознак:

1) тварини є живими істотами, тобто вони відчувають емоції, такі як негативні больові відчуття від зовнішніх подразників;

2) тварини можуть проявляти волю, яку вони реалізують через відчуття прив’язаності, що у деяких випадках виступає необхідною умовою для зміни суб’єктного складу правовідносин;

3) тваринам необхідно харчуватися, при чому органічними з’єднаннями, без регулярного вживання яких настає загибель;

4) тваринам властиві клички, що надає їм значимість та виділяє серед інших речей[1].

Зазначені ознаки свідчать про те, що тварини мають особливі якості, які не можуть бути повністю охоплені традиційним поняттям "речі" у цивільному праві. Їхні особливості, пов’язані з емоціями, поведінкою та фізіологічними потребами, вказують на те, що тварини є живими істотами з власними інтересами, що виходять за межі традиційних прав власника на користування, володіння і розпорядження майном. Це ставить під сумнів доцільність застосування до них режиму речового права у класичному розумінні.

У зв’язку з цим постає питання про необхідність перегляду правового статусу тварин у цивільних правовідносинах. Сучасні юридичні підходи мають враховувати ці особливості та забезпечувати належний баланс між правами власника і необхідністю захисту інтересів самих тварин. Такий перегляд може включати:

1) запровадження окремих норм, які б визнавали специфічний правовий статус тварин;

2) обмеження прав власника щодо тварини з метою захисту її благополуччя;

3) прийняття правових актів, які б зобов’язували власників забезпечувати належні умови утримання та поводження з тваринами.

Це питання є предметом активних наукових дискусій, і подальші зміни в законодавстві можуть суттєво вплинути на правовий режим тварин у цивільному праві.

Пропонується розглянути міжнародний досвід іноземних держав. Повторимося, що в Україні тварина визнається річчю, тому «річ» офіційно не можуть захистити сторонні люди чи організації. Але наприклад в Швейцарії законодавчо введена посада «адвоката тварин» та прийнято Закони про Права тварин, де регламентується поводження з домашніми та

[1] Спектор О.М. Тварина як особливий об’єкт речових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 3 (9), 2015. С. 70-71. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2015/15.pdf

дикими тваринами. Тварини наділяються правами, і «адвокат тварин» контролює дотримання цих прав їх власниками. Так само у Німеччині існує законодавча галузь права і професія – «Захисник тварин». Адвокати, що працюють в цій галузі, можуть виступати як в разі порушення прав тварин від господарів такої тварини, так і в звичайних випадках знущання над тваринами.

В свою чергу Іспанія має багато норм Кримінального кодексу, які відповідають за кримінальні покарання за порушення прав тварин, наприклад:

1. Стаття 337.2: злочини (зловживання) проти тварин, що призвели до тяжких травм, а також жорстоке поводження з тваринами в присутності неповнолітніх. Покарання: від 9 місяців до року в'язниці, заборона від 1 до 3 років на здійснення професійної діяльності в будь-якому бізнесі, пов'язаному з тваринами (дискваліфікація).

2. Стаття 337.3: злочини проти тварин, що призвели до смерті. Покарання: від 6 до 18 місяців в'язниці, заборона від 1 до 3 років на здійснення професійної діяльності в будь-якому бізнесі, пов'язаному з тваринами.

3. Стаття 337.1: злочини сексуального характеру проти тварини. Покарання: позбавлення волі на строк від 3 місяців до 1 року, заборона від 1 до 3 років на здійснення професійної діяльності в будь-якому бізнесі, пов'язаному з тваринами[1].

Тим часом в Україні на випадок такого злочину Кримінальний кодекс України містить статтю 299, яка зазначає: знущання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, – караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців. Ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього, – караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років[2]. Однак, ця стаття не стає перешкодою для правопорушень. За статистикою, в Україні кожні півроку порушують близько 30 кримінальних справ за ст. 299 Кримінального кодексу України, але, на жаль, домогтися перемоги в суді над такими злочинцями майже неможливо.

Підсумовуючи, питання прав та статусу тварин у цивільному праві є надзвичайно актуальним у контексті розвитку сучасного суспільства та правової системи. Незважаючи на певні кроки України у напрямку захисту тварин, зокрема через запровадження законодавчих норм, зокрема ст. 299

[1] Закони про міські тварини у світі. *Платформа розвитку міст*.
URL: http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/242

[2] Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131.

Кримінального кодексу України, існуючі правові механізми є недостатньо ефективними. Більшість кримінальних справ щодо жорстокого поводження з тваринами не призводить до належних покарань, що свідчить про необхідність більш жорстких санкцій та більш ефективних механізмів правового захисту.

Отже, було проаналізовано статус тварин у цивільному праві як в Україні, так і за кордоном. В розвинених іноземних державах тварини займають вище становище та мають більший перелік прав та гарантований законами захист. Тим часом Україні потрібно провести ще багато роботи над удосконаленням законодавства у цій сфері, зокрема, щодо розробки норм, які б визнавали тварин не просто об'єктами правовідносин, а живими істотами з особливим правовим статусом. Також важливо забезпечити реальне виконання існуючих норм і запровадити жорсткіші санкції за неправомірне поводження з тваринами, щоб забезпечити їх належний захист та гарантувати гуманніше ставлення до них у суспільстві.

Костишена Ангеліна Василівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ДОГОВІР ОРЕНДИ ЖИТЛОВОГО ПРИМІЩЕННЯ: ПРОБЛЕМИ УКЛАДЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Договір оренди житлового приміщення є одним із важливих правових інструментів, що забезпечує громадянам можливість користуватися житлом на певний строк. Однак, попри його поширеність, на практиці виникає багато проблем, пов'язаних як з укладенням, так і з виконанням таких договорів.

Договір найму (оренди) житла є одним із способів реалізації права громадян на житло, яке передбачене та гарантоване ст. 47 Конституції України[1]. Загальний порядок реалізації вказаного права шляхом укладення цивільно-правових договорів регулюється Цивільним[2] та Житловим[3] кодексами України (далі – відповідно, ЦК та ЖК України), а також деякими іншими нормативними актами. Разом з тим, кожен з перерахованих законодавчих актів оперує власним категоріальним апаратом для позначення одних і тих же договірних правовідносин з передання житла у користування. Так, Основний Закон держави використовує поняття «оренда

[1] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
[2] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
[3] Житловий кодекс України : Закон України від 30.06.1983 р. *Відомості Верховної України*. 1983. Додаток до № 28. Ст.573. URL:

житла», ЦК України застосовує категорію «найм (оренда) житла», а ЖК України – «найм жилого приміщення».[1]

Відповідно до ст. 640 ЦК України, договір вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди, тобто загалом усі договори є консенсуальними, якщо законом не встановлено, що для укладення договору необхідні передача майна або здійснення іншої дії. Щодо договору найму (оренди) житла, яке є приватною власністю, таких винятків немає, отже, він також є консенсуальним. Тобто обов'язок наймодавця надати житло в користування, а наймача – вносити плату за користування, виникає з моменту досягнення сторонами згоди, а самі дії виконуються після цього.

Оскільки норми глави 59 ЦК України не містять спеціальних положень щодо порядку укладення договору найму (оренди) житла, а лише передбачають вимогу про письмову форму договору (ст. 811 ЦК України), можна стверджувати, що такий договір укладається на загальних засадах, характерних для укладення будь-якого цивільно-правового договору. Водночас пропонується розглядати «переукладення» договору найму житла як окремий випадок, коли договір укладається знову після закінчення строку його дії, що є підставою для його припинення.

Обстоюється також позиція, що при визначенні підстав та порядку зміни і розірвання договору найму житла мають враховуватися як загальні положення про зміну і розірвання договорів, встановлені ст.ст. 651 – 654 ЦК України, так і специфічні підстави і порядок зміни та розірвання договору найму (оренди) житла, які містяться у главі 59 ЦК України, або безпосередньо випливають із природи цього договору. Оскільки договір найму житла є підставою виникнення зобов'язань, то до відповідних відносин застосовуються положення про зміну зобов'язань, які містяться у главі 47 (ст.ст. 512 – 525) ЦК України. При цьому визначальним принципом зміни зобов'язань є згода на це всіх учасників зобов'язання. Одностороння відмова від виконання зобов'язання або одностороння зміна умов договору не допускаються, за винятком випадків, передбачених законом (ст. 525 ЦК України).[2]

Як відомо, для того щоб договір вважався укладеним та породив правові наслідки потрібно щоб сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору (ч. 1 ст. 638 ЦК України). Досягнення згоди сторонами договору щодо всіх його істотних умов в установленій законодавством формі є складним юридичним фактом (юридичним складом), з яким пов'язується виникнення договірних відносин та набуття

[1] Калаур І. Договір найму (оренди) житла як підстава виникнення зобов'язання про передачу майна в користування. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. *Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника*. 2012. № 28. С. 125-133.

[2] Гуляк Я. Договір найму (оренди) житла за цивільним законодвством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / *Одеська національна юридична академія.* Одеса 2005. 24 с.

договором законної сили. З огляду на це від якості правового регулювання істотних умов багато в чому залежить стабільність та ефективність договірних відносин.

Правовий режим істотних умов договору встановлюється ст. 638 ЦК України. До них відносяться умови про предмет договору, умови, що визначаються законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Що стосується договору найму (оренди) житла (без викупу), то в Главі 59 ЦК можна знайти спеціальні вимоги щодо поіменованих істотних умов для договорів даного виду. Ними є предмет договору (ст. 812 ЦК України) та розмір плати за користування житлом (ст. 820 ЦК України). Що стосується строку дії договору найму житла (ст. 821 ЦК України) та домовленості щодо обов'язку здійснення ремонту житла, переданого у найм (ст. 819 ЦК України), то на нашу думку, їх слід відносити до звичайних умов договору, тобто таких, що передбачаються у законі чи іншому нормативно-правовому акті і стають обов'язковими для сторін внаслідок факту укладення договору[1].

Цивільно-правовий договір найму житла є взаємним, оскільки права та обов'язки сторін тісно пов'язані: наймодавець зобов'язаний надати житло в користування на певний строк, тоді як наймач зобов'язується сплачувати визначену суму та дотримуватися правил належного користування житлом (ч. 1 ст. 810, ч. 2, 3, 4 ст. 626 ЦК України). Окрім того, цей договір має оплатний характер: наймач отримує право користування житлом, сплачуючи за це встановлену плату, а наймодавець отримує винагороду за надання такого права.

Отже, договір найму (оренди) житла є важливим правовим механізмом, що забезпечує реалізацію права громадян на користування житлом. Хоча законодавча база України досить чітко регулює ці відносини, у процесі укладення та виконання договорів часто виникають проблеми. Відсутність єдиного термінологічного підходу між Конституцією, Цивільним та Житловим кодексами створює певні труднощі в їх застосуванні, а відсутність специфічних норм для договорів найму житла призводить до застосування загальних положень про договори. Оскільки договір є взаємним та оплатним, права та обов'язки сторін збалансовані: наймач отримує право користуватися житлом за певну плату, а наймодавець отримує дохід за надання цього права.

[1] Калаур І. Договір найму (оренди) житла як підстава виникнення зобов'язання про передачу майна в користування. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. *Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника*. 2012 р. № 28. С. 125-133.

Краєвська Діана Олександрівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ІНСТИТУТ НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ: АНАЛІЗ ПИТАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.)

Нотаріальний процес характеризується низкою принципів, які забезпечують виконання завдань нотаріату, являють собою загальні правові вимоги до вчинення нотаріальної діяльності, закріплюють правовий характер нотаріального провадження. Одним із принципів, що відображають специфічну сутність нотаріальної діяльності, є принцип дотримання нотаріальної таємниці (ч. 3 ст. 5, ст. 8 Закону України «Про нотаріат»). В свою чергу, вирішення питання про те, чи мало місце порушення нотаріальної таємниці у конкретному випадку є досить складним та вирішується судами по-різному. Саме тому, актуальним є виявлення проблематики нотаріальної таємниці через дослідження судової практики.

Загалом, питанню нотаріальної таємниці присвячено низку праць серед таких науковців: В. Баранков, Н. Коробцов, В. Черниш, Ю. Желіховська та ін. Однак, здебільшого в роботах розкриваються поняття нотаріальної таємниці, характеризуються порядок її збереження, суб'єктний склад тощо, але не приділяється уваги аналізу судової практики. Тому метою даного дослідження є виявлення проблемних аспектів інституту нотаріальної таємниці через дослідження судової практики.

Додержання таємниці нотаріальних дій полягає в тому, що нотаріальні дії необхідно виконувати лише в присутності зацікавленої особи (або осіб), і лише в разі необхідності – у присутності тих, хто їм допомагає (представників, перекладачів, громадян, які підписують документи за хворих чи неписьменних, та інших осіб). Ніхто зі сторонніх осіб не має права спостерігати за ходом нотаріальної процедури. Цю вимогу нотаріус зобов'язаний виконувати незалежно від того, чи здійснює він нотаріальну дію в приміщенні контори або ж за її межами. Відповідно, учасники нотаріального процесу мають право наполягати на створенні умов, що виключатимуть розголошення відомостей, які вони збираються тримати в секреті[1].

Вимога щодо дотримання нотаріальної таємниці передусім означає виключення умов, за яких зі змістом нотаріальної дії можуть ознайомлюватися інші особи, крім її учасників. При цьому повідомлення будь-якої інформації представнику особисто заінтересованої особи не може розглядатися як порушення нотаріальної таємниці, але відсутність

[1] Нотаріат в Україні. Загальна частина / С. Фурса, Є. Фурса. К. : Вентурі, 1999. 264 с.

належного унормування питань суб'єктного складу нотаріального процесу взагалі та інституту представництва у нотаріальному провадженні, а також складу документів, що підтверджують повноваження представника у нотаріальній справі зокрема, породжує, на жаль, відповідні правові конфлікти та судові справи щодо їх вирішення.

Так, у цивільній справі за позовом Особа 1 до Першої Чернівецької державної нотаріальної контори, державного нотаріуса Першої Чернівецької державної нотаріальної контори Особа 5, про визнання дій неправомірними та відшкодування моральної шкоди, що судом було визнано, що надання представнику заінтересованої особи (спадкоємця), який діє на підставі договору про надання правової допомоги, інформації щодо можливості вчинення нотаріальної дії та безпосередня видача йому нотаріального акта – документа (свідоцтва про право на спадщину) не є порушенням нотаріальної таємниці в розумінні ст. 8 Закону «Про нотаріат»[1].

У судовій практиці налічується чимало цивільних справ щодо визнання недійсними правочинів, зокрема заповітів, з підстав нібито порушення нотаріальної таємниці, яке полягає у тому, що під час нотаріального посвідчення заповіту була присутня стороння особа, яка не є суб'єктом вчинюваної нотаріальної дії, переважно – майбутній спадкоємець.

Так, Дніпровський районний суд м. Києва розглянув у цивільну справу за позовною заявою Особа 1 до Особа 2 про визнання заповіту нікчемним. Позовні вимоги було обґрунтовано тим, що після смерті Особа 3, з якою Особа 1 проживала однією сім'єю, що встановлено рішенням Дніпровського районного суду м. Києва, залишилася спадщина – однокімнатна квартира. Позивач звернулася до 10-ї Київської нотаріальної контори з заявою про прийняття спадщини, де дізналася, що Особа 3 заповіла квартиру Особі 2. Заповіт Особи 3 позивач вважає недійсним, оскільки було порушено вимоги щодо форми та посвідчення заповіту, а саме, державним нотаріусом в порушення вимог ст. 1255 ЦК України було розголошено всі відомості складеного Особа 3 заповіту, і Особа 2 дійсно перебувала разом з Особа 3 під час складання цього заповіту, а отже, приймала активну участь в його складанні та впливала на спадкодавця шляхом допомоги складання заповіту на свою користь. Суд відмовив у позові, та вказав, що доказів порушення нотаріусом під час посвідчення спірного заповіту нотаріальної таємниці не надано. Посилання на те, що відповідач Особа 2 була присутня в день складання і посвідчення спірного заповіту в Десятій державній нотаріальній конторі, що вона була присутня під час підписання заповіту, що вона впливала на вільне волевиявлення померлої Особи 3 щодо складення заповіту – є безпідставні, бездоказові.

[1] Рішення Першотравневого районного суду м. Чернівців від 30.09.2015 року, справа № 725/2079/15-ц. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52239832 (дата звернення 10.10.2024)

Крім того, навіть за умов, що відповідач була ознайомлена зі складеним Особа 3 заповітом, мала його на руках, дані обставини не можуть розглядатися як незаконні дії і не можуть визнаватися підставами для визнання заповіту недійсним[1].

Подібне рішення було постановлене і у справі № 0917/2-351/2011 за позовом Особа 1 до Особа 3, Поляницької сільської ради про визнання заповіту недійсним, що розглядалася 19 червня 2012 р. Яремчанським міським судом Івано-Франківської області. У мотивувальній частині рішення суд зазначив: «позивач вважає заповіт нікчемним, посилаючись на порушення таємниці його складення, оскільки він складався та зачитувався вголос в присутності спадкоємців та інших осіб. Зазначені обґрунтування нікчемності оспорюваного правочину не можуть бути взяті судом до уваги, виходячи з наступного. Суд наголосив, що обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на осіб, яким про посвідчення заповіту стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, свідків, та особу, яка підписує заповіт замість заповідача, а не на заповідача. Тому складання заповідачем Особа 6 заповіту в присутності інших осіб не може розцінюватися як порушення таємниці заповіту. З наведених та інших підстав суд відмовив у задоволенні позову[2].

Досить часто виникають складнощі щодо визначення обсягу та меж нотаріальної таємниці у випадках, коли нотаріальна дія є багатосуб'єктною, і у ній беруть участь декілька особисто заінтересованих осіб (найчастіше це стосується спадкових справ, де на спадкову масу претендують декілька спадкоємців).

Поряд з цим, судова практика з означеного питання не є одностайною і охоплює суперечливі рішення. Наприклад, розглядаючи цивільну справу № 757/44930/16-ц за позовом Особа 1 до приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу про зобов'язання вчинити дії, Печерський районний суд м. Києва підтвердив правильність поведінки нотаріуса, який, посилаючись на необхідність дотримання нотаріальної таємниці, відмовив одному зі спадкоємців у ознайомленні з матеріалами спадкової справи, що містили інформацію про інших спадкоємців. Крім зазначеного, суд надав оцінку тій обставині, що в спадковій справі знаходяться особисті відомості, надані іншими спадкоємцями, на які теж поширюється нотаріальна таємниця, що захищається нотаріусом на підставі закону. Суд визнав, що ознайомлення з такими документами порушує права інших спадкоємців, що звернулися до нотаріуса. Зважаючи на зазначені обставини, суд відмовив у задоволенні позову [3].

---

[1] Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 27.01.2014 року , справа № 755/17957/13-ц. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36915771

[2] Рішення Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 19.06.2012 року, справа № 0917/2-351/2011. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/25058303 (дата звернення 03.10.2024)

[3] Рішення Печерського районного суду м. Києва від 25.01.2017 року, справа №757/44930/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/64360590 (дата звернення 03.10.2024)

Отже, під час аналізу судової практики щодо нотаріальної таємниці виявлено такі проблемні аспекти: порушення нотаріальної таємниці під час надання представнику інформації щодо можливості вчинення нотаріальної дії; порушення нотаріальної таємниці або вплив на волевиявлення спадкодавця має бути чітко доведено, і лише за таких умов заповіт може бути визнаний недійсним. Недопущення порушень під час нотаріального процесу знизить навантаження на суд і підвищить довіру суспільства до діяльності нотаріусів.

Також варто відмітити, що нотаріальна таємниця має надзвичайно вагоме значення під час здійснення нотаріального провадження, її додержання є одним із важливих правил діяльності нотаріуса, що забезпечує його професійну повагу і перешкоджає виникненню несприятливих наслідків для осіб, які звернулися до нотаріуса.

Куницький Дмитро Олександрович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ ПРИ СТЯГНЕННІ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

В останні роки спостерігається зростання кількості цивільних позовів до страховиків щодо отримання страхового відшкодування у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Аналіз судової практики свідчить про випадки подання позовів до страховиків без урахування положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон). Прикладом таких судових справ є, зокрема, справа № 569/12053/22[1], справа № 538/730/23[2], справа № 277/357/23[3]. У цих рішеннях зазначається, що Законом прямо не передбачено, що встановлено досудовий порядок урегулювання спору, не зазначено про обов'язок особи, яка заявляє вимогу про виплату страхового відшкодування, спочатку звернутися до страховика, та не пов'язано дотримання такого порядку з правом чи можливістю цієї особи звернутися до суду з вимогою про стягнення страхового відшкодування. Суди керуються висновком, зробленим Великою Палатою Верховного Суду у

[1] Рішення Рівненського міського суду від 26 травня 2023 р., справа № 569/12053/22. Єдиний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111312303.
[2] Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 23 листопада 2023 р., справа № 538/730/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115477354.
[3] Рішення Ємільчинського районного суду Житомирської області від 25 травня 2023 р., справа № 277/357/23. Єдиний державний реєстр судових рішень.
URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111092432.

постанові від 19 червня 2019 року (справа № 465/4621/16-к)[1], підстав для відступлення від якого не вбачає і Велика Палата Верховного Суду у постанові від 11 грудня 2019 року у справі № 465/4287/15[2]. Тому, окрім правових наслідків розгляду таких справ страховики несуть також тягар економічних втрат у виді судових витрат та відшкодувань на професійну правничу допомогу. Наприклад, у справі № 277/357/23 стягнуто зі страхової компанії у дохід держави 2600,00 грн судових витрат та 10000,00 грн витрат на професійну правничу допомогу. Зазначених витрат страхова компанія могла б уникнути при належній реалізації положень спеціального Закону, яким визначено порядок отримання страхового відшкодування.

Згідно ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення[3]. Відповідно до ст. 15 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання[4]. Тобто, підставами для звернення до суду є: 1) порушення права; 2) невизнання права; 3) оспорювання права.

Звернувшись до етимологічного значення слова «спір», можна зазначити наступне. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає, що спір – це словесне змагання; обговорення чого-небудь двома або кількома особами, в якому кожна зі сторін обстоює свою думку, свою правоту; серйозна суперечка; сварка; суперечність, зіткнення[5].

Слід також згадати припис Закону, який за своєю специфікою є спеціальним, а саме п. 36.1 ст. 36: рішення про здійснення страхового відшкодування (регламентної виплати) приймається у зв'язку з визнанням майнових вимог заявника або на підставі рішення суду, у разі якщо спір про здійснення страхового відшкодування (регламентної виплати) розглядався в судовому порядку[6]. Як бачимо, в даному законі також наголошується на тому, що підставою звернення до суду з вимогою про виплату страхового відшкодування має бути саме наявність спору між страховиком та особою, яка має право на отримання такого відшкодування. Тобто, або незгода з розміром виплаченої суми, незгода з відмовою у виплаті, неправомірна відмова страховика у виплаті тощо. Водночас, можна не погодитися з позицією Великої Палати Верховного Суду у постанові від 19 червня

[1]Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 червня 2019 р., справа № 465/4621/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82600006.
[2] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2019 р., справа № 465/4287/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86402010.
[3] Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 (із змінами).
[4] Цивільний кодекс України : № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст.356. (Із змінами).
[5] Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – VIII, 1728 с.
[6] Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004 року № 1961-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 1. Ст. 1. (Із змінами).

2019 року (справа № 465/4621/16-к), де зазначається, що Законом прямо не передбачено, що встановлено досудовий порядок урегулювання спору. Сама наявність такого закону, який встановлює порядок дій та перелік документів для отримання страхового відшкодування й можна назвати досудовим врегулюванням. До того ж, суд у своєму правовому висновку зазначає, що повинен бути наявний саме спір.

Статтею 35 Закону визначено, що для отримання страхового відшкодування потерпілий чи інша особа, яка має право на отримання відшкодування, протягом 30 днів з дня подання повідомлення про дорожньо-транспортну пригоду подає страховику (у випадках, передбачених статтею 41 цього Закону, – МТСБУ) заяву про страхове відшкодування. У даному приписі можна простежити імперативну ноту, тобто пряму вказівку на те, які дії необхідно вчинити для реалізації суб'єктивного права потерпілого чи особи, яка має право на отримання страхового відшкодування. В той же час, у Законі відсутні посилання на альтернативні (диспозитивні) способи отримання страхового відшкодування за винятком випадків, коли виникає спір між суб'єктом страхової виплати та особою, яка має право на такі виплати. Варто уваги також те, що ст. 6 Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод кожному гарантовано право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обгрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення[1]. Як вбачається, Конвенцією підтверджується факт того, що для звернення до суду за захистом своїх прав чи інтересів має бути наявним факт їх порушення, оспорювання, невизнання, тобто певний спір.

Суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема, подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер. Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. (ст. 44 ЦПК України). Однак, як показує судова практика, позовні заяви, які мають усі ознаки безпідставності та у яких відсутній предмет спору, приймаються до розгляду та розглядаються судами. М.М. Хміль зазначає, що «зловживання правом» – це така форма здійснення права, за допомогою якої заподіюється шкода іншим учасникам суспільних відносин шляхом здійснення права в протиріччі з його цільовим призначенням або здійснення дій, що виходять

[1] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рим, 4.XI.1950. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97

за межі наданих законом прав, якщо такі межі й цілі здійснення права встановлені в законі.[1]

Згідно з позицією ЄСПЛ поняття «зловживання» слід розуміти у звичайному значенні, вживаному у загальній теорії права – тобто як шкідливе здійснення особою права для інших цілей, ніж ті, для яких його призначено.[2] Як вбачається, зловживання правом може і повинно бути визнано в тому випадку, коли право на звернення до суду використовується безпідставно та не у відповідності з метою цивільного судочинства, тобто, не для захисту та поновлення оспорюваних чи порушених прав.

Внаслідок розгляду справ про страхове відшкодування страховик несе економічні збитки у формі сплати судового збору та витрат на правничу допомогу на користь позивача. Враховуючи кількість ДТП та тенденцію до їх збільшення, а відповідно й збільшення кількості позовів до страхових компаній, це може призвести до значних економічних втрат суб'єкта виплат. Задоволення вказаних вимог судом порушує правові приписи, зазначені у міжнародно-правових нормах та у національному законодавстві, які гарантують справедливий судовий розгляд. Очевидно, що суб'єкт цивільного судочинства свої цивільні процесуальні права повинен здійснювати відповідно до їх призначення, яке або прямо визначено змістом того чи іншого суб'єктивного права, або вочевидь випливає з логіки існування того чи іншого суб'єктивного процесуального права, тому процесуальним законодавством передбачено, що певні процесуальні дії можуть бути розцінені як зловживання процесуальними правами, якщо відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав.[3]

Отже, враховуючи вищенаведене, можна зробити висновки, що судами було зроблено неправильний правовий висновок щодо норм ЗУ «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Вважаю, що цей закон саме встановлює досудову процедуру отримання страхового відшкодування. Недотримання порядку звернення до страховика на підставі закону, шляхом звернення безпосередньо одразу до суду, порушує основні засади та принципи цивільного судочинства, зокрема, право на справедливий суд, наявність спору, порушення економічних прав страховиків та створює додаткове навантаження на судову систему. Суди у випадку подання подібних заяв мали б розцінювати їх як зловживання правом та повертати заявнику або залишати без розгляду, принаймні, до моменту звернення до страхової компанії в порядку Закону. Після отримання рішення, що

[1] Хміль М.М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти); Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: Національний університет внутрішніх справ, 2005, 19 с.
[2] Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2014
[3] Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2022 року, справа № 759/2532/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107651220.

стосується страхових виплат, у особи може виникнути право на його оскарження до суду.

Серед можливих шляхів подолання цієї проблеми можна припустити такі: 1) формування належного правового висновку Верховним Судом з урахуванням положень Закону та принципу верховенства права, де б визнавалась обов'язковість попереднього звернення до страховика з заявою до пред'явлення позову; 2) встановлення прямого обов'язку досудового врегулювання питання страхового відшкодування в порядку спеціального закону.

Лебєдєв Максим Русланович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЮ рф

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила не лише людські жертви, але й безпрецедентні руйнування та збитки. Мільйони людей втратили житло, роботу, бізнес, а цілі міста та села перетворені на руїни. В цих умовах питання відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ, стає одним із найактуальніших та найважливіших для України. Дослідження особливостей відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ, є не лише актуальним, але й має значну наукову та практичну цінність. Результати дослідження можуть бути використані для розробки дієвих механізмів відшкодування шкоди, що сприятиме відновленню справедливості та верховенства права в Україні.

Метою даної роботи є: визначення теоретичних моделей та механізмів відшкодування шкоди, що можуть бути застосовані в Україні.

Відповідно до пунктів 1, 3 Гаазької конвенції «Про закони і звичаї війни на суходолі» 1907 року (набрала чинності для України 24.08.1991) договірні держави видають своїм сухопутнім військам накази, які відповідають Положенню про закони і звичаї війни на суходолі. Воююча сторона, яка порушує норми зазначеного положення, має бути притягнута до відповідальності у формі відшкодування збитків, якщо для цього є підстави. Вона є відповідальною за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її збройних сил[1].

Згідно з загальним правилом, для притягнення до відповідальності за заподіяну шкоду необхідно довести протиправність дій відповідача. Однак,

[1] Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: IV Конвенція (Гаазька конвенція) від 18.10.1907 р., дата набрання чинності для України: 24.08.1991. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

у випадку збройної агресії РФ проти України, судам не потрібно доводити протиправність дій РФ, адже це вже визнано на міжнародному рівні. Це підтверджується Постановою Великої Палати Верховного Суду від 19.02.2020 у справі № 210/4458/15-ц[1].

Під час розгляду таких справ суди враховують, що за законодавством України на позивача не покладається обов'язок доказування вини відповідача у заподіянні шкоди: діє презумпція вини, тобто відсутність вини у заподіянні шкоди повинен доводити сам заподіювач шкоди. Зазначений висновок підтверджується Верховним Судом (ВС), зокрема, в постанові від 21.04.2021 у справі № 648/2035/17-ц.

Потреба у відшкодуванні шкоди, завданої збройною агресією РФ, зумовлена безпрецедентними масштабами руйнувань та збитків, яких зазнала Україна, а отже і варто звернути на національно-правовий аспект, зокрема на ст. 5 ч. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та ст. 5 ч. 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[2].

Згідно зі ч.1 ст. 1166 Цивільного кодексу України, особа, яка завдала шкоди неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, зобов'язана її відшкодувати. У цій категорії справ не Україна, а саме російська федерація завдала ракетних, бомбових та артилерійських ударів, завдаючи шкоди Україні та її громадянам. Оскільки рф є стороною цивільного процесу, оскільки відповідно до статті 48 Цивільного процесуального кодексу України, стороною в цивільному процесі може бути зокрема держава[3].

Говорячи про визначення теоретичних моделей та механізмів відшкодування шкоди, що можуть бути застосовані в Україні є теоретичні моделі відшкодування шкоди, зокрема:

Модель реституції – ця модель ґрунтується на принципі відновлення майнового та немайнового становища постраждалої сторони до стану, який існував до заподіяння шкоди. Вона передбачає повернення втраченого майна, відновлення пошкодженого майна, а також компенсацію моральної шкоди.

Модель компенсації – ця модель ґрунтується на принципі грошової компенсації шкоди, завданої потерпілій стороні. Вона передбачає виплату грошових сум, які відповідають розміру заподіяної шкоди.

---

[1] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.02.2020 у справі № 210/4458/15-ц. *ZAKON ONLINE*. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88138152

[2] Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р., № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

[1] Ярош С. І знову про відшкодування шкоди, завданої агресією рф. *Юридична Газета online*. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/i-znovupro-vidshkoduvannya-shkodi-zavdanoyi-agresieyu-rf.html

Модель комбінованої відповідальності – ця модель поєднує в собі елементи реституції та компенсації. Вона може передбачати повернення втраченого майна, відновлення пошкодженого майна, а також виплату грошових сум для компенсації шкоди, яку неможливо відшкодувати в натуральній формі.

З огляду на викладене вбачається, що модель комбінованої відповідальності є найбільш універсальною та справедливою, оскільки дозволяє максимально повно відшкодувати шкоду, враховуючи інтереси обох сторін. Має ряд переваг : забезпечує максимально повне відшкодування шкоди , ураховує інтереси обох сторін, може бути застосована до складних випадків, коли неможливо використовувати лише одну модель.

Механізми відшкодування шкоди, що можуть бути застосовані в Україні:

1. Судовий механізм , його суть полягає у тому що потерпіла сторона звертається до суду з позовом до заподіювача шкоди. Суд розглядає справу та визначає розмір шкоди, яку має відшкодувати відповідач. Даний механізм використовується для відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам, незалежно від їх резидентства. Він може бути застосований до будь-якого виду шкоди, включаючи майнову та немайнову шкоду. Цей механізм має ряд переваг таких як : офіційний характер, рішення суду є обов'язковим для виконання, невиконання рішення суду може призвести до застосування санкцій; у своїй діяльності суд є незалежним органом, оскільки розглядає справу неупереджено, на основі закону та доказів; гласність, тобто судове засідання зазвичай є відкритим для публіки. Єдиним недоліком даного механізму є тривалість та складність.

2. Позасудовий механізм, його суть полягає у тому що потерпіла та заподіююча шкодою сторони вирішують спір без звернення до суду. Це може бути досягнуто шляхом переговорів, медіації або арбітражу. Цей механізм може бути застосований до будь-якого виду шкоди, але він є більш поширеним для відшкодування майнової шкоди. Він може бути використаний як альтернатива судовому механізму або як доповнення до нього.

3. Міжнародний механізм, його суть полягає у тому що використовується, коли шкода завдана іноземній державі або її громадянам. Це може передбачати звернення до міжнародних судів або арбітражних комісій. Цей механізм використовується, коли інші механізми відшкодування шкоди не є доступними або не є ефективними. Він може

бути застосований до будь-якого виду шкоди, завданої іноземній державі або її громадянам[1].

Тут варто поставити головне питання : який механізм краще застосувати при вирішенні питання відшкодування шкоди завданої рф?

Зважаючи на складність та масштабність проблеми відшкодування шкоди, завданої росією Україні, ймовірно, буде задіяно комбінацію різних механізмів, оскільки росія завдала Україні значної шкоди, що охоплює різні сфери: інфраструктуру, економіку, довкілля, а також життя та здоров'я людей. Жоден з існуючих механізмів відшкодування шкоди не здатен самостійно охопити всі аспекти цієї багатогранної проблеми. Поєднання різних механізмів дозволить використовувати їхні сильні сторони та мінімізувати недоліки. Це може призвести до більш ефективного та справедливого відшкодування шкоди, завданої росією Україні.

Приклад комбінованого підходу відшкодування шкоди, завданої інфраструктурі:

- міжнародний механізм може бути використаний для фінансування відновлення інфраструктури;
- судові механізми можуть бути застосовані для вирішення спорів про підряди та закупівлі;
- позасудові механізми можуть бути використані для співпраці з приватним сектором та залучення інвестицій.

Отже, можна зробити висновок що відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ проти України, буде складним та тривалим, але він є необхідним для справедливості та відновлення. Україна має право на відшкодування шкоди, завданої Росією, і міжнародна спільнота має надати їй необхідну підтримку в цьому процесі.

Літвінов Владислав Владиславович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПОНЯТТЯ МОБІНГУ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

Мобінг, як форма психологічного насилля, залишається значною проблемою у робочих колективах, що глибоко впливає на мотивацію працювати. Актуальність цього питання обумовлена тим, що трудова діяльність є ключовим елементом соціальної структури, забезпечуючи не лише економічний добробут, але й умови для особистісного та професійного розвитку. Мобінг, порушуючи ці процеси, веде до деградації

[1] Відшкодування для України: моделі, перспективи, виклики: аналітична доповідь. / І.М. Городиський, М.В. Бем, С.Р. Косаревич, С.О. Верланов, Н.В. Василечко, А.А. Слюсар. Львів: Центр Дністрянського, 2023. 103 с.

робочого середовища, знижує продуктивність і пригнічує творчий потенціал працівників, які могли б досягти значних успіхів у своїх професійних сферах. У результаті, суспільство втрачає значну частку інноваційного та інтелектуального капіталу, що негативно позначається на загальному рівні життя та розвитку держави. Як слушно зазначає Міхайліна Т.В. й Амелічева Л.П, права людини на особисте життя та належні безпечні і здорові умови праці безпосередньо пов'язані із такою соціальною цінністю як і здоров'я[1]. Це підкреслює необхідність вивчення поняття мобінгу та його ознак, уточнити його визначення.

Метою роботи є дослідження мобінгу як трудоправового поняття.

Мобінг як явище давно існує в Україні, проте його правове визначення було офіційно закріплене лише у 2022 році в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)». Поняття мобінгу визначено у статті 2-2 КЗпП: «Систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність[2]».

Це визначення охоплює широкий спектр випадків, що можуть бути ідентифіковані як мобінг. Деякі з них є досить складним для точної характеристики, що породжує підґрунтя для суб'єктивних тлумачень та потенційних правових неточностей, наприклад: «приниження честі та гідності». У визначенні також вказано на «образливу атмосферу», яка має індивідуальний характер сприйняття, що ускладнює чітке встановлення її наявності.

Існувало також альтернативне визначення мобінгу, закріплене в законопроєкті № 4306: «Діяння учасників трудових відносин, які полягають у психологічному, фізичному, економічному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно працівників підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами стосовно інших учасників трудових відносин з метою приниження їх людської гідності за

[1] Міхайліна Т.В. й Амелічева Л.П. Новели юридичної відповідальності за мобінг у контексті прав людини на особисте життя та належні безпечні і здорові умови праці. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2023. Вип. 36. С. 225-233 URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/issue/view/20

[2] Кодекс законів про працю України: Закон УРСР № 322-VII від 10.12.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та/або примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи[1]». Тут мобінг визначається як дії, що принижують людську гідність, але це визначення не усуває проблеми суб'єктивності. Особа може неадекватно інтерпретувати факт порушення власної гідності відповідно до своїх уявлень або ж не помітити справжньої шкоди, бо дуже часто жертви мобінгу не розуміють, що стосовно них вчиняється насилля[2].

Законопроєктом також передбачалося фізичне насильство до випадків мобінгу, що є спірним доповненням, бо мобінг в спеціальній літературі не передбачає фізичного насильства. Порівнюючи ці два визначення, можна зазначити, що визначення в КЗпП більшою мірою зосереджується на наслідках мобінгу, пов'язаних з працею (наприклад, репутація), тоді як законопроєкт більше акцентує на характері насильства як порушення людської гідності.

В енциклопедичній літературі: «Мобінг на роботі характеризується систематичним психологічним насильством або приниженням людини з боку окремої особи чи групи з метою завдати шкоди її репутації, честі, людській гідності та цілісності і зрештою змусити жертву звільнитися з роботи[3]». Варто зазначити, що у цьому визначенні мова йде лише про психологічне насильство, що є доцільним обмеженням, оскільки економічне та фізичне насильство переважно підпадає під регулювання більш жорстких норм інших галузей права.

Таким чином, мобінг залишається недостатньо дослідженим поняттям у науці трудового права, а його закріплення у законодавстві України потребує удосконалення. Судова практика в цій сфері ще недостатньо розвинута, і проблематика доведення фактів мобінгу залишається актуальною.

З метою попередження проявів цього негативного явища на роботі запропоновано внести зміни до статті 141 Кодексу Законів про Працю України, що визначає обов'язки роботодавця, доповнивши її новими положеннями:

1) Зобов'язання проводити анонімні опитування серед працівників щодо наявності фактів мобінгу.

2) Надсилати результати таких опитувань до відповідного внутрішнього органу контролю.

---

[1] Проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу № 4306 від 02.11.2020.
URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70300

[2] Капітан О.І. Правове регулювання мобінгу у трудових правовідносинах. *Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications*: VII international scientific and practical conference 2024. С.198-200
URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/01/Scientific_research_theoretical_foundations_and_practical_applications.pdf

[3] Європейський словник трудових відносин. *Європейський фонд покращення умов життя та праці. URL: https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/mobbing*

Анонімне опитування дозволить виявляти керівництву підприємства слабкі місця у трудовій дисципліні щодо проявів мобінгу і застосовувати заходи щодо унеможливлення його проявів.

Маковецька Софія **Олександрівна,**
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ТРУДОВІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева)

Гендерна рівність – це фундаментальний принцип, який передбачає рівні права, можливості та обов'язки для всіх людей незалежно від їхньої статі. Це не просто тренд, а необхідна умова для побудови справедливого та процвітаючого суспільства.

У глобальному контексті, проблема гендерної нерівності є актуальною майже в усіх країнах світу і має тісний зв'язок з ринком праці. Це підтверджується результатами дослідження Global Gender Gap Index 2023, що свідчать про широке розповсюдження цієї проблеми в соціально-трудових відносинах на світовому рівні – лише 6 з 135 держав вдалось досягнути гендерної рівності на ринку праці. У рейтингу ґендерної рівності у 2023 році Україна посіла 66 позицію зі 135 можливих. З огляду на те, що заробітна плата є головним джерелом доходів громадян, нерівність у цьому аспекті є основою соціально-економічної нерівності в Україні. Важливо наголосити, що досягнення гендерної рівності становить передумову стабільного розвитку демократичного суспільства, і є важливою ціллю для України на шляху до вступу у Європейський Союз[1].

На сьогоднішній день є досить розповсюдженими гендерні стереотипи в економічній сфері, з якими стикається майже кожна жінка. До найбільш розповсюджених стереотипів належать наступні: чоловік повинен забезпечувати родину, тому він повинен отримувати більшу заробітну плату, ніж жінка, за однакову роботу; жінки за природою менш орієнтовані на професійну діяльність, більше орієнтовані на сім'ю, дітей; чоловік за своєю природою є значно кращим керівником/лідером, ніж жінка; жінки менш активні у пошуку роботи тощо. Саме ці стереотипи суспільної свідомості і створюють підґрунтя для існування гендерної нерівності в Україні. Сьогодні існує велика кількість міжнародних документів, різних договорів, які сприяють становленню гендерної рівності та рівноваги.

Це такі документи, як: Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), що є основним документом з питань

[1] Міняйло В.П. Павлик С.О.Гендерний аналіз трудових ресурсів в Україні.*Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. 2023. С.29-32

гендерної нерівності, Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань гендерної рівності (2000 р.),Пекінська декларація (1995 р.) та багато інших документів. Принцип гендерної рівності жінок в Україні закріплений в Конституції України. Статті 3, 21, 23 та стаття 24 Конституції, яка безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні, закріплюють рівність чоловіків та жінок в усіх сферах життя. Також, ці принципи закріплені в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Метою, якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. Принципи рівного ставлення до жінок і чоловіків і особливого захисту працюючих жінок закріплені також у Кодексі законів про працю України, що був прийнятий у 1971 р. та досі залишається чинним[1].

Багато жінок під час влаштування на роботу відчувають дискримінацію щодо оплати праці. Відмінність у доходах є наслідком нерівностей та дискримінації на ринку праці. Неоднакова оплата спостерігається, на жаль, майже у всіх сферах праці і за останніми дослідженнями жінки отримують на 20-30% менше заробітку ніж чоловіки. Розрив у оплаті праці є багато причин. Різне виховання, дівчат та хлопців виховують по різному, привчаючи до притаманних їх гендеру ролей, спонукаючи обирати «жіночу» професію або «будувати затишок в домі», але це не пояснює дискримінацію з оплатою праці. Іншою причиною є те, що жінки по своїй природі мають народжувати дітей, а, отже, керівнику підприємства доведеться знайти людину яка буде заміняти жінку, коли в неї з’являться діти. Від цієї причини страждають також жінки які не мають та не планують мати дітей. Є сфери та підприємства в яких жінкам після народження дитини умовно даються деякий час на відпочинок після пологів, а потім знов чекають на роботі. В Україні на жаль ситуація також не дуже радісна, оскільки велика кількість професій й досі залишаються суто жіночими або суто чоловічими. Серед випускників українських університетів 55% становлять жінки, 63% жінок працюють або шукають роботу, 38% жінок обіймають керівні та високі посади, 11% жінок очолюють урядові міністерства.

Також, згідно з інформацією Державної служби статистики, розмір середньомісячної заробітної плати жінки на 27% менший, ніж у чоловіків. Перша проблема – проблема подвійного навантаження. Практично в усіх індустріальних країнах світу загальний робочий час у чоловіків розподілено

[1] Черба В. М. Ромашко І.Ю. Гендерна нерівність на ринку праці України. *Ефективна економіка*. 2016. Вип. № 5.

таким чином: 2/3 на оплачувану працю та 1/3 – на неоплачувану. Для жінок – навпаки. Жінок менше представлено у владі. Комісія Ради Європи з питань гендерної рівності відносить Україну до групи країн з найнижчим показником представництва жінок у владі. Так у Верховній Раді лише 12% депутатів це жінки. У Раді Європи цей показник в два рази вище – 26%, а в таких країнах як Фінляндії, Швеції, Іспанії – взагалі перевищує 40%. Досить часто жінки стикаються з обмеженнями в кар'єрі та виборі професії. Нажаль в українському суспільстві закріпився стереотип розподілу професій на суто «жіночі» та «чоловічі» і хоча останнім часом ця тенденція почала змінюватися, все ж таки залишаються низка «нежіночих» професій, затверджені наказами із грифом «з обмеженим доступом».

Так, наприклад, в українській армії багато жінок на рівні з чоловіками боронять нашу незалежність, але в нас ніколи не було жінки-генерала. Часто жінки можуть стикатися з дискримінацією за ознаками статі, коли висуваються додаткові вимоги, такі як вік, або зовнішні данні, які не як не впливають на виконання запропонованої роботи. Для подолання різниці в можливостях працевлаштування та оплаті праці серед жінок і чоловіків може знадобиться 170 років, так вважають експерти Всесвітнього економічного Форуму в Давосі[1].

Гендерна нерівність в Україні залишається гострою проблемою, особливо в сфері праці. Стереотипи, дискримінація та нерівна оплата праці перешкоджають повноцінній реалізації жінок. Для досягнення гендерної рівності необхідно подолати стереотипи, забезпечити рівні можливості для всіх та впровадити ефективні механізми боротьби з дискримінацією . Україна, як країна, що прагне інтегруватися в Європейський Союз, повинна докласти максимум зусиль для досягнення гендерної рівності. Лише спільними зусиллями держави, бізнесу та громадянського суспільства ми зможемо побудувати справедливе суспільство, де кожна людина має рівні права та можливості.

Маковецька Софія Олександрівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Демократична, правова держава неможлива без створення умов щодо застосування відповідальності за договірними зобов'язаннями. Не існує країни, яка не гарантує захисту прав та виконання зобов'язань учасникам

[1] Акуленко В.В. Землянська О.В. Проблема гендерної нерівності. *Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки. 2022. С.*39-42.

майнового обороту. Тому актуальність даної теми полягає у ефективності виконання юридичними та фізичними особами прийнятих на себе зобов'язань.

Для дослідження цього питання, потрібно визначити суть цивільної відповідальності та розглянути її вплив на учасників договірних правовідносин[1]. Значна частина норм цивільного права спрямована на активне регулювання особистих немайнових і майнових відносин на засадах рівності учасників перед законом та їхнього вільного волевиявлення. Крім того, ці норми передбачають фінансову незалежність суб'єктів цивільних правовідносин. Цивільно-правова відповідальність за порушення договірних зобов'язань є системою юридичних наслідків, які настають у випадку невиконання чи неналежного виконання однією із сторін своїх договірних зобов'язань, що спричинило шкоду іншій стороні договору. договору. Відповідно до ч. 3 ст. 14 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) належна правомірна поведінка учасників цивільних правовідносин забезпечується засобами заохочення, а також відповідальністю, що встановлюється договором чи актами цивільного законодавства. Цивільно-правова відповідальність є важливим інститутом договірного права, що забезпечує захист прав та законних інтересів сторін договору і сприяє стабільності цивільного обороту. Цивільно-правова відповідальність за порушення договірних зобов'язань може наставати у вигляді застосування певних мір негативного майнового характеру, передбачених законодавством та договором, до сторони, яка порушила свої договірні зобов'язання. У ст. 610 ЦК України зазначено, що цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань, наступає за невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежного виконання). Для детального роз'яснення правових наслідків цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань доцільно послатися на ст. 611 ЦК України. Згідно з нею, цивільно-правова відповідальність може полягати у: 1) припиненні зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від нього, якщо таке право передбачено договором або законом, або розірванні договору; 2) зміні умов зобов'язання; 3) сплаті неустойки; 4) відшкодуванні збитків та моральної шкоди. Відсутність хоча б одного з елементів складу цивільного правопорушення виключає можливість притягнення винної особи до цивільно-правової відповідальності[2].

Дослідники М. Саніахметова та Є. Харитонов класифікують форми цивільно-правової відповідальності на загальні і спеціальні. За невиконання

[1] Бойко В. В. Правові аспекти відповідальності за порушення договірних зобов'язань. *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у XXI столітті (18-19 березня 2021 р.)»*. 2021, м. Рівне. С. 56-58.

[2] Білодід М. С. Цивільно-правова відповідальність за порушення сторонами договірних зобов'язань. *Редакційна колегія*. 2024. С. 36

або неналежне виконання зобов'язань загальною формою відповідальності виокремлюють обов'язок боржника відшкодувати збитки кредитору, заподіяні правопорушенням. Збитками у розумінні ст. 22 ЦК України є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Така форма відповідальності застосовується у випадках невиконання договірного зобов'язання[1].

Договірна відповідальність – це санкція за порушення договірного зобов'язання (наприклад, договору позики). Отже, підставою для його створення є порушення договору, тобто певної домовленості сторін. При цьому не обов'язково, щоб угода сторін набувала форми договору. Підставою договірної відповідальності є порушення стороною не тільки договірних, але й прирівняних до них зобов'язань[2].

Введення воєнного стану в Україні не могло не вплинути на можливість виконання зобов'язань сторін за договорами. Саме тому важливо розібратися, чи визнається воєнний стан форс-мажорною обставиною , та як вплине така обставина на звільнення від відповідальності за неналежне виконання зобов'язань. Наявність форс-мажорних обставин засвідчує Торгово-промислова палата України або її регіональні відділення. Такі обставини засвідчуються за зверненням суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб по кожному окремому договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин[3]. У відповідь на військові дії в Україні, Торгово-промислова палата України опублікувала лист № 1.2024/02.0-7.1 від 28 лютого 2022 року, в якому підтвердила, що військові напади РФ на Україну є саме форс-мажорною обставиною. Зазвичай у будь-якому виді договору, укладеного між сторонами, є положення щодо дій сторін у разі настання форс-мажорних обставин та наслідків, що виникають для сторін у частині виконання договірних зобов'язань у разі настання форс-мажору. Принцип свободи договору, визначений у ст. 6 та 627 ЦК України надає сторонам договору на власний розсуд врегульовувати між ними умови договору, у тому числі до яких належать договірні зобов'язання та дія форс-мажору, з урахуванням норм чинного законодавства. Отже, вирішення спірних договірних правовідносин також в деякій мірі буде залежати від

[1] Мельніков Л.Ю. Відповідальність за порушення зобов'язань: Поняття, види та форми реалізації. *"Modern directions of scientific research development"* 2022. С. 899.
[2] Нестерцова-Собакарь О.В. Цивільно-правова відповідальність: сутність, функції та форми. 2024. С.176
[3] Щодо засвідчення форс-можорних обставин (обставин непереборної сили). *PARD Професійна асоціація учасників ринків капіталу та деривативів*. URL: https://www.pard.ua/uk/news/4517-shchodo-zasvidchennya-fors-mozhornykh-obstavyn/

змісту положень про форс-мажор, що передбачені в договорі. Однак, мають місце також випадки, коли в укладених договорах положення про форс-мажор взагалі відсутні або недостатньо визначають дії сторін і наслідки застосування ними форс-мажору.

Варто зазначити, що можливість звільнення від відповідальності у разі форс-мажорних обставин, незалежно від того, чи передбачили сторони відповідне положення в договорі чи ні, закріплена у ч. 1 ст. 617 ЦК України, згідно якої можна констатувати, що настання форс-мажорних обставин не звільняє від виконання договірних зобов'язань, а лише звільняє від відповідальності за їх невиконання у разі доведення форс-мажору. Тож для звільнення від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань необхідно довести неможливість виконання зобов'язань певною особою, у якої настали такі обставини, тому що сама лише наявність форс-мажорних обставин не може безпосередньо свідчити про неможливість виконання договірних зобов'язань. В такому разі суд у кожному окремому випадку перевіряє чи є обставина винятковою та неминучою, чи міг боржник щось змінити, щоб уникнути наслідків.

Тобто сторона договору повинна довести, що:

- такі обставини не існували на момент укладення договору і їх настання не можна було обґрунтовано передбачити;
- через обставини договір об'єктивно не може бути виконаний;
- сторона, яка не виконала договір, не могла контролювати ці обставини або не могла їм запобігти;
- сторона не взяла на себе ризик настання цих обставин або їх наслідків.

Відповідно, оголошення воєнного стану на території України є підставою для звільнення від відповідальності за порушення договірних зобов'язань, але лише у випадках, коли ці обставини впливають на виконання зобов'язань. Тому для звільнення від відповідальності за невиконання договору необхідно довести зв'язок між невиконанням зобов'язань і військовою діяльністю в Україні[1].

Отже, можна дійти висновку, що положення про цивільно-правову відповідальності в контексті договірних відносин є доволі значущим питанням для сторін зобов'язання і особливо у світлі викликів, пов'язаних з надзвичайними подіями, такими як повномасштабне вторгнення. Концепція форс-мажору, як проілюстровано триваючою війною в Україні, підкреслює складність виконання договірних зобов'язань у кризові часи. Хоча принцип свободи договору дозволяє сторонам узгоджувати власні умови, включаючи положення щодо форс-мажору, закон надає захисний механізм у вигляді загальних принципів, які застосовуються, коли такі положення відсутні або недостатні.

[1] Стефанчук М. Особливості договірної відповідальності в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023, № 1 (33). С.166-172.

Мальована Вікторія Сергіївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Російське збройне вторгнення у Крим у лютому-березні 2014 р. з подальшою воєнною окупацією півострова, розв'язання війни на Донбасі з квітня 2014 р. і широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. має своїм наслідком вчинення великої кількості воєнних злочинів, загальна чисельність яких, на теперішній час, наближається до сотні тисяч. Порушення фундаментальних прав та свобод людини, спричинення страждань і масштабних руйнувань це все ми переживаємо вже багато років. За весь час свого існування Міжнародний суд ООН лише чотири рази виносив рішення про грошову компенсацію, лише один раз у контексті військових дій. Цей механізм дуже складний з точки зору практичного застосування.

Згідно зі ст. 23 Цивільного кодексу України фізичний біль і страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, завдають особі моральної шкоди[1]. Це все беззаперечно потребує відшкодування. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.[2]

Визначення збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації , а також подальше відшкодування фізичним, юридичним особам та державі є актуальним правовим питанням, яке потребує чіткого правового вирішення та подальшої практичної реалізації. Так, Великою Палатою Верховного Суду вже розглянуто декілька справ, що стосуються питання відшкодування моральної шкоди. У 2015 році у Донецькій області на тимчасово окупованій території України у період проведення антитерористичної операції (далі – АТО) загинула жінка. Обставини її загибелі достеменно невідомі. За однією з версій це сталося, коли вона їхала непідконтрольною уряду територією в автомобілі, який поблизу блокпоста наїхав на міну. За іншою – причиною смерті став обстріл селища, в якому жила жінка, незаконними збройними формуваннями організації «Донецька народна республіка». Син загиблої звернувся до суду з позовом до Держави України про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю матері

[1] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
[2] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

внаслідок терористичного акту Суди встановили, що територія, на якій загинула мати позивача, була на той час тимчасово окупованою. ВП ВС зауважила, що Україна не контролювала цю частину її території настільки, щоб запобігти загибелі матері позивача, навіть якби вона могла та мала це зробити. Тобто наша держава не здійснювала там юрисдикцію в момент трагічної події З огляду на все це ВП ВС скасувала рішення судів і відмовила в задоволенні позову[1].

У ст. 2 Європейської конвенції з прав людини, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» №475/97-ВР від 17 липня 1997 року, закріплено один із основоположних стандартів міжнародного права – Право кожного на життя. Воно охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя[2]. Варто акцентувати увагу на тому, що моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром такої шкоди.

Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4, моральна шкода містить втрати немайнового характеру, які виникають внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних наслідків, заподіяних фізичним або юридичним особам незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.[3] На даний час можна стверджувати, що в Україні спеціальні нормативні акти щодо відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії РФ , а також порядок визначення її обсягу знаходяться в стадії розробки та становлення. Це все досить погано, тому що безліч людей постраждало, а винуватець не може бути покараний до кінця. Наразі, у Верховні Раді України розглядається законопроект № 10256, який передбачає ведення обліку осіб, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок війни. Законопроєктом передбачено, що цивільні особи, життю та здоров'ю яких заподіяно шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, мають право на відшкодування за рахунок репарацій чи інших стягнень з боку Російської Федерації, в рамках реалізації концепції спеціального компенсаційного механізму відшкодування збитків, завданих збройною агресією[4]. Душевні та моральні страждання часто не можна оцінити у

---

[1] Постанова Великої Палати ВС від 12 травня 2022 року у справі № 635/6172/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593

[2] Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. *Відомості Верховної Ради України.* Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[3] Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995р. *Законодавство України*.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text

[4] Про прийняття за основу проекту Закону України про облік осіб, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова Верховної Ради України № 3675-IX від 25.04.2024 р. *Законодавство України*.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3675-IX#Text

грошовому вираженні, тому суд або держава можуть присудити компенсацію на основі інших критеріїв (характер порушення, ступінь страждань тощо).

У травні 2022 Президент України запропонував країнам-партнерам підписати багатосторонню угоду та створити механізм, за допомогою якого всі, хто постраждав від дій Росії, отримає компенсацію за всі збитки. Згідно з такою угодою, кошти та майно Росії, що перебувають під юрисдикцією країн-партнерів, мають бути арештовані або заморожені, а потім їх мають конфіскувати та спрямувати до спеціально створеного фонду, з якого всі особи, що постраждали від агресії РФ, зможуть отримати відповідну компенсацію. Президент запропонував партнерам стати засновниками такого фонду, а також членами спеціальної міжнародної комісії, яка розглядатиме позови як фізичних, так і юридичних осіб. Конфіскація активів російської держави в Україні вже реалізується на практиці, адже 12 травня 2022 року Верховна Рада затвердила Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 травня 2022 року «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»[1].

Підсумовуючи, слід зазначити, що жодна нинішня міжнародна організація, національні суди з різних причин не дають можливості притягнути Росію до відповідальності та отримати відшкодування через проблеми юрисдикції, аргументів по суті та щодо розміру компенсації, перешкоди у вигляді суверенного імунітету або практичну неможливість отримати реальні кошти на етапі виконання рішень. Отже, процес відшкодування моральної шкоди в цивільному праві стикається з багатьма викликами та проблемами. Проте за належного підходу та зусиль ця складна проблема може бути вирішена в інтересах справедливості захисту прав людини. Згідно ст. 13 Конвенції кожна особа, чиї права та свободи, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі.[2] Розвиток юридичної практики, законодавчі зміни, підвищення юридичної освіти та свідомість суспільства можуть сприяти поліпшенню механізмів відшкодування моральної шкоди в майбутньому. Наша місія – допомогти вирішити ці проблеми у подальшому.

[1] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 травня 2022 року «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»: Закон України від 12.05.2022 р. №2249-IX. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-20#Text

[2] Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. *Відомості Верховної Ради України.* Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Мельник Олексій Сергійович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ІСТОТНИХ УМОВ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ В ТОВАРИСТВАХ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Щербакова Н.В.)

Як свідчить міжнародна практика, конструкція корпоративних договорів, була запроваджена для задоволення потреб розвитку засобів регулювання відносин між учасниками господарських товариств, а корпоративний договір став дієвим інструментом, за допомогою якого відбувається ефективне врегулювання особливостей корпоративного управління в конкретному товаристві.

Корпоративний договір був закріплений у законодавстві України із прийняттям у 2018 році Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»[1] (надалі – Закон про ТОВ та ТДВ). Дослідження договорів розпочинається саме із визначення їх істотних умов як ключового елементу договірної конструкції. Без розуміння істотних умов договору неможливо виокремити його специфіку, відокремити договір від інших суміжних договорів, розкрити природу договору тощо. Крім того, необхідність визначення істотних умов впливатиме на його подальшу юридичну долю, і в разі відсутності згоди щодо всіх істотних умов чи однієї з них, такий договір вважатиметься неукладеним і, як правовий наслідок, не призведе до встановлення взаємних прав та обов'язків сторін договору.

Проблематиці визначення істотних умов корпоративного договору приділили увагу ряд вчених, зокрема: Васильєва В. А., Войчишин О. В., Дорошенко Л. М., Попов Ю. Ю., Сигидин М. М., Сліпченко С. О., Спасибо-Фатєєєва І. В., Суханов М. О., Цікало В. І., Щербакова Н. В. та інші. До сьогодні проблематика істотних умов корпоративного договору залишається дискусійною через свою новизну, пов'язані з цим динамічний розвиток законодавства в цій сфері, напрацювання судової практики. Ось чому питання щодо визначення сутності та істотних умов корпоративного договору є необхідним та потребує подальшого комплексного дослідження.

Відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 638 Цивільного Кодексу України[2] (далі – ЦКУ), договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору, тобто істотними умовами слід вважати такі положення договору, без яких договір не може вважатися договором та не може породжувати відповідні юридичні права та обов'язки для його сторін. Саме

[1] Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю (2018). Закон України № 2275-VIII. 06.02.2018. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text Last accessed: 12.09.2024.
[2] Цивільний кодекс України (2003). Закон України № 435-IV. 16.01.2003. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text Last accessed: 12.09.2024.

ч. 2 ст. 638 ЦКУ встановлює відповідні істотні умови договори, які умовно можна поділити на три групи, а саме: (1) умови про предмет договору; (2) умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду; а також (3) усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Першою істотною умовою є предмет договору, який окреслює суть зобов'язання, що лежить в основі договірних відносин, визначає його зміст та характер. Закон про ТОВ та ТДВ дає визначення корпоративного договору в ч. 1 ст. 7, з якої випливає, що предметом корпоративного договору є реалізація учасниками ТОВ своїх прав та повноважень певним чином або утримання від їх реалізації. Вказана норма зазначає, що не просто права та повноваження є істотною умовою, а саме порядок або спосіб їх реалізації учасниками повинні бути визначені у корпоративному договорі та є істотними умовами. При цьому варто ураховувати, що корпоративний договір не може створювати нових корпоративних прав сторін як учасників ТОВ або припиняти вже наявні корпоративні права (ч. 2 ст. 6 Закону про ТОВ та ТДВ). В той же час відповідно до ч. 1 ст. 96 (1) ЦКУ корпоративні права – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Отже, права учасників ТОВ визначаються виключно у законі та статуті.

В науковій літературі щодо визначення предмету корпоративного договору немає одностайності позиції: одні вчені вважають, що предметом виступають порядок реалізації прав належних їм як учасникам, або власне корпоративні правовідносини, зміст яких становлять корпоративні права та обов'язки, інші – сукупність спільних взаємоузгоджених дій учасників юридичної особи корпоративного типу, або порядок здійснення корпоративних прав чи утримання від них тощо.

Так, на думку В. А. Васильєвої предметом корпоративного договору є порядок здійснення корпоративних прав чи утримання від них що становлять зміст корпоративних прав[1]. Досліджуючи цивільно-правову природу корпоративного договору, М. М. Сигидин, доходить висновку, що предметом зазначеної договірної конструкції є управління корпоративними правами, за її твердженням йдеться про узгодженість дій учасників юридичної особи корпоративного типу у сфері реалізації ними організаційного спектру повноважень, що становлять зміст корпоративних прав[2]. Деякі вчені, зокрема О. С. Таран, відводять значну роль меті

[1] Васильєва В.А. Корпоративні правочини: поняття та особливості. Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. присв. 10 річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (23-24 вересня 2011 року). Івано-Франківськ. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2012. С. 26.

[2] Сигидин М.М. Корпоративний договір : дис. … канд. юрид. наук. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-тет ім. В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2016. С. 84-85.

корпоративного договору, визначаючи останню як його істотну умову – де сутність корпоративного договору полягає у внутрішніх взаємовідносинах між учасниками корпорації, які переслідують єдину та спільну для них мету, тобто організацію їхньої діяльності[1].

Концептуальною проблемою, що витікає із наукової дискусії щодо предмету корпоративних договорів, як слушно зауважує М. О. Ніколенко, є проблема його звуження, що призводить до фрагментарної ілюстрації регулюючого впливу досліджуваних договорів; у науці спостерігається двоїстий підхід до визначення предмету корпоративного договору: широкий та вузький. Згідно вузького підходу предметом корпоративного договору є лише дії направлені на управління корпоративними правами, тоді як на користь широкого підходу до трактування корпоративного договору свідчить також той факт, що управління і контроль фактично є структурними складовими поняття «організація». Саме тому даний автор доходить висновку, що предмет корпоративних договорів становить взаємоузгоджений порядок та особливості реалізації корпоративних та інших прав учасників товариства або утримання від їх реалізації та виконання обов'язків в ході організації діяльності товариства[2].

Далі важливим питанням для учасників товариства постає визначення змісту корпоративного договору, при цьому варто зазначити те, щоб умови корпоративного договору не суперечили положенням законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів.

М. О. Ніколенко зазначає, що умови корпоративного договору можна систематизувати таким чином: (а) умови, що випливають із організаційної складової корпоративних прав; (б) умови, що випливають із майнової складової корпоративних прав; (в) умови, що передбачають механізми вирішення конфліктних ситуацій; (г) умови «техніко-юридичного» характеру[3]. В свою чергу Н. В. Щербакова наголошує на тому, що зміст корпоративного договору можуть становити дві групи умов: (а) умови майнового характеру з приводу здійснення права на купівлю частки у статутному капіталі господарського товариства (у тому числі, обов'язок утриматися від здійснення переважного права); здійснення права на продаж частки у статутному капіталі господарського товариства (у тому числі, обов'язок продажу частки за заздалегідь визначеною ціною); (б) умови організаційно-управлінського характеру з приводу здійснення права на участь в управлінні господарським товариством (у тому числі, обов'язок сторін голосувати у певний спосіб на загальних зборах учасників,

[1] Таран О. С. Істотні умови багатостороннього договору. *Вісник академії адвокатури України*. 2013. Вип. 2. С. 40.

[2] Ніколенко М. О. Предмет корпоративних договорів: актуальні господарсько-правові підходи до визначення. *Право та інновації*. 2020. № 1 (29). С. 48.

[3] Ніколенко М. О. Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.04 / Науководослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України. Харків, 2021. 212 с. С. 49.

узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством); здійснення прав, пов'язаних із припиненням господарського товариства, або виділом із нього нової юридичної особи (у тому числі, право на участь у розподілі активів товариства у разі його ліквідації)[1].

Отже, як вірно зазначає Л. М. Дорошенко, цінність корпоративного договору як локального регулятора корпоративних відносин полягатиме в тому, щоб його зміст складали такі умови майнового, організаційно-управлінського характеру, які б запобігли корпоративним конфліктам, при цьому вони не повинні суперечити положенням корпоративного законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів[2].

До другої групи істотних умов відносяться умови, які є істотними в силу закону або характерними для договорів даного виду. Відповідно до ч. 1, 2 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ, на нашу думку, убачається вірним віднести форму корпоративного договору (письмова), його безоплатність, строк дії договору, дата його укладання. Корпоративний договір повинен містити відомості щодо часу, протягом якого сторони можуть здійснювати свої права і виконати свої обов'язки. Із цього слідує, що корпоративний договір можуть укладати: 1) на конкретно визначений період часу – наприклад, два роки (абсолютне визначення); 2) на весь час діяльності ТОВ (до моменту державної реєстрації припинення); 3) до досягнення певної мети, якщо така мета передбачена договором; 4) до виникнення ситуації, коли 100% статутного капіталу ТОВ належатиме одному учаснику; 5) до моменту його припинення за взаємною згодою сторін[3].

До третьої групи істотних умов належать умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Цю категорію істотних умов ще називають «суб'єктивно істотними», оскільки вони на пряму залежать від волі сторін, а для цього щоб таку умову вважати істотною необхідно, щоб одна із сторін корпоративного договору прямо підкреслила необхідність включення такої умови до договору, інакше така сторона відмовиться від укладення договору. Для цієї категорії істотних умов діє принцип свободи договору – сторони вільні у виборі умов договору, тому ці істотні умови можуть мати дуже різний характер, що залежить від волі сторін. При чому варто зазначити, що така свобода не є абсолютною, отже, такі умови, на яких наполягає одна із сторін, не повинні суперечити законодавству чи статуту.

---

[1] Щербакова Н. В. Питання змісту корпоративного договору. *Міжнародний журнал «Право і суспільство».* 2018. № 8. С. 126. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/LS/article/download/301/325 (дата звернення: 25.10.2024).

[2] Дорошенко Л. М. Корпоративний договір як правовий засіб запобігання корпоративним конфліктам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 258.

[3] Войчишин О. В. Щодо істотних умов корпоративного договору в товариствах з обмеженою відповідальністю. *Часопис цивілістики.* № 38. С. 60.
URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/af8d6daa-85d6-4221-8239-20bc626ed36f/content.

Для підтвердження важливості зазначеної проблематики істотних умов корпоративного договору варто звернутися до судової практики. Наразі на радарі інтересу маємо Постанову Північно-західного апеляційного господарського суду від 22 вересня 2021 року[1] (питання щодо правомірності укладання корпоративного договору розглядалися лише дотично та комплементарно до заявлених позовних вимог) та Постанову Південно-західного апеляційного господарського суду від 16 вересня 2021 року (де предметом розгляду якраз і була оцінка недійсності окремих положень корпоративного договору як таких, що не відповідають чинному законодавству)[2]. Представлені приклади судової практики мають неабияке значення для формування усталеної судової практики щодо укладання та визначення істотних умов корпоративних договорів, оскільки впливатиме на ефективність захисту прав та законних інтересів сторін корпоративного договору та допоможуть запобігти виникненню спірних ситуацій на майбутнє.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу чинного законодавства, наукових напрацювань, судової практики застосування законодавства, можна зробити наступні висновки та пропозиції.

Доведено, що істотні умови корпоративного договору вкладаються в класичне розуміння істотних умов цивільно-правового договору, які можна класифікувати по групах: 1) умови про предмет договору; 2) умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду (умови про форму корпоративного договору, безоплатність договору, строк дії корпоративного договору та дата його укладення); с) умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди («суб'єктивно істотні умови»).

Обґрунтовано, що предмет корпоративного договору в науці немає одностайності щодо свого визначення, що пов'язано із низкою причин: змішування предмету договору та об'єкту правовідносин або предмету договору та його змісту. Дотримуємося позиції, що предметом корпоративного договору виступають взаємоузгоджений порядок та особливості реалізації корпоративних та інших прав учасників товариства або утримання від їх реалізації та виконання обов'язків в ході організації діяльності товариства.

Подальше дослідження корпоративного договору, його суті, конкретизації істотних умов сприятиме удосконаленню норм корпоративного законодавства, формуванню усталеної судової практики щодо зазначених договірних конструкцій, ефективному забезпеченню здійснення корпоративних прав суб'єктів корпоративних правовідносин, і,

[1] Північно-західний апеляційний господарський суд, 22 вересня 2021, № 906/92/21 (Україна) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99858310. Last accessed: 12.09.2024.
[2] Південно-західний апеляційний господарський суд, 16 вересня 2021, № 916/2796/20 (Україна) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99781984. Last accessed: 12.09.2024.

як наслідок, розвитку та формуванню сприятливого інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій в економіку України, що стане першочерговою задачею у повоєнному відновленні нашої держави.

Мельник Олексій Сергійович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)

Конституція України у статті 56 гарантує одне з невід'ємних прав людини: право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди. Існування в національному законодавстві інституту відшкодування (компенсації) моральної (немайнової) шкоди як одного із способів захисту прав та інтересів осіб вимагає від юристів-науковців та практиків його подальшого розвитку та вдосконалення, бо проблема відшкодування моральної шкоди, насамперед, стосується захисту абсолютних природних прав фізичних осіб та законних прав та інтересів юридичних осіб, що в сукупності становить основу цивільних правовідносин[1].

Незважаючи на те, що проблеми моральної шкоди висвітлені у багатьох наукових працях, ця тема не позбавляється своєї актуальності, адже сама дефініція моральної шкоди викликає багато суперечок та різних поглядів і підходів щодо її визначення, що «можна пояснити різноманіттям правовідносин, правопорушень, а також колом суб'єктів, які заподіюють даний вид шкоди»[2]. Різне трактування поняття моральної шкоди в науковій літературі веде до неоднозначного його розуміння і, як наслідок, спотворення правозастосовчої практики.

В теорії цивільного права щодо визначення поняття моральної шкоди, яку заподіяно фізичній особі, існує декілька підходів. В основі першого підходу – встановлення факту моральних, психічних або фізичних страждань. Для другого недостатньо встановлення таких страждань, а за необхідне, крім них, є наявність немайнових втрат або негативних наслідків морального або іншого немайнового характеру, які виникли внаслідок тих же моральних, психічних або фізичних страждань. Деякі вчені об'єднують в понятті моральної шкоди і самі страждання, і їх правові наслідки, а інші, навпаки, розмежовують самі страждання (як моральні втрати) і страждання

[1] Писарєва Е.А., Спірідонова В.О. Щодо методики розрахунку розміру компенсації моральної шкоди. *Правничий часопис Донецького університету*. 2010. №1(23). С. 113-119.
[2] Криушенко Л.І. До питання поняття «моральної шкоди» за чинним законодавством України. *Право та управління*. 2011. С. 213-220.

з їх наслідками (як моральну шкоду)[1]. Третій підхід полягає у приниженні честі, гідності та ділової репутації або в моральних переживаннях у зв'язку з заподіянням шкоди здоров'ю, а також внаслідок порушення інших прав[2].

Визначення моральної шкоди через страждання фізичної особи та їх негативних наслідків знайшло свій прояв і у законодавстві. Так, у частині шостій статті 4 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» зазначено, що «моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру»[3].

Деякі науковці пропонують свої власні дефініції моральної шкоди. Так, П.М. Рабинович під моральною шкодою пропонує розуміти «приниження оцінки гідності людини, яке викликає в його психіці негативні стани і процеси»[4]. На думку вченого це явище, яке відображається терміном «моральна шкода», складається як мінімум з двох елементів: соціально-морального і індивідуально-психічного.

С.І. Шимон під моральною (немайновою) шкодою, завданої фізичній особі, розуміє втрати немайнового характеру, що завдані моральними або фізичними стражданнями, які виникли в результаті дій (бездіяльності), що порушують права і блага, які належать особі з моменту народження або в силу закону[5].

Н.В. Марущак визначає поняття моральної шкоди як «порушення нормальних життєвих зв'язків, порушення відносин з оточуючими людьми, настання інших негативних наслідків – є визначальним для поняття «моральна шкода», так як будь-які душевні страждання без уточнення наслідків не можуть бути оцінені і враховані в повній мірі, тому що це може привести до необґрунтованості і незаконності рішення суду про відшкодування шкоди, призведе і до зменшення компенсації»[6].

О.П. Кучинська і М.І. Гошовський характеризують моральну шкоду як «завдані правопорушеннями душевні або фізичні страждання особи,

---

[1] Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896с. С. 713-714.

[2] Чернадчук В. До питання про поняття моральної шкоди. *Право України*. 2001. №2. С. 105-108. С. 105.

[3] Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. №266/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1.

[4] Рабінович П. Моральна шкода та право на її компенсацію: загальнотеоретичний підхід. *Право України*. 2002. № 4. С. 102.

[5] Шимон С.І. Відшкодування моральної шкоди в проекті Цивільного кодексу України. *Право України*. 1997. №10. С. 10-15. С. 15.

[6] Марущак Н.В. Про необхідність нового порядку відшкодування моральної шкоди, завданої особі незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду. Підприємництво, господарство і право. 2004. №5. С. 129.

приниження та інші негативні явища, які призвели до порушення нормального психічного стану особи»[1].

У будь-якому випадку, шкода представляє певні втрати у зв'язку з потерпанням негативних наслідків від протиправних посягань.

Так, згідно з частиною першою статті 23 Цивільного кодексу України[2] такі втрати проявляються у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи.

Закріплюючи зміст моральної шкоди фізичної особи в нормах права, законодавець визначає поняття моральної шкоди як об'єктивне, проте, воно залежить від суб'єктивного сприйняття особою протиправних діянь і їх негативних результатів, які вона зазнає. Тому, «на відміну від майнової шкоди, яка внаслідок схожих посягань на однакові майнові блага різних суб'єктів буде аналогічною, моральна шкода може істотно відрізнятися як за обсягом, так і за змістом»[3] в залежності від сприйняття і оцінки своєї життєвої ролі, позиції, системи цінностей конкретною людиною.

Згідно пункту 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» 2005 р.[4] під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Така позиція підтверджується і у постанові Верховного Суду 2019 р., де зазначено, що «моральна шкода полягає у страждання або приниженні, яких людина зазнала внаслідок протиправних дій»[5].

Таким чином, існують різні підходи до визначення поняття моральної шкоди, що завдана фізичній особі, але, на нашу думку, вони всі розуміють цю категорію як певні втрати (душевні або фізичні) у внутрішньому (моральному) світі фізичної особи, які призвели або можуть призвести до збитків, що мають матеріальний вираз.

---

[1] Гошовський М.І., Кучинська О.П. Потерпілий у кримінальному процесі України. К.: Юрінком Інтер, 1998. 192 с. С. 42.

[2] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

[3] Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с. С. 718.

[4] Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. №4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text

[5] Постанова Верховного Суду від 10 квітня 2019 р. у справі № 464/3789/17.
URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81046506

Молодецька Дар'я Юріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ ОФОРМЛЕННЯ СПАДЩИНИ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Спадщина як сукупність майнових прав та обов'язків померлого, переходить до спадкоємця як єдине ціле. Наявність об'єкта, на який допускається правонаступництво після смерті особи, є необхідною умовою виникнення та розвитку спадкових правовідносин.

Оскільки спадщина є самостійним об'єктом цивільних прав, вона має вважатися оборотоздатним об'єктом і брати участь у цивільному обороті. У доктрині спадкового права спадщина розглядається як сукупність майнових прав і обов'язків[1], «комплекс прав та обов'язків»[2], система прав та обов'язків[3].

У сучасному українському законодавстві існують прогалини у питаннях, пов'язаних із визнанням права власності на спадкове майно, особливо у випадках, коли спадкоємці втрачають правовстановлюючі документи. Це призводить до численних юридичних конфліктів, затяжних судових процесів та перешкод у реалізації прав спадкоємців.

Одним з таких перешкод є приклад оформлення спадкових прав через надмірну бюрократію у зв'язку з втратою оригіналів правовстановлюючих документів на спадкове майно. Незважаючи на те, що спадщина прийнята автоматично і немає конфліктів з іншими спадкоємцями, нотаріуси відмовляють у видачі свідоцтва про право на спадщину через відсутність необхідних документів. Тобто, навіть при наявності заповіту, бюрократичні перешкоди та формальні вимоги щодо документів ускладнюють процес оформлення спадщини. Зокрема, на сьогодні такі ситуації доволі розповсюджені через знищене майно та документи у зв'язку зі збройною агресією проти України.

Наразі у ч. 3 ст. 1268 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) зазначено, що спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК України, він не заявив про відмову від неї, що не може прирівнюватися до фактичного вступу в управління або володіння спадковим майном. При цьому, для прийняття спадщини, варто врахувати наступні факти:

---

[1] Спасибо-Фатєєва І. В. Оформлення права на спадщину у разі спільної сумісної власності на квартиру. Цивілістика : на шляху формування доктрини: вибр. наук. пр. Харків: Золоті сторінки, 2012. С. 556-557.
[2] Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право: підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ., 2009. С. 48.
[3] Шишка Р.Б. Спадкове право : навч. посібник. Київ: Ліра-К, 2021. С. 39.

1) активний (позитивний): факт постійного проживання разом зі спадкодавцем, шляхом надання доказів (довідка житлово-експлуатаційної організації чи житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування, реєстраційний запис у паспорті спадкоємця в будинковій книзі та інші документи, що підтверджують факт постійного проживання спадкоємця зі спадкодавцем);

2) пасивний (заперечний): Відсутність відмови від прийняття спадщини протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК[1].

Водночас поняття «постійне проживання» не варто розуміти обмежено. Спадкоємець буде вважатися таким, у тому разі, якщо постійно проживає зі спадкодавцем, навіть якщо він на певний час відбув з місця свого постійного місця проживання, наприклад, у відрядженні. Важливий сам факт постійного проживання та представлених доказів цього.

Описаний вище приклад, коли спадкоємці звернувшись до нотаріуса для оформлення спадкових прав не можуть отримати свідоцтво через втрату оригіналів правовстановлюючих документів на майно, є досить поширеним. Оскільки оригінали правовстановлюючих документів (свідоцтво про право власності на нерухоме майно) є основними підтверджуючими документами, які нотаріус використовує для оформлення спадщини, то у разі якшо такі документи втрачені, це унеможливлює надання свідоцтва про право на спадщину, адже нотаріус не може встановити законне право власності спадкодавця на це майно.

Судовий процес дозволить офіційно підтвердити право власності спадкодавця на підставі інших доказів (свідчень, наявності реєстраційних записів тощо).

У такому випадку для вирішення проблеми з оформленням спадкових прав у зв’язку з втратою правовстановлюючих документів і надмірної бюрократії варто запропонувати такі кроки:

– для відновлення втрачених документів варто звернутися до державних установ, які видавали оригінальні документи (Бюро технічної інвентаризації (БТІ), органи місцевого самоврядування або державні архіви), з метою отримання дублікатів правовстановлюючих документів на житловий будинок і земельну ділянку. Можливо, оригінали документів зберігаються в цих установах;

– якщо майно було зареєстроване в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, можна отримати витяг із цього реєстру. Він може служити підтвердженням права власності;

– у випадку, якщо неможливо відновити документи через державні органи, можна звернутися до суду з позовом про визнання права власності на спадкове майно. Суд може ухвалити рішення на підставі наявного

[1] Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року, № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

заповіту та інших доказів, які підтверджують право на спадщину (наприклад, свідчення сусідів, інші документи, що підтверджують проживання разом із матір'ю);

– залучити професійного адвоката або отримати детальні консультації в юридичній клініці, що допоможе правильно оформити документи для судового процесу або при зверненні до державних установ;

– оформлення запиту через нотаріуса, який може подати запит до відповідних органів (БТІ, реєстраційних служб) з метою отримання необхідної інформації про спадкове майно;

– якщо проблема полягає в надмірній бюрократії, можна звернутися до відповідних державних органів з проханням про застосування спрощених процедур для пенсіонерів або осіб, які втратили документи через об'єктивні причини.

Представлені шляхи можуть допомогти спадкоємцям вирішити проблему з оформленням спадкових прав і подолати перешкоди, пов'язані з відсутністю оригіналів документів.

Таким чином, проблема втрати оригіналів правовстановлюючих документів на спадкове майно може бути вирішена через звернення до суду, який підтвердити право на майно, після чого нотаріус може оформити спадщину. Тому спадкоємцям важливо діяти системно і знати свої права, щоб вчасно захистити свої інтереси та уникнути ускладнень у майбутньому.

Нагорна Марина Володимирівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ

(науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева)

Гендерна рівність у трудових відносинах є однією з ключових засад соціальної справедливості та гарантом до створення сталого розвитку суспільства. На шляху до демократичного розвитку Україна прагне вдосконалити та просувати становлення гендерної рівності. Однак, як і в багатьох інших країнах світу, питання гендерної рівності та її забезпечення набуває особливого значення в умовах швидких соціально-економічних змін, які впливають на всі сфери життя, зокрема на трудові правовідносини. Не дивлячись на те, що гендерна рівність гарантована та закріплена на законодавчому рівні, реальні ситуації часто свідчать про наявність серйозних проблем, пов'язаних із дискримінацією за ознакою статі, нерівністю в оплаті праці та обмеженим доступом жінок до певних професій і посад. Тому важливо, щоб держава закріпила не лише принцип забезпечення рівності у законодавстві, але й ввела та розробила ефективні

механізми його реалізації, а також варіанти відповідальності за їх порушення.

Невід'ємним складником загальної концепції рівності є саме гендерна рівність. Багатовимірне і неоднозначне поняття «гендер», яке по-різному тлумачиться численними дослідниками, стало останнім часом центральною категорією міждисциплінарної наукової галузі знання. Ключова відмінність гендеру від статі полягає у тому, що остання категорія характеризується більшою інертністю, тоді як гендер передбачає можливість зміни усталеного порядку соціальних відносин між чоловіками і жінками. У зв'язку з цим трудове законодавство має адаптуватися під мінливі соціально-економічні відносини з метою досягнення гендерної рівності як рівності потенційних можливостей і рівної участі в житті суспільства чоловіків і жінок.

Дефініція поняття «гендер» розуміється як розподіл ролей між статями в суспільстві з усіма наслідками такого розподілу: економічними, політичними, соціальними, культурними і психологічними, які неминуче випливають з цього. Протягом останніх років в Україні однією з гострих проблем залишається безробіття серед працездатного населення, переважну більшість якого становлять жінки.

Державна політика дедалі більше повинна орієнтуватися на створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, при цьому вона повинна проводитися з урахуванням міжнародних документів, підписаних Україною. Це, зокрема, Статут ООН і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945, Загальна декларація прав людини від 10.12.1948, Європейська соціальна хартія (переглянута) Ради Європи від 03.05.1996, а також Конвенції МОП №100 «Про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності» від 29.06.1951, «Про політичні права жінок» від 20.12.1952, №103 «Про охорону материнства» від 28.06.1952, №111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» від 25.06.1958, №156 «Про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками» від 23.06.1981 та ін. Також було підписано Угоду про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014), відповідно до якої держава взяла на себе зобов'язання щодо надання гарантій забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок під час здобуття ними освіти та працевлаштування.

Визначені в актах міжнародного законодавства підходи до становлення рівних гендерних прав дали поштовх для прийняття актів національного законодавства щодо регулювання цих питань та закріплення принципу гендерної рівності в середині країни, вимагаючи подальшого розвитку внутрішньої нормативно-правової бази. Так, до вітчизняної нормативно-правової бази з питань гендерної рівності у трудових правовідносинах на сьогоднішній день ми можемо віднести: Конституцію України від 28.06.1996, Кодекс законів про працю України від 10.12.1971,

закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005, «Про зайнятість населення» від 05.07.2012, «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012.[1]

З 2005 р. Україна з прийняттям профільного Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», яким визначено основні напрями державної гендерної політики, органи влади, відповідальні за її реалізацію, структурні елементи політики з метою забезпечення паритетного становища жінок і чоловіків в усіх сферах життя, почала системно розбудовувати національний механізм утвердження гендерної рівності. На виконання законодавства відбувається ухвалення національних, регіональних та галузевих планів дій, зокрема Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, 32 мир, безпека» на період до 2020 року[2].

Важливе значення у напрямку забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах має відповідно до підпункту 1 пункту 23 Плану заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії подолання бідності, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2018 року № 99-р.

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна активно рухається у напрямку вдосконалення гендерного законодавства та впровадження норм на основі міжнародних актів їх принципів та положень, які врегульовують питання забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у сфері трудових відносин .

На сьогодні відповідальність за порушення гендерної рівності в законодавстві про працю поки що не конкретизується. Проте загальні норми щодо відповідальності службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій, а також власників або уповноважених ними органів за порушення законодавства про працю, зокрема, ст. 45, 237 КЗпП, не виключають можливості їх застосування й у випадках встановлення факту дискримінації за ознакою статі, оскільки принцип рівності трудових прав жінок і чоловіків є складовою частиною законодавства про працю, якого власник або уповноважений ним орган, згідно зі ст. 141 КЗпП, зобов’язаний неухильно дотримуватись. Порушення ним гендерної рівності є порушенням законодавства про працю.

В Україні однією із передумов виникнення нерівності залишаються гендерні стереотипи щодо місця чоловіка та жінки в суспільстві, які впливають на поведінку осіб, формуючи відповідний стандарт. Насамперед розподіл домашньої роботи порівну лише набирає тенденцій, більшість людей вважає, що домашні обов’язки та догляд за дітьми – це обов’язки

[1] Вапнярчук Н.М. Питання правового забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах в Україні в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. Вип. №6. С. 346-351.
[2] Клименко М.В. Гендерна рівність у трудових правовідносинах: правове забезпечення в Україні. *The scientific heritage*. 2021. Вип. №59. С. 30-33.

жінок. Відомий український сайт з пошуку роботи Work.ua зробив власне дослідження, підрахувавши скільки коштує робота найманих робітників для повного забезпечення потре б родини. Так, коли один з членів сім'ї повністю перебирає на себе обов'язки кухаря, домашнього робітника та няні, то її/його послуги вартували б 117 394 грн на місяць.

Отже, гендерна дискримінація та нерівність, незважаючи на закріплені норми і принципи у сфері праці, все ще існує. Це пов'язано зі стійкими гендерними стереотипами, відсутністю рівних можливостей та більшою вразливістю жінок до різних форм дискримінації, які переважно проявляються у нерівністю в оплаті праці та обмеженим доступом жінок до певних професій і посад.

Міжнародні організації і сьогодні наголошують на актуальності гендерної проблематики в Україні, незважаючи на наявність міжнародних і національних нормативно-правових актів, покликаних вирішувати проблеми гендерної нерівності на ринку праці. Брак послідовності, системності та злагодженості спільних зусиль державних інституцій і організацій громадянського суспільства перешкоджає досягненню значних зрушень у подоланні гендерної нерівності.

Водночас слід зазначити, що сьогодні в умовах воєнного стану державою робляться певні кроки стосовно питань боротьби з дискримінацією працівника. Так, 12 травня 2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників» за № 2253-IX (набув чинності 27.05.2022), який розроблено з метою посилення захисту прав працівників внаслідок реалізації домовленостей, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014), імплементації окремих положень актів законодавства ЄС, міжнародно-правових актів Міжнародної організації праці.

Таким чином, на основі аналізу вищезазначеного можна дійти висновку, що питання гендерної рівності у трудових відносинах є актуальною та проблемною темою у суспільстві. Українське законодавство та міжнародні правові акти, які закріплюють принципи гендерної рівності є ключем до зміни ситуації, однак є необхідність у розроблені та впровадженню більш ефективних механізми у державну політику, оскільки це є критично важливо для інтеграції прав жінок і принципів гендерної рівності. Зміна стереотипів у трудових відносинах щодо жінок надасть можливість покращити економічний потенціал та демократичний розвиток держави. Гендерна рівність має стати таким же пріоритетом у політиці, як економічні та соціальні питання, адже це зміцнить позиції України як соціальної та демократичної держави.

Нагорна Марина Володимирівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МОЖЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

У зв'язку з швидким темпом розвитку глобалізації та використанням цифрових активів особливої популярності набуває криптовалюта та сфера її спадкування. Зростання цифрової економіки завжди супроводжувалося у проблемі законодавчого регулювання у більшості країн. Українське законодавство не є виключенням, адже воно недостатньо врегульовує питання спадкування таких активів та не містить чітких норм. Це призводить до юридичної плутанини і ускладнює процес успадкування, оскільки цифрові активи часто мають різний правовий статус і захищені паролями або іншими засобами аутентифікації[1].

Необхідно зазначити, що неоднозначне трактування сутності самої криптовалюти впливає на розвиток інституційного середовища криптовалют і на практику роботи з ними у сфері віртуальних валют[2].

Нині у Верховній Раді України зареєстровано декілька законопроектів, що мають на меті врегулювання обігу криптовалют, а також здійснення операцій з ними, проте всі вони мають різні підходи щодо правової регламентації[3].

Поняття «криптовалюта» має дискусійний характер та не має конкретного визначення у нормативно-правових актах, однак у проекті Закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» № 7183, криптовалюта визначається як програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду)[4]. На думку В. Михайловського і О.Костюка, «запропоноване визначення поняття криптовалюти не повною мірою відображає її сутність, оскільки зосереджено на технічному аспекті цього поняття та зовсім не розкриває його економіко-правовий зміст». Законопроект зазнав також критики і від

---

[1] Ларченко М. О., Ткач О. О. Юридичне оформлення процесу спадкування цифрових активів. *Проблеми сучасних трансформацій.* Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. Вип. № 13. *Електронний науковий журнал*. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-01-08

[2] Коваленко Ю. Белінська Я. Вергелюк Ю. Теоретико-методологічний концепт інституційних трансформацій на міжнародних і національних ринках криптовалют. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2023. Вип. №2(34). С. 174-187.

[3] Коваленко Ю. Белінська Я. Вергелюк Ю. Теоретико-методологічний концепт інституційних трансформацій на міжнародних і національних ринках криптовалют. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2023. Вип. №2(34). С. 174-187.

[4] Про обіг криптовалюти в Україні: проект Закону України №7183 від 06.10.2017 // URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

Громадської організації Bitcoin Foundation Ukraine (BFU), де звертається увага на те, що тлумачення криптовалюти як певного програмного коду, що виступає об'єктом інтелектуальної власності, є доволі суперечливим, оскільки з даного положення випливатимуть можливості сплати роялті та охорона авторських прав[1].

У наступних проектах законів на заміну поняттю криптовалюти приходять інші – криптоактиви, віртуальні активи, токенізовані активи. Насправді, сьогодні ці терміни часто використовуються як синоніми, поряд з ними ще зустрічається поняття цифрова валюта або цифровий актив/ цифровий фінансовий актив[2].

На основі аналізу дефініції поняття «криптовалюта» у проектах законів варто підсумувати та дати власне визначення цього поняття. Отже, криптовалюта – це форма цифрової або віртуальної валюти, яка є об'єктом власності, що використовує криптографію для забезпечення безпеки ти захисту транзакцій.

Спроби ввести криптовалюти у правове поле в Україні тривають з 2017 року, коли практично одночасно були запропоновані відразу три законопроекти, спрямовані на визначення та легалізацію криптовалют. Це були Проекти Закону «Про обіг криптовалюти в Україні» № 7183 від 6 жовтня 2017 р. , Закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» № 7183-1 від 10 жовтня 2017 р , Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» № 7246 від 30 жовтня 2017 р. Врегулювати оподаткування операцій з криптовалютою була повторена у 2019 році із запропонуванням Проекту Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами» № 2461 від 15 листопада 2019 р. У 2020 році з'явилося ще два законопроекти: «Про віртуальні активи» № 3637 від 11 червня 2020 р. та «Про токенізовані активи та криптоактиви» № 4328 від 05 листопада 2020 р[3].

Перш ніж розглянути можливість переходу криптовалютних цінностей у спадщину, потрібно визначити його правове положення, адже відповідно до ст. 1218 Цивільного кодексу України «до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті»[4].

---

[1] Коваленко Ю. Белінська Я. Вергелюк Ю. Теоретико-методологічний концепт інституційних трансформацій на міжнародних і національних ринках криптовалют. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2023. Вип. №2(34). С. 174-187.

[2] Некіт К.Г. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. *Часопис Цивілістики. Цивілістичні проблеми ім-права.* 2021. Вип. №44. С. 45-49.

[3] Некіт К.Г. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. *Часопис Цивілістики. Цивілістичні проблеми ім-права.* 2021. Вип. №44. С. 45-49.

[4] Сирота Д.І., Локтіонова В.В., Уманська А.О. Правова характеристика можливості спадкування криптовалюти. *Публічне право.* Вип. № 1(41). 2021. С. 110-114.

Якщо говорити про спадкування за заповітом, то питань деякою мірою виникає менше, ніж у разі спадкування за законом, тому що під час складання самого заповіту спадкодавець має право вказати спадкоємця його криптовалюти та залишити йому ключі входу. Такий вид спадкування є традиційним – здійснюється відповідно до механізму, закріпленого в законодавстві України. Щоправда, він є небезпечним та може призвести до втрати коштів через інформованість інших осіб. Як відомо, володіння криптовалютою має анонімний характер, а зазначення всіх ключів входу до криптовалютного гаманця його нівелює. Тому для запобігання нівеляції пропонується у самому заповіті вказувати лише публічний ключ. Вирішенням цього питання також може стати секретний заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом[1].

Таким чином, спадкування криптовалюти за українським законодавством має дещо проблемну процедуру, тому що немає чітких норм, які встановлювали порядок її передачі та отримання. Спадкоємцям потрібні ключі входу від власника активів, однак вони не зазначені у переліку положень нашого законодавства.

Одним із варіантів вирішення цих проблем є розробка та прийняття законодавства, яке чітко регулює правовий статус цифрових активів. Окрім того, існують такі механізми для забезпечення спадкування: – цифрові заповіти, які дозволяють власникові заздалегідь вказати, як і кому будуть передані його цифрові активи після смерті. Такі заповіти можуть бути впроваджені на платформі самих сервісів або через нотаріусів; – платформи управління цифровими активами. Деякі сервіси надають можливість керування цифровими активами після смерті користувача. Наприклад, Facebook має функцію призначення «довіреної особи»; – спеціальні програми, що дозволяють створювати захищені «цифрові скриньки», в яких зберігаються паролі, документи та інші важливі дані, доступ до яких може бути переданий спадкоємцям[2].

Отже, на основі аналізу законодавства щодо спадкування та визначення дефініції поняття криптовалюти, можна дійти висновку, що процедура спадкування такого цифрового активу потребує досконалого законодавчого регулювання в усіх аспектах. Україна неодноразово рухалася у напрямку законодавчого регулювання цього питання, однак важливою зміною у даній сфері було б прийняття закону, який встановив чіткий механізм забезпечення спадкування, адже цифрові активи, зокрема криптовалюта, мають неабияке значення у підвищенні цифрової економіки.

[1] Сирота Д.І., Локтіонова В.В., Уманська А.О. Правова характеристика можливості спадкування криптовалюти. *Публічне право.* Вип. № 1(41). 2021. С. 110-114.

[2] Ларченко М. О., Ткач О. О. Юридичне оформлення процесу спадкування цифрових активів. *Проблеми сучасних трансформацій.* Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. Вип. № 13. *Електронний науковий журнал*. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-01-08

Пастух Діана Вадимівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У КОНТЕКСТІ ОНЛАЙН-ШАХРАЙСТВА: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕХАНІЗМІВ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Однією з головних тенденцій сучасності на ринку фінансових послуг є диджиталізація фінансових послуг та продуктів, як звичних для всіх, так і нових, використання яких потребує глибоких знань у сферах цифрових технологій, фінансів та загалом законодавства. Наразі люди отримали можливість з дому керувати своїми виплатами та заощадженнями, переказувати кошти іншим особам, оплачувати різноманітні покупки тощо. Водночас такі широкі можливості пов'язані з новими викликами та ризиками, наприклад, з кіберризиками та онлайн-шахрайством. У цілому сьогодні існує велика кількість потенційних ризиків, з якими стикаються користувачі цифрових фінансових послуг, проте онлайн-шахрайство є особливо небезпечним, адже часто споживачі не можуть ідентифікувати його через нестачу спеціальних знань та вмінь. Саме тому, проблема захисту прав споживачів у контексті онлайн-шахрайства є актуальною на сучасному етапі розвитку суспільства.

Мета дослідження полягає у розгляді сучасних механізмів захисту прав споживачів у контексті онлайн-шахрайства.

Насамперед слід зазначити, що онлайн-шахрайство – це крадіжка персональних даних, підроблені веб-сайти та шахрайські транзакції, фішингові афери, які здійснюються з метою несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації та крадіжки особистих даних, таких як особиста ідентифікація, номери банківських рахунків, паролі тощо. Такі дії не лише знижують довіру споживачів до онлайн-транзакцій, але й можуть призвести до значних фінансових втрат для фізичних і юридичних осіб[1].

З огляду на розповсюдженість онлайн-шахрайства та його численні загрози, споживачі повинні знати свої права й процедури відшкодування у випадках, коли вони стають жертвами вищезазначених ризиків. Окрім того, вони повинні знати, куди вони можуть звернутися та як одержати відшкодування, якщо вони стануть жертвами онлайн-шахрайства або інших збитків[2].

В Україні питання онлайн-шахрайства регулюються Цивільним кодексом, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України, а також Законами України «Про

[1] Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г., Кримська А. О. Цифрова економіка та кібербезпека: аналіз загроз та стратегій захисту в контексті інституціоналізації. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 4. С. 137.
[2] Приказюк Н. В., Ходаківська Ю. О. Цифрова фінансова грамотність: компоненти та методи підвищення. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 2. С. 34.

електронну комерцію» і «Про захист прав споживачів». Як і в будь-якій правовій державі, в Україні передбачено правове регулювання будь-яких відносин, незалежно від сфери, в якій вони виникають. До прикладу, відповідно до Закону України «Про електронну комерцію»[1] будь-яка дія особи, націлена на набуття, зміну чи припинення цивільного права або обов'язку, вчинена із застосуванням інформаційно-комунікаційної системи, є повноцінним правочином, хоча і в електронній формі. З огляду на це, навіть якщо злочин вчинено в режимі онлайн, він передбачає покарання винного у цьому злочині.

Однак проблема полягає у складності встановлення факту шахрайства в мережі Інтернет, а також у законодавстві, що регулює правовідносини у віртуальному просторі, є чимало суперечностей та прогалин, які потребують вдосконалення. Також форми цивільних правовідносин у віртуальному просторі наразі недостатньо врегульовані, що призводить до великої кількості порушень, багато з яких можуть містити елементи шахрайства.

Саме тому, на наш погляд, для убезпечення себе від онлайн-шахрайства, споживачі повинні використовувати шифрування, двофакторну автентифікацію, спеціалізовані програми й сервіси для перевірки надійності сайтів, захисні механізми платіжних систем у разі шахрайських операцій тощо. У слід за О. Вовченко вважаємо, що сьогодні в нашій державі існує необхідність вдосконалення законодавства для захисту громадян від онлайн-шахрайства та кіберзлочинів, підвищення кваліфікації правоохоронних органів для розслідування й запобігання онлайн-шахрайству, забезпечення співпраці між держаними й приватними організаціями для підвищення обізнаності населення про фінансову безпеку, для розробки безпечних онлайн-платформ та нових технологій для захисту від онлайн-шахрайств[2].

Отже, приходимо до висновку, що у сучасному світі стрімка диджиталізація здійснює помітний вплив на всі сфери життя людей, включаючи й торгівлю, проте торгівля у віртуальному просторі стає полем для онлайн-шахрайства, яке порушує права споживачів та завдає їм збитків. У зв'язку з цим, сьогодні потрібно забезпечити ефективний захист прав споживачів, який потребує як правових, так і технічних рішень. Держава повинна удосконалити законодавство та забезпечити ефективні й сучасні механізми захисту громадян від онлайн-шахрайства, а також підвищувати фінансову грамотність та обізнаність громадян про безпеку у віртуальному просторі.

---

[1] Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 р., № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 45. Ст. 410.

[2] Вовченко О. Кібербезпека як детермінанта обачливої фінансової поведінки домогосподарств. *Grail of Science*. 2024. №40. С. 37.

Писарєва Елла Анатоліївна,
к. ю. н., доцент, завідувачка кафедри
цивільного права і процесу
ДонНУ імені Василя Стуса

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

Одним із способів захисту цивільних прав та інтересів, згідно статті 16 Цивільного кодексу України[1] (далі – ЦК України), є відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Прояв моральної шкоди визначається у положеннях статті 23 ЦК України і характеризується як немайнові втрати особи. У частині 3 вказаної статті визначено, що моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб (публікація спростування недостовірної інформації, публікація рішення суду у засобах масової інформації, інші форми відновлення морального стану особи), якщо інше не встановлено законом.

У разі відшкодування моральної шкоди у грошовій формі потрібно встановлювати розмір такого відшкодування, який за національним законодавством «визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості»[2].

На сьогодні в Україні діє Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди, яка 18 січня 2019 року внесена в Реєстр судових методик за №14.1.75 та схвалена Науково – методологічною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, рекомендована до впровадження рішенням Вченої ради Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса[3]. Основою вказаної Методики №14.1.75 є «модифікована» (за словами авторів) Методика встановлення заподіяння моральної шкоди та метод оцінки розміру компенсації спричинених страждань О.М. Ерделевського, яка офіційно була визнана в Україні у 2010 р., але у 2016 р. скасована[4].

---

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4393.
[2] Там же.
[3] Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: https://rmpse.minjust.gov.ua/search/4.
[4] Методика встановлення заподіяння моральної шкоди та метод оцінки розміру компенсації спричинених страждань / розроб. Ерделевський О. М.; зареєстр. наказом М-ва юстиції України від 3 березня 2010 р., реєстр. код 14.1.04. URL: http://rmpse.minjust.gov.ua/page/17

Методика №14.1.75 зазнала багато критики[1], але саме питання можливості виведення та застосовування єдиної окремої «універсальної» методики обчислення моральної шкоди, виходячи з суті поняття самої категорії такого виду шкоди, викликає дискусію. Як наголошує Верховний Суд, моральну шкоду, зважаючи на її сутність, не можна відшкодовувати у повному обсязі, оскільки не має (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю. Зважаючи на це, будь-яка компенсація моральної школи не є (і не може бути) адекватною дійсним стражданням, тому будь-який її розмір може мати суто умовний вираз[2]. Звідси, саме адекватне відшкодування шкоди, зокрема й моральної, за порушення прав людини є одним із ефективних засобів юридичного захисту[3].

В такій ситуації вивчення вже існуючого досвіду світової юридичної науки та практики щодо визначення розміру компенсації моральної шкоди було б дуже доцільним та корисним у застосуванні. При цьому треба пам'ятати, що розмір відшкодування моральної шкоди встановлює суд і «…з точки зору судової практики з питань оцінювання моральної шкоди слід запозичити найкраще у країн, в яких цей інститут існує понад ста років… Судова ієрархія, як саморегулююча система, здатна із плином часу сформувати свою власну збалансовану практику щодо відшкодування моральної шкоди»[4].

Треба зазначити, що у жодній з країн світу не існує єдиної методики визначення обсягу немайнової (моральної, психічної) шкоди та розміру адекватної компенсації, яка була б закріплена на законодавчому рівні. Якщо певні методики й існують, то вони, як правило, мають рекомендаційний характер, та, фактично, не містять математичних розрахунків.

За німецьким та австрійським правом компенсація за перенесені страждання повинна бути справедливою: до уваги береться загальний принцип вирівнювання вигоди – потерпілий має бути поновлений у стані, який існував до порушення його прав чи інтересів, однак він не повинен одержати вигоду внаслідок компенсації йому такої шкоди. Суди цих країн, орієнтуючись на аналогічні рішення, що були винесені раніше щодо відшкодування моральної шкоди, у процесі встановлення розміру справедливої компенсації, який залежить від обставин конкретного випадку, враховують такі показники: при фізичних стражданнях потерпілого – особлива чутливість до болю, вид тілесного ушкодження, тривалість лікування та наслідків; при психічних стражданнях – наслідки спотворення зовнішності, вік, можливість продовження колишньої роботи,

[1] Пилипенко Л.В. Методика 14.1.75 або "плоди отруйного дерева". Юридичний інтернет ресурс Протокол UA. 2023. 04 липня. URL: https://protocol.ua/ua/metodika_14_1_75_abo_plodi_otruynogo_dereva/
[2] Постанова Верховного Суду від 15 серпня 2019 року у справі №823/782/16. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83692196
[3] Постанова Верховного суду від 10 квітня 2019 р. у справі № 464/3789/17. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81046506
[4] Манукян В.И. Моральный вред: право, практика, опыт. К.: Истина, 2008. 288 с. С. 175.

ступінь усвідомлення скрутності свого становища, хвилювання за долю сім'ї, можливість збереження індивідуальних якостей особистості (талантів, здібностей), особлива психічна вразливість, схильність до переживань; ступінь вини заподіювача шкоди, його майновий стан тощо[1]. Австрійські суди враховують ще такий фактор, як «естетична шкода»[2].

Принципи розрахунку наданої компенсації за заподіяння шкоди в Німеччині та Австрії на практиці є схожими, особливо якщо мова йде про шкоду, що пов'язана з тілесними ушкодженнями та пошкодженням здоров'я. В цих країнах суди та юристи використовують для розрахунку моральної шкоди спеціальні збірники, де пропонується описання та методика розрахунку компенсації, існують рекомендаційні схеми присудження компенсації за шкоду, що завдана здоров'ю та тілесній недоторканості, які напрацьовані судовою практикою. Але суди мають значну свободу щодо визначення розміру компенсації. В Німеччині апеляційні суди можуть переглядати розмір компенсації тільки в тому випадку, якщо суд першої інстанції явно вийшов за межі розумних розмірів компенсації, що були присуджені раніше за аналогічними справами, або не врахував всіх обставин, що мають значення по справі, та наукових даних. Суди Німеччини дуже часто посилаються на практику Федерального Верховного суду, вищих земельних судів та на рішення спеціалізованих судів[3].

Певні «тарифи» при визначенні розміру компенсації моральної шкоди застосовуються у Бельгії, особливо коли мова йде про заподіяння фізичної та моральної шкоди особистості, здоров'ю. Але такий підхід не означає, що «роль судів зводиться тільки до калькуляції, бо суди повинні враховувати конкретні обставини кожної справи»[4]. Така система, що базується на визначених стандартах, тарифах, методиках, в деякій мірі обмежує можливе свавілля судів при визначенні конкретних сум компенсації.

У Франції, де законодавство й судова практика не обмежують особисті немайнові права й блага яким-небудь визначеним переліком і допускають компенсацію моральної шкоди в необмеженій кількості випадків, суд задовольняє позови про компенсацію моральної шкоди, керуючись вимогами справедливості. Це означає, що суддя не буде посилатися на арифметичні розрахунки, а враховуватиме усі відтінки стосунків, які дуже важко зважити, і тому будь-яке рішення неминуче буде задовільним. Воно залежатиме також від зв'язку, що існує між окремими випадками моральної шкоди й тим відшкодуванням, яке опосередковано може полегшити стан потерпілого. До уваги буде взято і оцінено всі

[1] Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн: Навч. посіб. (Курс лекцій). К.: КНЕУ, 2004. 220 с. С. 112.
[2] Манукян В.И. Моральный вред: право, практика, опыт. К.: Истина, 2008. 288 с. С. 182.
[3] Писарєва Е.А., Спірідонова В.О. Щодо методики розрахунку розміру компенсації моральної шкоди. *Правничий часопис Донецького університету*. 2010. №1(23). С. 113-119.
[4] Манукян В.И. Моральный вред: право, практика, опыт. К.: Истина, 2008. 288 с. С. 184.

конкретні обставини даного випадку, такі, зокрема, як справжні потреби потерпілого, зловмисність особи, яка заподіяла шкоду, причини, що спонукали потерпілого висунути вимоги про компенсацію. В окремих випадках суддя може застосувати «символічне засудження», таке, наприклад, як зобов'язання сплатити один франк[1].

В Італії моральна шкода компенсується судом, виходячи з принципів розумності та справедливості. Але якщо ці страждання напряму пов'язані з фізичною шкодою (тілесні ушкодження), то компенсація, як правило, присуджується пропорційно до розміру відшкодування за «біологічну шкоду» – від чверті до половини суми останнього, що називається принципом відповідності розміру[2].

У підходах до розв'язання проблеми розміру компенсації психічної шкоди є подібними правові системи Англії та США. Судовою практикою випробувано різноманітні способи вирішення цього питання. У деяких судових рішеннях застосовується часовий підхід, який припускає, що гострота сприйняття хвилювань, болю пом'якшується зі спливом часу. Суть іншого підходу полягає в тому, що «вартість» страждань має оцінюватися за допомогою «ринкових» критеріїв: наприклад, слід з'ясувати, за яку суму грошей людина погодиться добровільно пережити операційний біль і призначити цю суму в якості компенсації[3].

В цілому, особливості визначення розміру відшкодування шкоди в країнах загального права пояснюються низкою факторів: високими стандартами життя, високою оцінкою особистості людини як такої, її здоров'я, прийняття достатньо великої кількості рішень судом присяжних.

Отже, як доводить іноземний досвід, до визначення розміру відшкодування моральної шкоди можуть застосовуватися різні підходи та методики, але при всій їх позитивності і доцільності слід зауважити, що «...при будь-якій формі відшкодування компенсація моральної шкоди буде часткова, тому що точно визначити ступінь заподіяної моральної шкоди та відповідно розмір її відшкодування неможливо»[4], проте суд повинен призначити позивачу таку суму відшкодування, яка була б достатньою в його розумінні для забезпечення себе засобами, які допоможуть йому, хоча б частково, замінити попередні заняття, звички, хобі, зберегти сформовані зв'язки, коло спілкування, спосіб життя. Тобто таке відшкодування має сприяти зменшенню, пом'якшенню негативних психічних реакцій та станів потерпілого, полегшити його додаткові зусилля, спрямовані на нормальну організацію подальшого життя.

---

[1] Захист прав та інтересів учасників майнових відносин: питання теорії і практики: колективна монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцента І. Ф. Коваль. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. 272 с. С. 265-266

[2] Манукян В.И. Моральный вред: право, практика, опыт. К.: Истина, 2008. 288 с. С. 184.

[3] Кравченко Е. Моральный вред: история и реальность. *Юридическая практика*. 2005. №33 (399). URL: http://yurpractika.com/article.php?id=10005014.

[4] Солодко Е. Моральный вред. Понятие и порядок возмещения. *Бизнес*. 2016. №.8. С. 42-45. С. 43.

***Поліщенко Ольга Петрівна*,**
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ

(науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева)

Інтенсивна інтеграція України у світовий простір, зростання масштабів використання мережі Інтернет, постійні процеси глобалізації, стрімкий розвиток інформаційних технологій – усе це зумовило впровадження та розвиток нових можливостей для реалізації та забезпечення людських прав у сфері соціально-трудових відносин. Тому останнім часом поняття «дистанційна робота» набирає все більшої популярності, все більшого значення.[1]

Досить часто дистанційних працівників прирівнювали до «електронних» надомників. Зважаючи на те, що спільним для надомної і дистанційної роботи є її виконання поза місцем знаходження роботодавця, довгий час їх ототожнювали і з дистанційною роботою, застосовували норми про надомну роботу. У науковій літературі надомну роботу розглядали також широко, включаючи до неї й дистанційну роботу. Так, деякі зарубіжні вчені виступали із пропозицією про модифікацію поняття надомної роботи і застосування норм про надомну роботу до зайнятості на платформах. Але доцільність належного правового регулювання дистанційної роботи не може обмежуватись лише необхідністю її впровадження за особливих обставин. Адже відповідно до звіту «Future Workforce: How Younger Generations are Reshaping the Future Workforce» американської компанії Upwork, яка пропонує глобальну платформу з пошуку роботи і ряд програмних продуктів для роботодавців, які хочуть найняти і співпрацювати з дистанційними спеціалістами, до 2028 року частка компаній, у яких хоча б частина співробітників буде працювати дистанційно, складе 73%.[2]

Проблему дистанційної форми організації праці у своїх наукових роботах вивчала значна кількість фахівців у галузі трудового права, таких, як М. І. Іншин, Ю. М. Куліков, О. В. Демченко, А. М. Гриценко, О. О. Герасименко, А. М. Колот, Л. І. Лазор, В. І. Прокопенко, О. М. Ярошенко, Н. М. Вапнярчук, Л.П. Гаращенко, Я. В. Свічкарьова та інші.

---

[1]Таран І. О., Васечко Л. О. Правове регулювання дистанційної роботи в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/29.pdf

[2] Таран І. О., Васечко Л. О. Правове регулювання дистанційної роботи в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/29.pdf

Метою роботи є дослідження дистанційної форми організації праці, визначення проблем та перспектив розвитку правового регулювання дистанційної зайнятості в Україні.[1]

Насамперед зауважимо, що спочатку законодавець визначав поняття дистанційної (надомної) роботи як форму організації праці у частині 10 ст. 60 КЗпП, у статті під назвою «Гнучкий режим робочого часу». У чинній редакції КЗпП України дистанційна робота врегульована в окремій статті 60-2, але у главі «Робочий час», що видається нелогічним. І, на жаль, позиція законодавця, так і залишилась незрозумілою щодо визначення дистанційної роботи - це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.[2]

Поняття «дистанційна праця» може використовуватися для позначення двох різних за своєю природою явищ, а саме: 1) особливого режиму роботи, який може застосовуватися тимчасово за рішенням роботодавця або як вимушений засіб у випадку настання певних обставин, що загрожують життю чи здоров'ю людей; 2) особливої форми організації праці, до якої можуть залучатися не будь-які працівники, а лише ті, які в силу специфіки своєї трудової функції можуть постійно виконувати роботу поза місцем знаходження роботодавця. Виходячи з їх різної природи, вважаємо, що необхідне окреме регулювання дистанційної роботи, яка здійснюється на підставі трудового договору і дистанційної роботи, яка тимчасово вводиться за наказом роботодавця.

Відповідно до ст. 60-2 КЗпП України[3], при дистанційній роботі працівники розподіляють робочий час на свій розсуд, на них не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не передбачено у трудовому договорі. Однак, з точки зору як роботодавця, так і працівника, в трудовому договорі бажано передбачити дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, зазначивши винятки з правил, які не поширюються на даного працівника. Більше того, в правилах внутрішнього трудового розпорядку доцільно передбачити порядок залучення працівників до дистанційної роботи, а також особливості її регулювання.

Якщо йдеться про трудовий договір про дистанційну роботу, то його сторони в самому договорі погоджують усі складові організації праці, всі питання взаємодії працівника і роботодавця. Якщо ж йдеться про запровадження режиму дистанційної роботи, то в правилах внутрішнього

[1] Таран І. О., Васечко Л. О. Правове регулювання дистанційної роботи в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/29.pdf

[2] Вишновецька С. В. *Юридичний вісник,* 2022. № 64. Цивільне і трудове право. правове регулювання дистанційної роботи за законодавством України: проблемні аспекти. Ст. 124-126. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57140/1/19.pdf

[3] Кодекс законів про працю України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

трудового розпорядку варто передбачити порядок і умови тимчасового переведення працівників на дистанційну роботу як форму організації праці, що може застосовуватися за особливих обставин.

Отже, необхідно розмежовувати режим дистанційної зайнятості, який впроваджується за особливих обставин, і дистанційну роботу. В першому випадку йдеться про роботу з дому. Вона вводиться на підставі наказу роботодавця, завжди носить тимчасовий характер (на період дії особливих обставин), поширюється на працівників, які працюють на підставі звичайного трудового договору і не вимагає укладення додаткової угоди до цього трудового договору чи трудового договору про дистанційну роботу. Наказ видається одноосібно роботодавцем, не потребує згоди працівника (принаймні в ч. 11 ст. 60-2 КЗпП України[1] це не передбачено і за таких обставин видається логічним). Така робота передбачає тимчасове виконання трудової функції працівника, який працює на підставі звичайного трудового договору, поза стаціонарним робочим місцем.[2]

В такому випадку працівник повністю підпорядковується внутрішньому трудовому розпорядку, він працює у межах робочого часу, встановленого цими правилами. Підтвердженням цьому є й те, що дистанційним працівником прийнято вважати працівника, який уклав трудовий договір про дистанційну роботу. Якщо ж режим тимчасової дистанційної роботи вводиться наказом роботодавця, у працівника його статус не змінюється.

У ч. 6 ст. 60-2 КЗпП України передбачено, що за погодженням між працівником і роботодавцем виконання дистанційної роботи може поєднуватися з виконанням працівником роботи на робочому місці у приміщенні чи на території роботодавця. Особливості поєднання дистанційної роботи з роботою на робочому місці у приміщенні чи на території роботодавця встановлюються трудовим договором про дистанційну роботу. Фактично йдеться про комбіновану дистанційну роботу. Видається доцільним у правилах внутрішнього трудового розпорядку також визначити порядок організації праці та категорії працівників, які можуть працювати на умовах комбінованої дистанційної роботи. Отже, необхідно чітко розмежувати ці випадки застосування дистанційної роботи для полегшення правозастосовної практики. О. М. Рим, дослідивши правове забезпечення дистанційної праці у Європейському Союзі, зазначає, що за Рамковою угодою про дистанційну працю вона визначається як форма організації та виконання роботи з використанням інформаційних технологій в контексті трудового договору,

[1] Кодекс законів про працю України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

[2] Вишновецька С. В. *Юридичний вісник,* 2022. № 64. Цивільне і трудове право. правове регулювання дистанційної роботи за законодавством України: проблемні аспекти. Ст. 124-126. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57140/1/19.pdf

коли роботу, яку також можна виконувати в приміщенні роботодавця, регулярно виконують поза його межами.[1]

Аналіз законодавства про працю дистанційних працівників дозволяє зробити висновок про необхідність дослідження комбінованої дистанційної роботи. На нашу думку, особливості умов праці повинні бути врегульовані або в самому трудовому договорі про дистанційну роботу, або в правилах внутрішнього трудового розпорядку підприємства.

Пугач Микола Андрійович,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)

Як зазначають фахівці з ринку нерухомості, за попередній рік в Україні було відчужено 404 тисячі об'єктів нерухомості, що у 1,7 рази більше, ніж у 2022 р. Від 2015 до 2022 рр. ринок нерухомості постійно зростав, а від початку повномасштабного вторгнення громадяни України почали інвестувати гроші в нерухомість ще активніше[2]. При вчиненні правочинів з нерухомістю особливу увагу слід приділяти оцінці об'єкту нерухомості, тому виникає необхідність у вдосконаленні правового регулювання вказаного процесу.

Відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльность» оціночною є діяльність оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності, яка полягає в організаційному, методичному та практичному забезпеченні проведення оцінки майна, розгляді та підготовці відповідних висновків[3].

Проведення оцінки вартості має безпосереднє значення для сторін договорів купівлі-продажу (для визначення обґрунтованої ціни договору), для сторін договору оренди (для встановлення орендної плати у відповідності до актуальних умов ринку нерухомості та стану майна), для кредиторів (для визначення точної вартості заставного майна, а в подальшому – для прийняття рішення про надання позики), а також для страхових компаній, інвесторів, власників земельних ділянок, діяльності підприємницьких товариств та держави загалом.

---

[1] Рим О. М. Трудове право Європейського Союзу: монографія. Львів: «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2020. 596 с. URL : https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Trudovoye-pravo-ES.pdf

[2] Понад 231 тисячу земельних ділянок купили українці у 2023 році. URL: https://opendatabot.ua/analytics/realty-2023

[3] Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 20.06.2024 р. № 2658-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text

Саме тому питання належного регулювання діяльності оцінювачів є предметом активного наукового обговорення і має велике практичне значення. З огляду на дослідження правової природи і ступеня регулювання даного явища такими науковцями як О.П. Гараж, О.А. Єрмоленко, Н.М. Лисьонкова, С.Й. Максимов, В.І. Пазинич, Г.І. Прохорова, Ю.С Рудченко та іншими, можна стверджувати, що оцінка вартості будь-якого об'єкта власності є впорядкованим процесом визначення в грошовому виразі вартості об'єкта з урахуванням потенційного і реального доходу, який цей об'єкт приносить у певний момент часу в умовах конкретного ринку. В свою чергу, «найбільш важливим нормативним базисом для здійснення оцінки вартості майна є Закони України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність», «Про оцінку земель», а також затверджені Кабінетом Міністрів України Національні стандарти, методики та інші нормативно-правові акти»[1].

Законодавством чітко визначено мету та підстави проведення незалежної оцінки вартості майна, зазначено якими суб'єктами вона проводиться та на яких підставах.

Закон України «Про оцінку земель»[2] регулює процес оцінки вартості земельних ділянок на території України, встановлює відповідні правові та методологічні засади, визначає права та обов'язки оцінювачів тощо.[3]

Окремим інструментом нормативного регулювання оціночної діяльності є чотири Національні стандарти, якими встановлюється порядок визначення вартості майна, визначаються методичні підходи до оцінки майна, встановлюються загальні вимоги до проведення незалежної оцінки, встановлюються основні засади та принципи проведення оцінки нерухомого майна, встановлено окремі підходи до оцінки і вказано особливості оцінки окремих видів нерухомого майна.

Активний науковий дискурс та наявність розробленої законодавчої бази не є гарантією відсутності проблемних аспектів. На практиці виявляється ряд досить вагомих недоліків, що впливають як на ефективність оцінки, так і на щорічні доходи суб'єктів оціночної діяльності.

У 2021 р. набрав чинності наказ Фонду державного майна України «Про внесення змін до Порядку ведення єдиної бази даних звітів про оцінку»[2], відповідно до якого для обчислення доходу платника податків від продажу (обміну) нерухомого майна, а також доходу, отриманого від прийняття спадщини чи дарунку та доходу від інших правочинів, за якими відбувається перехід права власності на нерухомість необхідно визначити оціночну вартість об'єкта нерухомості.

---

[1] Єрмоленко О.А., Лисьонкова Н.М. Оцінка вартості бізнесу. Харків: УкрДУЗТ, 2021. 75 с. С. 6-7

[2] Про оцінку земель: Закон України від 08.11.2024 № 1378-IV.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text

[3] Про внесення змін до Порядку ведення єдиної бази даних звітів про оцінку: Наказ Фонду Державного майна України від 12.01.2021 р. № 24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0239-21#Text

З метою визначення оціночної вартості об'єкта нерухомості власник має можливість сформувати відповідну електронну довідку в особистому кабінеті. Відповідно до положень наказу така оцінка проводиться за допомогою модуля електронного визначення оціночної вартості майна. І у випадку, коли особа не згодна з результатами автоматизованої оцінки вартості, вона має право звернутися до незалежного оцінювача.

Може скластися враження, шо подібні нововведення та цифровізація процесу оцінки нерухомості економлять час та ресурси. Проте, на практиці виявляється основний недолік автоматичної оцінки вартості майна. Електронний модуль оцінює майно без врахування його актуального фізичного стану. Наприклад, може скластися ситуація, коли дві особи, реалізовуючи право власності кожна на свою квартиру, які знаходяться в одному будинку, але в категорично різному стані (наприклад одна з ремонтом, інша – без), мають намір внести своє майно в якості застави по кредитному договору, формують на сайті Фонду державного майна України відповідну електронну довідку, а електронний модуль оцінює такі два об'єкти нерухомості за однаковою вартістю.

За первинним замислом автоматичний розрахунок вартості нерухомого майна дійсно мав стати зручним та ефективним інструментом для скорочення грошових та часових витрат для багатьох учасників цивільно-правових відносин. Але насправді оцінка проводиться вкрай неточно, з частим завищенням ринкової ціни, що вносить нестабільність і невизначеність для сторін відповідних договорів. Більше того, курс на цифровізацію позбавляє суб'єктів оціночної діяльності значної частки доходів. Кваліфіковані фахівці, в свою чергу, здатні провести оцінку майна набагато точніше та з врахуванням усіх переваг та недоліків оцінюваного майна. Тому, виходячи з вищенаведеного, пропонується скасувати дані зміни і залишити незалежну оцінку майна компетенцією відповідних суб'єктів оціночної діяльності.

В Україні протягом багатьох років проводиться «фракційна оцінка» нерухомості (земельна ділянка, будівлі, споруди оцінюються окремо). Земельні ділянки віднесені до категорії нерухомого майна, наприклад, у Цивільному кодексі Італії (ст.812 – Distinzione dei diritti).[1] Аналогічні положення містяться у цивільних кодексах багатьох інших держав (наприклад, Швейцарії, Японії, Німеччини), а також і у Цивільному кодексі України (ст.181 – Нерухомі та рухомі речі).[2]

Разом із цим існує міжнародна практика оцінки цілісного об'єкта нерухомості (земельної ділянки і споруд на ній) одночасно, одним фахівцем та із складанням єдиного звіту про оцінку. Такі положення знайшли своє

[1] Цивільний кодекс Італії: Закон Республіки Італія від 16.03.2018
URL: https://www.madonnas.it/PISA/CORSI/TP/codice_civile.pdf
[2] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

відображення у Міжнародних стандартах оцінки (МСО), на актуальності яких неодноразово наголошував Фонд державного майна України.[1]

В Україні існує своєрідний дуалістичний підхід до оцінки нерухомого майна. Оцінка цілісного об'єкта нерухомості здійснюється як відповідно до Закону «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність», так і відповідно до Закону «Про оцінку земель». На практиці, коли особа бажає відчужити, наприклад, будинок із земельною ділянкою, то в неї виникає необхідність скористатися послугами оцінювача двічі і отримати два відповідних звіти про оцінку вартості майна.

Такий спосіб регулювання оціночної діяльності є архаїчним, недієвим і таким, що ускладнює процеси набуття та відчуження майна.

Отже, звідси випливає одразу дві проблеми: законодавче розмежовування оцінки «нерухомого майна» та «земельних ділянок» та існування очевидно застарілих Національних стандартів оцінки. Для подолання даних проблем пропонуються законодавчі зміни, а саме: внесення доповнень до Закону «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» щодо оцінки земель з перспективою регулювання оцінки усіх видів нерухомого майна єдиним законодавчим актом. Також є підстави вважати перспективним впровадження Міжнародних стандартів оцінки, що позитивно вплине як на внутрішній український ринок так і забезпечить наявність актуальних та адаптованих підходів до оцінки.

Рева Ксенія Юріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

Принцип пропорційності є одним із основоположних принципів, який спрямований на забезпечення справедливого балансу між інтересами сторін у судовому процесі, а також між правами та обов'язками, які використовуються у цивільному судочинстві. Його застосування дозволяє гарантувати, що заходи, прийняті судом або сторонами, відповідають досягненню конкретної мети без надмірного втручання у права та інтереси інших осіб. Проте це поняття є доволі суб'єктивним і може трактуватися суддями по-різному в кожній конкретній справі. Відсутність чітких

[1] Щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»: висновок Фонду державного майна України від 30.06.2022 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-2832295.pdf

критеріїв, що є пропорційним, створює ризик для неоднакових рішень у подібних справах.

Відповідно до ст. 11 Цивільного процесуального кодексу України [1] вказано, що суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо.

Практика Європейського Союзу щодо тлумачення принципу пропорційності зосереджена на оцінці справедливого балансу між інтересами держави (суспільства) і правами людини, яка зазнає негативних наслідків від державного втручання. Така практика є досить поширеною, і Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), розглядаючи подібні справи, оцінює пропорційність втручання, визначаючи, чи можна було досягти легітимної мети менш обтяжливими заходами для прав і свобод особи. Обмеження прав не повинні бути надмірними або такими, що перевищують необхідний рівень для досягнення мети. У справі «Станкова проти Словаччини»,[2] яка стосувалася порушення права на повагу до житла, ЄСПЛ постановив, що необхідний баланс між приватними і державними інтересами не буде дотриманий, якщо втручання накладає на особу надмірний тягар. Навіть якщо законне право на користування житлом було припинене, особа має право на судову оцінку виселення на предмет пропорційності відповідно до принципів статті 8 Конвенції про захист прав людини.

Крім того, у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства»[3] ЄСПЛ зазначив, що недостатньо просто віднести втручання до винятків. Так само недостатньо виправдовувати втручання тим, що воно стосується певної категорії або відповідає правовій нормі, сформульованій у загальних та безумовних термінах. Суд повинен впевнитися, що таке втручання, з урахуванням фактів і обставин конкретної справи, яку він розглядає, дійсно є необхідним. В іншій справі «Оджалан проти Туреччини»[4] ЄСПЛ зазначив, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод спрямована на досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та захистом індивідуальних прав.

---

[1] Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

[2] Справа «Станкова проти Словаччини»: Рішення Європейського суду з прав людини, від 9 жовтня 2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f36#Text.

[3] Справа «Санді Таймс проти Сполученого Королівства»: Рішення Європейського суду з прав людини, від 26 квітня 1979 року. URL: https://cedem.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchenogo-korolivstva-2/

[4] Справа «Оджалан проти Туреччини»: Рішення Європейського суду з прав людини, від 12 березня 2003 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO2262.

Принцип пропорційності як засіб захисту прав людини від невиправданих обмежень закріплений у п. 1 ст. 52 Хартії основних прав Європейського Союзу[1]. Згідно з цим положенням, права і свободи можуть бути обмежені лише за умови дотримання принципу пропорційності, і лише тоді, коли такі обмеження є необхідними та відповідають загальній меті, визнаній Європейським Співтовариством, або необхідні для захисту прав і свобод інших осіб.

Завдяки цьому принципу забезпечується право учасників процесу впливати на хід судового розгляду, зокрема визначати порядок його проведення, розмір позовних вимог, судові витрати, які можуть бути понесені, та можливі терміни розгляду справи судом. Принцип пропорційності застосовується під час вибору зацікавленими сторонами процедури розгляду справи, а також у процесі розподілу судових витрат, які сторони понесли під час судового процесу.

Аналіз юридичної літератури свідчить, що принцип пропорційності розглядається як ключовий засіб балансування між інтересами сторін судового процесу, зокрема правом на захист та вимогою досягнення справедливого рішення. Як зазначає Т. Цувіна, у цивільному судочинстві цей принцип спрямований на досягнення розумного балансу між приватними та публічними інтересами при здійсненні правосуддя в цивільних справах. Це означає, що під час розгляду справ і ухвалення рішень обмеження прав людини мають переслідувати легітимні цілі, а заходи обмеження повинні бути обґрунтованими і мінімально необхідними для демократичного суспільства.[2]

І.А. Боровська та А.В. Петровський, визначаючи «баланс» як складову принципу пропорційності, трактують його як рівновагу між публічними та приватними інтересами. Це проявляється, коли суд ухвалює рішення в цивільному провадженні, враховуючи побажання та інтереси учасників процесу, а також необхідність забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення справи.[3] Таким чином, процесуальне значення принципу пропорційності випливає з його загальноправового розуміння і адаптується до специфіки окремих галузей права.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що запропоновані визначення судової практики та науковців щодо принципу «пропорційність» акцентують увагу на його ролі як інструмента

---

[1] Хартія Європейського Союзу про основоположні права від 07.12.2000. URL:https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/.

[2] . Цувіна Т. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Новели Цивільного процесуального кодексу України та проблемні аспекти практики їх реалізації*. 2018. № 10. С. 50-63. URL:https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/2628.

[3] Боровська І. А., Петровський А.В. Сутність та окремі аспекти правової реаліазації принципу пропорційності в позовному провадженні цивільного судочинства. Правова позиція. 2021. № 2. С. 44-49. URL:http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/4352.

балансування між правами та інтересами сторін судового процесу. Принцип пропорційності виступає гарантією того, що обмеження прав є обґрунтованими, мінімально необхідними та спрямованими на досягнення легітимної мети. Можна виділити такі критерії застосування принципу:

1. Обмеження прав повинні переслідувати легітимну мету.
2. Заходи обмеження мають бути обґрунтованими і мінімально необхідними для досягнення цієї мети.
3. Рішення повинні враховувати інтереси всіх учасників процесу, забезпечуючи справедливість, неупередженість і своєчасність судового розгляду

Принцип пропорційності є невід'ємною частиною сучасного цивільного судочинства, сприяючи не лише справедливості конкретних рішень, але й розвитку системи правосуддя загалом.

Рубенко Аліна Андріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ВИЗНАНИХ СУДОМ НЕДІЄЗДАТНИМИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

В умовах сьогодення питання визнання фізичної особи недієздатною є актуальним в аспекті забезпечення дотримання і захисту прав такої особи. Складність та багатогранність питання визнання особи недієздатною і забезпечення державою належного рівня реалізації її прав через призначеного опікуна важко переоцінити, оскільки для недієздатної особи немає можливості активно брати участь у тих чи інших правовідносинах.

Будь-яка особа як суб'єкт правовідносин має можливість набувати та здійснювати права та виконувати обов'язки. Така властивість отримала у цивільно-правовій теорії назву «правосуб'єктність». Відповідно до положень Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), правосуб'єктність складається з правоздатності та дієздатності. Так, відповідно до статті 25 ЦК України, під цивільною правоздатністю розуміється здатність особи мати права та обов'язки, яка виникає у момент її народження і припиняється у момент її смерті[1]. Статтею 30 ЦК України визначено, що дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.[2] При цьому, дієздатність передбачає наявність не тільки інтелектуального, а й вольового

[1] Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV
[2] Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV

аспекту, тобто не тільки здатності особи розуміти значення своїх дій, а й здатності керувати ними.[1]

Відповідно частини 1 статті 39, частини 1 статті 40 ЦК України, фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними; фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це.

Тобто, проаналізувавши зазначені вище норми ЦК України, можна дійти висновку, що недієздатні особи є особливою категорією серед інших фізичних осіб, які внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу тимчасово або постійно не можуть самостійно на власний розсуд реалізовувати свої власні майнові та особисті немайнові права, виконувати обов'язки й нести юридичну відповідальність за свої діяння.

З огляду на специфіку правового статусу особи, яка визнана недієздатною, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 зазначає наступне: «Недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод. Хоча за станом здоров'я недієздатні особи не спроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, у тому числі право на свободу та особисту недоторканність, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити ефективні законодавчі механізми та гарантії для їх максимальної реалізації».[2]

Конституційний Суд України також звертає увагу на те, що Основний Закон України допускає запровадження тимчасових обмежень для громадян у реалізації ними політичного за змістом права брати участь в управлінні державними справами. Підставами для таких обмежень у Конституції України передбачено як стан здоров'я громадянина, що унеможливлює виконання ним повноважень на певних посадах, навіть за умови дієздатності такого громадянина, так і визнання його судом недієздатним. Разом із тим ці конституційні обмеження не поширюються на особисті, соціальні, культурні та інші права і свободи людини.[3] Тому, будь – які законодавчі обмеження прав особи, визнаною недієздатною не мають впливати на істотний зміст цих прав, забезпечених Конституцією України. Доступ особи, яка була визнана недієздатною, до мінімальних соціальних є обов'язковою частиною існування оскільки ці права забезпечують адекватний і гідний рівень її життя.

Немалозначну роль у забезпеченні реалізації законних прав особи, яка визнана недієздатною є питання відновлення дієздатності фізичної особи.

---

[1] Цивільне право України: погляд у майбутнє : збірник матеріалів XIII Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 04 квітня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 58.
[2] Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016
[3] Рішення Конституційного суду України від 11.10.2018 № 8-р/2018

Виходячи із європейської практики, надання можливості недієздатній особі безпосереднього права на звернення до суду з заявою про поновлення її дієздатності є абсолютним і не може бути обмеженим. Щодо українського виміру, визначний вплив на закріплення в чинному законодавстві можливості звернення з заявою про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною відіграє практика Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Так, ЄСПЛ у своєму рішенні по справі «Михайленко проти України» (заява N 18389/03) від 15 травня 2008 року констатував порушення статті 6 Конвенції з прав людини з огляду на відсутність закріплення на законодавчому рівні процедури можливості заявниці самостійно звернутися до суду із заявою про відновлення своєї дієздатності. ЄСПЛ констатував, що в демократичних правових системах панує тенденція щодо безпосереднього доступу особи до суду з метою відновлення її дієздатності, тобто таку особу неможливо остаточно і назавжди позбавити всіх без виключення прав.

У справі «Станєв проти Болгарії» (Stanev v. Bulgaria) Європейський суд з прав людини дійшов висновку про порушення статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (право на свободу та особисту недоторканність) у зв'язку з тим, що держава не змогла вказати внутрішній засіб правового захисту, який давав би заявнику (особі, яку було визнано недієздатною та згодом позбавлено свободи шляхом утримання в психіатричному закладі) можливість оскаржити законність його утримання.[1]

З огляду на положення законодавства, що створюють гарантії дотримання прав особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, необхідно першочергово наголосити на беззаперечному дотриманні судовою гілкою влади як національного так і міжнародного законодавства у сфері захисту прав людини, оскільки встановлення над фізичною особою опіки, внаслідок визнання її недієздатною вимагає дотримання виключної правомірності підстав надання їй такого статусу. Можна відзначити, що юридичне регулювання, захисту і реалізації прав осіб, які визнані судом недієздатними базується на конституційних нормах і принципах, але практичне застосування механізму для ефективного захисту цієї особливої категорії нашого суспільства потребує подальшого наближення національного законодавства у відповідності до міжнародних стандартів у сфері правової захищеності осіб, які мають хронічні, стійкі психічні розлади.

[1] Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016.

***Чорногуз Яна Олександрівна*,**
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

(науковий керівник – д.ю.н, професор Л.П. Амелічева)

Трудові відносини є невід'ємною частиною суспільного життя. Одним із невід'ємних суб'єктів трудових правовідносин є роботодавець, який завжди виступає їх сильною стороною, тобто такою, що володіє певними владними повноваженнями по відношенню до представників іншої сторони даних правовідносин – працівників. У зв'язку із цим особливого значення набуває питання відповідальності роботодавців, як важливої гарантії трудових і тісно пов'язаних із ними прав і законних інтересів найманих працівників.[1] Щоб захистити свої інтереси, працівники повинні розуміти, які саме дії роботодавця є незаконними та які види відповідальності за них передбачені законодавством.

За порушення трудових обов'язків, у тому числі за фактичне допущення до роботи особою, яка не уповноважена на це роботодавцем ухилення від оформлення або неналежне оформлення трудового договору чи укладання цивільно-правового договору, фактично що регулює трудові відносини між працівником та роботодавцем, передбачено покарання згідно із законодавством.

Підставою для застосування норм про відповідальність є вчинення особою винних дій, які порушують відповідні норми трудового кодексу, правила трудової дисципліни конкретної організації. Відповідальність – це обов'язок особи зазнавати несприятливих наслідків за вчинені ним дії. Основним правовим актом у цій сфері є трудовий кодекс. Але не лише у трудовому кодексі є підстави для притягнення до відповідальності, а також у кодексі про адміністративні правопорушення, цивільний кодекс, кримінальний кодексі. Залежно від характеру вчиненого правопорушення настає юридична відповідальність[2].

Аналізуючи норми чинного трудового законодавства та погляди науковців можемо стверджувати, що інституту юридичної відповідальності

---

[1] Подорожній Є. Ю. Проблеми юридичної відповідальності роботодавців та шляхи їх вирішення. Doctoral dissertation, *Сучасні тенденції забезпечення гендерного балансу в умовах євроінтеграції*: зб. матеріалів інформ.-просвіт. форуму., м. Кропивницький, 2023 р. / Донецьк. держ. ун-т внутр. справ.– Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 173-177.
URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c083d799-4e06-427b-a78f-0ed310d7850a/content

[2] Векленко, Р. Г. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ. *Актуальні проблеми забезпечення верховенства права в правоохоронній діяльності*: матеріали науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти, аспірантів та молодих учених: Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. С. 64-66.
URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/6662/1/ЗБІРНИК_Актуальні%20проблеми%20забезпечення%20верховенства%20права%20в%20правоохоронній%20діяльності.pdf#page=64

роботодавця у трудовому праві притаманні свої особливості. Наприклад в рамках правовідносин між найманим працівником і роботодавцем останній може бути притягнутий тільки до матеріальної відповідальності[1].

Матеріальна відповідальність роботодавця служить запобіжним заходом, щоб уникнути недобросовісних практик та порушень в сфері праці. Завдяки цьому, працівник може захистити свої права та інтереси, забезпечивши компенсацію в разі порушення закону з боку роботодавця. Матеріальна відповідальність мотивує власника або уповноваженого ним органу підприємства, організації чи установи дотримуватися законодавства та створювати безпечні та здорові умови праці працівників. Чинне трудове законодавство України передбачає матеріальну відповідальність роботодавців за шкоду, заподіяну працівникам. У ст. ст. 117, 235, 236 КЗпП України передбачений обов'язок роботодавця відшкодувати працівникові шкоду, завдану затримкою розрахунку при звільненні, незаконним звільненням, переведенням працівника на іншу роботу, неправильним формулюванням причини звільнення у трудовій книжці, затримкою видачі трудової книжки з вини власника або уповноваженого ним органу, затримкою виконання рішення про поновлення на роботі працівника.

Однак на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення місця «матеріальної відповідальності роботодавця» в правовій системі – ні в законодавстві, ні в наукових теоріях.

В українському трудовому законодавстві законодавець не системно інтегрує окремі аспекти матеріальної відповідальності роботодавця. Але, з іншого боку, в юридичній літературі існують обґрунтування виділення матеріальної відповідальності роботодавця в окрему галузеву правову систему, різновид трудової відповідальності, вид майнової відповідальності або в єдину систему трудового права, інтегровану з відповідальністю працівника.

Слід зауважити, що поряд з матеріальною, роботодавець може бути зобов'язаний відшкодувати працівникові моральну шкоду. Відшкодування роботодавцем моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя (ст. 237-1 КЗпП України).

Таким чином, відповідальність роботодавців за порушення трудового законодавства є важливим інструментом захисту прав працівників. Вона повинна слугувати гарантією того, що права працівників будуть захищені, а роботодавці дотримуватимуться встановлених законом норм. Потрібне подальше вдосконалення законодавства та посилення контролю за його

[1] Бондар, О. Щодо юридичної відповідальності роботодавця за порушення законодавства про працю в Україні. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів.* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. ДДУВС. 2024. С. 88-90.
URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14214/1/22.pdf

виконанням є необхідними умовами для забезпечення справедливих трудових відносин.

Чорногуз Яна Олександрівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

РОЛЬ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ЧАСТКИ У СПАДЩИНІ ПРИ СПАДКУВАННІ ЗА ЗАПОВІТОМ

(науковий керівник – доктор філософії Мамедова С.М.)

Спадщина за заповітом обумовлюється, тим що спадщина зачіпає інтереси фізичних (спадкоємців) юридичних осіб, Держави України, іноземець або особа без громадянства, іноземна держава, на яких спадкодавець залишив з власної волі заповіт, оскільки цей інтерес обумовлений суспільством, і впливає на стан спадкового права. Спадкове майно не могло залишитись без належної уваги з боку держави. Спадщина згідно із заповітом має найважливіший механізм забезпечення спадкового права, що гарантується ст. 41 Конституції України.

Основу спадкового законодавства становить Конституція України, яка наділена вищою юридичною силою та може бути застосована безпосередньо до врегулювання спадкових правовідносин, оскільки є нормативно-правовим актом прямої дії[1] та положення Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України).

Свобода заповіту, як основний принцип спадкового права, передбачає можливість здійснення заповідачем свого суб'єктивного права – права на заповіт у спосіб і в межах, встановлених законом. Однак будь-яка свобода, включаючи свободу волі, може бути обмежена встановленими законом межами щодо здійснення прав. Загальні межі здійснення цивільних прав передбачені ст. 13 ЦК України.

Широкий спектр можливостей спадкодавця здійснювати свободу розпорядження майном у разі смерті може бути обмежено встановленими законом межами, у спосіб звуженням предмету суб'єктивних прав або накладенням заборон чи певних обов'язків щодо захисту прав та інтересів інших осіб, особливо тих, з ким спадкодавець перебуває у родинних відносинах.

Законодавство України містить ряд положень, які передбачають певні обмеження щодо здійснення права на заповіт. Такі обмеження зазвичай

[1] Кацизний, Е. Г. Спадщина за заповітом. *IV International Scientific and Practical Conference "SCIENCE, PRACTICE AND THEORY". International Science Group*, 2022. С. 174-178.
URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=wHVdEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA174&dq=info:gbCIOOO9kUIJ:scholar.google.com/&ots=rqf57iyLAt&sig=REJG1Kq9H2BUErEVxRnW6BiAdVA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true

пов’язані з формою заповіту, з можливістю особи скласти заповіт, з неможливістю позбавити спадкоємців обов’язкової частки у спадщині тощо[1].

Метою є дослідити обов’язкову частку у спадщині, яка вона відіграє важливу роль при спадкуванні за заповітом та які можливості надаються для осіб, які мають право на її отримання.

Як уже зазначалось, принцип свободи заповіту не безмежний, адже заповідач при вираженні своєї волі повинен дотримуватись умов про обов’язкову частку, скасувати зазначену частку заповідач не може.

Тому, можна зазначити, що свобода заповіту обмежується правилом про обов’язкову частку, яка створена в інтересах сім’ї та близьких родичів спадкодавця, а також тих осіб щодо яких за життя спадкодавця встановилися відносини утримання.

Інститут обов’язкової частки можна визначити, як соціально-забезпечувальний захід, який покликаний матеріально підтримати ту категорію осіб, які потребують особливого захисту. Тобто, право на обов’язкову частку в спадщині є соціальною гарантією для осіб, які не можуть забезпечити самостійне існування[2].

Коло осіб, які мають право на обов’язкову частку у спадщині, встановлюється не на час складання заповіту, а на час відкриття спадщини, тобто на день смерті заповідача, такий перелік спадкоємців, які мають право на обов’язкову частку, є вичерпним і розширювальним тлумаченням згідно із законодавством, де категорія фізичних осіб (спадкоємців) мають право на обов’язкову частину у спадщині, незважаючи на наявність заповіту. Ця категорія фізичних осіб (спадкоємців) отримують половину частини від тієї частини, яку заповідає спадкодавець, відповідно до законодавства, незалежно від змісту заповіту, який належав би їм згідно із законом у разі обов’язкової частини, такими особами є: малолітні, неповнолітні та повнолітні непрацездатні діти спадкодавця; непрацездатна вдова (вдівець); непрацездатні батьки, згідно зі ст. 1241 ЦК України[3].

Обов’язкова частка створює баланс між правом спадкодавця розпоряджатися своїм майном за власним бажанням та правом певних категорій спадкоємців на отримання належної їм частки. Сприяє стабільності спадкових відносин, оскільки виключає можливість повного

---

[1] Кірик А. Ю. Гарантії прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом : дисертація на здобування наукового ступеня доктора філософії в галузі права. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2021. С. 158-191.

[2] Кірик А. Ю. Гарантії прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом : дисертація на здобування наукового ступеня доктора філософії в галузі права / Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький. 2021. С. 158-191.

[3] Кацизний, Е. Г. Спадщина за заповітом. *IV International Scientific and Practical Conference "SCIENCE, PRACTICE AND THEORY". International Science Group*, 2022. С. 174-178. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=wHVdEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA174&dq=info:gbCIOOO9kUIJ:scholar.google.com/&ots=rqf57iyLAt&sig=REJG1Kq9H2BUErEVxRnW6BiAdVA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true

позбавлення спадщини осіб, які мають на це законне право. Таким чином, гарантує, що найближчі родичі спадкодавця, які найчастіше потребують матеріальної підтримки, отримають свою частку у спадщині, навіть якщо спадкодавець вирішив від них відмовитися.

Прийняття обов'язкової частки у спадщині хоча і здійснюється на загальних підставах, передбачених Главою 87 ЦК України, однак має свої особливості, зважаючи на специфіку такого спадкування.

Прийняття спадщини є правом обов'язкового спадкоємця, як і інших. Однак його здійснення потребує спеціальних форм виявлення.

За загальним правилом існує дві системи прийняття спадщини: 1) система прийняття, яка припускає, що вчинення будь яких дій щодо спадщини вважається висловленою волею на прийняття спадщини, поки спадкоємець не заявить інше; 2) система відмови, які на противагу першій системі передбачає, що спадщина переходить іншого спадкоємця після закінчення встановленого для відмови від спадщини строку, якщо спадкоємець не заявив до закінчення цього строку про відмову від спадщини[1].

Отже, незалежно від якої системи отримає спадкоємець обов'язкову частку спадщини, він буде мати право на цю спадщину, крім випадків, якщо сам не відмовиться від своєї частки.

Таким чином, визначені законом обов'язкові частки у спадщині – це цивільно-правова система, яка відіграє важливу роль у спадкових відносинах. Вона гарантує справедливий розподіл спадкового майна та захищає інтереси найбільш вразливих спадкоємців. Знання про обов'язкові частки у спадщині необхідні для розуміння особливостей спадкування за заповітом та захисту прав у спадкових справах.

[1] Ковальчук А. М. Право на обов'язкову частку у спадщині : дисертація канд. юрид. наук : 12.00.03 / Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький. 2020. С. 134-173.

СЕКЦІЯ 5
ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО

Бахур Олександр Валерійович,
адвокат, доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри господарського
та адміністративного права
ДонНУ імені Василя Стуса

ОНОВЛЕНА ПРОЦЕДУРА ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

8 листопада 2024 року набув чинності Закон України від 08 жовтня 2024 року № 3993-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин», крім деяких пунктів, які зазначені в Прикінцевих положеннях цього закону[1].

Закон №3993-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин» передбачає низку змін до Земельного кодексу та інших законів України. Метою закону є захист прав власників земельних часток (паїв), зміни у регулюванні земельних відносин в умовах війни, приведення законодавчих актів у сфері земельних відносин у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру».

Необхідність прийняття цього закону лежить в прямому зв'язку із військовою агресією рф на території України. Так, окупація значних територій держави, виїзд частини населення України за її межі стали об'єктивними обставинами, які унеможливили дотримання власниками земельних часток (паїв) строків встановлених Законом України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв)»[2]. Окрім того, широкомасштабна агресія рф фактично зупинила реалізацію пілотного проекту щодо внесення до Державного земельного кадастру відомостей про земельні ділянки сертифікованими інженерами-землевпорядниками, тому доцільно продовжити строк його проведення, щоб мати змогу відслідкувати ефективність зазначеного проекту і

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин : Закон України № 3993-IX від 08.10.2024 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2024.
[2] Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) : Закон України № 899-IV від 05.06.2003 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, № 38, ст. 314.

сформувати позицію щодо доцільності закріплення його результатів на законодавчому рівні.

Також, однією із причин прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин» стало те, що у сфері земельних відносин розглядається значна кількість адміністративних справ. Визначена у Земельному кодексі України та інших законодавчих актах у сфері земельних відносин процедура їх розгляду має свої особливості у порівнянні із загальною процедурою, визначеною Законом України «Про адміністративну процедуру». Вочевидь з метою усунення колізій між нормами, які визначають зазначені процедури, існує потреба у визначенні норм щодо їх співвідношення.

Відтак, основні зміни, передбачені Законом[1]:

– розділ І Земельного кодексу України доповнено новою главою 31 «Особливості адміністративної процедури у сфері земельних відносин». Зокрема, заборонено органам виконавчої влади та місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» відкликати свої ж рішення про передачу земельних ділянок у власність та користування. Водночас встановлено правило, за яким визнавати недійсними протиправні рішення органів влади про передачу земельних ділянок має лише суд;

– продовжено (з 2025 року до 2028 року) строк оформлення невитребуваних (нерозподілених) земельних ділянок, здійснення розподілу земельних ділянок між власниками земельних часток (паїв) та їх спадкоємцями земель, що залишилися у колективній власності після розподілу земельних ділянок;

– розподіл між власниками земельних часток (паїв) та їх спадкоємцями земель, які залишилися у колективній власності після розподілу земельних ділянок, має бути оформлений та поданий на затвердження органу місцевого самоврядування до 1 січня 2028 року;

– відновлено обов’язкове підвищення кваліфікації сертифікованих інженерів-землевпорядників (на сьогодні норма зупинена на час воєнного стану);

– продовжено до 2026 року пілотного проекту із внесення відомостей до Державного земельного кадастру сертифікованими інженерами-землевпорядниками;

[1] Набув чинності Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток. Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Одеса). 12 листопада 2024 року. URL: https://court.gov.ua/press/news/1700120/ (дата звернення 14.11.2024 року).

– статтю 13 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» доповнено новою частиною такого змісту:

«Договір оренди земельної ділянки, сформованої з невитребуваної земельної частки (паю), укладений відповідно до частини третьої цієї статті, у разі переходу такої земельної ділянки в комунальну власність припиняється через два роки з дня державної реєстрації права комунальної власності на неї (крім випадків, коли цим договором передбачено його припинення раніше)»;

– адміністративний акт у сфері земельних відносин, що є підставою для виникнення речових прав на земельну ділянку, не втрачає чинності після державної реєстрації відповідного речового права і продовжує діяти протягом усього часу існування такого права;

– надано можливість використання коштів, які надійшли до відповідних бюджетів у порядку відшкодування втрат лісогосподарського виробництва на розроблення робочих проектів землеустрою та реалізацію заходів, які передбачені цими проектами;

– встановлено, що кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського призначення, які залишились у місцевих бюджетах до скасування інституту втрат сільськогосподарського виробництва, витрачаються на охорону земель;

При цьому, Міністерство аграрної політики та продовольства України заявило, що згідно із законом, громади отримають більше фінансових можливостей для проведення заходів з охорони земель, зокрема рекультивації та консервації земель, а також для проведення інвентаризації земель та нормативної грошової оцінки як бази для нарахування земельного податку. Це позитивно вплине на створення умов для дотримання принципів раціонального використання земельних ресурсів та в цілому сприятиме покращенню стану довкілля. Зокрема, наблизить Україну до євростандартів щодо посилення взаємодії аграрного сектору з навколишнім середовищем[1].

Також, однією із важливих змін стало внесення змін до частини четвертої статті 13 Закону «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» та визначено, що у разі, якщо до 1 січня 2028 року власник невитребуваної земельної частки (паю) або його спадкоємець не оформив право власності на земельну ділянку, він вважається таким, що відмовився від одержання ділянки.

Причиною продовження терміну оформлення права власності на земельні ділянки невитребуваних земельних часток (паїв) стала війна, яка

[1] Громади зможуть направляти кошти з місцевого бюджету на заходи з охорони земель. Міністерство аграрної політики та продовольства України. 07 листопада 2024 року. URL: https://minagro.gov.ua/news/hromady-zmozhut-napravliaty-koshty-z-mistsevoho-biudzhetu-na-zakhody-z-okhorony-zemel (дата звернення: 14.11.2024 року).

триває в Україні вже тривалий період, окупація територій держави, виїзд частини населення України за кордон. Ці обставини унеможливили дотримання власниками земельних часток визначеного раніше крайнього строку – 1 січня 2025 року для оформлення права власності. Тому за заявою Міністерства аграрної політики та продовольства України важливо було надати ще три роки для того, щоб власники невитребуваних земельних часток або їх спадкоємці могли оформити свою законну власність. А саме: розробити та затвердити документацію із землеустрою, зареєструвати земельну ділянку в Державному земельному кадастрі, а також зареєструвати права власності на неї у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Серед іншого, законом унормовується процедура погодження та затвердження документації із землеустрою щодо інвентаризації земель.

Згідно із змінами до частини сьомої статті 186 Земельного кодексу України протягом 10 робочих днів постійний землекористувач (підприємство, установа та організація, що перебуває у державній власності) має надати свої висновки про погодження технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель або про відмову в її погодженні з обов'язковим посиланням на визначені підстави. В іншому випадку така технічна документація із землеустрою щодо інвентаризації земель вважається погодженою[1].

Державна інвентаризація земель проводиться Держгеокадастром та для наповнення Державного земельного кадастру відомостями про землі державної власності природно-заповідного фонду, водного фонду, транспорту, оборони, сільськогосподарського призначення тощо.

У Мінагрополітки підкреслили, що в цілому проведення інвентаризації земель є важливим інструментом для формування повноцінної бази даних про всі земельні ділянки в межах територій адміністративно-територіальних одиниць та територіальних громад. Це полегшить прийняття управлінських рішень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування[2].

Сфера земельних відносин є доволі особливою, в ній важливо знайти законодавчі інструменти, які дозволяли б захистити права власників земельних ділянок, а також забезпечити інтереси громади і держави, упередити їх від зловживань як з боку влади, так і особи. Це один з кроків, спрямованих на забезпечення прозорості земельних відносин та наведення порядку в земельній сфері.

---

[1] Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 3-4, ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 14.11.2024 року).

[2] Оновлено процедуру державної інвентаризації земель. 11 листопада 2024 року. URL: https://biz.ligazakon.net/news/231819_onovleno-protseduru-derzhavno-nventarizats-zemel (дата звернення: 14.11.2024 року).

Таким чином, земельні відносини є однією з найскладніших та важливих сфер правового регулювання, особливо в умовах реформування земельного законодавства. В Україні тривалий час здійснюється процес адаптації законодавства з метою забезпечення прав власників земельних ділянок, захисту інтересів громади та держави, а також боротьби зі зловживаннями. Реформа земельних відносин продовжується, і одним із її пріоритетів є створення умов для сталого розвитку громад, економічного зростання та захисту прав усіх учасників цього ринку. Доступ до актуальної інформації про земельні ділянки, прозорість процесів реєстрації та продажу земельних прав, а також чіткі законодавчі норми створюють умови для чесної та ефективної взаємодії всіх учасників ринку землі.

Беляневич Олена Анатоліївна,
д.ю.н., проф., проф. кафедри цивільного
права і процесу
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЮ ПРАВАМИ НА СТАДІЇ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

Неприпустимість зловживання процесуальними правами відповідно до ч. 3 ст. 2 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) віднесено до основних засад (принципів) господарського судочинства. Цей принцип поширюється і на провадження у справах про банкрутство як процедури господарського судочинства. У ч. 5 ст. 13 ГПК передбачено, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами. Тлумачення норм ч. 2 ст. 43 ГПК у сукупності із нормою ч. 1 ст. 2 ГПК дозволяє визначити зловживання процесуальними правами як процесуальні дії, які чиняться на шкоду справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенню судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляду інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

Відкриття провадження у справі про банкрутство тягне за собою відповідні правові наслідки, що впливають на роботу боржника, у разі зловживання правами ініціюючого кредитора вказані обставини можуть негативно вплинути і на роботу окремих підприємств, і на економіку країни загалом.[1]

Звернення до суду (в тому числі і щодо відкриття провадження у справі про банкрутство) може бути зловживанням правом, якщо має на меті

[1] Грабован Л. Правовий статус кредиторів за Кодексом України з процедур банкрутства // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 10. С. 54.

завдання шкоди матеріальному праву іншої особи, однак таке звернення має ґрунтуватись на юридичних фактах матеріального права (правочини, акти управління, юридично значимі дії). Зокрема, може йтися про правочини з ознаками фраудаторності, за допомогою яких можуть створюватись матеріально-правові підстави відкриття провадження у справі про банкрутство. Звернення до суду в такому випадку може вважатись зловживанням правом, якщо воно поєднано із зловживанням матеріальним правом, тобто ґрунтується на дефектних матеріальних юридичних фактах, зокрема, правочинах з ознаками фраудаторності.

Водночас суд у підготовчому засіданні, досліджуючи обґрунтованість заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство, не має достатньо ефективних процесуальних засобів для виявлення зловживання матеріальним правом. В багатьох випадках зловживання правом може відбуватися шляхом реалізації прав у двосторонніх правовідносинах, але на шкоду третій особі (особам). В таких випадках неможливо виявити таке зловживання суто дослідженням документів, що регулюють двосторонні відносини між ініціюючим кредитором та боржником. Підставою для висновку про наявність зловживання правом у правовідносинах, що завдає шкоди іншій особі (в тому числі боржнику), міг би бути аналіз фінансово-господарського стану боржника в цілому як суб'єкта господарювання, однак суд на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство не наділений ані спеціальними знаннями для проведення такого аналізу, ані повноваженням призначити проведення такого аналізу.

Обов'язок проводити аналіз фінансово-господарського стану та подавати результати такого аналізу до господарського суду разом з документами, що підтверджують відповідну інформацію законодавець покладає на арбітражного керуючого відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 12 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ). Водночас відповідно до ч. 1 ст. 35 КУзПБ ухвалою про прийняття заяви про відкриття провадження у справі господарський суд має право вирішити питання про зобов'язання заявника, боржника та інших осіб надати суду додаткові відомості, необхідні для вирішення питання про відкриття провадження у справі про банкрутство. Ця норма відкриває для суду процесуальну можливість вимагати від боржника надання аналізу фінансово-господарського стану боржника, однак така процесуальна діяльність суду на стадії відкриття провадження у справі хоча і може вважатись такою, що спрямована на вивчення обґрунтованості заяви кредитора (боржника), проте виходитиме за межі встановлення підстав для відкриття провадження у справі про банкрутство (неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через застосування процедур, передбачених КУзПБ). Норма ч. 2 ст. 43 ГПК пов'язує визнання певних процесуальних дій зловживанням із конкретними обставинами, в яких ці дії здійснюються. Отже,

процесуальний закон надає суду широку дискрецію у цьому питанні, хоча вона не є безмежною і має судом застосовуватись з огляду на принцип пропорційності (процесуальної економії), встановлений у ст. 15 ГПК.

Крім того, в аспекті встановлення обґрунтованості заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство, виявлення такого зловживання правом вимагало б від суду визнання правочину недійсним на стадії відкриття провадження у справі. Як відомо, провадження у справі про банкрутство має спеціальний інструментарій виявлення сумнівних правочинів у так званий «підозрілий» період. Визнання недійсними таких правочинів боржника в порядку ст. 42 КУзПБ характеризується певними особливостями: 1) особливі підстави визнання недійсними правочинів в процедурі банкрутства, і які не застосовуються поза межами цих процедур; 2) правочин відповідає вимогам Цивільного та Господарського кодексів; 3) правочин укладений у «підозрілий» період; 4) наслідками такого правочину є загальний негативний економічний результат для боржника та, внаслідок цього, для кредиторів[1].

Водночас застосування норм ст. 42 КУзПБ також має свої процесуальні межі, оскільки у ч. 1 цієї статті зазначається, що господарський суд *у межах провадження* у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, поданою в порядку, визначеному ст. 7 цього Кодексу, може визнати недійсними правочини або спростувати майнові дії. Отже, *на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство суд не наділений повноваженням застосування заходів, передбачених ст. 42 КУзПБ.* Укладання правочинів або вчинення дій, які перелічені у ч. 1 ст. 42 КУзПБ, може слугувати ознаками (матеріально-правовими юридичними фактами) зловживання правом на звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство, що може бути встановлено судом вже у межах провадження у справі.

Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання (ч. 3 ст. 43 ГПК). Відповідно до норм КУзПБ, які регулюють процесуальний порядок прийняття та розгляду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство, повернення заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство можливо лише до підготовчого засідання.

Якщо йдеться про зловживання процесуальним правом на подання заяви, яке пов’язано та ґрунтується на зловживанні матеріальним правом, то воно може бути виявлено під час з’ясування обґрунтованості заяви в підготовчому засіданні, яке проводиться на засаді змагальності, але це стосується прав та обов’язків саме ініціюючого кредитора та боржника.

[1] Детальніше див.: Беляневич О.А. Про застосування у справах про банкрутство конструкції фраудаторного правочину. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. № 2 (2021). С. 14-24

Результатом такого засідання має бути відкриття або відмова у відкритті провадження у справі про банкрутство. На нашу думку, на стадії підготовчого засідання повернення заяви або залишення її без розгляду не відповідатиме змісту процесуальної діяльності суду на цій стадії провадження. Водночас слід зважити на те, що процесуальна діяльність суду в підготовчому засіданні у справі про банкрутство, яке має завершитись відкриттям (відмовою у відкритті) провадження, не обмежується дослідженням суто формальних питань, на відміну від того, як це відбувається у позовному провадженні на стадії відкриття провадження. При цьому на господарський суд покладається обов'язок перевірки обґрунтованості вимог ініціюючого кредитора та з'ясування наявності підстав для відкриття провадження у справі про банкрутство, що, враховуючи принцип дотримання балансу захисту публічного та приватного інтересів, має здійснюватися судом незалежно від погодження боржником із заявленими вимогами чи, навпаки, пасивної процесуальної поведінки боржника у вигляді неподання ним відзиву на заяву про відкриття відповідного провадження (постанова ВС від 22.09. 2021 р. у справі № 911/2043/20).

Дослідження судом обґрунтованості заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство та з'ясування підстав відкриття провадження має завершитись визнанням вимог кредитора (якщо відсутні передбачені ч. 6 ст. 39 КУзПБ підстави для відмови у відкритті провадження у справі), що аналогічно за своїм матеріально-правовим змістом задоволенню позову у позовному провадженні. В контексті розгляду конкретної справи суд, оцінюючи дії кредитора як зловживання правом, може встановити відсутність у кредитора права на стягнення з боржника коштів. «Норми частини шостої статті 39 КУзПБ, як і інші положення цього Кодексу, не містять окремого визначення такої підстави для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство як-то необґрунтованість/непідтвердження вимог ініціюючого кредитора, однак (беручи до уваги визначений частиною першою статті 39 КУзПБ обов'язок суду щодо перевірки обґрунтованості вимог заявника) протилежний підхід, тобто відкриття провадження за цих умов, матиме наслідком порушення прав та інтересів боржника, інших його кредиторів та в цілому суперечитиме спрямованості законодавства у сфері неплатоспроможності» (постанова ВС від 22.09. 2021 р. у справі № 911/2043/20).

В контексті процесуальної діяльності суду у підготовчому засіданні у тих випадках, коли суд визнає звернення із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство зловживанням правом, він має відмовити у захисті порушеного права (тобто відмовити у визнанні вимоги ініціюючого кредитора). При цьому суд ухвалою має відмовити у відкритті провадження у справі про банкрутство. Виявлення зловживання правом на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство можливо не інакше,

як під час дослідження обґрунтованості заяви ініціюючого кредитора чи боржника. Однак, вважаємо, що виявлення зловживання матеріальним правом під час встановлення обґрунтованості заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство, не може розглядатись як мета судової діяльності на цій стадії провадження, особливо у випадку розгляду заяви кредитора. З огляду на це, якщо суд в підготовчому засіданні, *розглянувши надані кредитором і боржником документи* (заяву кредитора та відзив боржника у випадку надання), не виявив у діях кредитора та боржника ознак зловживання правом, то за наявності підстав для відкриття провадження у справі про банкрутство це не може вважатись судовою помилкою, яка могла б слугувати підставою для скасування судом апеляційної інстанції ухвали про відкриття провадження у справі. Виявлення в подальшому зловживання правом може бути підставою для звернення із заявою арбітражного керуючого або кредитора в порядку ст. 42 КУзПБ.

Ванжула Дар'я Андріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – доктор філософії Бахур О.В.)

Введення воєнного стану 24 лютого 2022 року суттєво вплинуло на різні аспекти суспільних відносин в Україні, зокрема в сфері сільського господарства та оренди землі. Воєнний стан створив значні труднощі для функціонування та укладання договорів оренди землі. Основні проблеми включають: затримки в укладанні та поновленні договорів, нестабільність правовідносин, обмежений доступ до земель, фінансові труднощі та ризики для орендарів (втрата можливості своєчасно сплачувати орендну плату) та ін.

Важливого значення набувають різноманітні «воєнні зміни» у законодавстві, які були прийняті після початку повномасштабної війни. Так, 24 березня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану»[1]. Загалом даний закон не змінив порядку укладання договору оренди землі, правова регламентація договору залишилася без змін. Але положеннями цього Закону внесено деякі інші важливі зміни в орендні земельні відносини.

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 року. № 2145-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20 (дата звернення 01.11.2024)

У зв’язку із цим, для вирішення проблем оренди землі, Розділ Х «Перехідні положення» ЗК України було доповнено пунктами 27, 28, які є надзвичайно важливими. Так, пункт 27 стосується автоматичної пролонгації договорів оренди земельних ділянок. У зв’язку з обмеженими можливостями громадян реалізувати свої права на територіях, де тривають бойові дії, законодавець передбачив, що усі договори оренди земельних ділянок, суборенди, сервітуту, емфітевзису та суперфіцію вважаються поновленими на один рік, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Важливо, що таке поновлення відбувається автоматично, без необхідності додаткових дій або волевиявлення з боку орендодавця чи орендаря. Автоматична пролонгація допомагає уникнути правової невизначеності та ризиків, пов’язаних із закінченням терміну дії договорів, що могло б призвести до їх припинення або виникнення спорів. У той же час Г.М. Калеткіна та Т.С. Томляк зазначають, що поновлення договору оренди землі на один рік без згоди сторін такого договору з юридичного погляду є неоднозначним. Оскільки, з одного боку, оброблення орендарем земельної ділянки є одним із складових забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах воєнного стану, з іншого – може трактуватись як порушення конституційного права орендодавця – власника земельної ділянки на володіння, користування та розпорядження своєю власністю[1].

Законом також введено ряд інших змін, серед яких, спрощено процедуру передачі в оренду земель державної та комунальної власності. Це положення діяло, коли не функціонував Державний земельний кадастр, і на даний час є неактуальним. Також було скасовано проведення земельних торгів щодо передачі прав оренди, емфітевзису, суперфіцію земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності. Скасування торгів дозволяє значно скоротити час передачі прав на земельні ділянки, що важливо для швидкого запуску або підтримки сільськогосподарського виробництва, особливо в критичні періоди посівних і збиральних кампаній. В умовах воєнного стану необхідність у проведенні торгів для отримання прав на землю могла б створити додаткові бар’єри, які ускладнювали б використання земель аграріями.

Згодом, 12 травня 2022 року, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану». Відповідно до закону примірник зареєстрованого договору оренди землі протягом трьох робочих днів з моменту його реєстрації надсилається орендодавцем електронною поштою до центрального органу виконавчої влади, що

[1] Калеткіна Г.М., Томляк Т.С. Актуальні проблеми земельних відносин в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. №2. С. 79-97. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/efmapnp_2022_2_8%20(1).pdf (дата звернення 01.11.2024)

реалізує державну політику у сфері земельних відносин[1]. Це сприяє прозорості та забезпечує актуальність даних у реєстрі. Державні органи мають змогу оперативно відслідковувати земельні відносини і контролювати використання земель сільськогосподарського призначення. Також даний нормативно-правовий акт вніс деякі зміни до пунктів 27, 28 Розділу Х «Перехідні положення» ЗК України, якими було доповнено кодекс у зв'язку з прийняттям Закону від 24.03.2022.

Далі, 19 жовтня 2022 року, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель»[2]. Згідно Закону з 19 листопада 2022 року почали діяти змінені норми Перехідних положень ЗК України, а норми Закону від 24 березня 2022 року припинили свою чинність. Якщо досліджувати зміни, внесені в Перехідні положення, то пункти 27, 28 продовжують діяти, але з деякими змінами у зв'язку з відновленням роботи Державного земельного кадастру.

Наприклад, пролонгація договорів оренди земельних ділянок тепер стосується тільки тих договорів, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану до набрання чинності Законом від 19 жовтня 2022 року.

Підтвердженням цього є справа №563/376/22-ц, у якій Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду (далі – КЦС ВС) постановою від 29.03.2023 року згідно із зазначеними вище змінами у законодавстві дійшов правомірного висновку[3]. Так, у квітні 2022 року громадянин звернувся до суду з позовом проти ТОВ, оскільки дізнався, що строк дії договору оренди його земельної ділянки (паю) становить 17 років без його згоди. Первинний договір був укладений на 7 років, і додаткових угод про продовження терміну до 17 років громадянин не підписував та не мав наміру продовжувати договір оренди. Відповідно, він вимагав витребування ділянки з чужого незаконного володіння, оскільки вважав продовження строку оренди неправомірним. Суд першої інстанції, рішення якого залишив без змін апеляційний суд, витребував земельну ділянку з чужого незаконного володіння агропідприємства. Зокрема, апеляційний суд зазначив, що районний суд обґрунтовано врахував положення Закону

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 року № 2247-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text (дата звернення 01.11.2024)

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 19.10.2022 року. № 2698-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №28. С. 97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text (дата звернення 01.11.2024)

[3] Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 березня 2023 року у справі №563/376/22-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень України.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110083750 (дата звернення 10.11.2024)

України від 24.03.2022 року, оскільки законодавець дозволив під час дії воєнного стану вважати поновленими на один рік без волевиявлення сторін договори оренди земельних ділянок, саме щоб спростити оформлення відповідних змін для тих сторін, які бажають продовжити ці правовідносини.

КЦС ВС не погодився із висновками судів у цій справі і зазначив, що системний аналіз змін дає підстави для висновку, що у період із 7 квітня 2022 року (дати набрання чинності Законом України № 2145-IX від 24.03.2022 року) до 19 листопада 2022 року (дати набрання чинності Законом України № 2698-IX від 19.10.2020 року) договори оренди земельної ділянки були поновлені на один рік без волевиявлення сторін договору, строк яких сплинув у цей проміжок часу (тобто визначено чіткий період дії відповідної автоматичної пролонгації – з 7 квітня 2022 по 19 листопада 2022 року).

Законом прямо визначено юридичний факт, з яким пов'язано поновлення дії договорів оренди саме без волевиявлення сторін, а тому «телеологічні висновки» апеляційного суду про те, що така автоматична пролонгація запроваджена законодавцем для спрощення оформлення договорів для сторін, які бажають продовжити ці правовідносини, не відповідають змісту наведених положень закону. Тож встановивши, що строк дії договору оренди закінчувався 13 червня 2022 року, КЦС ВС прийшов до висновку щодо поновлення договору на один рік без волевиявлення сторін, тобто до 13 червня 2023 року, а відтак відсутності підстав для задоволення відповідного позову орендодавця.

Також Законом України від 19 жовтня 2022 року було повернуто проведення земельних торгів, які проводяться виключно в електронній торговій системі Прозорро[1]. Загалом зміни, що передбаченні Законом України від 19 жовтня 2022 року були спрямовані на повернення до звичайних умов користування землею, що підвищує юридичну визначеність і стабільність у сфері земельних відносин.

Отже, з урахуванням наведеного можна дійти висновку, що зміни в орендних земельних правовідносинах в умовах воєнного стану дійсно відображають необхідність адаптації законодавства до нових реалій. Законодавчі ініціативи, спрямовані на спрощення процедури оренди, можуть суттєво полегшити ведення бізнесу та підтримати сільськогосподарський сектор. Однак існують й певні недоліки, які потребують вирішення. Це може включати невизначеність у питаннях компенсацій, захисту прав орендарів і орендодавців, а також недосконаліть механізмів контролю за виконанням договорів. Важливо, щоб майбутні зміни в законодавстві були враховані всі аспекти та потреби учасників ринку, щоб забезпечити стабільність і захист прав усіх сторін. Це

[1] Інформаційний ресурс – Система Прозорро. URL: https://prozorro.gov.ua/uk (дата звернення 10.11.2024)

допоможе не лише в умовах воєнного стану, але й у довгостроковій перспективі.

Волошина Катерина Юріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ІНСТИТУТ БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

Інтеграція України в європейський економічний простір вимагає створення стабільних та сприятливих умов для ведення господарської діяльності. Однією з ключових умов є ефективна система процедур банкрутства. Інститут банкрутства відіграє важливу роль у регулюванні боргових зобов'язань, сприяючи як відновленню платоспроможності боржників, так і забезпеченню справедливого розподілу активів між кредиторами. Пошук оптимальної моделі правового регулювання відносин банкрутства та відновлення платоспроможності боржника зумовлює необхідність визначення стану правового регулювання цих відносин за законодавством України та врахування правового досвіду зарубіжних держав.

Банкрутство спричиняється в результаті глибокої системної кризи, яка виникає під впливом зовнішніх та внутрішніх кризоутворювальних факторів, унаслідок чого підприємство не може продовжувати свою господарську діяльність через неплатоспроможність. Головними причинами банкрутства, як правило, є низька конкурентоспроможність, надмірні витрати виробництва або обігу, недостатній обсяг комерційних операцій, нестача капіталу, складна внутрішня система управління, циклічні коливання кон'юнктури, незнання або ігнорування ринку і т.д. Банкрутство є останнім заходом, який застосовується для виходу боржника з кризового стану, що призвів до абсолютної неможливості виконати ним боргові зобов'язання перед кредиторами через відсутність ресурсів матеріального чи фінансового характеру або ж у разі, коли кредитори вже добровільно не погоджуються на санацію боржника. Процедуру банкрутства можуть ініціювати як кредитори, так і самі боржники, що відмовляються добровільно виконати свої грошові зобов'язання та звертаються до суду з позовом про призначення судом процедури реорганізації та санації боргу.[1]

[1] Сарнацький М.А. Використання зарубіжного досвіду у формуванні та реалізації державної політики у сфері банкрутства в Україні. *Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право*. 2021. №14 С.79-85 URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/1_2021/16.pdf

Поняття «банкрутство» трактується вітчизняним законодавством як визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному Кодексом України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ), грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури.[1]

Історія правового регулювання інституту банкрутства в Україні тісно пов'язана з переходом країни до ринкової економіки. Перші спроби врегулювання питань неплатоспроможності підприємств були зроблені у 1992 році з прийняттям Закону України «Про банкрутство» від 14 травня 1992 року № 2344-XII. Однак, цей закон мав ряд недоліків, зокрема, був надмірно прокредиторським та не передбачав ефективних механізмів відновлення платоспроможності підприємств.

Наступні роки були ознаменовані постійними змінами та доповненнями до законодавства про банкрутство. 30 червня 1999 року Закон України «Про банкрутство» отримав назву «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який надав більше можливостей для реструктуризації боргів. Однак, цей закон також не був позбавлений недоліків і вимагав подальшого вдосконалення.

Упродовж 2015-2018 років тривала робота щодо вдосконалення законодавства з питань банкрутства. Кульмінацією реформи законодавства про банкрутство стало прийняття в 2018 році Кодексу України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. Цей кодекс є комплексним документом, який регулює всі аспекти процедури банкрутства, як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців. Ключовими новаціями Кодексу є: перехід від ліквідації до реструктуризації; введення інституту арбітражного керуючого; детальна регламентація всіх стадій процедури банкрутства; регулювання процедури банкрутства фізичних осіб.

У той же час, європейські стандарти у сфері банкрутства є важливим інструментом для забезпечення ефективного та справедливого вирішення проблем неплатоспроможності підприємств. Основними європейськими стандартами у сфері банкрутства є: Рекомендації Комітету Ради Європи № R (89) 17 про порядок банкрутства фізичних осіб; Рекомендації Комітету Ради Європи № R (94) 12 про порядок банкрутства юридичних осіб; Директива Європейського Парламенту та Ради 2012/30/ЄС про вдосконалення процедур банкрутства. Зазначені міжнародні акти спрямовані на захист прав кредиторів; забезпечення справедливого та ефективного розподілу майна боржника; підтримку відновлення платоспроможності боржника; стимулювання економічного розвитку.

[1] Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text

В Україні законодавство про банкрутство регулюється Кодексом з процедур банкрутства, який відповідає основним європейським стандартам та принципам у сфері банкрутства, а саме: прозорість і відкритість процедур; захист інтересів кредиторів, шляхом надання їм більшого впливу на прийняття рішень; прискорення процедур банкрутства та збільшення їх ефективності для всіх зацікавлених сторін; зменшення зловживань, шляхом застосування більш суворих санкцій за неправомірні дії боржників; збалансованість інтересів кредиторів, боржників та інших зацікавлених сторін.

Попри такі позитивні аспекти, є і деякі моменти, що можуть потребувати подальшого вдосконалення, а саме: довготривалі процеси банкрутства, що негативно впливають на економічну діяльність боржника; проблеми з застосуванням на практиці через складні положення КУзПБ, що потребують подальшої роз'яснювальної роботи й інструкцій; наявність у судовій практиці різночитань у застосуванні КУзПБ судами, що може створювати невизначеність у процедурі.

Хоча Кодекс України з процедур банкрутства є значним кроком вперед порівняно з попередніми нормативно-правовими актами, все ж таки залишається простір для подальшого вдосконалення, особливо в аспектах практичного застосування та підвищення ефективності процедур. Гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами передбачає, у тому числі, адаптацію законодавства з питань банкрутства до Директиви ЄС від 20 червня 2019 року № 2019/1023 про засади превентивної реструктуризації, про погашення боргів та позбавлення прав, а також про заходи щодо підвищення ефективності процедур з реструктуризації, банкрутства та погашення боргів (далі – Директива). Метою Директиви є усунення перешкод, які ускладнюють відновлення платоспроможності життєздатних підприємств та підприємців, що перебувають у фінансових труднощах, а також забезпечення чесним неплатоспроможним підприємцям або підприємцям з надмірною заборгованістю можливості отримати вигоду від повного погашення боргу після розумного періоду часу [1].

Станом на сьогодні Україна проводить активні роботи з адаптації законодавства з питань банкрутства до вимог Директиви. Ухвалений закон України від 19 вересня 2024 року № 3985-IX «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації» доповнює КУзПБ новою книгою третьою «Превентивна

[1] Directive 2019/1023 of the European Parliament and of the Council on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1023

реструктуризація». Превентивна реструктуризація дозволяє підприємствам запобігти банкрутству шляхом своєчасного виявлення та вирішення фінансових труднощів. Цей механізм є досить ефективним, оскільки дозволяє підприємствам виявити та усунути ризики неплатоспроможності на ранніх стадіях. Превентивна реструктуризація спрямована на запобігання банкрутству та полягає у швидкості проведення, нижчій вартості та можливості врахувати інтереси як боржника, так і кредиторів.

Крім того, Закон також передбачає імплементацію Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023. Європейська Директива зобов'язує держави, які імплементують документ, розробити веб-портал запобігання неплатоспроможності. За допомогою веб-порталу можна буде знайти інформацію про доступні інструменти раннього виявлення неплатоспроможності; процедури, заходи та плани превентивної реструктуризації, адаптовані до потреб і специфіки мікропідприємництва та малого підприємництва. Закон набирає чинності та вводиться в дію з 23 січня 2025 року.

Важливим міжнародним актом для України є Європейська конвенція про деякі міжнародні аспекти банкрутства від 5 червня 1990 року № ETS N 136 [1]. Цей міжнародний договір, спрямований на гармонізацію правил провадження у справах про банкрутство підприємств, що здійснюють діяльність у різних країнах. Конвенція встановлює загальні рамки для врегулювання питань, пов'язаних із транскордонними банкрутствами. Для України ратифікація цієї Конвенції має стратегічне значення, оскільки дозволить: встановити чіткі правила визнання іноземних судових рішень у справах про банкрутство; забезпечити ефективну координацію між різними юрисдикціями; зменшити невизначеність та ризики для бізнесу, який провадиться за кордоном; підвищити привабливість України для іноземних інвесторів.

Отже, гармонізація українського законодавства про банкрутство з європейськими стандартами є невід'ємною складовою процесу євроінтеграції. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації» пропонує реальний та дієвий механізм полегшення роботи українського бізнесу, який зазнав фінансових труднощів, зокрема, від наслідків російської агресії. Нововведення в законодавстві, а саме запровадження процедури превентивної реструктуризації, нададуть українським підприємствам додаткові інструменти для подолання фінансових труднощів та забезпечать більш ефективний механізм захисту інтересів кредиторів. Важливим кроком щодо адаптації вітчизняного

[1] Європейська конвенція про деякі міжнародні аспекти банкрутства від 5 червня 1990 року № ETS N 136 URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU90387?an=35&ed=1990_06_05

законодавства до стандартів правового простору ЄС стане, на нашу думку, ратифікація Європейської конвенції про деякі міжнародні аспекти банкрутства від 5 червня 1990 року № ETS N 136.

Глазков Євген Станіславович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ДОСТРОКОВЕ ПРИПИНЕННЯ І ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ДОГОВОРІВ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.)

Об'єкти інтелектуальної власності взагалі і промислової власності зокрема є надзвичайно затребуваними сучасною економікою. При цьому ефективність впровадження результатів інтелектуальної діяльності в економічні процеси прямим чином залежить від розвитку ринку прав інтелектуальної власності. Фахівці у своїх дослідженнях слушно наголошують про посилення ролі договірного регулювання відносин інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства та переходу до інноваційного типу розвитку національної економіки.[1]

Договірні відносини проходять різні стадії, починаючи від переддоговірних переговорів і завершуючи припиненням чи розірванням договору. Кожна з цих стадій має важливе значення для досягнення кінцевого результату домовленостей. При цьому дуже часто такий результат не досягається через різні суб'єктивні і об'єктивні чинники і постає необхідність захисту інтересів сторін договору.

Це стосується, зокрема, питань розірвання договору або визнання договору недійсним як можливих наслідків дострокового припинення чинності майнових прав на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки тощо) або визнання цих прав недійсними.

За загальним правилом, у разі припинення чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок ці об'єкти можуть вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою. Тобто якщо право на використання вказаних об'єктів передано іншій особі за ліцензійним договором і під час дії такого договору достроково припиняється дія патенту / свідоцтва на вказані об'єкти, то відповідно для користувача за договором (ліцензіата) припиняється необхідність продовжувати дію такого договору і сплачувати ліцензійні платежі.

[1] Якубівський І.Є. Договір у механізмі правового регулювання відносин інтелектуальної власності. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Vol. 27, No. 2. 2020. С. 64-76.

Актуальність дослідження зазначеної проблематики зумовлена тим, що випадки дострокового припинення прав інтелектуальної власності є непоодинокими. Щодо визнання прав недійсними, така ймовірність є високою, особливо стосовно прав на корисні моделі і промислові зразки. Останні під час розгляду заявки на отримання патенту / свідоцтва уповноваженим органом не проходять перевірку на відповідність умовам патентоздатності, а реєструються лише на підставі формальної експертизи. Це означає наявність великої кількості зареєстрованих технічних розробок, або зовнішнього виду товару, які фактично не є новими, через що їх правова охорона може бути анульована.

На законодавчому рівні правові наслідки дострокового припинення чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності для укладеного щодо цих прав ліцензійного договору врегульовані лише частково. Так, згідно ч. 2 ст. 467 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)[1], якщо у зв'язку з достроковим припиненням чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок завдано збитків особі, якій було надано дозвіл на використання цих об'єктів, такі збитки відшкодовуються особою, яка надала зазначений дозвіл, якщо інше не встановлено договором чи законом. Така сама норма передбачена і стосовно дострокового припинення чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку (ч. 3 ст. 497 ЦК України).

У ст. 32 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» передбачений запобіжник порушення інтересів ліцензіара, а саме: «не допускається повна або часткова відмова від прав, що випливають з державної реєстрації винаходу (корисної моделі), без попередження особи, якій надано право на використання винаходу за ліцензійним договором, зареєстрованим в НОІВ, а також у разі накладення арешту на майно, описане за борги, якщо до його складу входять права, що випливають з державної реєстрації винаходу (корисної моделі)»[2].

Разом з тим в спеціальних правових нормах, які стосуються договорів у сфері інтелектуальної (промислової) власності (глава 75 ЦК України, спеціальні закони), не передбачені положення щодо юридичної долі самих ліцензійних договорів у разі дострокового припинення чинності майнових прав на вказані об'єкти або визнання прав недійсними. Чітко не закріплено, чи є дострокове припинення прав або визнання прав недійсними підставою для розірвання ліцензійного договору чи визнання такого договору недійсним.

---

[1] Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№40-44. Ст. 356.

[2] Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 р. №3687-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. №7. ст. 32.

Якщо звернутись до загальних норм щодо договорів, можна побачити, що відповідно ч. 1 ст. 188 Господарського кодексу України (далі – ГК України), зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором[1].

Стаття 651 ЦК України встановлює, що зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. При цьому стаття 652 ЦК України передбачає правила зміни або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору. Це можливо за згодою сторін або, якщо сторони не досягли згоди, за рішенням суду. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах. У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої із сторін, визначає наслідки розірвання договору виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

Розірвання договору за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони можливо за наявності одночасно таких умов: 1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона (ч. 2 ст. 652 ЦК України).

Фактично, виходячи з наведених приписів ст. 652 ЦК України щодо розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин, можна припустити, що дострокове припинення майнових прав на об'єкти промислової власності та визнання прав недійсними можна вважати такою істотною обставиною, яка має стати підставою для розірвання договору. Але враховуючи, що в спеціальних нормах це прямо не передбачено, а у випадках відсутності згоди іншої сторони на розірвання договору, заінтересована сторона повинна звертатись до суду для захисту своїх прав на інтересів.

Для уникнення таких негативних варіантів розвитку договірних правовідносин, в законодавстві доцільно прямо передбачити положення, які б врегульовували правові наслідки дострокового припинення прав та визнання їх недійсними для укладених щодо цих об'єктів ліцензійних договорів.

---

[1] Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №18, №19-20, №21-22. Ст.144.

Для порівняння слід навести подібні положення щодо договору комерційної концесії. Так, ч. 3 ст. 1126 ГК України «Припинення договору комерційної концесії» прямо передбачає, що «Договір комерційної концесії припиняється у разі: 1) припинення права правоволоділець на торговельну марку чи інше позначення, визначене в договорі, без його заміни аналогічним правом …».

Оскільки у разі припинення або визнання недійсним права на винахід, корисну модель тощо за ліцензійним договором заміна його іншим об'єктом не буде відповідати суті цих договірних відносин, то відповідне положення має виглядати наступним чином: «Ліцензійний договір припиняється у разі припинення права правоволоділець на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку».

Щодо визнання прав на вказані об'єкти недійсними, юридична доля ліцензійного договору потребує окремого дослідження, оскільки у цьому разі права визнаються такими, що не набрали чинності взагалі. Тому виникатиме два види можливих наслідків: визнання ліцензійного договору недійсним або припинення його дії (розірвання) на майбутнє, без застосування наслідків недійсності.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна дійти висновку, що чинне спеціальне законодавство у сфері інтелектуальної власності гостро потребує врегулювання правових наслідків дострокового припинення або визнання недійсними прав на об'єкти промислової власності, які мають наставати для укладених щодо цих прав ліцензійних договорів.

Діжак Вікторія Вікторівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

РЕКВІЗИЦІЯ ЯК СПОСІБ ПРИМУСОВОГО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

(науковий керівник – доктор філософії Бахур О.В.)

З 24 лютого 2022 року назавжди змінився хід історії нашої держави. Адже війна не лише зруйнувала наші міста, а й внесла корективи в усі сфери життя. Земля, яка завжди була для нас символом родючості та достатку, сьогодні стала ще ціннішою. Враховуючи, що земля є основним ресурсом для виробництва продуктів харчування та економічного зростання, її ефективне управління набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану. Від того, як будуть регулюватися земельні відносини, залежить не лише стабільність аграрного сектору, а й безпека всієї країни.

Примусове відчуження земельних ділянок права приватної власності реквізиція з допускається виключно лише в умовах правового режиму

воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року[1] за умови прийняття відповідного указу Президента України. Лише правом держави є примусове відчуження об'єктів права приватної власності з мотивів суспільної необхідності як реквізиція.

Проблематика вилучення земельних ділянок для суспільних потреб детально досліджувалася в наукових працях П. Ф. Кулинича, А. М. Мірошніченка, Д. В. Приймаченка, Є. П. Суєтнова, М. В. Шульги та інших вчених. Особливості вилучення земель з приватної власності в умовах воєнного стану розглядали А. Б. Гриняк, В. М. Коссак, У. Б. Андрусівим, О. І. Настіна та інші науковці.

На підставі Указу Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року на всій території України було введено воєнний стан, який продовжується й досі[2].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» до заходів правового режиму воєнного стану віднесено примусове відчуження земельних ділянок, що перебувають у приватній власності, для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку[3].

Порядок такого примусового відчуження врегульований Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. Так, згідно зазначеного Закону примусове відчуження земельної ділянки полягає у позбавленні власника права власності на індивідуально визначену ділянку, що перебуває у приватній власності та яка переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування її вартості. Примусове відчуження земельної ділянки в умовах правового режиму воєнного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням її вартості. Лише у разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужену земельну ділянку така ділянка примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням її вартості. Таким чином, зазначеним Законом встановлена можливість здійснення так званої реквізиції землі та іншого майна[4].

Хоча Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного

---

[1] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 27 лип. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 07.11.2024).

[2] Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 8 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 07.11.2024)

[3] Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 27 лип. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 07.11.2024).

[4] Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI : станом на 21 черв. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text (дата звернення: 07.11.2024).

стану» встановлює загальний порядок примусового відчуження земельних ділянок, на практиці виникає низка проблем, які свідчать про незавершеність та неоднозначність правового регулювання.

Чинне законодавство України має значні прогалини у сфері регулювання примусового відчуження земельних ділянок приватної власності під час воєнного стану. Зокрема, відсутні чіткі правила та процедури, які б визначали порядок прийняття таких рішень. Не врегульовано питання розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями та військовим командуванням. Крім того, чинне законодавство не містить чітких критеріїв для визначення земельних ділянок, які можуть підлягати примусовому відчуженню, що створює ризики для довільних рішень[1].

Теоретичні прогалини в законодавстві про примусове відчуження земельних ділянок мають прямі практичні наслідки. Відсутність чітких правил та процедур призводить до невизначеності у правових відносинах.

Правова позиція Верховного Суду у постанові від 07 лютого 2023 року по справі № 160/3164/22 встановлює важливий прецедент щодо правомірності примусового відчуження земельної ділянки в умовах воєнного стану. Розглянута судова справа демонструє, що в умовах воєнного стану пріоритет віддається державним інтересам. Рішення про примусове відчуження майна, у тому числі земельної ділянки, можуть бути оскаржені в судовому порядку, однак суд, як правило, враховуватиме виняткові обставини воєнного часу та правомірність дій державних органів. Відшкодування вартості такого майна є обов’язковим, але не перешкоджає самому факту відчуження[2].

Згідно з законопроєктом № 4673 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реквізиції як інституту захисту суспільних інтересів в умовах воєнного або надзвичайного стану»[3] планується розширення низки органів, що можуть приймати рішення щодо реквізиції об’єктів права власності у надзвичайний і воєнний період. Відповідне рішення приймається постановою Верховної Ради України, розпорядчим актом конкретного уповноваженого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, органу військового командування, указом Президента України. Реквізовані об’єкти можуть переходити у власність держави з моменту оприлюднення конкретної постанови Верховної Ради України, розпорядчого акта відповідного уповноваженого

---

[1] Літошенко О. С. Земельне право України: історіографічні аспекти, реформи та сучасний стан розвитку. Трансформація правової системи та захист прав людини під впливом воєнного стану. 2024. С. 119–164. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-462-7-6 (дата звернення: 07.11.2024).

[2] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 07.02.2023 у справі №160/3164/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108857595 (дата звернення: 07.11.2024).

[3] Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реквізиції як інституту захисту суспільних інтересів в умовах воєнного або надзвичайного стану № 4673 від 29.01.2021. Верховна Рада України.
URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70947(дата звернення: 07.11.2024).

органу державної влади, органу місцевого самоврядування, органу військового командування, указу Президента України[1].

Питання щодо того, чи має компенсація, яка повинна бути згідно зі статтею 1 Протоколу 1 до Конвенції, відповідати ринковій вартості вилученого майна, буде вирішуватися з урахуванням того, що вважається справедливим балансом між державними та приватними інтересами. Однак через те, що встановлення значно нижчої вартості компенсації може бути розглянуто як накладення надмірного тягаря на зацікавлених власників, це може порушити справедливість. Означене випливає з рішення Європейського суду з прав людини у справі Andrews проти Сполученого Королівства від 26 вересня 2000 р[2].

Щодо аналізу міжнародного досвіду, то слід звернутись до країни Ізраїль. Так, в контексті земельного права в умовах воєнного стану, є важливим для розуміння того, як зазначена держава може регулювати питання землеволодіння та землекористування в екстремальних умовах. Судова практика в Ізраїлі відіграє важливу роль у врегулюванні земельних питань під час воєнного стану. Верховний суд Ізраїлю неодноразово розглядав справи щодо законності реквізиції земель і компенсацій власникам. Прецедентні рішення суду встановлюють стандарти справедливого поводження з власниками земель та забезпечення їхніх прав, навіть у складних умовах війни чи надзвичайного стану[3].

Отже, війна суттєво вплинула на земельні відносини в Україні, піднімаючи гострі питання примусового відчуження земель. Незважаючи на наявність законодавчої бази, регулюючої такі процеси, практика її застосування виявляє значні прогалини та неоднозначності. Відсутність чітких критеріїв, процедур та розподілу повноважень між різними органами влади створює підґрунтя для свавілля та порушення прав власників землі. Ключові проблеми полягають у невизначеності правових відносин, відсутності ефективних механізмів оскарження рішень про відчуження та не завжди справедливій компенсації. Досвід Ізраїлю в цій сфері може бути корисним для України. Зокрема, важливо звернути увагу на закріплені у законодавстві цієї країни підходи та сталу визначеність у судовій системі, практика якої встановлює чіткі стандарти справедливого поводження з власниками землі. Крім того, варто вивчити ізраїльські механізми компенсації, які забезпечують баланс між державними інтересами та правами власників.

---

[1]Виришев О., Резворович К. Порушення права власності в умовах воєнного стану. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф., м. Дніпро, 15 берез. 2024 р. С. 183(дата звернення: 07.11.2024).

[2] Виришев О., Резворович К. Порушення права власності в умовах воєнного стану. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф., м. Дніпро, 15 берез. 2024 р. С. 183(дата звернення: 07.11.2024).

[3] Літошенко О. С. Земельне право України: історіографічні аспекти, реформи та сучасний стан розвитку. Трансформація правової системи та захист прав людини під впливом воєнного стану. 2024. С. 119–164. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-462-7-6 (дата звернення: 07.11.2024

Качмар Олег Йосипович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ: ПРОБЛЕМА ВІДСУТНОСТІ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.)

Інтереси територіальної громади у сфері містобудування полягають в ефективному плануванні, забудові та іншому раціональному використанні території; у визначенні раціонального взаємного розташування зон житлової та громадської забудови; у збереженні, створенні та відновленні рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів; у продуманій комплексній забудові населеного пункту, з урахуванням інтересів і потреб жителів територіальної громади; у комплексному відновленні територій (їх частин), що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, тощо. Якщо узагальнено, то інтереси територіальної громади у сфері містобудування полягають у забезпеченні якісного, збалансованого та сталого розвитку їхніх територій.

Незаконна забудова територій, неврахування інтересів громад під час планування і розвитку територій порушує інтереси територіальних громад. Жителі територіальної громади мають право оскаржувати містобудівні рішення, діяльність та проекти, які порушують їхні права або інтереси, однак право територіальної громади на самостійне звернення до суду для захисту прав та інтересів територіальної громади, у разі порушення містобудівних норм або законодавства, чинним процесуальним законодавством не передбачено. З огляду на це, питання захисту порушених прав та інтересів територіальних громад у суді становить науковий і практичний інтерес та потребує наукового дослідження.

Однією з проблем судового захисту прав та інтересів територіальних громад у сфері містобудування є питання щодо наявності у територіальних громад, як учасників цивільних відносин, юридичної (процесуальної) можливості самостійно звертатись до суду з позовами про припинення незаконних будівництв та захищати свої права та інтереси в суді, а також пов'язане із цим питання, чи може прокурор чи громадська організація звертатись до суду в інтересах громади.

Територіальна громада – жителі села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителі кількох сіл, селища та міста – є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень, окремим учасником суспільних відносин, наділеним правом самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і

законів України (стаття 140 Конституції України, стаття 6 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Разом з тим, ні процесуальні кодекси, ні закони, які визначають статус територіальних громад, не передбачають права останніх на звернення до суду з позовом за захистом своїх порушених прав та інтересів чи для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Процесуальні кодекси гарантують кожній особі, юридичним особам та фізичним особам – підприємцям, фізичним особам, які не є підприємцями, державним органам, органам місцевого самоврядування право на звернення до суду (господарського, адміністративного суду) за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням (стаття 4 ЦПК України, стаття 4 ГПК України, стаття 5 КАС України). Ці кодекси також передбачають, що у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду в інтересах інших осіб, державних чи суспільних інтересах та брати участь у цих справах (статті 4, 56 ЦПК України, статті 4, 53 ГПК України), а прокурор у визначених законом випадках звертається до суду в інтересах держави, обґрунтовує в позовній чи іншій заяві, скарзі, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту (стаття 56 ЦПК України, стаття 53 ГПК України, стаття 53 КАС України, стаття 23 Закону «Про прокуратуру»). При цьому, кодекси визначають, що завданням судочинства є вирішення спорів з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави (стаття 2 ЦПК України, стаття 2 ГПК України, стаття 2 КАС України).

У той же час, про право громад на звернення до суду з позовом за захистом своїх порушених прав та інтересів у кодексах нічого не сказано. Крім того, на відміну від держави, про захист інтересів якої прямо зазначено у процесуальних кодексах, в Законі «Про прокуратуру» та інших законах, про територіальну громаду як учасника цивільних відносин (частина 2 статті 2 ЦК України), чиї права та інтереси також можуть порушуватися, чи про захист інтересів територіальних громад у жодному із процесуальних кодексів не йдеться.

Таким чином, не дивлячись на те, що чинне законодавство визначає територіальні громади учасником цивільних відносин, територіальні громади не наділені процесуальною дієздатністю, а, отже, не мають юридичної можливості самостійно звертатись до суду та захищати свої права та інтереси в суді.

Водночас, аналіз судової практики вирішення спорів щодо незаконної забудови показує, що найчастіше з позовами на захист інтересів

територіальних громад звертаються прокурори або самі мешканці (ініціативні групи, громадські організації), рідше – органи місцевого самоврядування. Те, хто саме звертається за захистом, в певній мірі, залежить від того, хто порушує права та інтереси громади: якщо інтереси громади порушує забудовник, то з позовом, як правило, звертається місцева рада або самі мешканці (ініціативна група, громадські організації), рідше – прокурор; якщо інтереси громади порушує сама рада, або і рада, і забудовник, то в такому разі до суду звертаються або окремі мешканці (ініціативні групи), або громадські організації, або прокурор. При цьому, прокурори, як правило, зазначають у позовах, що вони звертаються в інтересах держави в особі ради (а не в інтересах громади чи в інтересах територіальної громади в особі ради).

У зв'язку з цим виникає питання, чи є у прокурорів взагалі правові підстави для звернення до суду з позовами в інтересах територіальних громад?

Так, у справі № 469/1044/17, прокурор, звертаючись із позовом, зазначив, що первинним суб'єктом місцевого самоврядування та суб'єктом права комунальної власності є територіальна громада. З огляду на те, що порушення інтересів територіальної громади відбулося внаслідок прийняття органом місцевого самоврядування, який є одним зі співвідповідачів, незаконних рішень, прокурор звернувся до суду як самостійний позивач в інтересах держави, що виражаються в інтересах частини Українського народу – членів територіальної громади, яка є власником земельної ділянки. Прокурор вказував на необхідність захисту як інтересів територіальної громади, позбавленої права власності на земельну ділянку, так і публічного, суспільного інтересу як інтересу державного. Велика Палата Верховного Суду погодилася з аргументами прокурора та вказала на необґрунтованість доводу касаційної скарги про те, що прокурор не може представляти інтереси територіальної громади, бо вони не є державними.

В іншій справі суд зазначив, що доводи касаційної скарги про відсутність підстав звернення прокурора до суду з даним позовом в інтересах держави в особі сільської ради, оскільки вона може самостійно здійснювати захист своїх інтересів у суді, є безпідставними, так як вирішення судом питання наявності у прокурора повноважень для звернення до господарського суду з позовом в інтересах держави в особі сільської ради у цій справі не суперечить правовому висновку у постанові Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 у справі № 587/430/16-ц та правовому висновку у постанові Великої Палати Верховного Суду від 15.10.2019 у справі № 903/129/18, згідно з яким сам факт незвернення до суду сільської ради з позовом, який би відповідав вимогам процесуального законодавства та відповідно мав змогу захистити інтереси територіальної громади с. Нове Залісся, свідчить про те, що указаний орган місцевого

самоврядування неналежно виконує свої повноваження щодо вирішення питання про припинення розміщення на території проживання громади об'єктів поводження з відходами, у зв'язку із чим у прокурора виникають обґрунтовані підстави для захисту інтересів територіальної громади с. Нове Залісся та звернення до суду з таким позовом, що відповідає нормам національного законодавства та практиці Європейського суду з прав людини (рішення від 15.01.2009 у справі "Менчинська проти Росії").

Проте інтереси держави і інтереси територіальної громади не є однаковими, вони відрізняються за своїм характером і суттю. Інтереси територіальних громад на місцевому рівні – усвідомлені та як закріплені актами законодавства, так і такі, що існують у формі звичаїв чи усталеної практики, завдання жителів територіальних громад, а також утворених ними чи державою органів місцевого самоврядування . Так, якщо інтереси територіальних громад відображають потреби жителів конкретних місцевих спільнот, сфокусовані на місцевих питаннях, таких як розвиток інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, більш конкретні й орієнтовані на вирішення місцевих проблем й питань місцевого значення, то державні інтереси визначаються на рівні держави як цілого, охоплюють більш загальні, національні питання. Той же Закон «Про регулювання містобудівної діяльності» розмежовує інтереси держави та інтереси територіальних громад. Так, Закон визначає, що генеральний план населеного пункту розробляється та затверджується в інтересах відповідної територіальної громади з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів (стаття 17 Закону).

Водночас, аналіз практики за позовами окремих громадян показує, що задоволення їхніх позовів залежить від доведення ними порушення саме їхніх прав незаконним будівництвом чи іншими порушеннями у містобудівній сфері.

Досліджуючи питання юридичної можливості захисту в суді прав громадян і організацій у сфері містобудування громадськими об'єднаннями, Апанасенко К.І. зазначає про те, що "чинне процесуальне законодавство та нормативно-правові акти, які визначають статус громадських об'єднань, не закріплюють права останніх на звернення до суду за захистом прав та інтересів інших юридичних або фізичних осіб, територіальних громад, суспільних інтересів. Порушувати в судовому порядку питання про знесення незаконних або самочинних забудов за нормою ч. 7 ст. 376 Цивільного кодексу України можуть органи державної влади, органи місцевого самоврядування в разі істотного відхилення від проєкту, що суперечить суспільним інтересам або порушує права інших осіб. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» (ч. 1 ст. 38, ч. 2 ст. 39-1, ч. 1, 4 ст. 41) закріплює право /повноваження на звернення до суду з відповідним позовом та іншими вимогами про припинення незаконних дій у будівництві за органом ДАБК, головними інспекторами

будівельного нагляду" . З огляду на це, Апанасенко К.І. робить висновок про необхідність законодавчого закріплення відповідного права громадських об'єднань.

Таким чином, зважаючи на те, що територіальна громада на рівні з державою, фізичними та юридичними особами є самостійним учасником цивільних відносин, враховуючи відмінність інтересів держави та інтересів територіальних громад, вбачається необхідність внесення змін до законодавства та законодавчого закріплення права прокурорів і громадських об'єднань звертатись до суду з позовами в інтересах територіальних громад.

Константинов Андрій Костянтинович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕТАЛЬНИЙ ОПИС РОБІТ (НАДАНИХ ПОСЛУГ) ЯК ДОКАЗ ПІДТВЕРДЖЕННЯ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.)

Відповідно до ч. 1 ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу. У Рішенні Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 надано офіційне тлумачення статті 59 Конституції України, і зазначено, що під цим правом слід розуміти гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин із державними органами, об'єднаннями громадян, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує[1]. Цією ж статтею Конституції України передбачено, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

При цьому варто відзначити, що на вибір особою майбутнього захисника (представника, адвоката) серед великої кількості останніх на ринку юридичних послуг, значною мірою впливає, зокрема, розмір майбутніх можливих витрат на професійну правничу допомогу та можливість їх подальшого відшкодування за рахунок іншої особи по справі.

Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» запровадив новий механізм

[1] Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу). Офіційний вісник України. 2009. № 79. Ст. 62.

нарахування, доведення, відшкодування, компенсації, розподілу та оплати витрат на правничу допомогу, зокрема, в господарському судочинстві[1].

Так відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, закріплене у п. 12 ч. 3 ст. 2 ГПК України серед принципів господарського судочинства, що свідчить про неабияке значення, яке надається законодавцем даній процедурі[2].

Безумовно, основою метою впровадження цього принципу в процесуальний закон є компенсація особі, на користь якої ухвалено судове рішення, витрачених нею коштів на залучення адвоката як представника (захисника) для надання правової допомоги щодо забезпечення останній можливості ефективно захистити свої права в суді, або ефективно захиститись у разі подання до неї необґрунтованого позову.

Вказаний принцип та відповідний йому механізм визначення, доведення, розподілу та відшкодування витрат на правничу допомогу закріплений в главі 8 ГПК України «Судові витрати».

Частиною 8 ст. 129 ГПК України встановлено, що розмір судових витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо).

Відповідно до ч. 3 ст. 126 ГПК України для визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги[3].

З аналізу вказаних можна зробити висновок, що одним з обов'язкових документів на підтвердження понесення витрат на правову допомогу має бути детальний опис робіт (наданих послуг).

Водночас, звернувшись до ГПК України, зокрема, до норм, які визначають необхідність подання стороною справи детальний опис робіт (наданих послуг), можна зрозуміти, що вимоги до інформації, яка має бути зазначена в такому описі, взагалі відсутні.

Водночас, Верховний Суд у постанові від 26 вересня 2023 року у справі № 911/3417/21 вказав наступне: «Саме лише незазначення учасником справи в детальному описі робіт (наданих послуг) витрат часу на надання правничої допомоги не може перешкодити суду встановити розмір витрат на професійну правничу допомогу (у випадку домовленості між сторонами договору про встановлений фіксований розмір обчислення гонорару).

---

[1] Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 48, ст.436).

[2] Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798XII Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text

[3] Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798XII Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text

Правомірне очікування стороною, яка виграла справу, відшкодування своїх розумних, реальних та обґрунтованих витрат на професійну правничу допомогу не повинно обмежуватися з суто формалістичних причин відсутності в детальному описі робіт (наданих послуг) відомостей про витрати часу на надання правничої допомоги, у випадку домовленості між сторонами договору про встановлений фіксований розмір обчислення гонорару.

При цьому норма частини 3 статті 126 Господарського процесуального кодексу України конкретного складу відомостей, що мають бути зазначені в детальному описі робіт (наданих послуг), не визначає, обмежуючись лише посиланням на те, що відповідний опис має бути детальним.

Тому, враховуючи принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми як складові принципу верховенства права, визначення необхідного і достатнього ступеня деталізації опису робіт у цьому випадку є виключною прерогативою учасника справи, що подає такий опис.

Отже, учасник справи повинен деталізувати відповідний опис лише тією мірою, якою досягається його функціональне призначення – визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат. Надмірний формалізм при оцінці такого опису на предмет його деталізації, за відсутності визначених процесуальним законом чітких критеріїв оцінки, може призвести до порушення принципу верховенства права»[1].

Вважаємо, що вказаний висновок Верховного Суду є спірним, оскільки не враховує можливі негативні наслідки довільного укладення детального опису робіт (наданих послуг), який передбачений в ГПК України.

При цьому, на нашу думку, для уникнення таких негативних наслідків у детальному описі робіт (наданих послуг), обов’язково має бути зазначена наступна інформація:

1. Сторона, що подає розрахунок: Ідентифікація сторони (позивач чи відповідач) та її представника, що подає розрахунок.
2. Найменування суду: Назва суду, в якому розглядається справа.
3. Номер справи: Унікальний ідентифікаційний номер судової справи.
4. Перелік витрат: Деталізований список витрат, які вже понесені або очікуються, з коротким описом кожного виду витрат із поясненням, чому ці витрати необхідні у конкретній справі, а саме:

[1] Постанова Верховного Суду від 26 вересня 2023 року у справі № 911/3417/21 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113794230

a. Адвокатські послуги: вказати конкретну суму, погодинну ставку (якщо застосовується), кількість годин, дата і підстава (наприклад, підготовка позовної заяви, участь у судових засіданнях).

b. Юридичні консультації: кількість консультацій, вартість кожної, дата проведення.

c. Інші правові послуги: наприклад, складання документів, представництво інтересів у позасудових органах.

5. Суми витрат: Конкретні суми, зазначені окремо для кожного виду витрат. Можна додатково вказати загальну суму всіх витрат.

6. Дата складання розрахунку: Вказівка на дату, коли розрахунок був складений, що дозволяє враховувати можливі зміни у витратах з часом.

7. Підпис: Підпис особи, яка складає розрахунок, що підтверджує достовірність наданої інформації.

Вказані вимоги доцільно було б викласти в ч. 3 ст. 126 ГПК України, зокрема, доповнивши вказану частину статті відповідними пунктами.

Внесення відповідних змін дозволить забезпечити однакові вимоги до детального опису робіт (наданих послуг) та уникнути негативних наслідків, пов'язаних із відсутністю чітких нормативних вимог.

Крупельницький Віталій Леонідович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРО НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ПРОЦЕСУ БУДІВНИЦТВА НА ДОВКІЛЛЯ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.)

Повоєнне відновлення України вимагатиме масштабного будівництва. Спорудження нового житла та інфраструктурних об'єктів може бути покладено на девелоперів будівництва, в діяльності яких повинен бути забезпечений комплексний підхід до організаційних і виробничих процесів, найпершою вимогою яких є забезпечення безпечності та якості господарювання у містобудуванні.

Нормативно-правову основу умов розбудови територій населених пунктів утворює Конституція України, яка проголошує право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50), що кореспондує позитивному обов'язку (кожного) у незаподіяні шкоди природі і культурній спадщині, відшкодуванні завданих збитків (ст. 66).

Будівництво, як і будь-яка інша виробнича діяльність, змінює та/або призводить до змін у навколишньому середовищі: природному та штучному. Будівництво чинить вплив на екосистеми та змінює панорами міст, формує локальну організацію суспільного простору в межах їх територій. Відтак, вплив на довкілля, що спричинюється у зв'язку із

будівництвом, повинен бути раціонально оціненим та виправданим. Водночас, нові інфраструктурні об'єкти повинні підвищувати якість життя і забезпечувати комфортні умови виробничої діяльності, сталого культурного розвитку, побуту та дозвілля у суспільстві.

Умови здійснення будівництва визначаються відповідно до приписів Законів України «Про основи містобудування»[1], «Про регулювання містобудівної діяльності»[2], «Про охорону навколишнього природного середовища»[3], «Про оцінку впливу на довкілля»[4] та «Про будівельні норми»[5]. Означені нормативно-правові акти закріплюють загальнообов'язкові публічні процедури, дотримання яких є необхідним при розгортанні заходів пов'язаних із плануванням, підготовкою, здійсненням, забезпеченням і завершенням будівельно-господарської діяльності в умовах розвитку міської архітектури.

До основних нормативних процедур, які застосовуються з метою забезпечення раціонального впливу господарської діяльності (в сфері будівництва) на довкілля, належать: (1) дослідження (попереднє і повне) об'єктів культурної спадщини, яким може бути завдана шкода у зв'язку із виконанням будівельних робіт (ч. 1 ст. 37 Закону України «Про охорону культурної спадщини»); (2) погодження програм містобудівних перетворень, проектів будівництва, архітектурних рішень і планової діяльності у зв'язку із розміщенням об'єктів будівництва (ст. 29 Закону України «Про охорону культурної спадщини»; ч. 6 ст. 14 Закону України «Про архітектурну діяльність»[6]; ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»); (3) заходи науково-технічного супроводу при виконанні вишукувальних, проектних і будівельних робіт (ДБН В 1.2-5:2007 «Науково-технічний супровід будівельних об'єктів»[7]); (4) експертиза проектів будівництва (ч. 4 ст. 31 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»); (5) моніторинг прилеглої забудови, території та об'єкта будівництва, виявлення, оцінка і відстеження впливу факторів, викликаних будівництвом (ДБН В.1.2-12-2008 «Будівництво в умовах

1 Про основи містобудування : Закон України від 16.11.1992 р. № 2780-XII.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text
2 Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text
3 Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text
4 Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text
5 Про будівельні норми : Закон України від 05.11.2009 р. № 1704-VI.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17
6 Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14
7 ДБН В 1.2-5:2007 Науково-технічний супровід будівельних об'єктів. Наказ Мінбуду України від 05.04.2007 р. № 119. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3074778358307882794/2023-04-06/d169c363-9531-4a87-8b10-1e706a6d2221.pdf

ущільненої забудови. Вимоги безпеки»[1]); (6) виконання інших умов провадження господарської діяльності, пов'язаної із міською забудовою. Функція девелопера у означених процедурах полягає у організації, координації та забезпеченні належного виконання установлених вимог для мінімізації негативних наслідків господарської діяльності в заходах містобудівної діяльності.

Конкретні правила розміщення об'єктів будівництва на територіях населених пунктів визначаються містобудівною документацією, до складу якої (на місцевому рівні) відносять: комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад, генеральні плани населених пунктів і детальні плани їх територій. Містобудівну документацію можна охарактеризувати як таку, що: (1) складається із затверджених текстових і графічних матеріалів з питань регулювання планування, забудови та іншого використання територій (п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»); (2) є обов'язковою до виконання всіма суб'єктами містобудування (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»); (3) розробляється на підставі державних будівельних норм (ч. 4 ст. 16 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») та у порядку встановленому Кабінетом Міністрів України; (4) затверджується (впроваджується) суб'єктом організаційно-господарських повноважень відповідного рівня. Серед основних державних будівельних норм, які регулюють питання підготовки містобудівної документації на місцевому рівні належить: ДБН Б.1.1-15:2012 «Склад та зміст генерального плану населеного пункту»[2], ДБН Б.1.1-14:2012 «Склад та зміст детального плану території»[3], ДБН Б.1.1-14:2021 «Склад та зміст містобудівної документації на місцевому рівні»[4] тощо.

В свою чергу, зміст державних будівельних норм є орієнтиром, який ураховується при ухваленні архітектурних, інженерних, фінансово-економічних, управлінських і виробничих рішень в будівництві. Підготовка та інтеграція таких рішень, а також контроль за їх виконанням (в межах господарської діяльності девелопера з організації будівництва) потребують обов'язкової узгодженості їхніх запланованих наслідків із встановленими

[1] ДБН В.1.2-12-2008 Будівництво в умовах ущільненої забудови. Вимоги безпеки. Наказ Мінрегіонбуду України від 27.08.2008 № 385. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3187269459718964449/2023-09-08/8fb823fe-cbd9-4e00-b103-9f4b9ab5a61a.pdf

2 ДБН Б.1.1-15:2012 «Склад та зміст генерального плану населеного пункту» : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 13.07.2012 р. № 358. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0358858-12#Text

[3] ДБН Б.1.1-14:2012 «Склад та зміст детального плану території» : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 12.03.2012 № 107. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0107858-12#Text

[4] ДБН Б.1.1-14:2021 «Склад та зміст містобудівної документації на місцевому рівні». Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 30.12.2021 № 367. URL: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/2860260340841580391?doc_type=2

нормативами і практиками прийнятими у сфері будівництва, містобудівній діяльності.

Застосування будівельних норм або їх окремих положень є обов'язковим для всіх суб'єктів містобудування (ч. 1 ст. 11 Закону України «Про будівельні норми»). В тих випадках, коли будівельні норми містять посилання на національні стандарти, які стосуються вимог до виготовлення містобудівної, проектної, науково-проектної та робочої документації, методів проектування, процесів виконання будівельних робіт, методів випробувань, конструктивних та інженерних систем, застосування таких стандартів є обов'язковим (ч. 3 ст. 11 Закону «Про будівельні норми»). Система будівельних норм та стандартів у будівництві є ключовим джерелом упорядкування вимог для забезпечення безпечності життя і здоров'я людини, захисту довкілля та збереження майна, що впроваджена і належать до впровадження: (1) у нормативно-правових актах суб'єктів організаційно-господарських повноважень, які затверджують загальнообов'язкові правила забудови населених пунктів; (2) у господарській діяльності суб'єктів господарювання, які забезпечують і реалізують процес будівництва на всіх його етапах. В результаті нормування встановлюються обов'язкові вимоги до об'єктів будівництва[1], будівельних процесів[2] та пов'язаних із ними заходів в будівництві[3]; стандартизація визначає та уніфікує вимоги до параметрів будівельних виробів (матеріалів і конструкцій)[4], будівельних технологій[5], деталізує зміст вимог до процесів у будівництві[6]. Будівельні норми і стандарти визначають нормативи допустимого відсотка забудови і щільності населення на міських територіях, висотність будівель, їх обов'язкові техніко-економічні (технічні) показники, а також умови виконання вишукувальних, науково-дослідних і проектних робіт, здійснення будівельного виробництва у міському середовищі.

---

[1] ДБН В.1.2-14:2018 «Загальні принципи забезпечення надійності та конструктивної безпеки будівель і споруд». Наказ Містерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 02.08.2018 р. № 198. URL : https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3199634775304307868?doc_type=2

[2] ДБН А.2.1-1-2008 Інженерні вишукування для будівництва. Наказ Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 05.02.2008 р. № 56. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3074132130146550876/2023-04-05/be37c1e6-5fc0-476c-9b9d-1fc5dbe21086.pdf

[3] ДБН В 1.2-5:2007 Науково-технічний супровід будівельних об'єктів. Наказ Мінбуду України від 05.04.2007 р. № 119. https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3074778358307882794/2023-04-06/d169c363-9531-4a87-8b10-1e706a6d2221.pdf

[4] ДСТУ ISO 8930:2022 «Будівельні конструкції та будівництво. Загальні принципи надійності конструкцій. Терміни та визначення понять (ISO 8930:2021, IDT)». Чинний від 01.01.2023 р. ДП УкрНДНЦ. URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=98223

[5] ДСТУ 9288:2024 «Організація і технологія ремонту, підсилення та відновлення будівельних об`єктів. Загальні вимоги». Набере чинності 01.01.2025. ДП УкрНДНЦ. URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=108812

[6] ДСТУ 9271:2023 «Настанова з проєктування та виконання будівельних робіт в умовах ущільненої забудови». Чинний від 01.08.2024 р. ДП УкрНДНЦ. URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=106522

Важливим компонентом системи норм і стандартів є таке правило: вимоги до об'єктів будівництва (будівель, споруд) є підставою для формування вимог у відношенні будівельної продукції (матеріалів виконання будівельних робіт), (див. ч. 1, ч. 2 ст. 4 Закону України «Про надання будівельної продукції на ринку»[1], ч. 4 Технічного регламенту будівельних виробів (продукції)[2]). Дане правило повинно бути розгорнуто до принципу: мінімальні вимоги до безпечності життя і здоров'я людини, довкілля та збереження майна є основою вимог по відношенню до об'єктів будівництва, умов їх розміщення на територіях населених пунктів та містобудівної діяльності (містобудування). Такий зв'язок покликаний забезпечити гармонізований підхід до меж, способів та обсягу впливу девелоперської, архітектурної, будівельної і містобудівної діяльності на довкілля, заснованому на консенсусі приватних і суспільних інтересів в умовах розвитку міст.

Резюмуючи. Господарська діяльність девелопера з організації будівництва здійснюється в умовах нормативного регулювання, спрямованого на забезпечення раціонального використання природних ресурсів та мінімізацію негативного впливу будівельних процесів на довкілля (в умовах міського середовища). Девелопер зобов'язаний виявити та оцінити можливі екологічні і майнові ризики пов'язані із будівництвом; спланувати, забезпечити та реалізувати процедури, достатні для дотримання/виконання встановлених нормативів впливу процесу будівництва (його результатів) на довкілля.

Кулик Олег Ігорович,
к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права Національної
академії наук України, докторант Державної
установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної
академії наук України»

ЩОДО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ

Стрімкий розвиток ринку віртуальних активів та дедалі їх ширше використання несуть певні виклики для права. О.М. Співак звернув увагу, шо наразі формується віртуальне середовище, яке є альтернативою

[1] Про надання будівельної продукції на ринку : Закон України від 02.09.2020 р. № 850-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-20#Text

[2] Технічний регламент будівельних виробів (продукції). Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1764. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1764-2006-%D0%BF#Text

реальному матеріальному світу і у такому віртуальному середовищі виникає особливий вид власності – віртуальна власність[1]. Український законодавець зайняв послідовну позицію про визнання віртуальних активів речами і у такому контексті набирає актуальності питання підтвердження права власності на таку річ – віртуальний актив.

Певні законодавчі положення про правову природу віртуальних активів зосереджені у ЦК України та Законі України «Про віртуальні активи», який прийнятий Верховною Радою України, однак ще не набрав чинності.

У науковій літературі питання правової природи віртуальних активів були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема С.О. Грицая, Т.С. Гудіми, Р.А. Джабраілова, Б.В. Деревянка, А.А. Кудя, К.Г. Некіт, А.С. Овчаренко, В.А. Устименка, О.С. Черниха та інших. Разом з тим, питання підтвердження права власності на віртуальні активи залишаються опрацьованими недостатньо.

Викладене вказує на актуальність обраної теми дослідження, присвяченого конкретизації положень щодо підтвердження права власності на віртуальні активи.

В науковій літературі наголошується, що ще з часів римського права право власності визначається тріадою власності: володіння, користування і розпорядження[2]. Таку ж позицію наслідує український законодавець, визначаючи, що зміст права власності на віртуальний актив включає право володіти, користуватись та розпоряджатись віртуальним активом, якщо це не суперечить закону, зокрема шляхом передачі права власності на віртуальний актив (ч. 5 ст. 6 Закону України «Про віртуальні активи»).

Безумовно, щодо віртуальних активів усі три правомочності мають свої особливості. Проте, слушною є позиція К.Г. Некіт про те, що найбільші виклики для права несе порядок реалізації такої правомочності як володіння. Учена зазначає, що якщо стосовно речей матеріального світу володіння є фактичним пануванням (господарюванням) над майном, стосовно віртуальних речей володіння перетворюється на правоможність контролю, що базується на законних підставах. При цьому контролювати віртуальний об’єкт можуть одночасно кілька суб’єктів, проте тільки його власник контролює віртуальний актив із метою використання у своїх інтересах. Отже, на думку К.Г. Некіт, панування над річчю потрібно сприймати не тільки як фізичне тримання речі, але й як можливість фактичного контролю над нею[3].

---

[1] Співак О.М. Правові засади регулювання віртуальних активів: окремі аспекти. *Правові новели*. 2024. № 22, Т. 3. С. 96-100. DOI: https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.15. С. 98.

[2] Григорук А., Литвин, Л. Відносини власності в Екраїні. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 25. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-39. С. 3.

[3] Некіт К.Г. До питання про специфіку змісту права власності на цифрові речі. Доктрина приватного права: традиції та сучасність: матеріали XX наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В.П. Маслова.

У контексті віртуальних активів використання терміну «контроль» є досить поширеним, та використовується фахівцями у значенні здатності впливати на оборот віртуального активу або перешкоджати йому[1].

Дж. Бекон (Bacon) та співавтори асоціюють контроль над віртуальним активом, насамперед, з криптографічним ключем. Додають, що власники ніколи не повинні розкривати свої приватні ключі, оскільки будь-хто, хто знає приватний ключ, може замаскуватися під його власника[2]. Д. Фокс (Fox) підсумував, що ті, хто контролюють приватний ключ, володіють криптовалютами, до яких вони мають доступ[3]. Як зазначає А. Антонопулус (Antonopoulos), якщо ви контролюєте ключі біткоїна, то це ваш біткоїн. Якщо ви не контролюєте ключі біткоїна – це не ваш біткоїн[4].

Варто додати що остання позиція трактування контролю над віртуальним активом передбачає, що навіть викравши віртуальний актив особа, яка його викрала, сприйматиметься власником, що є помилковим. З цього приводу видається слушною думка Дж. Лаі (Lai) про формулювання такого підходу в максиму «не ваші ключі – не ваші біткоїни», яка розглядає криптографічний контроль як беззаперечний доказ права власності. Однак вчений слушно зауважує, що є одна суттєва відмінність між такою максимою та доктриною «передбачуваного володіння» з англійського приватного права (deemed ownership), яка розглядатиме криптографічний контроль тільки як презюмований доказ. Нагадує, що закон визнає, що право власності може бути відокремлене від володіння і хоча особа без криптографічного контролю не вважається фактичним власником у системі обороту віртуальних активів, закон може розглядати її як законного власника. Відповідно, Дж. Лаі наполягає, що до віртуальних активів можливо застосувати доктрину «передбачуваного володіння»[5]. Стосовно «передбачуваного володіння» Л. Ростілл (Rostill) також підсумував, що титул, який виникає у особи, що володіє рухомим майном, хоча і може призвести до того, що його власник у багатьох випадках розглядається як такий, що має право власності, проте цей титул не є правом власності[6].

Харків: Право, 2022. С. 247–252.
https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/Maslov_100.pdf#page=247 С. 250.

[1] Liu H.Title, control and possession in the digital asset world. *Modern Studies in Property Law Conference*. 2022. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4079185. С. 20.

[2] Bacon J., Michels J., Milard C., Singh J. Blockchain Demystified: A Technical and Legal Introduction to Distributed and Centralized Ledgers. *Richmond Journal of Law & Technology*. 2018. 25(1): 1–106. URL: https://jolt.richmond.edu/files/2018/11/Michelsetal-Final-1.pdf. С. 13-15.

[3] Fox D. Cryptocurrencies in the Common Law of Property. 2018. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3232501 С. 2.

[4] Antonopoulos A.M. The Internet of Money. Volume One. 2016. Merkle Bloom LLC. URL: https://billaz.wordpress.com/wp-content/uploads/2019/08/the_internet_of_money.pdf С. 32.

[5] Lai J. Proof of cryptoasset ownership in England and Wales. *The International Journal of Evidence and Proof (forthcoming)*. 2024. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4860839. С. 9, 26.

[6] Rostill L. Relative Title and Deemed Ownership in English Personal Property Law. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2015. 31. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3764580. С. 26.

Фактично, український законодавець зайняв таку ж позицію, визначаючи що володілець ключа віртуального активу є власником такого віртуального активу (ч. 3 ч. 3 ст. 6 Закону України «Про віртуальні активи»). Тому можна підсумувати, що підтвердження права власності на віртуальних актив згідно з українським законодавством здійснюється за аналогією з доктриною «передбачуваного володіння» (deemed ownership) шляхом визнання, що володілець ключа віртуального активу є його власником.

При цьому законодавець визначив виключний перелік винятків з такого правила:

1) ключ віртуального активу або віртуальний актив знаходиться на зберіганні у третьої особи відповідно до умов правочину між зберігачем та власником цього віртуального активу;

2) віртуальний актив передано на зберігання будь-якій особі відповідно до закону або рішення суду, що набрало законної сили;

3) ключ до віртуального активу набуто особою неправомірно.

Закріплення наведених винятків видається логічним, адже власники віртуальних активів можуть передати контроль над криптографічним ключем іншій особі, до прикладу – постачальнику послу, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. Контроль може бути також втрачений внаслідок неправомірних дій інших осіб, що є досить актуальними на практиці.

До прикладу, у межах справи «Tulip Trading Ltd» проти «Bitcoin Association for BSV» та інших Апеляційний суд Англії та Уельсу встановив, що «Tulip Trading Ltd» була власником значної кількості біткоїнів (оцінених у квітні 2021 року приблизно в 4 мільярди доларів США). Криптографічні ключі «Tulip Trading Ltd» були втрачені в результаті хакерської атаки, без яких «Tulip Trading Ltd» не могла отримати доступ до своїх біткоїнів. Розглядаючи це питання, Апеляційний суд зазначив, що особи, які діють у ролі емітентів віртуальних активів, повинні нести юридичний обов'язок перед власниками біткоїнів не ставити під загрозу їх безпеку як власників. Такий обов'язок випливає з їхньої ролі як емітентів віртуальних активів. Це, на думку суду, є фідуціарний обов'язок емітентів віртуальних активів[1]. Тобто суд дійшов висновку, що емітент віртуального активу має сприяти дійсному власнику в поновленні контролю над віртуальними активами. Згідно з українським законодавством фідуціарний обов'язок – це обов'язок діяти якнайкраще в інтересах такої особи (осіб) (п. 2 Порядку погодження наміру набуття або збільшення особою істотної участі у професійному учаснику фондового ринку, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13.03.2012 № 394). Поточна

[1] Royal Courts of Justice Approved Judgment [2023] EWCA Civ 83. United Kingdom Courts and Tribunals Judicary official website. URL: https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2023/02/Tulip-v-Van-Der-Laan-judgment-030223.pdf.

редакція Закону України «Про віртуальні активи» не визначає жодних обов'язків емітентів віртуальних активів, а тому це питання може бути перспективним напрямом подальших досліджень.

Наведене дає підстави для висновку, що підтвердження права власності на віртуальний актив перебуває у тісному зв'язку з володінням криптографічним ключем до віртуального активу, та здійснюється за аналогією з доктриною «передбачуваного володіння» з англійського приватного права (deemed ownership), що розуміється як те, що особа, яка контролює криптографічний ключ до віртуального активу, презюмується власником віртуального активу. При цьому володілець ключа віртуального активу не є власником такого віртуального активу у разі, якщо дійсний власник передав у фактичне володіння криптографічний ключ до віртуального активу у володіння третьої особи на підставі правочину, або таке володіння передано на підставі третій особі в силу закону чи судового рішення, а також в разі неправомірного набуття третьою особою ключа до віртуального активу.

Перспективним напрямом подальших досліджень можуть стати питання фідуціарних обов'язків емітента віртуального активу до захисту прав власників віртуальних активів, зокрема у разі втрати ними криптографічного ключа до віртуального активу.

Лабунський Олександр Олександрович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА» ТА «ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА» У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.)

На сьогодні, законодавець поряд із категорією «державна підтримка» (ст. 16, 48 Господарського кодексу України – далі ГК України) застосовує й категорію «державна допомога» (ст. 26 ГК України; абз. 5 ч. 1 ст. 48 ГК України) не наводячи при цьому їх узагальненого визначення та критеріїв розмежування. Так, відповідно до п.1. ч.1 ст.1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» під державною допомогою розуміється підтримка у будь-якій формі суб'єктам господарювання за рахунок державних чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності[1]. Тобто, в даному випадку законодавець при

[1] Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 р. № 1555. URL: Про державну допомогу суб'є... | від 01.07.2014 № 1555-VII

визначенні узагальненого поняття використовує категорію «підтримка у будь-якій формі», фактично ототожнюючи поняття «державна підтримка» та «державна допомога». В зв'язку з цим закономірним є питання щодо узгодженості зазначених термінів.

Так, Т.В. Некрасова твердить, що державна допомога – це сукупність фінансових, організаційних та правових засобів, що надаються суб'єктам господарювання спеціально уповноваженими державними органами з метою забезпечення сталого розвитку економічної та/або соціальної сфери[1]. Поряд з тим далі вчена не конкретизує особливості їх застосування, чим фактично ототожнює інститути «державна підтримка» та «державна допомога». О.Е. Ліллемяе пропонує розуміти державну допомогу як втручання держави за рахунок надання відповідних державних ресурсів суб'єктам господарювання, створюючи тим самим певні переваги, яких вони не змогли б досягти за ринкових умов та які можуть спотворювати або загрожувати спотворенням економічної конкуренції[2].

Професор Г.Л. Знаменський розмежовуючи зазначені категорії виходить, перш за все, із мети, яку переслідує держава при застосуванні тих чи інших засобів державного регулювання. Якщо мету державної підтримки бізнесу вчений розкриває з широкої точки зору, зауважуючи на розвиток тих напрямів економіки, які необхідні державі та суспільству в цілому, то, мету державної допомоги, навпаки, характеризує з більш виняткової, індивідуальної позиції (наприклад, скрутне економічне становище підприємства, що вимагає компенсації втрат в результаті господарської діяльності[3].

З цього приводу цілком логічне уточнення зробив К.Б. Починок, який зазначив, що обов'язково на зміст державної допомоги з правової точки зору впливають декілька характеристик: а) наслідки надання державної допомоги (йдеться про ступінь спотворення конкуренції); б) коло суб'єктів, на яке вона поширюється; в) форма надання[4]. Слід погодитися з цим, адже не всі засоби державної підтримки суб'єктів господарювання можна визначати як державну допомогу.

В такий спосіб можна виділити певні відмінні риси інституту державної допомоги: 1) надання державних та місцевих ресурсів має адресний характер; 2) обов'язковим є набуття суб'єктом господарювання економічної переваги; 3) селективний характер заходу по відношенню до

---

[1] Некрасова Т.В. Правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2009. С. 6.

[2] Ліллемяе О.Е. Господарсько-правове забезпечення державної допомоги суб'єктам господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Нац акад наук. Ін-т економіко-правових досліджень. Київ, 2017. С. 4. URL: (iepd.kiev.ua)

[3] Правовые основы государственной поддержки бизнеса: монография / отв. ред. Г.Л. Знаменский; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. Донецк: Юго-Восток, 2011. С. 31.

[4] Починок К.Б. Державна допомога суб'єктам господарювання: поняття, ознаки та критерії. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. С. 188. URL: (uzhnu.edu.ua)

конкретних суб'єктів господарювання; 4) спричинення спотворення конкуренції, вплив на торгівлю.

Окремої позиції щодо поняття та змісту інституту державної допомоги дотримується І.М. Феованова, яка в проведеному дисертаційному дослідженні висловила низку спірних положень. По-перше, вченою піддається критиці назва самого Закону України «Про державну допомогу» адже фінансування допомоги відбувається не тільки за рахунок державного бюджету, а й коштів місцевих бюджетів та пропонується виключити слово «державну» з назви закону[1]. Як вважає авторка, в такий спосіб можна ширше трактувати таку допомогу, тобто, не тільки як таку, що надається за рахунок бюджетів (державного чи місцевих), а й таку, яка надається іншими особами за рахунок інших джерел. Така позиція протирічить як положенням зазначеного Закону, так і праву ЄС, адже суб'єкти господарювання можуть отримувати державну допомогу виключно за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів.

По-друге, І.М. Феофанова співвідносить державну допомогу та державну підтримку як загальне та спеціальне, де саме перший термін поглинає другий та визначає «державну допомогу як засіб державного регулювання, який передбачає підтримку суб'єктів господарювання, зазвичай, фінансового характеру з метою відновлення їх платоспроможності та конкурентного стану, на умовах та в порядку, визначеному нормами чинного законодавства». Такий підхід відразу викликає декілька зауважень. По-перше, він вносить чергову плутанину щодо понятійного апарату господарського законодавства, адже, в ст. 12 ГК України вже перераховано низку засобів державної підтримки які за Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» характеризуються саме як форми державної допомоги, зокрема: 1) надання субсидій та грантів; 2) надання дотацій; 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання; 5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами; 6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування; 7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових; 8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових; 9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів (ст. 4 Закону

[1] Феофанова І.М. Допустимість державної допомоги: господарсько-правовий аспект: дис. … докт. філософ. Одеса, 2023. С. 40.

України «Про державну допомогу»). По-друге, такі засоби вчена за природою розкриває як непрямі, що протирічить взагалі економічному змісту таких категорій, наприклад, як «субсидії», «гранти», «кредити», які носять адресний, прямий, цільовий, строковий характер.

Обґрунтовано піддає критиці змішування понять «державна підтримка» та «державна допомога» Д.В. Лічак, яка державну підтримку і державну допомогу співвідносить як родове та видове поняття та поділяє державну підтримку на два види: пряму та непряму. В свою чергу, саме пряму підтримку авторка характеризує як державну допомогу, що здебільшого справляє негативний вплив на конкуренцію. На противагу цьому, непряма державна підтримка – спрямована на стимулювання розвитку господарської діяльності, у тому числі до здійснення структурних змін і запровадження ефективніших технологій (інновацій); має, як правило, неадресний характер, адже надається не конкретному суб'єкту господарювання, а групі суб'єктів, що мають спільні ознаки; підтримує конкуренцію на ринку; не зводиться до безпосереднього виділення бюджетних коштів суб'єкту господарювання[1].

Тобто, можна сказати, що на відміну від державної допомоги, державна підтримка є більш широким терміном й характеризується наступними ключовими ознаками: 1) представляє собою сукупність організаційно-правових (наприклад: підготовка та підвищення кваліфікації кадрів;), економічних (прийняття різних програм державного, регіонального та місцевого економічного розвитку), фінансових (надання кредитів, позик, гарантій тощо), адміністративних та інших засобів регулюючого впливу; 2) має універсальний характер, тобто надається суб'єктам господарювання у різних сферах економіки на рівноправних засадах; 3) надається на різних етапах діяльності суб'єкта господарювання; 4) стимулює розвиток господарської діяльності на засадах «здорової конкуренції».

Таким чином, на наше переконання, слід виходити із співвідношення досліджуваних категорій як частини (державна допомога) та цілого – більш ширшого, загального поняття (державна підтримка), що містить – державну допомогу, розмежування яких можна знайти виключно на етапі конкретизації їх законодавчо встановлених характеристик.

[1] Лічак Д.В. Господарсько-правове забезпечення непрямої державної підтримки суб'єктів господарювання: автореф. дис. канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.04. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011. С. 7. URL: (onua.edu.ua)

Ровінська Владислава Вікторівна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ЗЕМЕЛЬНИХ ЧАСТОК (ПАЇВ)

(науковий керівник – доктор філософії Бахур О.В.)

Приватизація земельних часток (паїв) сільськогосподарських підприємств – дієвий інструмент демократизації землекористування та стимулювання розвитку аграрного сектору в Україні. Це перспективами як для громадянина, – самостійне господарювання, економічна стабільність, можливість інвестування; так і для держави – розвиток сільського господарства, збільшення надходжень до бюджету, створення робочих місць та зміцнення продовольчої безпеки. Проте, щодо земельних часток (паїв) виникає коло правових питань, котрі вимагають детального дослідження їх правової проблематики як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

Метою дослідження є аналіз законодавства щодо приватизації громадянами земельних часток (паїв), а також виокремлення тенденцій, що виникають на практиці.

Для кращого розуміння тематики варто ознайомитися з поняттям «земельної частки (паю)». «Земельну частку (пай)» помилково сприймають як територію з чітко визначеними межами на місцевості, проте фактично земельна частка (пай) являється лише правом на її отримання[1].

Виходячи з цього, законодавчо закріплено обов’язок власників земельних часток (паїв) здійснити формування земельних ділянок та оформити право власності. Порядок приватизації земельних ділянок на місцевості визначений Законом України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» від 05.06.2003 року[2], Постановою Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 25.12.2015 року[3], Земельним Кодексом України від 25.10.2001 року[4], Законом України

[1] Що таке земельна частка (пай) та хто має право на її отримання? Бюро безоплатної правової допомоги. URL: https://pererislyanska-gromada.gov.ua/news/1623659772/

[2] Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 р. №899-IV (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/899-15#Text (дата звернення – 08.11.2024 р.)

[3] Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. №1127. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#Text (дата звернення – 08.11.2024 р.)

[4] Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення – 08.11.2024 р.)

«Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 року[1] та Законом України «Про землеустрій» від 22.05.2003 року[2].

Основним документом, що посвідчує право на земельну частку (пай), є сертифікат на право на земельну частку, а також: свідоцтво про право на спадщину; договори купівлі-продажу, дарування, міни; та рішення суду про визнання права на земельну частку (пай).

Процес приватизації земельної ділянки передбачає наступні кроки:

1. Подання до органів місцевого самоврядування письмової заяви про передачу у власність земельної ділянки та надання дозволу на розробку проектної документації із землеустрою щодо встановлення її меж.
2. Звернення до землевпорядної організації задля укладання договору на розробку проектної документації.
3. Реєстрація земельної ділянки в Державному земельному кадастрі з присвоєнням їй кадастрового номеру та отримання Витягу.
4. Звернення до органу місцевого самоврядування для затвердження документації із землеустрою для оформлення ділянки у власність.
5. Державна реєстрація права власності на земельну ділянку[3].

Слід зауважити, що за правовим регулюванням приватизації земельних часток (паїв) є досить чітким та зрозумілим. Проте сам процес може бути затяжним через масивний обсяг роботи в ході отримання необхідного пакету документів.

Варто зазначити, що 8 жовтня 2024 року було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин», який продовжує строк оформлення права власності на земельну ділянку для громадян, що володіють земельними частками (паями) до 01.01.2028 року[4] (попередньо – до 01.01.2025 року).

Аналіз судових спорів, предметами яких є земельні частки (паї), дозволяє виокремити наступні тенденції. Найбільша частина спорів виникає із відносин спадкування – це кейси, пов’язані з визнанням права на спадкові земельні частки (паї). Так, зокрема, у справі №513/549/24 позивачем була подана заява про визнання спадкового права на земельну частку (пай) померлої матері, яка за життя також прийняла її у спадщину,

---

[1] Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text (дата звернення – 08.11.2024 р.)

[2] Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text (дата звернення – 08.11.2024 р.)

[3] Р. Пронич. Порядок оформлення права власності на земельний пай. Координаційний центр з надання правової допомоги. URL: https://ibuhgalter.net/ru/news/12314

[4] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин: Закон України від 08.10.2024 р. №3993-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3993-20#Text (дата звернення – 10.11.2024)

але не оформила спадкових прав. І хоч нотаріусом було відмовлено у вчиненні нотаріальних дій через відсутність правовстановлюючих документів на земельні частки (паї), суд ухвалив рішення про визнання спадкового права[1].

Друга категорія справ – це питання про поновлення порушеного права на земельну частку. Прикладом є справа №930/27/22 від 10.10.2024 року: позивачці з числа Списку пайовиків колективного сільськогосподарського підприємства при розпаюванні земель не було виділено земельної частки (паю). І хоч за висновком суду це не може позбавити її права на земельну частку, проте право не підлягає захисту через пропуск позовної давності, що становить 25 років. Суд вважає, що у позивача була об'єктивна можливість дізнатися про своє порушене право, тому судом було відмовлено у задоволенні позовних вимог[2].

Третя категорія справ пов'язана з процесуальними особливостями приватизації земельних ділянок. У справі №622/137/22 позивач уклав письмовий договір купівлі-продажу земельної частки (паю). Проте, на заяву про виділення земельної частки (паю) в натурі (на місцевості), отримав відповідь щодо неможливості її виділення через невнесення змін до сертифікату. У внесенні таких змін було відмовлено, так як правочин не є нотаріально посвідчений та має ознаки удаваного. Суд першої та апеляційної інстанцій відмовив у задоволенні позовних вимог через не доведення факту переходу права на земельну частку (пай). Верховним Судом не було виявлено факту порушення права власності позивача, тому касаційна скарга позивача була залишена без задоволення[3].

Повертаючись до проблематики паїв, варто зауважити, що землі, що не будуть оформлені у власність до 01.01.2028 року перейдуть у комунальну власність територіальних громад. Одразу виникає питання щодо призначення та користування такими ділянками за умов їх межування із приватизованими земельними ділянками. Якщо земельна ділянка раніше використовувалася для сільського господарства, то теоретично вона може зберегти своє цільове призначення без особливих змін. Проте, у випадку зміни цільового призначення земельної ділянки можливе виникнення конфліктів із власниками приватизованих земельних ділянок через можливі обмеження використання приватизованої ділянки; можливе встановлення сервітутів на користь земельної ділянки громади, що обтяжить права власників сусідніх ділянок; виникнення спорів щодо визначення меж між приватизованими та комунальними земельними ділянками.

---

[1] Справа №513/549/24 від 10.10.2024 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122204908 (дата звернення - 12.11.2024 р.)
[2] Справа № 930/27/22 від 10.10.2024 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122295405 (дата звернення - 12.11.2024 р.)
[3] Справа № 622/137/22 від 20.09.2024 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121847246 (дата звернення - 12.11.2024 р.)

Вирішити більшість спірних питань можна шляхом залучення громадськості до обговорення використання земельних ділянок. Необхідно враховувати місцеві умови та не допустити обмеження прав власності громадян. Якщо ж питання зміни цільового призначення земельних ділянок стане критичним, його вирішенням може стати виділення територіальній громаді суцільного земельного масиву, що не перешкоджатиме використанню інших земельних ділянок (можливо, для його формування необхідним буде обмін певними земельними ділянками). Але навіть тоді першочерговим повинно бути урахування позицій громадян.

Особливістю земельних часток (паїв) є відсутність чітко визначених меж та розташування на місцевості. За часів радянського періоду – колективне господарювання характеризувалося недостатньою увагою до індивідуальних земельних прав. Як наслідок, виникають труднощі із купівлею та продажами, оформленням спадщини, спори щодо використання межуючих земельних ділянок, а також ускладнення ведення господарства.

Не варто забувати й про те, що близько 20% територій України знаходиться під окупацією агресора та є зонами ведення бойових дій, що унеможливлює оформлення права на земельні ділянки власникам земельних часток (паїв), розташованих на відповідних територіях[1]. Через окупацію, органи місцевого самоврядування не можуть виконувати свої обов'язки; інженери-землевпорядники не мають доступу до земельних ділянок,, а Державний земельний кадастр не оновлюється на цих територіях. До сьогодні, законодавцем не було врегульовано цього питання, хоча найбільш передбачуваними варіантами його вирішення, що слідують з вищезгаданих обставин, є:

1) виплата відшкодування власникам земельних часток (паїв);

2) оформлення права власності на рівнозначні земельні ділянки на підконтрольних Україні територіях;

3) відтермінування оформлення права власності. Проте, прогнозувати строки відтермінування неможливо через продовження війни, а також довготривале відновлення земель, їх демінування та очищення від воєнного впливу.

Отже, проведенням зазначеного дослідження виокремлено основні властивості земельних часток (паїв) та тенденції, пов'язані з їх оформленням у власність; проаналізовано правове регулювання та процес оформлення права власності на земельну частку (пай); на підставі судових рішень у спорах, предметом яких виступали земельні частки (паї), а також практичні аспекти та динамічні тенденції. Проте особливої уваги потребують питання переходу неприватизованих ділянок у комунальну власність та регулювання оформлення права власності на земельні частки

[1] Оформлення паю: що робити із окупованою землею?
URL: https://agroportal.ua/news/ukraina/oformlennya-payu-shcho-robiti-z-okupovanoyu-zemleyu

(паї) в умовах війни. Ці питання є дотичними до основоположного права людини на мирне володіння майном[1], тому повинні стати першочерговими в ході довготривалої земельної реформи.

Фатєєв Андрій Олександрович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНИЙ ДОГОВІР ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА КАТЕГОРІЯ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.)

В умовах воєнного стану, набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, ринкової трансформації питання договірного регулювання господарсько-торговельної діяльності набувають все більшого значення.

За змістом з ч.ч. 3, 4 ст. 263 Господарського кодексу України (далі – ГК України) господарсько-торговельна діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання у різних формах, зокрема матеріально-технічне постачання і збут; енергопостачання; заготівля; оптова, роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача в оренду засобів виробництва; комерційне посередництво у здійсненні торговельної діяльності. Господарсько-торговельна діяльність опосередковується низкою договорів, частину з яких закріплено у ГК України: договори поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, купівлі-продажу, оренди, міни (бартеру), лізингу та ін. Господарсько-торговельна діяльність опосередковується системою договорів, які класифікуються у науковій літературі за різними критеріями, зокрема за сферою господарської діяльності та характером господарських відносин; за формами господарської діяльності (основні та допоміжні); за ступенем нормативного регулювання тощо[2]. Втім, термін "господарсько-торговельні договори" як системоутворюючої категорії у чинному законодавстві не закріплено. У ст. 633 Цивільного кодексу України лише зазначено, що роздрібна торгівля, серед іншого, опосередковується публічним договором, умови якого встановлюються однаковими для всіх споживачів, а продавець зобов'язаний здійснювати продаж товарів кожному, хто звертається до нього, та не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення такого договору.

У науковій літературі справедливо зазначається, що господарсько-торговельний договір є однією із основних підстав виникнення

[1] Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод №994_535 від 20.03.1952 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення – 10.11.2024)
2 Кролевецький К.І. Договори, що використовуються на ринку оптової торгівлі: поняття та класифікація. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 76-82.

господарсько-торговельних зобов'язань, правовою формою закріплення товарно-грошових відносин, засобом нормативного саморегулювання, поряд із стандартними правилами, етичними кодексами здійснення певних видів економічної діяльності, іншими узгодженими діями суб'єктів на основі договору[1]. Як виду господарського договору, господарсько-торговельному договору притаманні його ознаки, з урахуванням специфіки господарсько-торговельної діяльності. На думку О. А. Беляневич, господарський договір є збірним поняттям, що об'єднує різні договірні типи, які мають схожі принципи нормативної регламентації[2]. Специфіку господарського договору О. А. Беляневич вбачає, насамперед, у його особливому суб'єктному складі та обмеженні договірної свободи, стверджуючи, що головним інституційним принципом господарського договірного права є принцип обмеженості свободи договору у передбачених законом випадках[3]. В. С. Щербина та А. Я. Пилипенко до ознак, притаманних господарському договору, відносять господарські цілі (реалізація продукції, виконання робіт, надання платних послуг), дію щодо господарських договорів окремих правил стосовно їхнього укладення і змісту господарських договірних зобов'язань, законодавче обмеження кола можливих суб'єктів господарських договорів[4].

На основі аналізу загальних теоретичних положень щодо господарського договору, специфіки здійснення господарсько-торговельної діяльності Г. Б. Бабаджанян виокремлює особливості договору у господарсько-торговельній діяльності[5]: 1) такий договір ґрунтується на вільному волевиявленні сторін (створення, розробка та закріплення відповідних норм в договорі, а також на базі законодавчої моделі правового регулювання суспільних відносин здійснюються дії для початку, зміни чи розірвання правовідносин); 2) форма укладення договору залежить від волі сторін (свобода договору, окрім можливості вибору контрагента та визначення змісту договору, включає також свободу вибору сторонами форми договору)[6]; 3) укладення, зміна та припинення договорів відбувається за взаємною згодою сторін; 4) наявність певних обмежень для договору у господарсько-торговельній діяльності[7]. Дослідниця класифікує обмеження таким чином: 1) залежно від форми здійснення господарсько-торговельної діяльності (обмеження в оптовій, роздрібній торгівлі,

1 Гончаренко О. Види саморегулювання господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 68-72.
2 Беляневич О.А. Господарський договір та способи його укладення: дис. … канд.юрид.наук: 12.00.04. Київ, 1999. С. 10-12.
3 Беляневич О.А. Зазн.праця. С. 14-15.
4 Пилипенко А.Я., Щербина В.С. Господарське право: курс лекцій. Київ. Вентурі, 1996. С. 133-134.
5 Бабаджанян Г.Б. Правове забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності: дис. … докт. філос.: 081. Київ, 2024. 230 с.
6 Луць А. Свобода договору в цивільному праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук 12.00.03. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ. 2001. С. 11.
7 Бабаджанян Г.Б. Зазн.праця. С. 77-88.

громадського харчування тощо); 2) залежно від засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності (обмеження щодо договорів купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, оренди, міни (бартеру), лізингу тощо; обмеження щодо створення та діяльності громадських об'єднань, господарських об'єднань, бірж, торгово-промислових палат); 3) обмеження залежно від галузі господарсько-торговельної діяльності[1].

Підсумовуючи зазначене, господарсько-торговельний договір слід розглядати як родове поняття щодо різноманітних договорів, які опосередковують господарські відносини у сфері торгівлі. До ознак господарсько-торговельного договору як виду господарського договору[2] та основного регулятора господарських відносин у сфері торгівлі слід віднести: спрямованість на забезпечення господарсько-торговельної діяльності учасників договірних відносин (забезпечення оплатного переходу прав на товар, супровід господарсько-торговельної діяльності); особливий суб'єктний склад – суб'єкти господарсько-торговельної діяльності; можливість відступлення від принципу рівності сторін; поєднання в договорі майнових (передання продукції, її оплата тощо) та організаційних елементів (визначення порядку виконання, підстави дострокового розірвання договору, порядок розгляду спорів тощо); поєднання свободи договору з її можливим обмеженням з метою захисту інтересів споживачів та загальногосподарських інтересів; поєднання з плановим процесом, враховуючи тривалі господарсько-правові зв'язки суб'єктів господарсько-торговельної діяльності.

Шаповал Яна Валеріївна,
здобувач вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса

ЦИФРОВІЗАЦІЯ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

Процес цифровізації в Україні активно триває вже декілька років, і в його межах здійснюється поступове впровадження інноваційних рішень. Цифровізація не оминула стороною діяльність й нотаріату, однією з інноваційних концепцій є впровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату (далі – Система е-нотаріату), яка об'єднує класичні нотаріальні функції з новітніми технологіями.

Одним із ключовим етапом у сфері цифровізації нотаріату в Україні, щодо впровадження Системи е-нотаріату стала Постанова Кабінету

1 Бабаджанян Г.Б. Зазн.праця. С. 176.
2 Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник. Вид. 2-е, змін. та доп.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. С. 277-278.

Міністрів України від 29 грудня 2023 року №1406[1] (далі – Постанова № 1406), яка набула чинності 4 червня 2024 року, що затверджує порядок реалізації експериментального проекту щодо поетапного впровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату. Відповідно до Постанови № 1406 Єдина державна електронна система е-нотаріату – взаємозв'язана сукупність інформаційно-комунікаційних, інформаційних систем, які діють як єдине ціле та у взаємодії з іншими інформаційними та інформаційно-комунікаційними системами призначені для автоматизації нотаріальної діяльності, зокрема збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту, пошуку, обліку та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення усіх видів електронної інформаційної взаємодії (обміну) згідно із законодавством, внесення інформації до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Мін'юсту та є складовими Системи е-нотаріату, формування нотаріального/прирівняного до нотаріально посвідченого документа з електронним ідентифікатором, а також для забезпечення доступу фізичних та юридичних осіб до відомостей про нотаріальні/прирівняні до нотаріальних дій з урахуванням вимог щодо збереження нотаріальної таємниці.[2]

Вище наведена постанова визначає складову Системи е-нотаріату до якої входить зокрема: електронне робоче місце користувача, електронний нотаріальний архів, електронний реєстр нотаріальних дій, єдиний реєстр довіреностей, єдиний реєстр нотаріусів, єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів, спадковий реєстр. Система е-нотаріату забезпечує взаємодію між її складовими, що сприяє кращій координації процесів, скорочує час на обробку даних та підвищує точність виконання нотаріальних дій.

Попри очевидні переваги цифровізації у процесі впровадження Системи е-нотаріату існують також певні ризики, одна із головних проблем стосується безпеки обробки та зберігання нотаріальної інформації. Розголошення відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, заборонено, окрім випадків, установлених Законом України «Про нотаріат». Нотаріус зобов'язаний забезпечити такі умови зберігання документів, що знаходяться в його розпорядженні і містять відомості, що становлять нотаріальну таємницю, які унеможливлюють доступ до них сторонніх осіб без його відома.[3] Тому система повинна забезпечувати

[1] Про деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 року. №1406.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#Text
[2] Про деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 року. №1406.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#Text.
[3] Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: наказ Міністерства юстиції України від 07 червня 2021 року. №759/36381. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text.

надійний захист конфіденційності інформації клієнтів та нотаріальної таємниці, що вкрай є актуальним в умовах здійснення внутрішніх та зовнішніх кібератак, важливим є створення надійних механізмів аутентифікації та контролю доступу, виконання положень, в тому числі, Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 34 та Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 5 липня 1994 року № 31. Тому впровадження в роботу е-нотаріату вимагає додаткових заходів з кібербезпеки та захисту інформації, захист від несанкіонованого доступу та даних від витоку та/або знищення, тощо, які потребують технічної підготовки та значних ресурсів. У Раді Нотаріальної палати України вважають, що забезпечення безпеки державних електронних реєстрів – це складне та багатоаспектне питання, яке потребує комплексного підходу та системної роботи з багатьох напрямків [1].

Інша важлива проблема є необхідність внесення змін до Закону України «Про нотаріат», що поки ще не повністю відповідає рівню цифровізації. Науковці та практики, зокрема З. Журавльова вказує на те, що існуючі норми законодавства недостатньо адаптовані до функціонування е-нотаріату [2]. Так, в законі має бути передбачено специфіку роботи з цифровими документами та електронними реєстрами, які будуть спрямовані на забезпечення прозорості, надійності та зручності надання нотаріальних послуг виникає необхідність передбачити у Законі України «Про нотаріат» вичерпний перелік видів нотаріальних дій, які підлягають обов’язковій реєстрації в Системі е–нотаріату.

Слід відмітити, що 29 жовтня 2024 року Офіс ефективного регулювання BRDO за підтримки Програми USAID «Справедливість для всіх» провів порівняльне дослідження цифровізації нотаріату та виокремив ключові рекомендації, а саме: 1) використовувати аналітичні матеріали щодо міжнародного досвіду цифровізації нотаріату при підготовці пропозицій щодо цифровізації нотаріату в Україні; 2) під час впровадження віддалених нотаріальних дій рухатися поступово від менш ризикованих нотаріальних дій до більш ризикованих; 3) створити комплексну цифрову систему, яка дасть змогу надавати нотаріальні послуги дистанційно та вести електронний документообіг, забезпечуючи доступність і збереження нотаріальних документів; 4) запровадити додаткові технічні валідатори для зниження ризиків шахрайства та примусу під час надання віддалених нотаріальних послуг; 5) запровадити віддалене посвідчення через вебкамеру: підтвердження особи за допомогою відеозв’язку дозволить

[1] НПУ звернулася до Мін'юсту щодо відтермінування реалізації постанови № 1444 (е-нотаріат) URL: https://npu.ua/news/1444/

[2] Журавльова З. Адміністративно-правове регулювання функціонування електронного нотаріату. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 12. С. 148–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2020_12_26

надавати нотаріальні послуги дистанційно, а розгляд повної автоматизації нотаріальних послуг можливий після накопичення досвіду у цій сфері: 6) розширити перелік нотаріальних дій у віддаленому форматі, зважаючи на успішний досвід інших європейських країн. Дослідження BRDO свідчить, що запровадження електронного нотаріату може значно знизити вплив загроз, пов'язаних із війною, як-от втрата документів та фізичне знищення архівів. Рекомендації BRDO націлені на створення надійної цифрової системи, що відповідатиме потребам українців у воєнний час та сприятиме зручності й доступності послуг.[1]

На підставі вищенаведеного можна констатувати, що запровадження Системи е-нотаріату є важливим кроком до цифровізації державних послуг в Україні, який значно підвищить доступність та якість нотаріальних послуг для населення. Впровадження відповідних законодавчих змін та впровадження відповідних механізмів захисту даних посилить роль нотаріусів у захисті прав фізичних та юридичних осіб та підвищить довіру суспільства до нотаріальних послуг. За допомогою цифрового реєстру нотаріат України адаптується до сучасних вимог, забезпечить підвищення ефективності та прозорості своєї діяльності, оптимізує нотаріальні процедури. Тому запровадження єдиної державної електронної Системи е-нотаріту є не лише логічним етапом у розвитку нотаріальної діяльності, але й важливим кроком до модернізації правової системи України.

Шемета Іван Іванович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

«РЕТРОСПЕКТИВНА» ЗМІНА ПОДАТКІВ ДЛЯ ФАХІВЦІВ РЕЗИДЕНТІВ ДІЯ СІТІ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В КРАЇНІ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Дорошенко Л.М.)

Привабливий інвестиційний клімат держави є ключовою ланкою для залучення як вітчизняних, так й іноземних інвесторів. Його формування залежить від багатьох факторів, зокрема, від передбачуваності та політичної стабільності в державі, економічної привабливості господарської діяльності, а на сьогодні на ньому ще й позначається введення воєнного стану. Всі ці чинники в сукупності впливають на розвиток бізнесу та довгострокові інвестиції.

Безпосередніми факторами, що визначають інвестиції, є очікувана норма чистого прибутку та реальна ставка процента. Інвестиції будуть

[1] Цифровізація нотаріальних послуг в Україні: BRDO презентував порівняльне дослідження і рекомендації 31.10.2024 URL: https://brdo.com.ua/news/tsyfrovizatsiya-notarialnyh-poslug-v-ukrayini-brdo-prezentuvav-porivnyalne-doslidzhennya-i-rekomendatsiyi/

вигідні, якщо норма чистого прибутку перевищує ставку процента, а розмір інвестиції залежатиме від міри цього перевищення. У свою чергу, норма прибутку залежатиме від витрат на придбання та експлуатацію основного капіталу, податків на підприємців, технічного прогресу, наявності виробничих потужностей, так званих «очікувань», які визначаються загальними умовами підприємництва й довірою до бізнесу. Мінливість усіх названих чинників викликатиме нестабільність витрат на інвестиції.[1]

Податкова політика країни, сталість податкового законодавства є одним із ключових факторів для формування інвестиційного клімату в Україні і може спричинити як збільшення інвестиційної привабливості та приплив інвестицій, так і навпаки – її зменшення та відтік інвестицій.

З метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні та покращення інвестиційного клімату в країні 15 липня 2021 року прийнято Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», який набрав чинності на наступний день після його опублікування в газеті «Голос України», 14 серпня 2021 року. Проте особливості оподаткування резидентів Дія Сіті були закріплені в Податковому Кодексі України лише 01 січня 2022 року: з дня набрання чинності відповідних змін, внесених Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні».[2]

Однією зі складових правового режиму Дія Сіті є незмінюваність правил оподаткування фахівців резидентів Дія Сіті, яка гарантована державою протягом 25 років з дня внесення до реєстру Дія Сіті запису про першого резидента Дія Сіті (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні).[3]

15 лютого 2022 року Міністерством цифрової трансформації в Україні були прийняті перші позитивні рішення про набуття компаніями статусу резидента правового режиму Дія Сіті[4], відтак гарантії правового режиму мають діяти до 15 лютого 2047 року.

Набуття статусу резидента в правовому режимі Дія Сіті передбачає вагомі податкові переваги, зокрема:

---

[1] Погріщук Г.Б., Руденко В.В. Інвестування: навч. посібник. Вінниця - Тернопіль: Економічна думка, 2014. 277 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2079/1/Посібник_Інвестування.PDF (дата звернення: 13.11.2024). с. 277.

[2] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 14.12.2021 № 1946-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1946-20#Text (дата звернення: 15.11.2024).

[3] Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX : станом на 1 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text (дата звернення: 13.11.2024).

[4] Реєстр Дія.City. *Diia.City*. URL: https://city.diia.gov.ua/registry/resident (дата звернення: 13.11.2024).

1) низькі податки для фахівців: 5% ПДФО пункти 167.2,; ЄСВ 22% від мінімальної заробітної плати; 1,5% військовий збір (ст. 170.14[1] ПК України); [1]

2) корпоративний податок: 9% на «виведений капітал» або 18% на прибуток (ст. 136.8 ПК України).[2]

У січні 2024 року група компаній Advanter Group провела дослідження «Аналіз Diia.City: Результати, вплив на бізнес та перспективи» на замовлення Об'єднання резидентів «Diia.City United». Зазначене дослідження визначило дві першочергові переваги, які переконали компанії стати резидентами правового режиму Дія Сіті, пільгові ставки оподаткування для резидентів (94,2%) та гарантовані на 25 років умови роботи (71,3%).[3]

За результатами моделювання переходу ІТ-компаній із загальної системи оподаткування з офіційним працевлаштуванням працівників до Дія Сіті виявлено значний позитивний вплив такого переходу на показники прибутковості бізнесу.[4]

Зазначені податкові переваги, незважаючи на повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року Російської Федерації на територію України, дозволили відновити та стимулювати розвиток ІТ-сектору в Україні. Тільки за 2023 рік понад 830 резидентів Дія Сіті сплатили 8,5 млрд грн.[5] Відповідно до даних офіційного реєстру резидентів Дія Сіті, станом на сьогодні в правовому режимі Дія Сіті перебувають понад 1630 резидентів.[6] ІТ-сектор набуває все більшого значення для економіки для більшості країн, які ставлять у пріоритет її розвиток. З 2017 року частка експорту ІТ-послуг в економіці значно зросла. Для таких країн, як Україна та Індія, вона стала однією зі стратегічних галузей, на яку припадає майже 5% ВВП і до половини всього експорту послуг.[7]

Проте зазначений позитивний розвиток інвестиційного клімату постає перед загрозою. Так, 10 жовтня 2024 року Верховною Радою України прийнято законопроект №11416-д від 30.08.2024 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо

---

[1] Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 13.11.2024).

[2] Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 13.11.2024).

[3] Advanter Group. Аналіз Diia.City: Результати, вплив на бізнес та перспективи. 2024. 35 с. URL: https://diiacityunited.org/research_/DiiaCityUnited_Research.pdf (дата звернення: 13.11.2024).

[4] MODELING THE IMPACT OF DIIA CITY ON IT BUSINESS ACTIVITIES IN UKRAINE / A. Polchanov та ін. *European Journal of Economics and Management*. 2023. Т. 9, № 6. С. 25–34. URL: https://doi.org/10.46340/eujem.2023.9.6.3 (дата звернення: 13.11.2024).

[5] 2 роки простору Дія.City: топові компанії серед резидентів, мільярди сплачених податків та висока оцінка бізнесу. *Урядовий портал (Єдиний веб-портал виконавчої влади України)*. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/2-roky-prostoru-diiasity-topovi-kompanii-sered-rezydentiv-miliardy-splachenykh-podatkiv-ta-vysoka-otsinka-biznesu (дата звернення: 13.11.2024).

[6] Реєстр Дія.City. *Diia.City*. URL: https://city.diia.gov.ua/registry/resident (дата звернення: 13.11.2024).

[7] Digital Tiger: the Power of Ukrainian IT–2023. 2024. 66 с. URL: https://itukraine.org.ua/files/ITU_GT.pdf (дата звернення: 13.11.2024).

забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану»[1] (далі – «Законопроект»), який 15.10.2024 року передано на підпис президенту та присвоєно № 4015-IX.

Законопроект №11416-д (станом на 15 листопада 2024 року не набрав чинності) передбачає внесення змін до Податкового Кодексу України, зокрема і збільшення військового збору з 1,5% до 5% для фахівців, які працюють в правовому режимі Дія Сіті. Крім зазначеного, законопроект передбачає «ретроспективну» зміну, а саме передбачено збільшення податку «заднім числом»: з 1 жовтня 2024 року (п. 13 розділ I).[2]

Законопроект порушує надані державою гарантії, закріплені в статті 3 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», згідно яких протягом 25 років з дня внесення до реєстру Дія Сіті запису про першого резидента Дія Сіті держава гарантує резидентам Дія Сіті чинність правового режиму Дія Сіті та стабільність його умов, визначених цим Законом, законами України, що визначають особливості оподаткування резидентів Дія Сіті, а також додержання прав і законних інтересів резидентів Дія Сіті та залучених ними фахівців.

Хоч станом на сьогодні цей Законопроект не набрав чинності, проте він уже викликав хвилю занепокоєння.

17 вересня 2024 року провідні об'єднання IT-галузі (Diia City Union, Diia City United, Lviv IT Cluster, Асоціації IT Ukraine, Kharkiv IT Cluster) висловили спільну публічну позицію щодо цього закону: «Інвестори та IT-бізнес в Україні висловлюють серйозне занепокоєння щодо можливого підвищення податків для фахівців резидентів Дія Сіті, ініційованого українським урядом та підтриманим профільним комітетом Верховної Ради. Законопроєкт №11416-д, який передбачає підвищення військового збору до 5%, порушує раніше гарантовані державою стабільні умови оподаткування та загрожує втраті довіри до України з боку іноземних партнерів. IT-спільнота наголошує, що ці зміни можуть призвести до виходу компаній з правового режиму Дія Сіті, релокації основної активності IT бізнесу в інші юрисдикції, зниження конкурентоспроможності та втрати інвестицій, ставлячи під загрозу існування та роботу галузі в Україні».[3]

Зважаючи на зазначене, запропоновані зміни оподаткування фахівців резидентів Дія Сіті суттєво погіршать інвестиційний клімат в Україні,

---

[1] Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : Проект Закону № 11416-д. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44809 (дата звернення: 13.11.2024).

[2] Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : Проект Закону № 11416-д. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44809 (дата звернення: 13.11.2024).

[3] Спільна публічна позиція провідних об'єднань IT-галузі: інвестори занепокоєні можливим підвищенням податків у Дія.City. 2024. URL: https://itcluster.lviv.ua/spilna-publichna-pozycziya-providnyh-ob'yednan-it-galuzi-investory-zanepokoyeni-mozhlyvym-pidvyshhennyam-podatkiv-u-diya-city/ (дата звернення: 13.11.2024).

спричинить втрату довіри інвесторів, втрату висококваліфікованих фахівців, вихід резидентів з правового режиму та зниження конкурентоспроможності українського IT-сектору.

Сучасні проблеми законодавства,
практики його застосування та юридичної науки

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Осінні юридичні читання – 2024»
(21 листопада 2024 р.)

ВИПУСК XXXIV

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Юридичний факультет
21000, м. Вінниця, вул. Грушевського, 2